ENN KIPPEL

SUURE NUTU AJAL

NOOR-EESTI KIRJASTUS

ENN KIPPEL / SUURE NUTU AJAL

I

ENN KIPPEL

SUURE NUTU AJAL

ROMAAN VENE-LIIVI SÕJAST

1936

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR TH. MICHELSON

KAAS E. JÄRVELT

O.-Ü. „NOOR-EESTI“ TRÜKIKODA TARTUS 1936

ESIMENE JAGU

Mu noores eas on nad mind suurde kitsikusse ajanud, kuid ometi ep ole nad suutnud mu üle võimust võtta.
Psalm 129, 2.

ESIMENE PEATÜKK.

1.

Nelipühal Anno Domini 1575, millal juba neljateistkümnendat aastat oli Harjus ning Tallinnas maaisandaks Rootsi kuningas, toodi Tallinnasse rõõmustav sõnum, et kuninga komissarid olevat sõitnud Viiburisse moskoviitidega rahu sobitama.

Neilsinastel rahupäevadel jõudsid Breemeni ja Lüübeki kaupmeeste laevad täie lastiga Tallinna reidile, kus hakkasid maha laadima soola, rauda, vaske, tina, lõuendit, damasti, kamlotti, atlassi, sametit, kalevit ja muud tarbevara, aga samuti ka Kreeta viina, nimetusega Malvaasia vein, millest nimekamad tallinlased olid tundnud kibedat puudust. Kaubakoormate vedamisel tekkis nüüd sadama pulvärkidel, naelakoja ümbruses ja laastatud Roosiaia kõrval rüselemine ning armetu möll, nagu oleks tige moskoviit tulnud jällegi kiusama Tallinnat. Aga seda nuhtlust ning rasket katsumist ei mõtelnud Jumal tallinlastega veel mitte ette võtta, vaid tema armust ning tahtmisest kandis meri ikka uusi rikkusi ning imesid Eestimaa randa.

Koos kaubalastiga tõid Lüübeki laevad seekord Tallinna reidile palju meretaguseid leigareid, silmamoondajaid, tuntseldajaid, tilpajaid, tantsutare, tuleõgijaid, ratsutajaid, loomataltsutajaid, pillimehi ja palju muid sarnaseid viguriventi, kes oma telgid, palaganipalakad ja loomakuudid lõid Gertrudi kalmistu ja Papagoi aia vahekohta otse Renteni torni alla üles ning asutasid sinna oma kireva laagri. Veiderdamisega tahtsid nad juba kohe pihta alata, kuid et parajasti oli kolmainu jumala päev, mida tõsisel kristlasel ei kõlba tühise töö ja veiderdamise vahtimisega hukka saata, siis raat ei andnud neile selleks luba. Nüüd valisid nad oma etenduse algamiseks ühe argipäeva, millega ka raat oli lahkesti nõus, sest siis olid sellid ning ametimehed oma töö juures kinni ega pääsenud tulema seesugust patuteenistust vahtima.

Säärast kommejanti ning maailmaimet ep olnud tallinlased näinud enam ammu — viimati õndsa ordumeistri Hermann von Brügenei valitsemise lõppaastail, millal Itaalia köietantsijad olid käinud näitamas oma kunsti. Seepärast ei tihanud nüüd kodus ja töötubades püsida enam keegi: paljud meistrid ning magistrid jätsid oma tööd ning toimetused sellide hoolde, võtsid oma emanda ja tütred, et rutata nendega Rannavärava poole; sellid usaldasid töö terasemaile õpipoistele ja tõttasid tagant järele; need aga, visanud tööd ning toimetused nurka, pistsid salaja plehku, millest hiljem tekkis palju pahandust ning tüli, nii et peaaegu kõik töökojad olid täis koledat kisa ning nuttu, kui õpipoisse valjusti nuheldi.

Ja ruttas nüüd mööda Pikka tänavat kasimatuid

ning kriimsilmseid õpipoisse, nõetunud sepaselle, elaja verega määrdunud lihunikmeistreid, jahuseid pagaripoisse, käratsevaid magistreid ja palju teisi auväärseid tallinlasi oma emandate, tütarde ja mamslitega. Aga ka magistraat ja isegi palju kuulsa päritoluga aadlikke, kellele Tallinn oli andnud ajutist või pikemaajalist peavarju, ei tihanud jääda kommejandist eemale.

Gertrudi kalmistu ääres tegid veiderdajad koos oma elukatega seesugust lärmi, et tuleb tõsiselt imestuda, miks surnud oma haudades ei ärganud. Kuid mitte ainuüksi veiderdajad, vaid ka neid vahtima tulnud auväärsed kodanikud ep olnud seekord sugugi targemad: rüselesid seal meistrid omavahel, sellid tülitsesid sellidega, kuna õpipoisid sikutasid üksteisel tigedasti karvu, et kiskuda teist eluka puuri juurest eemale ja astuda ise asemele. Ja oli sinna kokku kantud igasuguseid maailma elukaid: karusid, lõukoeri, pärdikuid, paabulinde, sarvikuid, raipekulle, lendmadusid ja palju kõike muud, millele ristiinimese keel ei oska anda õiget nime.

Nüüd oli kodanike emandail paslik juhus kollitada nende elukatega oma sõnakuulmatuid lapsi, kellele nad ütlesid, et sarnaseid peletisi vedavat Peltsebuul põrgus oma lõa otsas ja et sealt olevatki nad inimeste karistamiseks lahti lastud. Kuid seesugune jutt kollitas emandaid enam kui nende lapsi, sest elukad, tehes jäledaid hääli, ajasid neil endil ihukarvad jubedusest püsti.

Kuskil möirgas tserberitaoline lõukoer, keda purjus lihunikusellid malgaga torkides õrritasid; teisal narrisid õpipoisid pärdikuid, pildudes neid kivi-

dega ja näidates neile keelt. Linnud — küll rohelised, punased ja sinised, sädistades ja tehes mitmesuguseid hääli, laulsid igaüks omal viisil.

Teisel pool loomapuure kisendas väntorel, keerleval karussellil kiljatas mamsleid ja kilkas neitseid, kuna puuhobuseil ratsutas õpipoisse ja selle, aga ka mõni hakkajam meister ei pidanud seda lõbutsemist paljuks ja näitas oma ratsutamiskunsti.

— Kunstratsutajad! karjus kuldvõrelitega ilustatud sametkuueline veiderdaja palagani lävel, kuna ta paklaga täidetud punase torukübara küljes rippusid hõbedased kuljused, mis igal pearaputusel aina tilisesid.

— Kunstratsutajad, akrobaadid ja köietantsijad, kelle sarnast tervel Liivimaal varem kunagi ep ole nähtud! karjus ta oma kanges võõramaises murrakus. — Astuge sisse, kodanikud, astuge julgesti, ainult üks killing, ainult üks...!

— Näitame tuleõgijat, kodanikud! karjus teisal tilpaja; — tuleneelajat, kes õgib Peltsebuuli väävlituld, ilma et see suudaks kõrvetada ta suulage. Tulge, vaadake ja aidake imestada, missuguseid asju sünnib patuses maailmas!

— Seitsmepäine lendmadu! kostis kuskilt palaganide ja loomakuutide vahelt.

— Näitame põrgut, kui maksate ainult ühe krossi! karjus rändmunk võidu kommejanditajatega oma telgi lävel. — Näete, kuis põrgukatel tossates keeb, näete oma silmaga, kuidas karvane Petsebuul tõstab ahingiga väävlipajast patuseid ja õgib..!

Selles inimrüsinas sammus auväärse mündimeistri ehk rae rahataguja Christoffer Schenkenbergi noorem poeg Ivo, keda vastlateks oli löödud selliks. Säärane keigarlik imede-maailm oli Ivole, kes kasvanud kristlikus karskuses ning vagaduses, uudiseks; peletislike põrguloomade, vigastatud värdjate ja rabelevate raisalindude nägemine täitis ta vagase südame jahmatava värinaga.

Praegu, millal Ivo oli astunud tuleneelaja telgist, oli ta pea täis segaseid ja kentsakaid arutlusi ning mõtteid: seesugune tuleneelamine on ainult tühipaljas vigur, sest kuidas suudab ristiinimene võtta elusat tuld suhu? Aga vahest ep olegi ta ristiinimene, vaid on pagan?! mõtles ta siis kohmetudes. Kuid kes ta ka ep oleks, siiski pidi ta nõustuma, et näidendi vaatlemine oli päris huvitav ning mõnus, nii et ta ei tundnud siis isegi oma rosettkrae ebamugavat hõõrumist kuklal.

Olgugi, et täna oli ainult argipäev, oli Ivo kui meistri poeg tulnud kodunt oma tuliuues sellikuues, mille hõlmu palistasid ülekullatud vasksed nööbid.

— Loomataltsutajad! kodanikud, tulge oma ihusilmaga imestama!

Ivo astuski loomataltsutaja palagani, mis punase vaheriidega oli jagatud kaheks. Ja oli sellesse palagani uudishimu kokku kandnud palju logelejaid raesõdureid, aga ka auväärseid ametimehi, mamsleid, tüdrukuid ning neitsisid, aadlikke ja mitteaadlikke, ühtekokku nii palju, kui sellesse suurde telki mahtus.

Kui siis punane eesriie nihkus kõrvale, nägi Ivo karja pärdikuid, kes olles rõivastatud karratatud kuubedesse, astusid nagu inimesed; kui neil pahareti

tunnusena taga ep oleks olnud vibelevat hända ja jalgadel nii ohtrat karvakasvu, siis oleks kindlasti võidud pidada neid Mooramaa lasteks. Nad jõid peekrist viina, vaidlesid pärdikute keeles, millest ristiinimene ei suutnud aru saada, virutasid üksteisele vastu vahtimist ja näitasid irvitades keelt. Nii tegid pärdikud kodanikele palju mõnusat nalja, pakkusid sündsat ajaviidet ning lahutasid nende meelt.

Kui pärdikud kõik oma vigurid ning tembutused olid teinud, siis pidi tulema Hommikumaa tantsutar, nagu sellest teatas üks mooramaalasest heerold.

Esmalt ilmusid kaks kriimsilmalist mustlaspoissi, kes maha istudes najatusid vastu telgi tugiposti ja hakkasid punnis põsi puhuma pikki peenikesi vilespille, mis kiunusid ja vingusid, kui puhujate sõrmed nende augukesil nobedasti sibasid. Üks kiprasnäoline roheliste kaatsadega küürakas värdjas, võtnud vilepuhujate jalgade juures aset, hakkas lusikataoliste puunuiakestega põristama väikest vasikanahkset trummi. Kui siis jällegi nihkus laest rippuv punane vaip, nähti tippamisi astuvat tantsutari, kelle ilmumine ajas raesõdurid kihama. Ta mustad juuksekiharad olid kardpaelaga kuklasse kokku köidetud ja jalataldade all olid tal hõbekõredega ilustatud servadeta kingad; ta reisi katva punase narmasrüü ülemine serv küündis vaevu varjama ta tõmmunahkset kõhtu, kuna rindu katsid tal kaks vaskset kausikest, mis peente ahelatega olid osavasti kinnitatud keha külge.

Et Ivo ep olnud varem kunagi näinud nii katmatut naist, siis hakkas tal nüüd selle vahtimisest häbi ja ta langetas laud. Kuid ka auväärsete kodanike

emandad pidid selle liiderlikkusele ahvatleva tüdruku ilmumisel põlastades pöörama oma silmnäo, sest säärast katmatust tuua päise päeva ajal vooruslike abielumeeste silmade alla, see on ju südamerõõmuks saadanale enesele!

Ka raatmanid ning pürjermeistrid, langetanud kombekohaselt pea, tihkasid ainult kübara serva alt piiluda mustlastüdruku patuseid ahvatlusi.

Kui vilepuhujate sõrmed hakkasid väledamini sibama, trumminahk ikka ägedamini põrisema küüraka puuvasarate hoopide all, ja kõrisema hõbedasi kuljuseid, siis hakkas tõmmunahkse tantsutari ihu äkki värisema, ta puusad väänlema, kuna ta ise painutas ennast maani; ja ep olnud tal seejuures ei mingit häbi, vaid tal näis isegi olevat tahtmine ning himu enese katmatust näidata.

Olgugi, et seesuguse liiderlikkuse üle kuuldus palju nurinat, ei läinud ükski raatmanest näidendi jätkamist keelama ega tulnud ka keegi kodanikest sellest palaganist välja, vaid raesõdurid hakkasid koguni säärast himuorjusele ahvatlevat etendust nähes hirnudes naerma.

Segastunud tunnetega vahtis nüüd Ivogi; olgugi et ta oli algul langetanud laud, kuid pärast kerkisid need nagu iseenesest ja ta põlev pilk kiindus ikka enam ja enam sellesse väänlevasse tüdrukusse, nagu oleks see oma silmalaugude moonutamisega kiskunud teda enese külge.

Tasaseks, pikaldaselt tasaseks jäi lõpuks tantsutari väledasti-tippiv samm, mis viis teda aeglaselt seina äärde, kus ta jäi ühe värviliste viguritega ilustatud kirstu juurde seisma; samas soikus trummi-

põrin ja ainult viled vingusid edasi. Nüüd kummardus tantsutar kirstu kohale, kergitas sellelt kaane ja venitas sealt välja ilge eluka — jäledalt suure jutilise mao, kes oli jämedam kui härja pärasoolikast tehtud verimauk. Edevasti naeratades tõstis tantsutar selle latsutava roomaja oma õlgadele ja andis talle suud! Karjahtas emandaid, kiljahtas mamsleid, kuna Saiakangi-aluse auväärse pagari Teigelmülleri emand pidi jahmatusest saama enneaegse sünnituse, sest nii jube oli ristiinimesel säärast jõledat etendust näha.

Tahestahtmata pidid nüüd raatmanid Hans Vangersen ja Jakob Bochdan koos linna pütteliga katkestama etenduse, sest muidu oleksid vihale õrritatud meistrite emandad selle õudse ja hirmuorjusele ahvatleva tüdruku koos ta ilge elukaga lõhki kiskunud.

Maole — sellele jumalast äraneetud elukale tihkas see noor paganatüdruk suud anda, mõtles Ivo põlgusega; kuid samas tekkis temas hirmus kahtlus, et vahest ep olegi see madu, vaid ainult nõiduse väega uinutatud ja siis roomajaks moondatud inimene, sest sääraseid jubedaid lugusid juhtuvat maailmas küllalt.

Aga veel ep olnud täitunud Ivo imetlemise mõõt, veel kõlises tal kukrus münte, mida ei prassinud ta kunagi maha, nagu tegid seda ammumeistri sellid; pidades karskust ei juhtunud müntijail kunagi sellipäevi, pealegi nõudis nende amet kainust, ja Ivo isa, rae mündimeister Christoffer Schenkenberg ei sallinud joomareid omas majas. Nüüd aga ei teadnud Ivo, millest tekkis tal seesugune rahuldumatu uudis-

himu, mis kiskus teda ühest palaganist teise; oli see salajane ning põgus lootus. näha veelgi kuskil mõnda pooleldi katmatut neitsit? Kuid ei, sääraseid tüdrukuid ei taha ta enam näha...

— Näitame põrgut! katkestas Ivo mõtisklust röökiv munk, kelle peakoti alt ahnesti piilusid tumedad silmad. — Ainult üks kross, ja te pääsete põrgusse, kus kuulete hirmsat hammaste kiristamist, oigamist ja tunnete kõrbeva inimliha haisu. Teie näete põrguvalu, millest võite jutustada veel oma lastelastele, ja seda kõike ainult ühe krossi ehk kahe killingi eest!

Ja Tallinna auväärt kodanikke koos nende emandatega trügis põrguuksel, et oma ihusilmaga näha seda ristiinimesele nii jubedat paika, mida neid juba lapsepõlves oli vitsahirmuga õpetatud kartma. Nüüd aga oli võimalus kõike seda näha ainult tühise krossi eest, ilma et oleks tarvitsenud seejuures kõrvetada enesel näppugi, nagu kinnitas seda põrgupalagani uksel seisev munk. Ja paljud emandad viisid sinna isegi oma lapsi, et nad teades, millised kannatused neid ootamas, ei eksiks ristiinimese teelt.

Ka Ivol tekkis tahtmine minna põrgupalagani; seejuures puperdas ta süda üsna valjusti, sest temagi oli teinud oma eluajal pattu, jootes õndsa kaalumeistri Brünni emanda kirju kuke õllepäraga purju ja viilides siis teravaks ta kannused, millega see sõgestunud kukk tegi linna kanakarjas suurt laastamist ning kahju. Olgugi et seesugune patt lasus Ivo hingel, ometi kinnitas ta süda, et ega säärast õpipoisi tempu ei arvestata ikkagi pärispatuks. Nii surudes oma südamekartuse vaprasti maha, astus Ivo põrgu-

telki, kus ta tundis vänget väävli haisu ja kuhu valgus pääses ainult läbi laesoleva kitsa pilu.

Nüüd kuhjus sinna rahvast — nii selle, meistreid, õpipoisse, emandaid, mamsleid ja neitsisid, aadlikke ja mitteaadlikke. Vaatamata seisusele ja ametile tõugati ning suruti neid külg-külje kõrval tihedasti kokku ja pandi seisma silmnäoga vastu punaseid klaasruudukesi, mis olid keset palagani asetsevas tumedas seinas. Ja kodanikel tuli seada koonud hästi lähestikku kokku, et läbi klaasi piiluda kas või ühe silmaga, sest põrguvalu nähatahtjaid oli liialt palju, nii et telgiseinad suruti väljapoole punni; seejuures kolksatas vaatamishimuliste päid tihtigi kokku, kuid nüüd ei võetud seda teps mitte hädaks. Ivol kukkus peast kübar, kuid seda ep olnud tal mahti hakata otsima, sest seina tagant kostiski juba hirmus hammaste kiristamine, röökimine, oigamine ja ahelate kõlin. Pikkamisi muutus klaasitagune valgemaks, nii et võidi näha lõõmavat tuld, millel vaevlesid pilkajad; suure väävlipaja kohal rippusid aga abielurikkujad — naised juukseid- ja mehed jalgupidi, kuna raisalinnud nokkisid neil silmi peast. See põrgu näis olevat küll ainult pilt, nagu neid müütas isa Christoffer Ebling oma raamatukaupluses, kuid palju suurem ja mitmeti jubedam: kolm suurt tserberit ehk põrgukoera purelesid lõa otsas ühe varga sääreluu pärast ning kiskusid seda igaüks enese poole, kuna sarvikud oma pikkade küüntega uuristasid vale ning pettusega elanud inimeste reieluudest üdi.

Ivo tundis, kuis kellegi pehme käsi haaras hirmunult ta randme ja surus seda tugevasti, nii tugevasti,

nagu oleks põrgupiin hakanud sellele kartlikule inimesele külge.

Põrgutules oli näha palju mehi ja naisi, kellest mõrtsukaid aeti piitsadega suurde madudega täidetud koopasse. Autute ja petjate inimeste silmadesse valati vedelat väävlit, kuna valetunnistajad, põlvitades kuumal tuhal, pidid lakkuma tuliseid põrgukive. Rikkaid ja jumalakartmatuid sunniti palja ihuga püherdama teravatel ränikividel; liigkasuvõtjad asusid aga põlvini järves, mis oli täidetud keeva pori, vere ja mädaga. Himude orje pilluti kõrgendikult alla kuristikku, kust neid piinajad viisid jällegi üles ja viskasid siis uuesti alla; selle mäe kõrval asetses tulejärv, milles ahastasid ebajumalate kummardajad. Jumalateotajaid aga praeti pannil ja küpsetati varrastel, kust neid karvase kõhuga Peltsebuu! ehk põrguvürst ise aplasti õgis.

Seesuguste põrgujubeduste nägemine oli ristiinimesele vägagi vajalik, sest see kosutas ta hinge ning kinnitas usku. Härdameelsemad emandad ei suutnud rahulikult vaadata kõiki neid jubedaid kannatusi ja nad puhkesid kuuldavalt nutma.

Kui põrgupiinad uuesti kadusid pimedusse ja kodanikud hakkasid rüsinal liikuma ukse poole, siis kummardus Ivo, et tõsta oma mahasõtkutud kübarat; kuid samas ta tundis, et ikkagi veel hoiab kellegi pehme käsi ta randmest kinni. Nüüd pöördus Ivo ümber ja nägi imestudes, et temast kinnihoidja on keegi neitsi, keda ta Tallinnas varem kunagi ep olnud näinud.

— Ah, ep olegi isa..! kogeles tundmatu ja vallandas Ivo käe.

Juhmilt põrnitsenud, pöördus Ivo kähku, et üles tõsta oma kägaraks-tallatud kübara, kuna palaganist väljuv inimrüsin kandis neitsi tema silmist eemale.

Kui lõpuks Ivo palaganist pääses, siis nägi ta, et toosama tundmatu neitsi seisis loomakuutide vahel ja vahtis otsides ringi. Tahtmatult jäi Ivo seisatama ja hakkas teda salamahti piiluma; ta pani tähele, et neitsi rühtjas keha oli ülalt kaetud sinise sametpihikuga, kuna ta puusade ümber laotus roheline hõlmik, mille parempoolne külg oli sõltustega sõlmitud. Tuulepuhangud sasisid ta kokkuköitmata tumedaid juukseid, mis aeg-ajalt langesid ta pooleldi-suletud laugudele; veel pani Ivo tähele ta huuli, mis olid ütlematu väikesed. Tõesti — see neitsi ja isegi ta kummaline rõivastis oli Tallinnas tundmatu, nii et Ivo ei suutnud ka välimuse järgi määrata ta seisust.

Vahest mõne Lüübeki kaupmehe tütar, arvas ta lõpuks.

Kuid imelik, et Ivo, kes kunagi ei tihanud ühelegi neitsile tõsiselt otsa vaadata, tegi seda nüüd. Isegi auväärse kuldseppmeistri Burchard Crameri tütart Gertrudi, keda Ivo vanemad olevat sobitanud talle tulevaseks mõrsjaks, ep olnud ta oma lihalike silmiga veel päris hästi näinud. Kuid ometi jäi ta nüüd oma silmalaugudega selle tundmatu neitsi külge nii kinni, et ei suutnud oma pilku teisale pöörata ega tast mööda minna. Ja Ivo, kes ühegi neitsiga ep olnud kunagi pidanud pikka kõnelust, ei teadnud nüüd isegi, kust tuli talle säärane tahtmine ning julgus, et ta astus sellele neitsile juurde, tõstis oma kübara ja küsis vaikse häälega nõnda:

— Kas auväärne neitsi on enese küljest midagi kaotanud?

Seejuures tundis Ivo, et ta hääl ep ole endiselt puhas ja julgesti voolav, vaid et see tuleb ta kurgupõhjast kuidagi hädiselt, vaevaliselt surutuna ja et sõnad värisedes katkevad tal suus.

Lahkesti võttis tundmatu neitsi teda kuulda ega pööranud mitte oma nägu teisale, nagu see ühele vooruslikule neitsile oleks olnud kombeks, vaid ta isegi kostis temale vastu:

— Enese küljest ep ole ma kaotanud midagi, vaid olen kaotanud silmist oma isa.

Ivo pidi juba kostma, et äraeksimist ei tarvitse neitsil karta, sest püha Olavi pikk torn hakkab igale nägijale juba kaugelt silmi, ja pealegi on suur Rannavärav siinsamas; kuid ta tundis, et temast ep ole nende sõnade ütlejat, sest selle neitsi ees ei painduks ta keel ning sõnad oleksid tal armetult puised.

Piiludes teineteist, sattusid nende pilgud aeg-ajalt kokku, ja siis tundus Ivole, nagu oleks see neitsi võinud näha ta salajasimaid südamesoove ning mõtteid; tal hakkas enesest nii häbi, et ta enam ei julgenudki tõsta pilku. Nii seisid nad langetatud laugudega vastamisi ja uuristasid oma kinganinaga maad.

Kui siis Ivo söandas uuesti tõsta pea, nägi ta jällegi neitsi naeratelevaid silmi, mis tegid ta hinge araks.

Lõpuks hakkasid nad teineteise kõrval inimrüsinas edasi sammuma, kusjuures nende õlad puutusid aeg-ajalt kokku. Nüüd märkas Ivo, et roosilõhn, mis juba ammugi tungib ta sõõrmetesse, tuleb selle neitsi

rõivaste küljest. Roosilõhna tunti Tallinnas aga harva, seda jätsid enestest ainult kõrgaadlikud ja väga harva ka mõne üksiku suurgildi kaupmehe emand.

Nad lähenesid karussellile, millel ühe killingi tasumisel võis puuhobuse turjal ringi kihutada ja kuulata väntorelit, mis kogu ratsutamise kestel kisendas lõbusaid lugusid. Seisatades jäid nad vahtima tormavaid punaste sõõrmetega puuhobuseid, millel istus rõõmsaid õpipoisse, lõbusaid selle ja isegi auväärne raatman Hinrich Cloet tegi seda pöörast ratsasõitu vaprasti kaasa. Ainult emandaid ja mamsleid vahtis pealt, sest nad ei julgenud usaldada oma hinge nende salapäraste ratsude hooleks, pealegi võisid nad puuhobuse selga ronimisega sattuda maailma naeru alla.

Kui väntorel vingus oma viimase huike ja karussell jäi puurataste ning -telgede kaebliku kiunumisega nagisedes peatuma, siis ronisid ratsanikud maha, kuna uusi sõiduhimulisi ruttas asemele.

— Lähme?! ütles neitsi äkki ja haaras Ivo käe.

— Hobustele? küsis Ivo imestudes.

Kuid juba ruttas neitsi õõtsuvale karussellile, kus asus ühele kimlile poisi kombel kaksiti sadulasse, kuna Ivo hüppas ta kõrval asuvale mustalakalisele võigule selga. Nüüd aga hakkasid pealtvaatajad mamslid irvitama ja Ivo kaaslasele halvakspanevalt näpuga näitama.

Uuesti hakkas karussell õõtsudes pöörlema ning puuhobused alustasid jooksu, kuna Ivot valdasid kentsakad mõtted: talle tundus, nagu ratsutaks ta muinasvägilase kombel pärast lohede tapmist vabas-

tatud kuningatariga koju. Ja ikka enam ja enam eksides muinasjutu-maale unustas Ivo ümbruse, unustas tõelikkuse ja pidas oma hobust elavaks ratsuks. Kui karussell hakkas ikka kiiremini ja kiiremini pöörlema, väntorel ägedasti röökima ja puuhobused tiireldes ikka metsikumalt kihutama, nii et tuul vuhises ja vingus kõrvus, siis hakkas ratsutajail pea huugama ja neile tundus, et süda tahab lennata välja.

— Nõia tuulepenid on kannul! hüüdis Ivo, kuna neitsi ta sõnadest mitte aru saades talle vastuseks ainult naeratas.

Nähes, kuidas neitsi huuled libisevad mööda hambarida, jäi ta naeratus Ivole hästi meelde.

Kuid peatselt lõppes puuhobuste sõit ja Ivo muinasmaa kadus nagu ving. Laskudes hobuseilt sattusid nende pead hästi ligistikku ja nüüd tundis Ivo, kuis neitsi pehmed juuksed puudutasid mahedasti ta kõrva; see mahe puudutus rändas mööda ta sooni keha keskkohta ja pani südame surisedes tuikama; siis tungis ta edasi läbi neerude, pöördudes tõusis pealaele, haaras ta silmalaugudest ja vajutas need pooleldi kinni, kuna ta avarduvad sõõrmed kiskusid enesesse neitsist hoovavat roosilõhna.

Äkki tekkis pealtvaatavas inimmurrus rahutu rüsin, sest keegi kõrge põhjaga mütsis ja kaupmehe voldilises maaniküündivas pruunis kuues punase habemega mees trügis mamsleid ja poisse hoolimatult kõrvale tõugates karussellile lähemale, ise kisendades juba eemalt:

— Dorothea!

Välkväledalt hüppas neitsi karusselli servalt alla ja tõttas tulijale avakäsi vastu. Veel nägi Ivo, kuis see mees haaras neitsi käe, ja talutades teda endaga kadusid nad inimmöllu.

Kui puuhobused olid alustamas uut ringsõitu ja korjati selleks jällegi killingeid, alles siis märkas Ivo õõtsuvalt karussellilt alla hüpata.

Dorothea, siis Dorothea ongi ta nimi, mõtles Ivo ja tõttas talle järele. Ta rühkis kiiresti edasi ega pannud tähelegi, et vastutulijad siunasid teda ta jonnaka ruttamise pärast.

— See poiss trügiks kas või läbi oherdiaugu! naersid ta tõttamist nähes need, kellele ta ei juhtunud astuma varbale.

Siis aga juhtus, et ta komistas ühele kaevumeistri emandale, kes oleks peaaegu kukkunud, kui mitte ta auväärne abikaasa ep oleks jõudnud teda toetada.

— Sina, hull elajas, kisendas kaevumeister õiglases vihas, — enesel ep ole veel õigeid karvugi nina all, aga julged tulla minu emandat ja veel minu silmade all teotama, tormates talle rüsinal otsa, nagu oleks ta mõni veski mära! Ja põrutades enesele vastu rindu: — Ta on auväärse kaevumeistri Johannes Huffnageli emand, kes on juba esitse last ilmale toonud, ja sina tuled teda minu nähes tallama! ja lähenedes Ivole käänas meister Huffnagel ähvardades oma käiseid.

Kuuldes tüli, tõmbusid inimesed nende ümber tihedasse ringi, jättes algavale rusikavõitlusele ruumi. Ja olid need kodanikud nüüd üpris rõõmsad, et võivad maksuta näha lõbusat nalja.

— Ivo, Christoffer Schenkenbergi poeg! hüüatas meister Huffnagel, kui ta oli uuesti vaadanud Ivole otsa, ja samas kadus võitluspinevus ta kehast. —Jumala pärast, kui sa mitte ep oleks nii auväärse mehe poeg, siis võtaksin praegu su silmalaugudelt lusti!

— Anna andeks, auväärne meister, vabandas Ivo, — ma ei näinud mitte..!

— Sina ei näinud meistri emandat?! imestus Huffnagel.

Ivo ei võinudki näha, sest ta silmad ainult otsisid rahvamurdu kadunud tundmatut neitsit, nimega Dorothea.

— Palun andeks..! kordas Ivo.

— Palud, siis mine ja palu sedasama ka minu emandalt!

Kui rahu oli kogu auväärse kaevumeistri Johannes Huffnageli perega jalule seatud ning tüliks ep olnud enam mingit põhjust, alles siis võis mündimeister Christoffer Schenkenbergi poeg ning sell Ivo jätkata oma teed.

Kaua hulkus ta nagu üksik hunt oma igatseva hingega ringi, kuid kuskilgi ei kohanud ta enam teda, kellelt oli jäänud talle ainult nimi — Dorothea.

— Dorothea, sosistas Ivo ja võrdles teda loomataltsutaja palaganis nähtud tantsutariga; kuid mida enam ta neid omavahel võrdles, seda enam sulasid nad ühte, nii et ta mällu jäi püsima neitsi Dorothea nägu ja selle paganliku tantsutari pool-alasti keha.

Juba hakati elukaid sulgema kuutidesse, juba väsisid veiderdajad ning tilpajad, kadusid emandad ja mamslidki ja ainult purjus selle töllerdas veel palaganide vahel.

Teda ep ole, ta on kadunud, kadunud nagu see roosilõhngi, mis tõusis ta keha küljest, mõtles Ivo pöördudes koduteele. Rannaväraval enne tõstesillale astumist heitis ta veel korraks põgusa pilgu veiderdajate laagrile, vaatas reidil seisvaid lüübeklaste laevu, nägi naelakoda ja siis, silmitsedes Paljassaare tagust merd, nägi loojeneva päikese punetavat vesirada, mida mööda lippas ta igatsus kaugele avaruste ja võimaluste maale. Ja ta tundis, kuis piiritu nukrus ning mahajäetuse tunne täitis ta rinda. — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Linna müntimistöökojas oli päikese loojumise eel lõppenud töö, ja nüüd istus õhtulauas kogu meistri leibkond — elatanud mündimeister Christoffer Schenkenberg ise, ta naine Christense, vanem mündimeister Claus Stall, nooremad sellid Jacobus ja Bendix, kuna kolm õpipoissi sõid koos mamsel Mariaga keetmistoas, ja Ivo vend Christoffer pidas oma perega ise leibkonda.

Alles siis, kui teised istusid juba lauas, jõudis Ivo koju, kus ta, tulnud tuppa, jäi nagu milleski süüdlasena ukse kõrvale seisma.

— Miks tuled sa, mu poeg, alles pärast söögipalvet? küsis isa ja, pannud puulusika lauale, vaatas Ivole karmilt otsa.

Kui Ivo oli seletanud, et ta senini vahtinud veiderdajate tembutusi, kostis isa:

— Ka Jacobus ja Bendix käisid neid patuorje vahtimas, aga nad tulid juba lõunalauaks tagasi! ja isa Christofferi hallijuukseline pea hakkas värisema, sest täna õhtul ep olnud ta oma noorema poja Ivoga mitte rahul.

Kui nüüd Ivo ukse kõrval ikkagi seisis ja näis oma põhjusetut hilinemist kahetsevat, siis ütles talle isa:

— Tule sööma! ja kui siis Ivo oli istumas lauaäärsele pingile, lisas ta kähku: — Kuid enne pese oma käed, sest ma ei tea mitte, kelle küljest kinnihakkamisega oled sa neid rüvetanud!

Kuulekalt pöördus Ivo ja läks keetmistuppa, kust ta pestud kätega tagasi tulles asus uuesti laua äärde; olgugi et täna ep olnud tal söömiseks tahtmist, luges ta siiski ristis käsi vaikse issameie, võttis laualt lusika ja hakkas pikaldaselt ning isutult sööma auravat läätseleent. Ka kogu pere jätkas vaikides söömist.

Kui karmid kortsud olid isa ning meistri palgelt vähenenud, siis söandas noorem sell Bendix sõnada:

— Nägid sa, Ivo, kuidas veiderdaja tüdruk surus oma suu vastu roomaja suud?

— Nägin, kostis Ivo vaikselt ega mõtelnudki sellele.

— Aga mina arvan, jätkas Bendix, — et see ep olnu teps mitte roomaja, vaid ainult silmamoonutis ning tühine vigur.

Et aga Ivo ega keegi talle midagi ei kostnud, siis jätkas Bendix edasi:

— Säärase eluka mürki ei kannataks ühegi inimese suulagi, olgu ta siis kristlane või pagan.

— Kas ristiinimesel õhtulauas enam muud rääkida ep olegi, pahandas nüüd vanem sell Claus, — kui võtta seesuguseid ilgeid elukaid oma suhu. Kui ma Dantskes olin veel õpipoisiks, siis räägiti kord söögilauas ka sarnast juttu; ja siis juhtuski, et minu õnnis meister Ludiger Bulten, kes seda pealt

kuulas, sai südamepöörituse, hakkas öökima ja oksendas kõik oma kopsud, põrna ja südamegi välja ning suri samasse paika. Ja nüüd siis sinu jutu pärast, Bendix, peaks jällegi juhtuma säärane kurb õnnetus?!

Jällegi söödi vaikides, kuni emand Schenkenberg söandas poetada sõna:

— Aga vahest oli see tüdruk nõiutud?

— Seda ma ei usu, võttis nüüd seni vaikinud Jacobus sõna, — nägin teda kõndimas isegi inimeste seas.

— No nõid võib end moondada igasuguseks — kas koeraks, hobuseks, inimeseks või isegi mündiks!

Uuesti seletas Jacobus, et ta vahtinud seda tüdrukut päris lähedalt ja jõudnud ikkagi otsusele, et ta on ainult pagan, kuid mitte nõid; ja siis ta jutustas emandale selle tüdruku tantsutembutusist iga viimse kui peenuse.

— Missuguseid asju ei pea ristiinimene enne surma veel kuulma! imestus emand, vangutades pead, ja siis poja poole pöördudes: — Kuidas sa, Ivo, tihkasid säärast paganateenistust vahtida?

Süüdlasena langetas Ivo pilgu leemekaussi ega vastanud midagi, kuna isa Christoffer noomis teda nõnda:

— Ole valvel, mu poeg, ja vaata ette, et säärane naine sind oma patuste silmalaugude läbi mitte kinni ei võtaks!

— Ja ei moondaks Issandast äraneetud roomajaks! lisas emand.

— Seda ei juhtu, sõnas nüüd uuesti Jacobus, — et tühipalja silmavaatega võib inimest moondada.

— Ah sina ei usu, ägestus Claus, — sina — sa oled siis ju pagan ise; ja seesugusega pean ma ühisest kausist sööma! ja ta viskas lusika lauale.

Et aga Jacobus ei alustanud vaidlust, siis Claus rahunes õige pea ja võttes laualt lusika kõneles ta enne söömise jätkamist Jacobuse rumaluse vääramiseks loo:

— Kui ma olin Riia linna sell, siis käisin seal õhtuti surnuaial jalutamisega ennast kosutamas, sest hõbeda tolm oli hakanud karedasti kopsude külge. Kui ma seal ühel suveõhtul jällegi kõndisin ja kuulatasin ööbikut, nägin äkki, et väraval seisab valge neitsi ja vahib mulle otsa. Lähenesin siis talle ja ütlen õhtutervituse, kuid neitsi ei vasta midagi ja pöördudes ümber tahab mu silmade eest kaduda; mina aga järel, et pea kinni, mamsel, lähme koos..! Ja siis äkki näen, et ta ep olegi neitsi, sest püksid on jalas! ei jõudnud seesugusest moondumisest veel toibuda, kui see valge meeski kadudes moondus lendmaoks, kes kääbaste vahel elaja kombel möirates roomas mulle vastu. Pöördusin siis ümber ja suutmata lugeda issameiet hakkasin kõigest väest jooksma; aga kus tema — keerab end rõngana kokku ja muudkui veereb rattana järel. Ei aidanud siis muud kui tormasin läbi pajude, et nendesse peaks ta ometi kinni jääma.

Olles seda lugu Clauselt kuulnud juba ammu ja veel mitmendat korda, sõnas Jacobus tüdinenult:

— Ära viivita lihalöögiga — leem ei kata enam lusikatki!

Kuid Claus ei pannud vahemärkust tähelegi, vaid viis oma jutustuse lõpuni:

— Õnnetuseks jäin ise pajudesse kinni ega saanud enam sammugi edasi. Enne minestamist tundsin veel, kuis roomaja, kerides end ümber mu jalgade, käte ja kaela, hakkas kägistama kõri. Seekord pidi mu hing minema, sest lamasin kaks nädalat hospidalis ja sinine jutt kuklal oli veel kaua aega näha.

Leidnud nüüd lihasöömiseks paraja aja, kolksas Claus lusikaga vastu kausi serva, märguandeks, et nüüdsest võib hakata võtma ka lihatükke, mida seni, kui neist mõni juhtuski jääma lusikale, tuli pillata tagasi kaussi.

Ivo, kes koos oma vanematega sõi ühisest kausist, pani söömise lõpetamiseks lusika lauale.

— See maailm näib olevat veel keerulisem kui Nürnbergi tornikell, millest iga öösi kaheteistkümnenda löögi ajal lendavat välja tosin valget luike ja kisendavat linna kohal, ütles Bendix söömise lõpetades.

— Ikka keerulisem, kinnitas Jacobus, — maailmatu suur kera seisab õhus ega kuku alla.

— Missugune kera? küsis Bendix.

— Noh, maakera, millel praegu istume ja sööme leent.

— Kuule, Jakobus, kurjustas Claus, — kui sa veel tihkad kõnelda säärast ilmalikku juttu, siis viskan su uksest välja. Julged oma patuse suu läbi ütelda, et maailm on keeruline kera; keerukust ep ole siin mitte midagi — maailm on, nagu meie teda näeme, nagu Jumal ta on loonud, seisab vägevatel sammastel ja ta ümber on ainult vesi.

— On kera! jonnis Jacobus.

— Kera, osatas Claus, — aga kus asub siis põrgu?

— Põrgu — eks kuskil allpool...

— Allpool, kordas Claus; — aga miks ei kuku see kera siis põrgu põhja, kosta!

— Selles see keerukus seisabki, et ta mitte ei kuku.

— Maailm ep ole mitte kera, vaid on lai ja lame vaagen, mis seisab seitsmel vägeval sambal!

— Sa oled pimedusega löödud! ägestus nüüd Jacobus.

— Mina — pimedusega, ja vanem sell Claus kargas püsti. — Mind, kes olen Dantskes õppinud, Breemenis töötanud, Riias olnud sell, ja nüüd neliteistkümmend aastat orjanud meister Schenkenbergi Tallinna rahapajas, julged sa tembeldada pimedaks, sina... lõpetas ta suures ägeduses, enam leidmata sõnu.

— Sellid, jätke tüli, astus nüüd meister Schenkenberg oma sõnaga vahele, — see ei too kunagi head!

— Ärgu kõnelgu, et maailm on ümmarik kera, puhkles vihastunud Claus.

— See ta on, ja selle vastu ei suuda sinu sõna, jonnis Jacobus edasi.

— Räägid ainult, mida sülg suhu toob ja tatt tagant tõukab, aga arukust ep ole selles mitte! lõpetas Claus oma seekordse vaidluse.

Jacobus oleks vahest talle veelgi midagi vastanud, kuid nüüd ristitas meister oma käed ja luges õhtuse tänupalve Issandale. Siis mindi tubadesse laiali, et puhata järgmiseks päevatööks, sest aulik raat oli

müntimiseks saatnud kaksteistkümmend kvarti ehk kolmsada naela hõbedat.

Koos sellidega tõusis Ivo mööda nagisevat keerdtreppi maja teisele elule, kus asus nende ühine mittekõetav tuba. Heitnud rõivad, vajusid väsinud sellid oma sängidesse, kuna Claus kui vanem puhus enne magamaheitmist rasvapotist tule. Peatselt uinusid sellid norsates magama, kuna Ivole imelikul kombel ei tulnud täna silmalaugudele und. Kuid ta ei tahtnudki magada, ta kuulas sellide sügavaid norskepõrinaid, kuulas Pühavaimu tornikella südaöisi lööke ja mõtles tundmatule neitsile, nimega Dorothea.

Alles hommikupoolsel ööl uinus Ivo, ja siis nägi ta rahutu unesilm, et toosama neitsi Dorothea tantsis palaganis; kuid vaskseid kausikesi ep olnudki varjamas ta rindu, mille kiitmiseks isegi vägeval ning targal Saalomonil oleks tulnud sõnadest puudus. Ta nägi, kuidas neitsi suu avanedes paljastus rida valgeid hambaid, mis olid nagu roosikrants ehk nöörile lükitud palvepärlid — esiteks paar suuremat, siis aga palju väiksemaid üksteise kõrval. Veel nägi ta, et neitsi söötis valgeid tuvisid, kes aga samas muutusid mustadeks hakkideks ja hakkasid kisades lendlema ümber ta pea. Kui neitsi puistas viljateri enesele suhu, siis vaata — linnud nokkisid neid sealtki.

2.

Jaanipäeval kogus moskoviit ennast Rakveres, tema keeles aga Rakovoris, kus ta pärast seda püsis veel kuu aega luurates paigal.

Ja olid siis inimesed ära hirmunud ning kartlikud mitte ainuüksi Eesti- vaid ka kogu Liivimaal, sest igaühel olid meeles moskoviidi tigedad kiusamised ja sagedased tapmised, mis ta Virus ja Harjus ringi möllates ning laastates oli teinud, kõige enam aga kaks aastat tagasi, millal ta Paide majja ehk linnusesse oli sisse tunginud. Tookord oli neil nende suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš, see jumalalooduist kõige õelam ning verehimulisem piinajate ülemmeister koos oma trabantide ehk ihukaitsjatega, ligi olnud. Ja need trabandid, nimega opritšnikud, kelle ametimärgiks oli peni pealuu, mille tõttu neid Järvas hüüti ka penikoonlasiks, kihutasid tookord maad mööda ringi, olles igal pool põletamise ja hukkamisega hakkamas. Kust nad olid üle käinud, seal ei liikunud enam ükski hingeline, ei haljendanud rohi, ei lõõritanud lind oksal ega lennanud laotuse all. Nagu luuaga pühkisid nad maa puhtaks oma teelt, ja seesuguse laastamise märgina kandsidki nad luuda oma sadula küljes. Suurvürst aga jootis ja peibutas neid verekoeri küll õlle ja viinaga, pidades neist suuresti lugu.

Pärast Paide maja võtmist oli suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš käskinud oma trabantidel piinata seal inimesi mitte ühte ega kahte, vaid kogu rahvast, keda aga kätte saadi. Siis olid opritšnina mehed võtnud ja sidunud asehalduri, nimega Boije, ja palju teisi sakslasi ja mittesakslasi, aadlikke ja mitteaadlikke varraste külge ja praadinud neid haledal kombel surnuks; seesugune inimeste küpsetamine oli Paides kestnud mitu päeva. Ja oli siis kogu Järvamaal nii palju koolnuid igal pool hunnikus maas, et

koertel, metsloomadel ja raisalindudel andis kaua neid kiskuda, purra ja jõrada nende kontide kallal, sest ep olnud ühtegi, kes oleks suutnud või tohtinud neid maha matta.

Seepärast oldigi nüüd äraheitunud ning hirmul, kui kuuldi, et moskoviit olevat määranud Viiburi rahu enese hõlbustamiseks ainult Soomemaale, ja sedagi ainult kaheks aastaks, kuna Liivimaa oli ta jätnud hoopis kõrvale. Rahu oli ta teinud selleks, et hakates piirama Pärnut, oleks tal Soome-poolne külg vaba. Seega oli tallinlaste lootus ja varajane rõõm rahupäevade üle olnud päris asjatu.

Nüüd siis põgenes Tallinnast varju otsima aadlikke kui ka mitteaadlikest saksu ning mõisateenijaid, aga ka palju maarahvast — adratalunikke, vabadikke ja ainasjalgu, kes kõik voorisid ning rändasid mööda tolmuseid teid, olles ööd ja päevad puhkamata, et aga pääseda pakku tigeda moskoviidi kiusamise eest. Kuid ei mahtunud nad Tallinna eeslinna hoovidesse ja küünidesse, vaid suurem osa maarahvast pidi jääma linnaäärsetele liivamägedele; kuid seegi vähene kaitse, mida neile hädakorral võidi linnamüüridelt anda, tõi neile elamiseks julgust ning tegi rõõmu, kuna paljud nende suguvennist pidid jääma sellestki abist ilma ja pugema metslooma kombel koobastesse peitu.

Juuru kihlakond, mis asus põigiti moskoviitide teel, kui ta Rakvere majast oli minemas Pärnu alla, oli täis ahastamist ning nuttu. Ainsaks troostiks ning abimeheks Juuru kihlakonna vanadele, põduratele, väetitele ja jalututele oli Kuimetsa lähedal kahel pool teed asetsev igipõline Hiidaurgaste-nime-

line koobastik, kuhu juba ammused esiisad olid oma nutu- ning valupäevadel peitu pugenud. Nüüdses suures hädas tuli inimesile see pelgupaik uuesti meelde, ja nad tõttasid sealt varju otsima. Kuid sinna pugemine ja seal püsimine oli armetuil tõvest ja vanadusest vaevatud ning põdurail inimestel üpris raske, sest pilkane pimedus ja õhuvähesus kurnas neid seal haledal kombel.

Kõige õnnetumad olid aga imikute emad, kelle lapsi ei sallitud neis koobastes, sest et oma mõistmatu kisaga võisid nad kutsuda möödasammuvad moskoviidid hukatuseks kaela. Ja emad pidid suure valu ning südamemurega kinni siduma oma väetikeste vääksuva suu, jättes neil hingamiseks ainult ninasõõrmed lahti.

Palju inimesi oli rännanud küladest ja metsataludest siia koobastikku, kus mahalaotatud hundi- ja lambanahkadel lamati unetult. Igaüks ootas seal kartuse ning südamevärisemisega oma lõpule lähenева elu kibedamat tundi. Vahetevahel vilksahtas pimeduses ka tulesäde, kui rauaga täksiti räni, ja kui väikese vilkuva leegikesena hakkas põlema tael, siis nähti enese ümber ainult hirmumisest virildunud nägusid, kel kõigil juba koolemise märk otsal; peatselt aga kustus leegike, ja siis kuuldi ainult ahastavaid palvesosinaid ja haisteti külma kalmumulla lõhna. Ja oldigi siin nagu kalmus, sest maaalused urkad, laskudes järk-järgult ikka madalamale, muutusid paiguti nii kitsaks, et neis ainult roomates pääseti vaevu edasi. Kosutavat õhku oli siin aga liigagi vähe, sest urgaste suud olid okstega pealtpoolt tihedasti kaetud.

Kui juba kaheksandat päeva oldi urgastes varjul, siis olid imikuist juba mitmed surnud, kuna elavad vaevlesid iseoma roojuse haisus; et ka joogiveest tuli nappus, siis seltsis hingehädale ka ihulik vaev.

Ühel õhtul, millal Hiidaurgaste elanikud olid heitmas meelt, tuli sinna veelgi üks vabadik — suur ning tugev mees, kes kandis kätel oma põdurat ema. Et tal ep olnud härga ega hobust, kellega viia oma ema suurde ning kindlasse Tallinnasse, siis tõi ta tema siia Hiidaurgastesse, millest ema oli teadnud talle jutustada. Ja siis olid nad alustanud oma pagemise teed — mehel pikk leivaga täidetud vöörkott rippudes ühel ja suur veelähker teisel õlal, kuna käekõrval kepile toetuv ema. Enne teekonna lõppu oli aga eideke väsinud ega suutnud enam jätkata sammu, nii et tal tuli kanda teda kätel.

— Jäta, poeg, mind, oli eideke sellele vastu sõdinud, — katsu, et sa ise hingekesega pääsed!

Kuid poeg ei võtnud ema nõuannet mitte kuulda, sest ta ei võinud jätta ema tee äärde surema ja lipata üksinda oma hingega nagu lind.

Jõudnud koobastiku suudmele, asetas vabadik eidekese mättale ja ronis urkasse, et peletada sealt metsloomi; kuid ep olnud seal ühtki metslooma, vaid ainult inimesed, kes kuuldes maapealseid samme katkestasid oma hingamise ja jäid vaikseks nagu hiired puu juure all. Kui neile aga selgus, et tulija ep ole mitte kiusaja, vaid samane põgenik ning oma hinge eest väriseja nagu nemadki, siis oli nende rõõm üpris suur. Nad pärisid temalt maailmas sündivaist asjust, millest aga ka tema ei teadnud seletada muud,

kui et Kose kiriku juures põletatavat, nagu näitavad seda laotusealused märgid. See sõnum ep olnud varjuinimestele mitte rõõmuks, vaid suureks ning rõhuvaks meelekibeduseks.

Kange janu, mis oli kuivatanud koopaelanike suulae, sundis neid lõpuks hiilima välja, et täita allikaveega oma tühjaksjoodud lähkreid. Janust toibudes lamati siis jällegi hinge vaakudes vaikselt ja palvetati pappidelt päheõpitud väntsakate ning maarahva keelele raskesti-painduvate palvesõnadega.

— — — — — — — — — — — — — —

Viimaks asuski moskoviit Rakvere majast Pärnu poole teele. Ta suure ehk peaväe ees liikus ühepäevase teekonna kaugusel luurevägi, nimetusega ertaul, mida käsutas rändav vojevooda ehk väeülem Ivan Golovin, kes oli võitnud tsaar Ivan Vassiljevitši lugupidamise ning austuse oma suure kasvuga. Ja saatis toosama vojevooda oma väe hulgast loodepoolsete teede ja külade läbinuuskimiseks tatarlaste ratsasalgad, keda juhtis üks nende paganliku vürsti võsu, nimega Divlet Šigalei.

Seesuguseks sõjateenistuseks olid tatarlased otsekui loodud, sest nad ei vajanud muud kehakaitset kui ainult ilmastiku vastu vähest rõivastist; sõdisid nad aga ainult oda ja mõõgaga, kuid tihtigi oskasid tarvitada ka püssi ja olid ammulaskmises esimesi meistreid. Nad suutsid ning olid võimelised kannatama ka pikaajalist janu ja nälga, milleks oli neid harjutanud nende igapäevane stepihulkuri raske elu. Nad oskasid ka paatidel ja palkidel läbida kärestikulisi jõgesid, tihedaid padrikuid ning metsi ja seega ületada kõiki teisi sõjarahvaid. Seega olid nad kõik

enam paslikud selleks, et piirata ja haarata üksikuid vähemaid salku, luurata teid ning ümbrust ja koguda teateid vaenlase asupaiga üle.

Edelasse ja ette saatis rändav vojevooda väeülema Nikolai Tšerkaski juhatusel ning meelevalla all kasakaid ehk hulkuva rahva, kes põlvnesid kas hirmust või kartusest, puudusest või jällegi saagitsemis- ning rööviihast Vene riigi lõuna-ääremaile asunud inimesist. Kasakad, need olid peaaegu samasugused vägivallamehed nagu türklased; nad kaldusid juba õige noorukesina liigsele armatsemisele, ja mitte ainult naistega, vaid tihti ka väikeste poisikestega. Seesuguse halva harjumuse tõttu omasid nad vägagi petliku meele, olles siiski võimelised kiiresti omandama igasuguseid oskusi ja kunste, kui aga keegi juhtus neid selleks õpetama.

Nüüd tapsid seesugused metsikud eelsalgad maha kõiki, kes aga nende teel elas ning liikus.

Eelväe kannul ruttasid sildade parandajad, nimetusega kohendaja rahvas. Paremal pool liikus hüvakäe ja vasemal küljel kurakäe väerühm, kuna keskeltulija kandis nimetust suur- ehk peavägi, mida juhtis ülemväepealik knjäss Mikita Romanovitš ja tema abiline ning parem käsi knjäss Jürgen Totmakov; viimasena tuli järelvägi, nimetusega valvepolk. Kõiki neid väerühmi juhtisid vojevoodad, kel kaasas olid kirjatundjad köstrid, nimetusega djäkid.

Haukumise-taolise kisaga liikus moskoviitide peavägi kahel teel nagu suur purelev koerakari; ees sammusid harkpüsnikud ehk streletsid, kellest paljud hoolimata suvisest ajast kandsid paljal ihul koera- ja hundinahkseid kasukaid, mille rihmutatud rinna-

esiseid katsid punased võrelid ning voluudid. Peas kandsid streletsid raudmütse, mille ninariivid olid tõstetud üles, sest ainult tapluse alates lükati need näokaitseks alla; jalas olid neil aga kollased juhtnahksed saapad — nii pikkade säärtega, et need kattes kaatsasid ulatusid harudevaheni. Seljas rippusid neil püssihargid, vööl rohusarved, kuna õlal kandsid nad toru otsast kinni hoides oma pikki ning raskeid arkebuuse. Need sõjamehed ep olnud rõivastunud nii toredasti, nagu lubas seda dvorjanidele ehk teenis-aadlile nende jõukus.

Peaväe kannul liikusid suured moonavoorid, milleta ükski väesalk läbi ei saanud, kui tal tuli liikuda mööda tühjendatud ning laastatud maad. Voorivankrid tekitasid moskoviidile palju pahandust ja vaeva, sest nad läksid tihtigi segamini ning takistasid liikumist; segadusest saadi aga seega üle, et kõik vankrid asetati kolme haneritta selles korras ja sihis, kuhupoole liikusid väed; nende kaitseks seati iga vankrirea vahele ja ka ette ja taha selleks valitud ratsa-sõjarahva, nn. bojaaride ehk aadlike lapsed, kelle kohuseks oli kogu sõjakäigu kestel valvata ja täiendada moonatagavarasid. Bojaaride lapsed olid ainult gramota ehk kirja järgi mõisnikud, sest nad ep olnud oma auväärseilt vanemailt pärinud peale nime ei ühtki mõisa ega küla, või mõnele õnnelikumale oli jäänud ainult paar üksikut taluõue.

Samas veeti suurtesse koormatesse laotud rändavat linnust, mis koosnes üksikuist puukilbest ja mis ülesseatuna moodustas kahekordse seina, et kaitsta sõdijaid eest ja tagant; seintesse olid tehtud avaused ning pilud, kust pisteti püssid ning paugutajad välja.

Olles seesuguse seina taga varjul, oli moskoviit peagu sama vapper sõjamees nagu linnuseski.

Härjad vedasid ka suurtükke, moskoviitide keeles suuri tegusid, millest kaks olid Moskoovia kuulsa sepa Stepan Petrovi valatud. Suurtükkide kõrval ratsutasid linnuse piiramisel hädavajalikud välismaised teadjad ja tundjad, nimetusega arutlejad ehk insenerid, kelle taga sammusid suurtüknikud, kaevurid, puusepad, sepad ja muu säärane sõjateekonnal vajalik ning oma ametis vilunud rahvas.

Ja liikus see sõjavägi ehk ratj laias kaares läbi metsade ja põldude, kus juba kasvas leib; ronis ka üle küngaste ja sammus mööda teid nii nagu juhtus, sest mehi oli nii laialdaselt palju, et silm ei küündinud nägema nende algust ega otsa. Astudes toetus mõni neist odavarrele, pilk pöördunud maha, mõnel aga üles laotuse poole. Paljud neist kandsid oma kaftani ehk kuue rinnaesisel suurt kaheksaotsalist risti või pühaku pilti, mis rippus võidunud ohelikku pidi neil kaelas. Siin ja seal oli lehvimas ka sõjalippe ehk stjäägasid, mille varraste otstel asetses kullatud rist; stjäägadele oli aga värviliste siidniitidega õmmeldud või jällegi õlivärviga maalitud pühakute kujutisi ja Jumala poja kannataja-nägusid.

Peaväe keskel oma punasesärgilisist trabandest piiratud, ratsutasid kõrvuti ülemvojevooda knjäss Mikita Romanovitš ja tema parem käsi knjäss Jürgen Totmakov. Mõlemad nad olid elukogenud, arukad ja sügava mõistusega mehed; olid osavad nii raamatutarkuses kui ka õigeusu dogmade tundmises, nii et kõik pühad kirjutised olid neil suus; peale selle olid nad ka sõjaasjanduses valgustatud ning targad. Kuid

nemadki elasid lihtsuses ega ajanud mõnusid taga. Sõjateekonnale minnes olid nad kaasa võtnud ainult kotikese leiba, mõne naela soolatud sealiha ja natuke pipraga segatud soola; nagu igal sõjamehel, nii oli neilgi kaasas oma vaskne keedunõu ja tuletael.

Kui päike tõusis kõrgemale ning hakkas paistma palavamalt, siis ülemvojevoodad heitsid enestelt oma pikad kaftanid, mille alt paljastus nende rinda kattev karastatud soomus, mis päikesepaistel pimestavalt säras ja hiilgas. Nende pikalakaliste ruunade külgi katsid suured vöödilised vaibad, mis asetsesid sadula all. Iga vojevooda sadula parempoolsele küljele oli kinnitatud väike vaskne trumm, mida ta oma käsu ning tahtmise edasiandmiseks põristas. Ülemvojevooda tahtmise hõlpsamaks edasiandmiseks veeti tema taga suurt kella, nimetusega nabat, mille kõrval jooksid neli kellalööjat holoppi ehk sulast, kes ülemvojevooda trummipõrina järgi pidid lööma kella nii mitu korda, kui palju oli vaja kas abisaatmiseks ette, peatumiseks või jällegi pöördumiseks paremale või kurakäele.

Sõjarahva seas tormas kilgates joosta ka palju koeri, kellega mõned sõjamehed pidasid sõprust, kuna teised kihutasid neid jalahoopidega eemale.

Kõik need sõdijad olid oma isakese tsaari vara tarvitades mõõdukad elama: rahuldusid lahja ning lihtsa roaga, elasid maasse uuristatud aukudes või koguni lahtise laotuse all, ja suutsid kannatada nii külma kui ka kuuma, nälga, janu, igasugust puudust ja kõiki sõjaelu raskusi. Venelaste vastupidavus tuli ka sellest, et paljudes nende perekonnis hakati rinnalapsi võõrutama piimast; kaheaastaseina pidid nad

aga osa võtma kõigist paastudest, sest kirik käskis hoiduda himudest. Lihasöömine ja abielurahva omavaheline läbikäimine oli neil aga kolm korda nädalas, pühade ehk prazdnikute ja ka kogu paastu ajal valjusti keelatud. Seepärast olidki nad nüüd Eestimaal kogu oma tahtmise ning voli kätte saades aplad õgima ja suurest kiimast hullemad kui jäärad.

Venelased ise olid enamasti lühikesekasvulised, krobeliste ja karuste nägudega, roheliste silmadega, lühikeste jalgadega, suurte kõhtudega ja kandsid pikka habet, mille kasvatamist nõudsid kõik nende vagaduseõpetajad, kartes, et sileda-näolisena võib mees naisega sarnledes kergesti äratada kõlvatuid himusid.

Oma maavarade poolest oleks moskoviit võinud olla palju jõukam sõjamees, kuid oma suure rumaluse tõttu ei osanud ta maapõuest leida kulda, vaid vahetas seda vaha ja sooblinahkade vastu Saksist, kust ta tõi enesele enamasti ka relvad ja rohu, kuna kalliskivid ja peenriide vahetas ta Pärsiast.

Ertauli luurerühmad kihutasid mööda metsateid ikka edasi edela poole, ratsutades seejuures nii kiiresti, et nende mõõgad ja kõverad saablid lärtsusid puusal ja laksahtasid vastu hobuste sapse. Need olid tatari ratsanikud, kelle väikesed nogai tõugu hobused olid väledad ning sõjaraskustega harjunud metsikud stepiloomad. Nagu verekoerad nuuskisid tatarlased tihnikuis ja tuhritsesid puhmastes, kuni lõpuks viis tee neid Kuimetsa kloostrimõisa, mille omanikuks oli Tallinna naistsistertslaste püha Mihkli klooster.

Vaenuvägede lähenedes kloostrimõisa vagad neitsid ep olnud mitte maha jätnud oma Issanda koda, sest nad lootsid, et nii nagu see kristlaste sõjapidamisel on kombeks, jääb klooster vaenukahjudest puutumata. Isegi tornidesse ei asetanud nad valvajaid, sest Jumal olevat kõige vägevam valvaja ning kaitsja, nagu kinnitas nunnadele nende karjane ehk abtiss.

Kui nüüd tatarlaste väerühmad olid võtnud Kuimetsa kloostrimõisa eneste keskele, hakkasid nad kangutama ning punnestama selle väravate kallal. Teised aga ajasid oma hobused ringmüürile hästi ligi, kargasid sadulaile püsti, sirutasid käed üles, ja kui kaaslased upitasid veel takka, siis kerkisid nad müürile, nii et nende ratsutamisest kõverad koivad aina välkusid. Et kloostrimüür ep olnud kuigi kõrge, vaid neile stepipenidele ronimiseks üsna paras, siis läksid nad sellest karjana üle.

Kloostriaias õitses sirel, kirsid olid puistanud oma valge rüü ja hakkasid kasvatama vilja, kuna kogu aed oli täis taevaandide magusat lõhna. Kuid neil metslasil ep olnud tahtmist ega oskamist imetella seda ilu, mida taevane isa oma lahkusest on inimesile andnud. Nad tormasid relvade kolisedes ja oma nahkseid nuute laksutades kloostrikiriku juurde, kangutasid ukse lahti ja läksid rüseldes jumalakotta, kus ükssada kolmkümmend Kristuse pruuti põlvitas põlevate vahaküünaldega valgustatud altari ees. Kuid ei hoolinud need kuradi käsilased ning põrguvürsti trabandid pühaduse puutumatusest, vaid tormasid naerukisaga, mis kostis nagu koera haukumine kiriku võlvide all, põlvitavate nunnade kallale, kiskusid neid üksteisest lahku ja asusid oma himuorjusele otse

siinsamas jumalakojas. Ja olid siis kloostri võlvialused täis nuttu ning südantlõhestavaid kaebeid, nii et isegi kivid oleksid pidanud tundma halastust.

Kui need paganad ning saadana sulased olid oma jõleda himu vagade kloostrineitside kallal lahutanud, siis kiskusid nad neid paljaks, irvitasid nende katmatuse üle, peksid neid nuutidega ja lõid nende seast paljusid maha. Ja ei suutnud end Kristusele pühendunud neitsid neilt vägivallameestelt armsate ning südantlõhestavate palvesõnadega lunastada halastust oma hingele ega leidnud nad ka pisararohkete nuuksumistega neilt armu, vaid nende verd valati nagu vett.

Raugastunud munk, kes kloostrikirikus jumalateenistuse pidajana oli ainuke meesolend selles palvetajate naiste riigis, jäi seesugust himuorjust ja tapatööd nähes altarile kohkunult seisma; kuid kogunud end, tuli ta möllavate tatarlaste karja sekka ja tõstes käed needmiseks taeva poole kisendas ta suurest vapustusest väriseva häälega:

— See süütu talleveri, mida teie nüüd valate, kisendab ning kaebab Issanda ees ja kutsub kättetasu teie pealaele, sest Jumal mõistab igaühele kohut tema tegude järgi! Et aga tatarlased ei pannud teda tähele, siis ta jätkas: — Külvate maailma hukatust ja tuld, kutsute Jumala viha oma pealaele, kõnnite mööda enesepuistatud leekisid ning põlete iseenese süüdatud tules...!

Kaugemale ta aga ei jõudnud, sest vaenlase vahe tera, otsides ta südame juurde teed, lõikas läbi selle dominikaanlase ehk Issanda koera ajaliku elu ning saatis ta taevasse märtrite hulka. Nii oligi selle vagat-

seva inimese unenägu läinud täide, sest kuu aega tagasi oli nägemusena ilmunud ta ette Jumala saadik ja kuulutanud talle rõõmu, et ta sureb märtrisurma.

Kuid tatarlasil ep olnud aega siin pikemalt peatuda, sest vojevooda käsk kihutas neid edasi, kuna peavägi ei võivat liikuda mööda läbitallamatuid teid. Ja nad ruttasid oma hobuste juurde, hüppasid sadulasse ja kihutasid koerte kiunumisega sarnleva huikamisega edasi, kuna Kuimetsa kloostrimõisa katuseharja jäi seekord tuli imelikul kombel viimata.

— — — — — — — — — — — — — —

Pelgukohtades ning -urgastes värises maarahvas oma hinge eest. Soosaartele kaasavõetud lojuste suud olid nad köitnud lahasse, et need oma ammumise ja hirnumisega ei kutsuks kiusajaid kohale. Kui mõni metsloom juhtus astuma üle paos-olijate koopa, siis kohkusid nad, et juba ongi varitseja kannul. Et pelgukohad olid hästi varjatud, nii et inimene ei suutnud neid leida, siis seepärast olid moskoviidi ratsanikel suured tigedad verekoerad abimehiks kaasas. Need verepenid luusisid ning nuuskisid läbi iga puhma ja urka, ja vedades hõngu ajasid taga ristiinimese jälgi.

Hiidaurgetesse varjupugenud inimesed, kes juba kaks nädalat olid pimedas hauas vaevelnud, kuulatasid ühel hommikul suure kohkumisega, kuis lõrisev koerakari nende koopa suudmel haukus, kraapis ja kiunus. Peatselt kuuldus ka hobuste kabjaplaginat ja siis inimeste samme.

— Venekad...?

— Tulevad...!

Nüüd ütles ning kinnitas igale varjuinimesele tema südamehääl, et ta maine elutee on lõppemas. Vaikselt ja ristis käsi lugesid nad veel oma vigaselt päheõpitud issameie, mis aga nüüdses hingehädas ei suutnud anda neile kinnitust ega troosti, sest nad ei saanud sellest sõnadevuristamisest kuigi hästi aru. Olgugi, et nende maine elu oli nälgiv ja vilets ning troostitu ja nukker, oli ta siiski neile armas, nii et nad ei tahtnud temast lahkuda. Nüüd aga, millal surm seisis koopa suudmel, olid nad alistumas temale kui paratamatusele ega kartnudki enam teda, kuid nad värisesid ja võbisesid mõteldes neile piinamistele, millega kistakse hingeke kehast. Ja sellest ep olnud neil kuskile pääsu, sest piinamisele on moskoviit, kõige enam aga tema tatarlasest kuri käsilane suur oskaja ning meister.

Siis kuuldus võõramaises keeles hüütavaid käske, mis kauge kajana tungisid maa pealt siia alla pimeduse riiki, kus inimesed pugesid nurkadesse, litsusid end seintele hästi ligi ja tahtsid teha ennast nii olematult väikesiks, et vaenlasele ei jääks neist midagi pihku.

Koopa suudmel seisev tatarlaste kari vaidles ja arutles oma paganlikus keeles, et kuidas hõlpsamini ristiinimesi maa alt välja tuua. Nad ajasid koopasse oma koeri, kuid need jäid turris karvu lävele seisma ja ainult lõrisesid vihaselt. Et urkasse võis pääseda ainult ükshaaval ja pealegi veel roomates, siis ei tihanud neist keegi oma pead sinna esimesena pista. Lõpuks laskis nende sotnja ehk sadakonna ülem kokku kanda puuoksi ja -risu, et pista koopa suudmesse tule.

Kui siis metsakurust hakkasid leegid tõusma laotuse poole, roomas vingu ning tossu ka urgastesse, sest Hiidaurgetel oli palju avausi ning lõhesid, kust vihmavesi oli uuristanud enesele teed ja kust nüüd õhk läbi liikudes otse kiskus suitsu enesega kaasa. Küll püüdsid vaesed talunikud, vabadikud, ainasjalad ja teovaimud kannatada, olles valmis lõppema vingusurma, kuid nende õnnetuseks ei võtnud suits eluvaimu kohe välja, vaid vaevas väga pikaldaselt ning kaua; nad uuristasid oma suuga maad, katsid silmnäo mullaga ja oigasid suures hädas.

Tatarlased pildusid aga tuld ikka enam ja enam koopasse, nii et sinna ei jäänudki eluõhku, ja kiusatud maarahvas pidi pugema teisi käike mööda välja. Aplad verekoerad olid aga otsinud kõik urka väljapääsud üles, ja kui nüüd vingust vaevatud inimene kuskilt pistis oma silmnäo, siis haarati ta kinni ja kisti valju kisaga välja. Lõpuks olid kõik maa-alused inimesed — ligi kakssada vaevatud hinge, toodud kiusajate ette. Algul ei suutnud nad avada silmi, sest kaks nädalat kestnud pime varjuelu oli teinud neid valguse vastu hellaks, kuna kibe tukiving oli pannud jooksma pimestavad pisarad. Kui nad lõpuks said nägijaks, siis heitsid nad ennast kogu hingega tatarlaste jalgade ette ning andsid ennast nende meelevalla alla. Õnneks olid tatarlased nende väljasuitsetamisega raisanud palju aega, nii et neil ep olnud enam mahti ette võtta keerukaid piinamisi, ja nad pidid rahulduma ainult mõõgateraga raiumisest. Olgugi et mõõgasurm on armsam kui piinasurm, oli sellegi kannatamine valus.

Inimeste kisa ja röögahtused, leemendav veri ja

selle toores lõhn — kõik see pani tatarlased hulluma, nii et nad ei suutnud enam ainuüksi mõõgalöögiga jääda rahule: nad pistsid uimased rinnalapsed oma teravate piikide otsa ja õõtsutasid neid seal, nii et süütu veri nirises mööda piigivarsi alla; samuti rebisid nad kandjate naiste ihu paljaks, lõhestasid jatagaanide ehk suurte kõverate nugadega nende emaihu, kust kiskusid välja inimeod ja torkasid need verised tombukesedki odade otsa, nagu tahtes seega öelda, et nad hävitavad maa pealt ristiinimese soo kogu ta idude ja juurtega.

Põgenema pääses ainult üks talupoeg, nimega Mats ehk kristlikus kirjas Mathias, kelle ema löödi ainsa mõõgahoobiga maha.

Pärast tapatööd pöördusid tatarlased nagu täissöönud sõnnid mööda metsateid minema, jättes Hiidaurgetele koolnud, kes lamasid kõverdunult ja kuhjas, nii nagu keegi neist oli kukkunud. Triibulised verepenid lakkusid aga nende haavadest nirisevat verd, mis ep olnud jõudnud veel paatuda ja mille lõhn segunedes kustuvate tukkide tossuga tõusis üles taeva poole, viies Jumala ette kaebust.

3.

Niguliste tänavas, vastu kirikut ja seda ümbritsevat kalmistut, suures kivimajas asus linna rahapaja, kus töötas mündimeister Christoffer Schenkenberg koos oma abilise — meister Hans von Gantele, oma poegade ja sellidega. Rahapaja kui linna maja oli magister Schenkenbergi kasutada, kuna ainult töö-

koda ja selle kõrvalruumid ning panipaigad kuulusid rahapaja ülevaataja — raatman Johan Pepersacki järelevalve alla. Kuid et linna ametnikuna omas mündimeister rae suurt usaldust, siis raatman Pepersack ei käinudki tihti teda valvamas, kuna meister Schenkenbergi võidi usaldada rohkem kui iseennast.

Nurgeliste ja söörjate tinaraamide vahele pigistatud tahmunud klaasid kolmes kitsas piklikus aknas lasksid parajat valgust müntimistöökotta. Neli kvarti ehk sada naela hõbedat oli suure pöördvasaraga, mida ajasid poisid ringi, taotud õhukesiks kardlestiks, millest meistri poeg Ivo ja noorem sell Jacobus raiusid mündilitreid. Eelmisel päeval kokkusulatatud hõbedast tagusid nüüd Ivo vend Christoffer ja Bendix uusi lesti, mis pidid olema õhukesed nagu paber. Samal ajal tagus meister ehk magister Schenkenberg koos oma abilise ja vanema selli Claus Stalliga münte; selleks istusid nad kolmejalgsel järil, igaüks ise akna all, sest müntija pidi nägema, et kiri oleks rahal hästi terav ning selge, et ta suudaks kulumisele kauem vastu panna. Iga müntija ees oli mitme raudvõruga vitsutatud jäme tammine pakk, millel asetses raske karastatud mündivalts. Võtnud kõrvalolevast kapast pihutäie valmisraiutud mündilitreid, puistas müntija need oma nahksesse põlle, kust ta ükshaaval asetades neid vormalasile seadis mündítempli parajale kohale ja siis mehise vasarahoobiga tembeldas rahale kirja: veeringite ühele küljele kuninga näopildi ja teisele Tallinna vapi — kas kolm lõvi või jällegi Dannebroki risti, ja ühtlasi ka sõnad: „Moneta nova Revaliensis“. Killingeile nende väiksuse tõttu ei löödud kuninga näopilti, vaid selle

asemel tema väänlevad nimetähed ehk vensel. Seejuures pidi hoop olema nii äkiline ning vägev, et juba esimese löögiga oleks litrile surutud kiri, mis aga teiskordsel löömisel võis kergesti muutuda segaseks ning anda rahavõltsijaile järeletegemiseks soodsaid võimalusi. Kuid rahaselli käsi ei väärahtanud kunagi, sest ta pidi oma ametis olema vilunud, nagu seda oli Ivogi, keda asjatult ep olnud Kanuti gildi kuuluvate kuldseppade tsunft löönud vastlateks selliks.

Et Ivo oli taibukas ja virk, siis pidi temast tulema meister — isa töö ning ameti jätkaja, kuna ta vennast Christofferist kui suurest purjutajast ep olnud seda enam loota. Seepärast pidi Ivo nüüd hakkama hoolsasti valmistuma meistri ametipidamise ning oskuse vastu, ja mis veelgi tähtsam — ta pidi olema seisusekohaselt abielus, kuna teisiti oli tsunftimeistrite kilda pääsemine võimatu. Tõsi, ka selle eest olid ta vanemad jõudnud juba hoolitseda, vaadates valmis talle tulevase mõrsja, kelleks pidi olema auväärse kuldseppmeistri Burchard Crameri tütar Gertrud Agneta. Seda neitsit oli Ivo vargsi näinud ainult kord või paar, kuna lähemalt ep olnud ta teda mitte kunagi tihanud vahtida. Kui ema oli mõistukõnega andnud nende kavatsusest talle märku, siis oli ta selle uudise võtnud vastu päris rahuliku südamega, sest küllap nemad teavad paremini kui ta ise, milline neitsi on kombelisem, vooruslikum ning temale paslikum.

Jah, nii oli see olnud ainult tänini, kuid nüüd, millal ta sellele ühtelugu ning tihti mõtles, ep olnud ta oma vanemate valikuga enam rahul, vaid isegi

vaikne nurin oli tema hinges tekkimas nende kavatsuse vastu.

Veiderdajate päev, see püsis Ivol ikkagi veel meeles ning ta pidi tihtigi mõtlema tundmatule Dorothea-nimelisele neitsile, kelle pooleldisuletud silmi ja naeratelevaid väikesi huuli ei suutnud ta veel ikkagi unustada.

Samas aga mürtsahtasid münditagujate käelihaste punnestusel vasarad ja raud põrkas kilks ja kõlks vastu rauda, mille vahel vormiti ning taoti hõbedat. Valminud mündid puistati suurtesse rautatud kirstudesse, mis pärast seda läksid vaagimisele.

Ühel päeval, mil mündilööjad olid jällegi kibedasti töös, nagu see meister Schenkenbergi juures oli kombeks, astus töökoja uksest sisse üks tundmatu rändsell, kes soovides töötajaile jumala abi, jäi ukse juurde seisma. Ta saapad olid nii katkenud, et tallad püsisid ainult kanepise nööri kinnitusel all, kuna läbi nende lõhkiste servade paistsid porised varbad. Ta kasimatu nägu oli mustusest kopras, kärpimata juuksed takerdunud kahludesse, kõrvalestad lõhkised ning rebenenud ja ninasõõrmed kärnased. Meister Schenkenbergi vilunud silm tundis temas aga kohe rändava mündiselli, kellele ta käskis õpipoistel anda istumiseks pingi. Külaline, kes tundus tublisti väsinuna, tänas seda maja ja ütles istudes, et nüüd pärast ristiinimeste sekka sattumist olevat ta rõõm otsatult suur.

— Tuled sa siis paganate maalt? imestas meister ja langetas äsjatõstetud vasara.

— Küllap tuldi sealtki läbi, kohmas kohtlane külaline ja nuuskas kombeliselt põrandale ega haka-

nud nina alla nõrguvat niiskust limpsama keelega, nagu see ep olnud sellile kohane; — tuldi ja nähti neidki...

— Sinu kõne on liialt segane, ütles meister vasarat uuesti tõstes.

Kuid sellid ja handlangrid ehk käealused jäid kikkis kõrvu uudistatuna kuulama; et aga rändsell oma jutuga ei rutanud, siis seadis Claus kui vanim ning targem sellide seast küsimuse ootamatult ja targu:

— Kaugelt see võõras sell siis tuleb?

— Riiast!

— Riiast, ja ise keerutad paganatest juttu! imestus nüüd Claus ja koos temaga ka teised sellid, kuna õpipoisid leidsid seega mahti jätkata oma õhtul poolelijäänud vaidlust Volrabi maja tontide üle.

— Seda vahet ristlevad nüüd paganate teed.

— Ikka segasemaks läheb su jutt, kibeles nüüd Claus; — kõnele selgemini!

— Mida ma vilets tagaaetud loomake suudan kõnelda, nälg, väsimus ja hirm köidavad keele!

— No egas meister Schenkenbergi majast ükski rändsell ole tühja kõhuga lahkunud!

— Mine kööki, küll emand annab seal sulle leiba, ütles meister, valmistudes tõsiselt jätkama tööd.

Kuid tundmatul rändsellil ei näinud olevatki tahtmist siit niipea lahkuda, vaid silunud korraks oma kõrbpunaseid näokarvu, ütles ta päris äkki:

— Moskoviit põletab ja tapab...!

— Juba jälle? imestuti, kuna meister Schenkenberg pidi uuesti katkestama töö.

— Laastab ja piinab...! täiendas rändsell.

— Ei see põrgupoeg pea ka kunagi vahet! siunas Claus.

— Mis vahet tal vaja pidada, see ju ta amet, ütles rändsell.

— Selles on ta osav! kinnitati.

— Juurus lagastas, hävitas ja hukkas, hakkas nüüd külaline lähemalt seletama, — kiriku juures murdis kellamehel luid, sai seal ka ühe munga kätte ja ajas vardasse, kuna õpetaja pääses hirmuga tulema!

— Eks meie karda ja värise tema pärast siingi, sest Viiburi rahu ei võtnud ta vastu; et ta aga juba nii ruttu ning äkki...! ja meister Schenkenberg raputas oma halli kulupead.

— Kuidas nad sindki ei võtnud õnneks? päriti.

— Olin kirikuaias puu otsas, vennad, suure lõhmuse tihnikus, kust värisedes jälgisin seda liigutavat lugu! ja rändsell puhkes kuuldavalt nutma.

Seisti masendunult vaikides ja vaadati kaastundliku pilguga sellele paljukannatanud inimesele otsa. Siis aga kogus end rändsell ja jätkas:

— Suurest hirmust värisedes oleksin ma puu otsast alla kukkunud, kuid õnneks suutsin end pussakaga köita tüve külge, ja sealt siis nägin, kuis inimesed pildusid end maha ja nuttes roomasid nagu ussikesed nende ees, kuid see valmistas moskoviidi sõjameestele aina rõõmu! Ühe dominikaanlase, kes julgesti oli astumas mööda oma usklikkuse rada neile vastu, võtsid nad kinni, ajasid teibasse ning panid ta sellele nagu troonile istuma; laulnud siis oma suuga veel ühe laulu kaanonist kiituseks Kristusele, andis see

vaga mees oma õndsaks muutunud hinge tema kätte hoida!

Keegi ei tihanud katkestada rusuvat vaikust, kuni lõpuks Jacobus söandas sõnada:

— Kuidas nad seda dominikaanlast vardasse ajasid, mina säärast hukkamist oma ihuliku silmaga veel ep ole näinud.

— Pagan mis pagan, ütles pearaputusel Claus; — asjatult on sind tõstetud selli seisusesse!

Kuid rändsellile ei tekkinud selle kirjeldamisega mingit raskust, sest ta oli seda jõledat hukkamist näinud oma ihuliku silmaga, ja ta kõneles nõnda:

— Pihlapuulatt tahuti teravaks, põletati tulel kuumaks, kisti munk siruli, torgati teivas talle kehasse ja tõsteti siis kõige vardaga püsti; niikaua ta veel elas ja laulis, kuni ora tungides kopsudesse ja südamesse viis hinge!

— Ja nii tegid nad Juuru kiriku juures? päriti kaheldes.

— Nii nad tegid!

Seesugune jutt oli jube, ta kiskus ihukarvad püsti, nii et sellidel kadus töölust ja neid hakkas vaevama tusk, sest kes teab, missuguseid kiusamisi on neilgi moskoviidilt karta, ja nad pärisid:

— Kuhu ta oma otsa lõpuks käänas?

— Vajus ikka alla Pärnu poole, ja rändsell viipas edela suunas käega. — Värisesin kogu selle Issanda päeva puu otsas, kuna neid vooris sealt mööda ning läks läbi, nii et lõppu ei tahtnud enam tulla. Kui nad viimaks kadusid, siis ootasin puu otsas veel kogu öö, ja alles järgmisel hommikul roni-

nud alla, panin Tallinna poole tulema ega vaadanud enne tagasi, kui olin linna väravas.

Kui siis palju kiusamisi pealt näinud rändsell ühe õpipoisi juhtimisel läks läbi pimedate ja kõverate keerdkäikude keetmistuppa, ütles meister oma sellidele tõsiselt:

— Seda juttu tuleb uskuda, ja kui siis keegi ei näinud selles kahtlevat, lisas ta enneöeldule: — Annaks Jumal, et see kibe karikas läheks meist mööda!

— Kas meil tarvitsebki karta, võttis nüüd sõnada Jacobus, — linnamüürid ja -tornid on kindlad, väravad paneme lukku...

— Oi poeg, katkestas teda meister, — kui Jumal ise ep ole meiega, siis ei avita meid ükski torn ega värav!

Kui igaüks oli seda lugu omas südames veel järele mõtlemas, ütles meister Schenkenberg äkki:

— Aga sellest tuleks viia raele sõna!

— Egas see temalgi ole enam teadmata, arvas Jacobus.

— Muidugi ep ole, kinnitas meister, — aga eks iga sõnum, mis talle vaenlasest viiakse, tuleb linnale kasuks, sest siis teab raat pidada tarka nõu, ja ta riputas oma nahkse põlle varna, pani ummiskingad jalga, võttis kepi ja astus välja, et viia raatman Johan Pepersackile vastkuuldud uudiseid.

Sellid ei suutnudki jätkata katkestatud tööd, sest rändselli jutt oli toonud rahutuse linna rahapajja, kus pöörduti jällegi tagasi moskoviidi juurde:

— Ise on nad veel kristlased, aga teevad hullemaid tempe kui paganad! ja Bendix sülgas põlastades.

— Kuidas kristlased, ägestus Claus; kuis on nad kristlased, kui ei usu jumalat?

— Aga nad kannavad ju risti!?

— See on ainult nende paganlik vigur!

— Nüüd sa, Claus, kindlasti eksid, astus Jacobus sõnadega vahele; — nad on samasugused kristlased nagu meiegi.

— Kuis sa tohid ütelda, et mina eksin? ja Claus särtsahtas vihast. — Ise sa oled pagan, oled moskoviidi käsilane ning tema esimene trabant! Seda sa siin haudki, et ajada meid kõiki vardasse, ja seepärast sa säärast jutustamist nii jonnakalt taga nõudsid! ja keerutades oma müntimisvasarat oli Claus muutumas päris tigedaks.

Visanud oma vasara kõrvale, tuli Ivo töökojast välja, sest seekord ei huvitanud teda vaidlus, mis muutus üha ägedamaks. Läbinud pimeda koja ja trepikäigu, suubus ta hoovi, mida kahelt küljelt piiras rahapaja hoonestik, kolmandalt küljelt naabermaja paemüür ja paremalt poolt merel hulkuva üksiku kaupmehe Caspar Volrabi elaniketa maja rohuaed, kus kasvasid metsistunud pähklipõõsad ja õitses sirel; ka kirsid olid seal laiutanud end üle kogu aia, nii et nende tärkavad võrsed ajasid end isegi müüriserval püsti.

Hoovi parempoolses sopis, kuhu ainult lõuna ajal paistis päike, asetses üksik istumispakk, millel Ivo oli tihtigi armastanud mõtiskella. Vajunud sellele pakule, ei suutnud Ivo siitki leida rahu, sest ta mõt-

ted tiirlesid nagu karussellihobused peas ja seisma ei jäänud neist ükski. Neitsi Dorothea, maotantsitaja, kuldseppmeister Crameri tütar Gertrud Agneta ja rändselli jutustus — kõik nad segunesid, vaheldusid ja ekslesid ta mõtte keerdkäikudes ning ajasid huugama pea. Siiski hakkas ta mõtete-karusselli ringlemine pikkamisi soikuma, nii et ta suutis lõpuks rahulikult mõtelda oma tulevasele mõrsjale — vooruslikule neitsile Gertrud Agnetale, keda ta vanemad on valinud talle eluseltsiliseks kuni hauani; ja ta mõtles, kuis ta ükskord peab seisma temaga käsikäes Nigula kiriku altari ees, kuna tsunftisellid ja -meistrid seisavad suures poolsõõris nende taga. Siis purevad teda tallinlaste pilgud, siis vaagitakse iga ta käeliigutust ja sammu, et kas see oli kombekas või ep olnud ta seda mitte. Mida enam ta sellele lavastusele nüüd mõtles, seda suuremaks kasvas selle ees ta hirm, sest ta ei tea ju igat laulatuskombe pisipeenust, kuna pärida seda kas või oma vanemailt oleks tal ikkagi häbi. Ta kartis, et oma laulatusel esineks ta kohmakalt või toimiks narristi, sünnitades seega pulmalisile palju naeru ning nalja, oma vanemaile aga suurt südamevalu, häbi ja muret. Et aga kõik läheks hästi, selleks peab ta kindlasti jooma end purju.

Üle katuseviilu, suure nõetunud korstna külge kinnitatud tuulelipu kõrvalt hakkas päike välja pugema ning Ivole otse näkku vahtima, nii et ta pidi sulgema silmad; samas tundis ta, kuis päikesevalgus imbub temasse, kuis ta tungib läbi nahapooride ning poeb higiaukudesse, ja et ta muudab ta silmalaud ikka raskemaks ning rängemaks; ka ta mõtted hak-

kasid pikkamisi kaduma, nagu vajuksid nad kuhugi tundmatusse sügavusse.

Siis — nagu läbi une, nagu tema oma südame nurga tagant oleks talle sosistanud ta enese sisemine hääl:

— Dorothea!

Võpatades avanesid Ivo silmad, sest jällegi oli tulnud kiusama teda viirastus; ainult viirastus peaks olema see tundmatu neitsi, sest ta ep ole teda kuskil kohanud ega enam kellegi suust kuulnud ta nime. Muidugi, ta võis ju mere tagant tulla ja sinna jällegi kaduda, kuid temale jääb ta ikkagi ainult viirastuseks, ainult kehatuks tuulepuhanguks, mis kuskilt teadmatusest tuleb ootamatult ning äkki, et samas eemale tõmbudes hääbuda kauguses.

Ta tõusis, sest isa peaks jõudma juba raekojast tagasi ja nähes teda nüüd laisklemas, oleks ta pahane ning kuri, sest palju hõbedat on vaja veel taguda müntideks, kuna keldris on hõbedakangid veel järge ootamas.

Äkki kuulis ta laulmist, mis näis kostvat Volrabi majast; see oli talle hästi-tuntud ning Tallinnas tihtigi lauldav vana saksa rändsellide laul, mis algas sõnadega:

„Kus peaksin end ümber pöörama,
Ma rumal veljeke...“

Pööranud pilgu naabermajale, vahtis Ivo müüritagustesse sirelipuhmastesse, et näha seda neitsit, kes nii sujuvalt-ilusti laulab; siis tõstis ta uuriva pilgu kõrgemale, laskis sel uidata mööda seinu, vah-

tis esimesse aknatühimikku, siis teise — ja ta nägigi üht aknale najatuvat neitsit, kes parajasti laulis. Kuid, ja Ivo hõõrus silmi, et siis vaadata uuesti, sest ta ei suutnud seda kuidagi mõista, et laulja ep olnud keegi muu kui tema — neitsi Dorothea!

Suurest üllatusest oleks Ivo peaaegu karjatanud ta nime.

Kuid nüüd märkas teda neitsi ja ta laul katkes nagu noaga lõigatud ahel, kuna ta ise jäi sõnatult Ivole otsa vahtima. Ivo aga jäi tardudes seisma, sest tal hakkas häbi oma läikiva nahkpõlle, määrdunud käte ja nõetunult kriimsilmse näo pärast; et vähegi varjata oma häbi ning jätta end tundmatuks, kattis ta kätega oma silmnäo ja piilus läbi sõrmevahede seda neitsit, keda ta ei lootnud näha enam kunagi ja kes nüüd puhkes südamest naerma. Ivo pöördus ümber ja jooksis tagasi vaatamata trepikotta, kust hakkas läbi ämblikuvõrkudesse mattunud akna piiluma Volrabi maja teise elu akent, kust aga neitsi Dorothea oli jõudnud juba kaduda.

Kust sai ta siia, kes ta on ja kas ta tema ära tundis? need mõtted puresid nüüd Ivo pead. Et ta aga asub Volrabi majas, siis on ta kindlasti mõne Suurde gildi kuuluva kaupmehe või suurniku tütar. Ja Ivol hakkas enesest kahju, temas tekkis isegi nukrus, et miks ta ainult vilets mündisell, ainult münditaguja?!

Vahepeal jõudis meister Schenkenberg raatman Pepersacki juurest tagasi; ta nägu oli tõsine, põsed lohkunud, enam kui nad olid seda enne, ja ta kostis sellide pärimisele nõnda:

— Nüüd tuleb meil loota ainult Jumala abile, sest tema on kõigi maapealsete südamesse vaatleja ning läbikatsuja, ja ainuüksi tema on kõige suurem avitaja hädas!

Jällegi mürtsatasid mündilööjate vasarad ja hõbe paindus nende all nagu vaha.

Õhtul lõpetas meister päevatöö juba kaheksanda löögi ajal, olgugi et laotusealune oli veel päris valge ning päike liikus üleval; kuid nii palju ep olnud rael hõbedat, et seda oleks võidud lõpmatuseni taguda, ja pealegi veel nüüd, millal oli karta linna piiramist, nagu seda oli juhtunud 1571. aastal. Piiramise ajal ei vaja raat aga enam endisel arvul münte, sest siis sulgub linnaelu ikka väiksemasse ning kitsamasse ringi, nii et linlased elavad nagu teod oma karbis.

Pesnud end keetmistoas olevas suures künas, rõivastas Ivo end pühapäeva-rüüsse; ema küsivatele pilkudele andis ta vastuse, et läheb linnast kuulama uudset pajatust. Kuid mitte ainuüksi tema, vaid ka selle valmistus lahkuma kodunt, et minna Suurele turule ja veinikeldritesse kuulama, kas Tallinnal tarvitseb karta piiramist ning paina või ei tule seda teps mitte?

Lurinal ruttas Ivo supirüüpamisega ja neelas siis kähku mõned härjaliha-killud; pannud lusika lauale, jäi ta siis ootama, kuni isa tänupalvega lõpetab söömaaja, et siis lahkuda lauast. Võõrast rändselli ep olnud nende juures enam mitte, sest nüüd oli ta teretulnud igas majas.

Väljunud kodunt, pöördus Ivo esmalt Rataskaevu tänavale, et seega mööduda naabruses asetsevast Volrabi majast; siis pöördudes mööda Rahapaja-

tagust alla tuli ta Kraamipoe tänava kaudu Suurele turule, kust läbides Saiakangi tuli Pikka tänavat kaudu uuesti Rataskaevule välja, ja möödus teiskordselt Volrabi majast, mis tänava poolt oli nagu kindlus — paar tillukest akent ja suure portaaliga värava sarnane tammine uks hallis kivimüüris.

Olles jällegi tagasi oma isakojas, hiilis Ivo mööda kitsast vahekoridori õue, kus piilus arglikult ringi, nagu oleks ta võõras selles majas; kuid kedagi ep olnud teda nägemas — ema talitas majas, mamsel Maria kolistas köögis padade ja pannidega, kuna linna karjamaalt ep olnud lehmad pöördunud veel tagasi, nii et ka nende lüpsmiseks ep olnud ema väljumist karta. Ka õpipoisid olid pärast töötoa koristamist söömas, kuna sellid olid lahkunud majast.

Nüüd on ta pale pestud ning puhas ja ep ole mitte kriimsilmne nagu mõnel mooramaalasel või mamelukil, mõtles Ivo; samuti on tal seljas vastne sellikuub ja jalas sametpüksid, nii et ta võib julgesti anda end selle neitsi silmade alla, kui ta aga kuskile ilmuks, jah — kui ta pistaks mõnest aknast oma pea. Kuid Volrabi maja aknad olid tummad ning tühjad ja ei ühtegi hingelist ep olnud neis näha. Veel korraks vaatas Ivo ümber, ajas siis käed püsti, haaras müüriservast kinni ja vinnas end üles, kust hakkas piiluma naaberaeda.

Kuid samas hakkas tal seesugusest tembust häbi ja ta küsis eneselt, et mida nuhib ta siit võõrast aiast? Mida on temal — mündisell Ivo Schenkenbergil kui auväärse kuldseppmeistri Burchard Crameri tütre Gertrudi kosijal siinsest võõrast majast tahta? Olgugi et ta tegi enesele etteheiteid, ei tul-

nud ta ikkagi müüriservalt alla, vaid hakkas koguni juurdlema, et kes võiks olla see neitsi, miks tõi Volrab ta oma majja, kus ta ise peaaegu kunagi ei ela. Ja nüüd tekkis temas kahtlus, et vahest ta ep olegi neitsi, et on mõni Volrabi sohitüdruk, keda ta võis tuua kuskilt meretaguselt maalt. Kuid samas pidi ta sellegi oletuse kõrvale heitma, sest Volrabi tulekust kaubareisilt ep ole midagi kuulda, pealegi on ta selleks ikkagi liiga vana, et tunda tüdrukuist rõõmu.

Ivo pidi juba laskuma müüriservalt, kuid samas ilmus lehtla varjult toosama neitsi, kellest ta nii hullupööraselt mõtles. Avasui jäi Ivo vahtima teda, kelle punaste vöötidega kurrutatud körtsiku ümber oli heidetud valge pallapoolik ehk linik, mille servi kaunistasid sinised poogad ning veerikud.

— See ep ole kombekas, et vahitakse võõrasse aeda, ütles neitsi.

Ivo ei osanud midagi kosta.

— Ma ässitan koera..!

Et aga Ivo veel ikkagi ei märganud müüriservalt lahkuda ega osanud ka midagi sõnada, siis hüüdis neitsi näoga puhmastesse pöördudes:

— Hass Diana, — murra maha...!

Kuid murdjat ei ilmunud teps kuskilt ja Ivo söandas naeratades ütelda, et neitsi teeb temaga halba nalja, sest tal ep olegi koera.

— On! kinnitas neitsi.

— Kus? ja Ivo tuhritses pilguga puhmais. — Minule ei hakka ta teps mitte kuskilt silma!

— Siin, ütles neitsi ja kummardudes põõsaste vahele tõstis sealt valge pikakarvalise koerakese, kes ep olnud mitte suurem kui paras lõngakera.

— Ohoo, naeris Ivo, — kas seesinane loomake peabki neitsi Dorothea tahtmist mööda mind murdma?

Neitsi väljasirutatud käed tõmbusid tagasi ja surudes koerakest vastu ennast, küsis ta kulme kergitades ning veidi hämmastunud näoga:

— Kust tead sa mu nime?

— See on ilus nimi — kes teda korra on kuulnud, see ei unusta kunagi..!

Nüüd tundis neitsi Dorothea, et temaga ta oligi sõitnud karussellil; ja asetanud koerakese murule, napsas ta sealt ühe rohulible, mida teravail hambail purres sõnas elavalt:

— Mu nimi ep olegi ilus — ta ei meeldi mulle mitte..!

— Ei, ta on ilus nimi, kinnitas Ivo, — ilusam kui mõni Gertrud või Agneta...

Kui nad nimede üle olid veelgi vaielnud, küsis Ivo eneselegi ootamatult ning äkki:

— Kas seesinane Volrabi maja on määratud neitsile jäädavaks koduks?

— Jäädavaks mitte, kostis Dorothea vaevumärgatava naeratusega, — isa rentis ta kaupmees Caspar Volrabilt.

— Tähendab, et neitsi jääb ikkagi Tallinnasse..?

— Jah, aga kui kauaks, seda ma ei tea, sest elan oma isa tahtmist mööda! tulime Dantskest, kuhu aga läheme, ka seda ma ei tea.

Volrabi majast hoidus iga tallinlane ning ka ta omanik ise hirmuga eemale, sest igaüks, kes selle

katuse all oli elanud, ep olnud näinud mitte oma loomulikku surma, kuna teda oli kas lömastanud ülemisele laele vinnamiselt allakukkuv kaubakast või oli ta lämbunud vingu, ja isegi Volrabi enese abielunaine olevat peatselt pärast pulmi leidnud surma laest allakukkunud lühtri all; kuid ka kodukäijaist ep olnud see maja tühi. Seesuguste hädade eest tahtis Ivo hoiatada neitsit, kuid igakord, kui ta selleks avas oma suu, ei suutnud ta seda sõnada, kas kartes teda seega heidutada, aga vahest arvas ta koguni, et siis pöördub ta tagasi Dantskesse.

Neitsi küsimusele, et milline amet ning seisus on Ivol, kostis ta avameelselt ning julgesti:

— Olen oma isa juures mündisell! kuid samas lisas: — Kogu linna rahapaja on minu isa käes ning meelevalla all.

— Müntija, kui huvitav amet, imestus neitsi Dorothea, — taguda nii palju raha, kui aga süda himustab! ja ta päris, et kas Ivo ka kuldmünte lööb.

— Vahel ka kuldmünte..!

— Kui huvitav, kilkas neitsi, — noormees, kes oma kätega teeb raha! Ja siis ta kutsus Ivo müüriservalt enese juurde aeda, sest tal olevat kõneldes raske hoida pead kuklas.

Seda ei lasknud Ivo enesele korrata, ja ta kargas müüriservalt prantsahtades alla, nii et ta jalge all vanad potikillud ning savinõutükid aina raksusid.

Nüüd ulatas neitsi Dorothea tervituseks talle oma pehme käe, mille sõrmed olid pikad ja peened, ja mille küünte all ep olnud mitte musta. Sammunud lehtlasse, istus neitsi pingile ja käskis Ivol teha sedasama. Peale pingi sisustas lehtlat väike nikerdatud

jalgadega laud, millel asetses lahtilöödud raamatuke, mis oli köidetud valgesse pärgamenti.

— Raamat, üllatus Ivo, — kas siis neitsi põeb kirjahaigust?

Võtnud raamatu, nägi ta imestudes, et see ep olegi saksakeelne, ja kui ta oli avanud veel palgelehe, siis ta nägi, et see raamat ep ole ei usuisa Lutheruse katekismus ega ka Uus Testament. Seni ep olnud ta veel kuulnud, et ühelgi auväärsel emandal või koguni neitsil oleks paslik võtta kätte ilmalikku raamatut, pealegi kui see maksab pöörast hinda. Siis hakkas ta avatud raamatut palgelehelt veerides lugema: „Hesiodi, opera et dies...“ kuid edasilugemine muutus tal raskeks ja ta jäi küsides neitsile otsa vaatama.

— See on Hesiodose laul, seletas Dorothea lahkesti.

— Kes on see Hesiodos — mis ametit ning seisust ta peab?

— Kes ta on, ja neitsi Dorothea naeratas hämmastunult, — ta oli tark pagan, elas ammu enne meie lunastajat.

— Pagan?! ja Ivo asetas raamatu lauale.

— Jah, aga ta ep olnud mitte kahjulik pagan, ta õpetas austama tööd ning virkust, nagu ütleb ta seda oma laulus, mille pealkirjaks on „Tööd ja päevad“.

— Siis väärib ta tõesti lugemist, arvas Ivo.

Nüüd ütles neitsi Dorothea, et ta võib anda Ivole selle raamatu lugeda.

Ivo pidi juba tunnistama, et ta ei oskagi ladina keelt, sest õpipoiste pühapäeva-koolis, mida korral-

dab Kanuti gild, ei jagatud talle seesugust tarkust; kuid et tal oli häbi avaldada seda neitsi Dorotheale, siis ta sõnas:

— Kas neitsi tihkab nii kallist asja usaldada mulle?

Vastuse asemel Dorothea sulges selle paganakirjutatud raamatu ja pistis talle põue.

Kui siis Ivo püüdis tõrkuda, üteldes, et ta võtab raamatu mõni teine kord, kui neitsil on ta läbi loetud, kostis Dorothea:

— Ta ongi mul läbi loetud, nüüd aga kõneleme millestki muust! ja ta keelelt hakkas kargama küsimusi, et kuidas on Ivo nimi, kui vana ta on, kas tal on palju vendi ja õdesid, ja siis veel kõige tähtsamat, et kas tal on juba mõrsja.

Ja Ivo rääkis avameelselt ja salgamatult kõigest, kogu oma perekonnaloo manas ta esile, üteldes, et ta isa kodupaigaks on Schenkenbergi maakoht Lüübeki lähedal, kuna ema — Christense Spirouwe, on sündinud tallinlane; ta ei jätnud mainimast ka neitsi Gertrud Agnetat, keda ta vanemad olevat valinud talle tulevaseks mõrsjaks.

— Ons ta ilus? katkestas nüüd neitsi Dorothea.

— Ei tea, kostis Ivo lihtsalt.

— Ei tea oma mõrsjat?!

— Ta ep ole mu mõrsja! ägestus Ivo.

— Ons ta ilus? nõudles Dorothea, tähele panemata Ivo vastust.

Nüüd seletas Ivo, et ta ep ole kunagi seda neitsit hästi näinud ega vahetanud temaga ühtki sõna.

— Olgugi, aga seda peaks ikkagi teadma, kas ta on ilus ja missuguseid ehteid ta kannab? jonnis Dorothea.

Et teda rahuldada, siis seletas Ivo, et tema arvates see neitsi ep ole mitte ilus, sest tal olevat pikk lõug ja hambad hõredad nagu rehapiid.

— Pikk lõug ja hambad hõredad nagu rehapiid, kordas Dorothea ja imestus, et kuidas säärane neitsi võib olla Ivole südame järele.

Alles nüüd sai Ivo mahti seletada, et see kuldsepa tütar ep olegi talle südame järele ja et ta ei vii teda mitte kunagi altari ette, olgugi et säärane on ta vanemate tahtmine ning soov.

— Aga eks vanemate tahtmine ole õige ja seda tuleb täita! kostis Dorothea tõsinedes.

— Seesugust soovi ei täida ma mitte, ja Ivo oli uuesti muutumas ägedaks, nii et ta põski kattis ärrituspuna; — ennem lähen tingsõduriks, aga seda neitsit ma ei kosi!

Üllatunult vahtis teda nüüd neitsi Dorothea, kuna ta suuservad tõmblesid üles-alla, nagu püüdes hoiduda naermast.

Nüüd sigis nende vahele pikk ja pinev vaikus, nii et nad võisid kuulda isegi oma südame vasardavaid lööke. Nad kuulatasid, kuis linnakari tuli ammudes koju, kuis kiunusid väravate sagarad, kui lojuseid aeti õuedesse ja hakati neid sorinal lüpsma.

— Oleks mulgi vanemad, ütles nüüd Dorothea vaikselt, — meelsasti täidaksin nende iga pisima kui soovi, et teha neile rõõmu!

Ja siis seletas neitsi Dorothea, et tal ep olegi vanemaist muud kui võõrasisa, kuna ema asemel

olevat teda kasvatanud vana mamsel Catharina, kes veel praegugi hoolitsevat emana ta eest, kuid nüüd olevat muutumas põduraks.

Kui siis Ivo küsis, et kas neitsi pärisvanemad on surnud, kostis ta pearaputusel:

— Ei tea, neist ei tea ma midagi, sest kasuisa ei taha sellest kõnelda; ainult mamsel Catharina ütles kord, et mul ep ole ei isa ega ema, et üks sõdur olevat mind Liivimaalt leidnud ja toonud Riiga, kus mu kasuisa Dauid Denhard võtnud mind enese hoolde ning kasvatanud üles; kui ma isalt hakkasin seda lugu lähemalt pärima, siis muutus ta Catharina vastu väga tigedaks, nii et nüüd on temagi suu seletamiseks lukus.

— Ja isegi seda sa ei tea, kust oled pärit?

— Arvan, et Moskooviast, kostis Dorothea.

— Moskooviast, imestus Ivo; — miks nõnda..?

Nüüd kiskus Dorothea oma põuest hõbedase ristikese, mis rippus tal kaelas, ja näitas seda Ivole.

— Kaheksaotsaline rist, imestus Ivo; — oled nende usku?

— Ei, mina olen luterlane, aga et seda usku on mu tundmatud vanemad, siis kannan seda nende mälestuseks.

Siis küsis Ivo, et missugust ametit peab neitsi auväärne kasuisa.

— Minu isa on markitant — tingsõduritele kaubamüüja; praegu viibib ta Dantskes, kust peatselt asub lastitud laevaga teele, — ja Dorothea jutustas veelgi, et hakanud markitandiks, ei püsivat ta isa, ja pärast Stokholmi neitside kooli lõpetamist ka

tema, kuskil püsivalt paigal, vaid nad rändavat ikka sinna maanurka, kus on sõjarahvast tihedasti koos.

— Aga Tallinnas ep olegi neid nii väga tihedasti, ütles Ivo.

— Küll tuleb, kostis Dorothea, — isa ütles, et juba enne sügist jõuab neid siia Rootsist, Soomest ja Saksist.

Jah, ka Ivo on kuulnud, et sõjamehed olevat tulemas...

— Aga kas siis neitsi ei tunnegi sõja ees hirmu?

— Oh ei, kogunisti mitte — olen sõjasulastega harjunud, olen, nagu nad ise ütlevad, sõdade laps! ja Dorothea naeratas nii imelikult, et Ivol hakkas sellest kuum.

Äkki kuulutas Pühavaimu kiriku tornikell kümnendat tundi ja öövahid hakkasid tänavail hüüdma:

— Kümme lööki vastu keskööd; nüüd puhkavad unerahus kõik ausad kodanikud ja töötajad, kuna ainult hulgused ja vargad longivad rahutult ringi!

Tõstnud oma niutsuva koerakese, ulatas neitsi Dorothea Ivole käe, sõnades:

— Jumalaga!

— Jumalaga, neitsi..! kogeles Ivo surudes ta kätt.

Ja neitsi Dorothea ruttas majja; veel välgahtas ta valge pallapoolik õhtuhämaruses, ja siis ta kaduski Ivo silmist.

Seistes sirelite vahel mõtles aga Ivo, et imelik neitsi on see Dorothea, kellele teist sarnast Jumal ep ole mitte loonud. Siis võttis ta põuest raamatu, haistis ta küljest tõusvat roosilõhna, ja pärast surumist vastu oma põske, peitis ta uuesti põue, kus

asetas südame kohale. Neid kaantevahelisi lehti on ta sõrmed üksikult sirvinud, mõtles Ivo ja talle tundus, nagu soojendaks see raamat ta südant.

Aga ladina keele teeb ta enesele selgeks, mõtles Ivo üle müüri ronides, sest ta ei võinud olla rumalam kui see neitsi.

Kui ta keskööl oma sängis vähkres, siis mõtles ta sellest targast paganast, mõtles ladina keele õppimise raskusest ja mõtles neitsi Dorotheast. Kui aeg oli nihkunud juba üle kesköö ning tornikell põrutanud esimese löögi vastu hommikut, siis mõtles Ivo, et kindlasti magab nüüd see neitsi! ja samas hakkas ta mõte mõõtma vahemaad, mis neid nüüd teineteisest lahutas; mõõtnud küünardes, arvestas ta need jalgadeks, jalad vaksadeks ja kordas siis kuni uinumiseni:

— Ainult kuussada kakskümmend vaksa, ainult kuussada kakskümmend..!

Nii pikk oligi see vahemaa, mida mööda rändas ta rahutu mõte ning igatsus nüüd edasi ja tagasi.

4.

Lõpuks jõudis Tallinnasse sõnum, et kui moskoviit oli pärast tormijooksusid ligemale seitse tuhat sõjameest Pärnu all kaotanud, pidid pärnulased pärast seda, kui nad olid üsna väsinud ja et kuskilt väljapääsu ega abi ep olnud loota, 9. juulil anno 1577 andma alla.

Kui nüüd Pärnu linn oli võetud, näitasid moskoviitide ülemvojevoodad knjäss Mikita Romanovitš ja

Jürgen Totmakov pärnulaste vastu suurt lahkust, jättes igaühele neist vaba tahtmise ning voli koos oma varaga jääda kohale või ära minna, ja lubasid sellele, mida ühe korraga ei suudeta ära viia, järele tulla teisel korral, ilma et selleks tehtaks kellelegi takistusi. Kuid need kõik ep olnud muud kui ainult võrgud ja paelad, et seega ka teisi maju ning linnuseid kavalate meelitustega püüda.

Nüüd hakkas ka Rootsi kuninglik valitsus oma maa ja majade eest Liivimaal hoolitsema rohkem, kui ta oli seda teinud varem. Varasügisel, enne kui meri hakkas muutuma tormiseks, tuli Rootsist kaks lipkonda kuninga tingsõdureid, ja pärast üle lahe Soomest veel mõni lipkond jalamehi, nõnda et sügiseks oli Tallinnas ratsa- ja jalamehist tingsõdureid ehk maasulaseid, kuningale ustavaks jäänud aadlikest mõisamehi koos oma sulastega, raesõdureid, relvastatud kodanikke ja igasugust sõjarahvast ühtekokku enam kui kuus tuhat hinge.

Tingsõdurid olid üle kogu Euroopa igasuguseist rahvusist ja usutunnistusist kokkukorjatud mehi, kes sõdisid ning olid valmis valama oma verd ainult raha eest. See ep olnud küll tallinlaste tarkuse tunnuseks, püüda ostetud võõra verega saavutada sedasama, mida saadakse omamaalasiga sõdides; aga seekord olid moskoviidi kiusamised läinud juba nii pikale, et tema tagasitõrjumiseks omamaalasi ep olnud jätkunud, ja pealegi oli seekordne sõdimisviis säärane, et ka sõda nõudis oma selle ja meistreid nagu iga teinegi aus amet, mis annab leiba.

Tingsõdureid paigutati Toompeale ja linna eramajadesse, eeslinna kõrtsidesse, lähematesse mõisa-

desse ja osa linna karjamaale palakate alla, kuna nende naised leidsid eeslinna majades enestele varju.

Et taplusi seekord ep olnud, siis hakkasid need toored ning rõvedasuulised sõjasellid suurest igavusest elama priisates ning prassides ja korraldama suuri joomapidusid. Ja kestis siis trall ning pillerkaaritamine õhtust hommikuni ja hommikust õhtuni, nii et nende kriiskamine kostis kodanike kõrvu ning riisus neilt une.

Seni kui tingsõdureil jätkus veel palgaraha, elasid nad ikkagi mõistlikult ega himustanud võõra vara, nõnda et igaüks pidi vahel neid koguni kiitma; kui aga näpud ulatusid neil juba tasku põhja ja kuninglik laegas ei jõudnud õigeaegselt maksta neile palka, siis hakkasid nad näppama, kust aga said. Et üks nende väeleerest asus linna ees otse Karjavärava kõrval, siis ei pidanud mitte ainuüksi talunikud ja kodanike veised, vaid ka kodanikud ise kannatama. Lõpuks ei julgenud enam ükski kodanik ega linlane, olgu see nii kõrgest või madalast seisusest kuitahes, pista linnaväravast oma pead, sest kohe olid tingsõdurid jaol ning ta pidi neile mitte ainult kukru, vaid ka kuue saagiks jätma. Millist kaeblemist, ohkamist, ahastamist ja kisendamist tasumise järele vaestelt talupoegadelt valitsejate vastu siis kuuldi, seda ei jõua ära rääkida ükski suu. Ja valitsejad ise, kes seesugust riisumist oma kohuse poolest oleksid pidanud ära hoidma, ei liigutanud selleks peaaegu sõrmegi.

Kui sõjasulaste keskel kasvas puudus juba õige suureks, siis käisid nad isegi mitme penikoorma kaugusel Tallinnast eemal otsimas röövvara. Seaduse

järgi oli tingsõdureil lubatud oma kuninga ning käskija maa-alal võtta ainult hädavajalisemat ning söödavat, ja sedagi ilma lukkude lõhkumiseta, ja ära tuua mitte suuremat looma kui pudulojust; kõik see oli lubatud ainult suurima häda ning nälja ajal, kuid ting- ehk palgasõdurid ei hoolinud nüüd isegi eeskirjust, mida nad teenistusse astudes olid oma sõna ja käega tõotanud täita. Vaesel talunikul võtsid nad isegi vannas-adra eest tema ainsa künnihärja, kelle asemele pidi talupoeg, tahtes jätkata kündi, rakendama oma naise. Lõpuks läks nende jultumus ning julgus isegi nii kaugele, et nad ei leppinud ainuüksi mõisaaitadesse kippumistega, vaid teotasid ka pühadusi, ronides omavolil püha Birgitta toredasse Marienthali kloostrisse ja viies sealtki varandusi, nii et kloostri abtiss pidi saatma mitmeid hädakaebusi Tallinnasse. Oma viimses tigeduses ei hoolinud nad enam isegi seadusest enesest, vaid varastasid Kaagimäelt linna punase võlla koos redeliga ja, lõhkunud ta tulepuudeks, keetsid laagris enestele suppi. Küll käis linna timukas raele kaebamas ja aitas selgitada seda lugu, kuid süüdlast ei leitud kuskilt. Siiski tuli tallinlasil kõige sellega rahulikult leppida, sest moskoviit oleks veel hullem ning tigedam naaber.

Kui siis jõudis kauaoodatud palga maksmise päev, võisid tallinlased hingata vähegi kergemalt. Linnas ja selle lähemas ümbruses asuvaile sõdureile toimetati palgamaksmist Suurel turul, kuhu raekoja ette seati üles neli pikka punase kaleviga kaetud lauda, kuna iga laua juurde asus lipumees. Seal näitas end korraks ka Toompea lossifoogt ning kõrgem väeülem Carolus Hinriksen Kankasest ja tema abiline ning

leitnant Hans Erikson Finne Brinkolast. Veel viibis seal tingsõdurite lipkondade ülemaist Torpa vabahärra ning rüütel Carolus Gustafson ja vabahärra Joachim Larsen, kuna laudade taga võtsid istet rittmeistrid ja kompaniide peamehed ehk kaptenid, nende leitnante ehk abilisi, kirjutajaid ja lipkondade laekurid. Tähtsamad väeülemad, kel rahajagamisega ei tulnud otseselt tegelda, tõmbasid oma pikad küünarnukeni küündivad nahksed sõjakindad käest ja najatudes vastu lauaserva hakkasid keerutama oma vurre. Iga lipkonna pealiku kõrval seisid tema kaks allebardiga varustatud trabanti, kes kandsid roheliseks värvitud hobusesabast tutti oma raudkübaral ja rinnal raudkarrast vesti.

Linnatagused sõdurid tulid sadakondadena Karjaväravast sisse ja pärast palga kättesaamist kästi neil linnast lahkuda Viruvärava kaudu, et ei tekiks vastutulevate kompaniidega hõõrumisi ning tüli. Iga kompanii ehk sadakonna ees sammus nende eneste valitud hooldaja ning isamees, nimetusega ambozat, kes oma parempoolse reie küljes kandis liivakella, mida ta vajas vahimeeste õigeaegseks vahetamiseks.

Nähes laudadele kuhjatud hõbemünte, hakkasid sõdurite silmad ahnesti kiirgama; kuid nüüd mõistsid nad pidada ka head korda, teades, et asjatu rüselemine viidaks ainult aega ning pikendaks nende palga maksmist.

Järjekorras ning ükshaaval astusid tingsõdurid laua äärde, kus jäid seisma silm-silma vastu oma suuremate ülematega. Võtnud kübara peast, ütles palgasaaja valjusti oma sadakonna numbri ja enese nime, mida kõrvalseisev ambozat kinnitas oma

sõnaga. Kähku otsisid seejärel kirjutajad suurest nimede raamatust sõduri nime, tegid hanesulega selle taha risti, ja kui varustuse hooldaja ehk marssali kantsler oli teatanud, et tema ülemusel äraraisatud sõjavarustise eest sellelt sõdurilt nõudmisi ep ole, noogutas lipkonnaülem peaga ja alles siis anti talle kätte ta kuupalk; kui ta oli musketimees, siis neli guldnat, aga kui piigikandja, siis kuus guldnat hõbedat, nii nagu kumbagi teenistuseraskus seda nõudis. Kui seesuguse maksmisega oli kogu kompaniil käes ta palk, siis lahkus laua juurest ka ambozat, kuna uus tuli oma meestega asemele. Säärane palgamaksmine kestis kuni õhtuni ja jätkus isegi veel teisel päeval.

Nüüd olid ka markitandid ning kaupmehed oma õllevaatide ja viinaankrutega linna müüride taga hakkamas, sest janused sõdurid, mitte hoolides rahast, valasid vahutavat õlut ahnesti oma kõridesse.

Välilaagri servale, Ülemistele viiva tee äärde oli markitant Dauid Denhard püstitanud oma telgi, mille palakad olid tugevate vaiastega kinnitatud maa külge, nii et sügisene tuul ei suutnud neid lahti rebida. Enne markitandiks hakkamist oli Dauid Denhard pidanud algul Riias ja hiljem Stokholmis suuri lõbumaju, olles seal oma ameti tsunftis oldermaniks. Kui siis pärast oma venna surma oli Rootsis troonile astunud kuningas Johan III, tuli teda tervitama koos teiste auväärsete tsunftide ning ametiesindajatega ka Dauid Denhard, kandes lõbumajapidajate tsunfti punast lippu, millele oli õmmeldud kuldne süda ja lootose õis. Seesuguse lipu toomine kuninga silma alla oli teda aga nii vihastanud, et Denhardil keelati ta senise ameti jätkamine kogu

Rootsis. Müünud võistlejale kõik oma majad ja tüdrukud, katsetas Denhard markitandi-ametiga, millega oli tal ka õnne. Nii rännates maalt maale, kogus Dauid Denhard varandust, mida kandsid talle sõdurid, kes praegugi voorisid käia ta telgiuksest sisse ja välja.

Olgugi et Dauid Denhardil ep olnud õlu vahutavam ega ka viin kangem kui teistelgi markitandel, osteti seda temalt kõige enam ja isegi kapteneid ja teisi sõjaülemaid tuli tihtigi tema telki. Ja Denhardi õllesulaseil oli nüüd tööd nii rohkesti, et nad ei leidnud isegi ninanuuskamiseks mahti, vaid vedasid linna õllepruulijailt ikka uusi vaaditäisi ja täitsid joojate kibusid.

Kuid mitte ainuüksi sõjarahvas, vaid isegi auväärse mündimeistri Christoffer Schenkenbergi sell ning poeg Ivo tuli järgneval pühapäeval kõikide imestuseks markitant Denhardi joogitelki, kus viibides käratsevate sõjasulaste seas rüüpas puupeekrist vahutavat õlut. Et ta aga õllejoomises ep olnud kuigi vilunud ja ka mitte õlle pärast siin, siis ei neelanud ta janu kustutamiseks suurte sõõmudega ahnesti, nagu tegid seda räuskavad tingsõdurid, vaid rüüpas pikaldaselt ning aeglaselt lonksatades.

Istudes ühel tühjendatud vaadil, jälgis Ivo varjatud kadedusega, kuis neitsi Dorothea oma isa kõrval nobedasti liikudes leidis mahti naeratada igaühele, kes aga kombeliste sõnadega juhtus ta poole pöörduma; ühtlasi pani Ivo tähele, kuis ta pearaputusega tõrjus aeg-ajalt tagasi otsmikule tunglevaid juukseid.

Äkki astus Ivo kõrvale üks saksilasest sõjasulane,

kes oma liigjoomisest käriseva häälega hakkas kõnelema nõnda:

— Isand või sell, kes sa ka ep ole, kui sul kukrus on veel killing, siis ära keela vanale sõjasulasele peekritäit õlut! ja ta silmad vahtisid punsunud laugude vahelt anudes Ivole otsa.

Saanud Ivolt hõbedase kahekillingise, ruttas tingsõdur õllevaatide juurde, kust peatselt pöördus täidetud peekriga tagasi ja jõi selle ainsa sõõmuga pooleni tühjaks; kõmahtades asetas ta siis peekri püstiaetud tühjale õllevaadile, ajas oma krobelise keele kärnasest suust pärani välja ja lakkudes habemekarvadelt õllevahtu hakkas kõnelema:

— Suur hõbeda kummardaja on Dauid Denhard — võlgu üldse ei müü. Nõuab, et toodagu talle ainult hõbedat ja kulda, lubab siis keerata kõik õllekraanid sorinal jooksma ja lüüa isegi viinavaadilt põhja, rahata ei anna ta aga tilkagi, — ja rüübanud ahne lonksu, jätkas sõjasell: Kostsin siis talle, et juhatagu mind suurele teele, kus on liikumas rahakaid inimesi, et kohe löön neist mõne maha ja toon talle hõbedat, mida ta nii väga himustab; kuid tema raipenülgija kihistab ainult naerda, et otsi ise. No kust mina võõramaalane tean siin otsida, pealegi kui kõik teed on rändajaist tühjad! Ja ta hakkas meelitama Ivot enese nõusse, et see juhataks talle teed rikaste inimeste juurde.

— Kas sa oleksid siis vara pärast valmis tapma isegi ristiinimesi? imestus Ivo.

— Igaüks, kes omab vara, peab sõjasulasega vaenu!

— Kas kõik maasulased oleksid raha pärast ligimese tapmisele valmis? küsis Ivo näiliku kartmatusega, olgugi et ta süda seejuures veidi värises sees.

Vidutades kavalasti vasemat silma, irvitas tingsõdur:

— He-hee, mida sa siis arvad, egas meie ep ole ometi hallitanud mungad..?!

Kuuldes seesugust jubedat juttu, ei suutnud Ivo enam jääda rahulikuks, ja ta küsis väriseva häälega:

— Mis mehed teie siis olete, kas teil Jumala sisse uskumist ep olegi?

— Usk, he-he-hee! naeris saksilane, nii et ta kärnased huuled kärisesid kõrvuni. Ja siis ta kõneles oma jumalavallatu suu läbi, et raha eest olevat tingsõdur valmis orjama kas või saadanat ennast; ta ütles: — Sõjasellid teenivad ainult raha eest, aga ei mitte Jumala sisse uskumise pärast. Usk on meil igal pool, meelepärasem aga seal, kus on rohkem needmisi ning hammaste kirinat, jumalasalgamist, õgimist ja prassimist, tapmist ja kargamist, vaenu ning tigedat kiusu, hooramist ja hullamist, tühiseid ning jõledaid sõnu ja laimu, kus tohib toimetada igasugust võltsimist ja vargust, kus võib enese meeleheaks ning lõbuks ära naerda ka neitsisid, nagu seda nõuab sõda, he-he-hee, hö-hö-höh! ja vana sõjasell viis õllekruusi uuesti suu juurde, kuna ta kõrisõlm liikus neelatamisel kuuldavalt üles-alla.

— Kas teie siis pattu sugugi ei karda? küsis Ivo, kui ta kõike seda oli kuulanud vaiksesti.

Langetanud tühjendatud õllekannu kolksahtades vaadile, hakkas sõjasell uuesti seletama:

— Sõjakommetes ep ole see mingi patt, vaid kõik on sõjasellidele lubatud, sest meie ep ole mitte ussitanud mungad kloostri müüride vahel, ja ta pajatas veel paljudest sõjasellide kavalusist ning vigureist, mida Ivo kuulas üha kasvava huvi ja hirmuga.

Äkki seltsis neile üks kanget rootsi murrakut kõnelev tingsõdur, kes pistes oma õllekapa Ivole nina alla, hüüdis:

— Ehe-hee, linlane ja veel kuldnokk, kui tulid sõdurite seltsi, eks joome siis kokku!

Sellelt sõdurilt torkasid Ivole kõige esmalt silma ta tohutupikad vurrud, mis olles täis õllevahtu rippusid sorakil alla.

— Joome! kostis Ivo oma peekrit tõstes.

Kuid samas tõmbas sõjasell oma peekri tagasi ja ütles:

— Imikutega ma ei joo!

— Kuidas..? tusastus Ivo.

— Kuidas, irvitas sõjasulane, — enesel peeker pooleldi tühi, ja tahad minuga kokku juua!

Kähku laskis Ivo täita oma peekri, ja siis jõid nad mõlemad korraga, kummutades peekripõhjad vastu telgi katust. Vaevalt oli aga Ivo tühjendanud oma peekri, kui astus ta ette uus sõjasell, kes samuti soovis temaga kokku juua. Ka selle vastu ep olnud Ivol midagi, ja lasknud uuesti täita oma peekri, tühjendas ta sellegi põhjani. Kuid nüüd tuli ta juurde kolmas sõjasell, kes nõudis sedasama. Juba tundis Ivo joomisest tuska, kuid ta surus selle vaprasti alla ja tahtes näidata oma kangust, asus kolmandat korda sõpruseks kokku jooma; kuid seekord suutis ta ainult pooleni tühjendada peekri.

— Ah mind tuled sa narrima, mind?! kisendas punaseninaline maasulane, kellega ta oli viimati kokku joonud. — Jätad peekri tühjendamata, nagu ep oleks ma sinu silmis enam väärt kui pool peekrit õlut?!

Nende ümber kuhjus sõdureid, kes vahtisid irvitades pealt.

Ivo aga tundis, et maa õõtsub ta jalge all, kuna Dorotheal näis olevat koguni neli silma — ta oli purjus. Veel kuulis ta, kuis kisendati ning käratseti ta ümber, siis aga rebenes ta sisemuses midagi ilget, mis roomas üles kurgulaeni ja tormas suu ja sõõrmete kaudu kohisedes välja. Kui ta lõpuks vähegi toibus, siis nägi ta enese ümber irvitavaid lõustu. Taibates, et temaga on tehtud halba nalja, ja pealegi neitsi Dorothea silmade all, muutus Ivo tigedaks ja sõimas tingsõdureid kelmideks.

— Sina — nippnukk, julged seda meile ütelda?! kisendasid sõjasellid. — Tühjenda oma kann!

Seistes vaaruvail jalgel, vahtis Ivo vihaselt nagu sõnn oma kiusajaile otsa.

— Joo! sunniti.

Kui ta veel ikkagi tõrkus, haarasid kaks sõjaselli temast kinni ja hakkasid lahti kangutama ta suud, kuna kolmas valmistus valama õlut ta vastavatavasse kurku. Metsistunud vihaga rabeles Ivo end lahti ja tõukas kimbutajad eemale; see aga ärritas sõjaselle veel enam, nad viskasid õllekapa talle vastu vahtimist ja tormasid siis rüsinal kallale.

Kiljahtas Dorothea, kuna Dauid Denhard koos oma sellidega ruttas sulgema õllekraane. Ivo aga tambiti jalge alla ja materdati uimaseks, sest kui

sõjasellid sattusid tuhinasse, ega nad siis enne ei jätnud järele, kui vihaalune oli löödud surnuks või nende kohtumõistja ehk profoss astunud koos oma käsilastega vahele. Nüüd aga haaras neitsi Dorothea kuskilt oma kerge ning vibeleva floreti ehk hispaania pistemõõga ja, hüpanud kassi väledusega üle eesoleva pingi, lõi rüselejaile vihisedes sekka; üks tingsõdureist, keda hoop oleks tabanud pähe, tõstis tõrjudes käe, ja florett jäi otsapidi talle pihku; ägeda tõmbega vabastas Dorothea oma relva, ja kui nüüd tingsõdur avas oma pihu, siis vaata — seal oli sügav verine haav.

— Kass, ma su küüned murran! ja haavata saanud sõdur, nimega Tonnies Dene, sööstis ristis hambail tüdruku kallale, olles valmis teda kas või tapma.

Nüüd aga astusid markitandi sellid ja ka teised sõjasulased vahele, haarasid ägedasti rabeleva Tonnies Dene kinni ja tirisid ta telgist välja. Ka Ivo oli lastud lahti, sest üldises rüsinas olid ta taskud tehtud tühjaks ning nüüd ep olnud talt enam midagi tahta.

Neitsi Dorothea nõutas oma isalt hobuse, laskis asetada peksuvaevas oigava Ivo vankrile laotatud õlgedele ja saatis ühe isa sellidest teda koju viima.

— — — — — — — — — — — — — —

Teisel päeval, kui Ivol oli purjutustusk välja magatud ja ta paistetunud ning haavadega lõhestatud nägu kinni mähitud, lamas ta sängil ja ainult oigas. Voodi kõrval seisis isa, kes olles poja pärast mures, tuli töökojast teda aeg-ajalt vaatama. Isa nägu oli tõsine ning valjult karm, kui ta ütles:

— Nüüd kisendad, aga eks omad vitsad peksa!

Et Ivo ei vastanud sõnagi, siis ta jätkas:

— Kas see on ristiinimese ning korraliku selli temp, et lähed sõdurite laagrisse, jood seal ennast purju ja hakkad nende röövlitega kaklema?!

— Pea ep oleks nad võtnud sult hinge...! kuulis nüüd Ivo ema kurtmist.

— See oleks olnud joomarile ka paras! ägestus isa.

— Christoffer, ära tee sõnadega pattu! ja ema vaatas nukra etteheitega isale otsa.

— Jood purju, himustad tüli ning riidu, ja oleks veel, et muidu tühisest sõnadega hooplemisest, aga tüdruku pärast, ja mitte voorusliku neitsi, vaid maailma hulguse — markitandi, selle kõige suurema petise ning varga liiderliku tüdruku pärast! vihastus isa.

— Isa, kostis nüüd Ivo, — ep ole ma kakelnud ühegi tüdruku pärast; maasulased sundisid jooma, ja kui tõrkusin, siis tungisid hulgana kallale...

Kuid isani oli ulatunud kuuldus, et tüli olnud tüdruku pärast, ja seega ta ei uskunud poega.

— Mida läksid sa otsima tingsõdurite laagrist? noomis isa edasi. — Seal asuvad ainult kõlvatud ning abielurikkujad naised, kellest on kirjutatud Hesekieli raamatu viieteistkümnendas peatükis. Sa ei teagi, mu poeg, missugune haisev surmamürk on neil ihus, ning seega on inimese lapse veri nende käes. Igaüks, keda nad on suutnud meelitada oma iluvõrkudesse, on pöördunud hirmsa ning jäleda nahahaigusega nende juurest tagasi. Ja nüüd on üks seesinane palgasõdurite hoor kiskunud sindki oma petliku iluduse võrku, et võtta sult silmanäge-

mise lusti ja jätta kustunud laugudele ainult pisarad järele!

— Isa, ta ep ole mitte üks neistsinaseist, ta on vooruslik neitsi!

— Tüdruk, kes kallab purjus sõjasulastele õlut ja viina, kuulates seejuures nende roppe ning rõvedaid sõnu, see on ainult pealtnäha neitsi!

Ja Ivo tundis, et sõnad, mis tulise joana tulevad isa kurgust, tungivad talle otse südamesse ning aina kinnitavad seda kahtlust, mis seal oli tekkinud ja mille vastu ta seni nii karmikäeliselt oli sõidelnud.

— Kui veel paraned, võtame sulle naise, ütles isa voodiservalt, kuhu ta vahepeal oli toetunud, tõustes, — muidu läheb su hing ja liha hukka. Vooruslik neitsi Gertrud Agneta on juba nii vana, et võid kartmatult viia ta altari ette, ja ka tema vanematega on selles asjas sobitused juba peetud! ja ta väljus toast, et jätkata oma igapäevast tööd.

Nüüd lähenes ema Christense ja pannes käe Ivo kuumavale otsaesisele, küsis:

— Kas valutab, poeg?

Olgugi et Ivo pea huugas, nii et mõtlemine tekitas talle vaeva, unustas ta kõik oma ihuhädad ja mõtles ainult isa öeldud sõnadele: „võtame sulle naise!“; ja ta kostis emale:

— Ema, ma ei taha kuldseppmeister Crameri tütart Gertrudi enesele naiseks, ei taha!

— Aga miks, mu poeg? Ta on väga häbelik ning vooruslik, ja pealegi üks rikkamaist neitsidest kogu Tallinnas!

— Ma ei tahagi naist, ei taha ühtegi neitsit..!

— Poeg, võta mõistus pähe ja ära tõrgu isa taht-

mise vastu. Naine tuleb sul ikkagi võtta, muidu lähed kogu hingega hukka!

— Ei taha naist, vihkan iga neitsit, jonnis Ivo edasi; — ennem hakkan kas või tingsõduriks, kui et peaksin ühtki neitsit kosima!

— Poeg, ära tee pattu! noomis ema.

Et aga Ivo ei pannud ema manitsusi ning kasulikku nõuannet tähelegi, vaid jätkas üha kasvava jonniga oma sõgedat juttu, siis lahkus ema vaikse ohkamisega toast.

Nüüd jäi Ivo üksinda oma valulevate mõtete ja ristil kannataja Kristuse raudkujuga, mis rippus ta voodiäärsel seinal. Ristipõikpuule laiali sirutatud kätega Õnnistegija parem põlv oli kõverdunult kerkinud veidi kõrgemale ja kibuvitsaga kaetud pea vajunud kannatuspiinas jõuetult paremale õlale.

TEINE PEATÜKK

1

Olgugi et talve saabudes korraldas raat Viruvärava-esistes aedades kaks korda nädalas kerjustele söötmise, kogunes neid siiski linna nii koletult palju, et ükski väljaajamine neid ei vähendanud: kui sandikupjad tõrjusid neid ühest väravast välja, siis tulid nad teisest jällegi sisse. Lõpuks tüdinedes seesugusest asjatust jahtimisest, andis püttel ehk linna korrahooldaja sandikubjastele kurja käsu, et nad enam ühtki kerjust ei laseks linna. Nüüd aga tõmbasid kerjused enestele paremad hilbud ümber ning pääsesid seega linna nagu saksad, ja alles seal tõid oma kerjuserõivad uuesti nähtavale; osa neist aga koondus suure hulgana kokku ja tungis väevõimuga linna.

Kuid suurem häda ja tüli kui kerjustega oli rael tagakiusatud talupoegade, vabadike ja ainasjalgadega, kes koos oma naiste ja suurte lastekarjadega olid moskoviidi tallamise eest pagenud Tallinna müüride alla pakku. Kõiki neid sunniti peatuma Jeruusalemma mäe taga lumisel liivalagendikul, kus neid kadakasuitsuga püüti võimalikest tõbedest

puhastada, enne kui nad tohtisid astuda linnakodanikega läbikäimisse. Tulles linna, oli neist paljudel kas künnihärg, lehm, või vähestel isegi hobune rakendatud ree ette; kuid heinte ja enda peatoiduse puudusel olid nad sunnitud tapma kõik oma veoloomad, kuni härjakont nende hammaste vahel muutus ikka haruldasemaks ja haruldasemaks.

Peatudes linnatagustes sissesõiduhoovides, kõrtsides, küünides ja kuurides, kannatasid nad külma, mis ikka vihasemalt ja valusamini tungis neile ligi ning suretas neid nagu kärbseid. Peagu iga päev vedasid nad oma suguvennist koolnuid Kalamajatagusele tühjale maale, kus matsid neid lume alla maha. Tihtigi toimus seesugune matmine jumalasõnata, kuna vahel jäi nende kalmule ristki panemata.

Oli pimenev talvine õhtu, kui rühm Harju talupoegi tuli mööda Lontmaakrit oma suguvendade matmiselt tagasi. Nad kõndisid vimmas ning küürus, sest läbi sügavate hangede sammumine oli viinud ihust viimse rammu. Jõudnud tagasi Tõnismäe kõrtsi suurde hoovi, kus nende naised — nii surijad kui ka sünnitajad — olid neid ootamas, kuulsid surnumatjad, et vahepeal olevat jällegi tekkinud koolnuid, ja nii palju, et neist saavat mitu reetäit. Kuid matjad, olles väsinud ning külmast tuulest kangestunud lõugadega, ei hakanud lähemaks pärimiseks avama suudki, sest küllap neid nüüd matavad teised, kuna sedakorda on nemad teinud oma töö.

— Ah, ei kahte surma keegi sure! lausus lõpuks üks vabadik, kes äsja oli viinud kalmistule oma naise; — mina kohe ootan teda, ja tänagi seistes

hauaäärel mõtlesin, et peaks nüüd tulema surm ja võtma siinsamas... siis ep oleks mul enam tagasisammumisega vaeva.

— Ei surm võta pakutud last! kosteti.

— Räägitakse, kuuldus meeste seas tasast juttu, — et venekas olevat lasknud kuulutada, et nüüdsest ei tegevat ta enam ühelegi häda ja kutsuvat kõiki oma küladesse tagasi.

— Hunt heidab küll karva, aga mitte viisi..!

— See on õigus! ja küladesse tagasipöördumise mõte laideti juba enne, kui ta jõudis laiali laguneda.

Nüüd pudenesid mehed oma üleslöödud kongidesse, onnidesse, aitadesse ja küünidesse, kus nende naised olid sellest piskust, mis neil veel alale oli jäänud, keetmas leent. Kibe suits ning tukiving, mis täitis talunike püstitatud kuutisid ja pinukodasid, ei teinud neile suurt vaeva, sest sellega oldi harjunud.

Peagu igas pinukojas kees tasaselt podisedes tulehargil rippuv pada, millest kerkiv leemelõhn kõditas laste sõõrmeid ning ärritas neid nii hullusti, et üks vanemaist pidi vitsakimbuga seisma paja kõrval ja peletama neid eemale, sest näljaseina olid lapsed valmis kastma oma sõrmi tulisesse patta. Isegi kõige pisemad neist ei läbenud kükitada paigal, vaid pugenud oma mähkmeist ja nahkadest paljaste kintsudega välja, püüdsid nemadki läheneda tulele.

Kui jällegi oli lapsi tõrjutud vitsahirmuga eemale ja manitsetud, et nad, kaarnapojad, ootaksid, kuni leem valmib, siis vahtisid nad nukrasti tulle ja leelutasid ühtesoodu:

„Hea pada, hella pada,
Keeb külma kivi peal.
Ilma puida tõrvasida,
Keeb leige liiva peal,
Keeb palja palu peal."

Lõpuks tõsteti pada leekividelt ja asuti hõõguvate süte paistel aplasti sööma. Pooleldi kõvad läätsed neelati närimatult kiiresti, ja peatselt oli pada jällegi tühi; kuid nälg püsis omasoodu ikka edasi, sest egas see tilgake leent ei suutnud täita kellegi kõhtu.

Ühes seesuguses väikeses küünis elas neli perekonda, kel kokku oli kuusteistkümmend last. Täna oli aga üks Harju ainasjalg, nimega Tõss, võetud veelgi siia juurde, kuna ta kurb lugu oli liigutanud siinsete elanike südameid. Elades kuuseokstest ja lumest püstitatud külmas onnis, oli Tõssi naine seal ülemineval päeval lapsega maha saanud; et aga seekord ei juhtunud kedagi avitajat juures olema, siis oli ta oma ihuga last ühendava sideme närinud hammastega läbi, kuid seejuures ennast nii katkestanud, et õhtuks suri.

Kannatades külma ja nälga, ei osanud kiusatud maarahvas selle viletsuse pärast siunata kedagi, sest moskoviidi lakkamatu sõdimisega oli jõutud harjuda kui paratamatusega. Kui vahel kurdetigi oma eluraskuste üle, siis süüdistati enamasti ikka talve, kuna teisi vaenlasi nagu ei osatudki leida.

— Suve silmad, aga talve hambad! sõnati tihti.

— Seda talve maarahvas üle ei ela! arvas talunik Kirr Isotamm.

— Kõik on Jumala tahta ja teha! kostis Tõss, kuna ta last imetas Isotammi naine Mai, kelle imik oli surnud krampidesse.

— Mis sa kiidad Jumala nime, kas tema on kunagi tulnud maarahvale appi ning aidanud meid hädast?! tõreles Rapi-nimeline vabadik.

— Nõnda teadis Pühavaimu õnnis õpetaja Paltasar kiriku räästtoolilt alla rahva sekka rääkida. Ma ei saanud temast küll hästi aru, aga seda kuulsin päris selgesti, kui ta oma suu läbi kinnitas, et ainult Jumala tahtmisel koristatakse meid sellest patusest maailmast, ja et kellelgi ei tarvitse muretseda oma peatoiduse ning homse päeva eest, sest kui Jumal on andnud elu, küllap ta siis hoolitseb ka selle eest, nagu ta lindudegi eest kannab hoolt.

— Tühi jutt, urises Rapp, — papi külimit ja kotisopp ei saa iialgi täis, sellepärast ta nõnda kõneleb!

— Egas õpetaja meid oma kasude pärast noomi?!

— Mitte oma..! ja magamaheitmiseks lambanahkadesse pöördunud Rapp kargas ägestudes istukile. — Oma naise jätad sünnitamisel surema ja lähed kuulama pappi, sellepärast on su juttki nõnda sõge!

— Egas tema ei vajanud mu naise hinge, selle võttis Jumal!

— Tühipaljast hinge ta muidugi ei vaja, aga härga küll! kostis rahunenud Rapp ja jutustas siis oma loo:
— Kui minu naine suri, siis panin ta kirstuga reele ja viisin kirikusse. Lugenud seal oma matmissõnad, nõudis papp selle tühise vaeva eest minult lehma, nagu olevat kiriku seadus. Et mul lehma talle anda ep olnud, siis laskis ta oma sulaseil rakendada minu

ree eest härja ja viia minema, nii et ma ei saanudki vedada koolnut haua juurde.

— Kuhu sa ta siis jätsid? päriti põnevalt.

— Ep olnud mul teha muud kui ütelda papile enesele, et kui õpetaja võttis härja, eks ta siis ise pangu ka koolnu mulda, ja tulin tulema.

Nüüd vangutasid kuulajad päid, sest Rapp on ikka tõega kange mees, et julgeb isegi papi tahtmisele vastu hakata.

— Seepärast mina nende jutlusele enam ei lähe, ütles Rapp tigedasti, — sest maarahva usk ep ole muud midagi kui saksa pask, mida papid meile pakuvad.

Kui Tallinna alla varjupugenud maarahvas jäi lõpuks külma küünistusel ja nälja näpistusel rahutult magama, siis nägid nad unes tulehargil keevat pada, milles olid suured härjakondid, täis liha ja rasva. Nad tõstsid orkidega neid lihatükke ja sõid — õgisid aina matsutava suuga, rüüpasid vahutavat õlut peale ja lasksid mõnusaid röhatusi kõrist välja lennata. Kuid säärased nägemused ei kestnud teabkui kaua, sest ühtepuhku ärkasid lapsed, kes hakkasid virisedes nõudma süüa. Ärkasid ka mehed ja naised ja püüdsid vehklemise ning trampimisega peletada kontidest külma, mis toob küll magusa une, kuid ei lase enam kunagi ärgata; seepärast istuski neist kordamööda üks valvel, et aeg-ajalt äratades lasta magajail soojendada oma külmetuvat ihu.

Hommikul ruttasid vabadikud väravavahtidelt kuulama, et kas kuninga vägi hakkab ennast juba liigutama ning venelast maalt välja kihutama. Rõugearmiline ja lidusninaline Karjavärava valvur, kes

oskas päris hästi ka maarahva keelt, pajatas siis neile, et nüüd koguvat kuninga vägi veel rammu ja alles kevadel võtvat moskoviidi karistamiseks sõjateekonna ette. Ja samas pidi maarahvas selle väravavahi suu läbi kuulma, et moskoviit ei mõtlevatki oma maa-alale tagasi minna, vaid et ta väepealik Jürgen Totmakov olevat nüüdsama ka Kolovere, Lihula ja Vigala majad ning kindlused sundinud allaandmisele ning võtnud ära.

— Miks lubavad Liivimaa väeülemad ning maaisandad, kellel ometi on suur vägi ning võimus ja kelle poolt on isegi Jumal, venekal ilma igasuguse karistuse ja kartuseta maad mööda laastates möllata? arutlesid vabadikud omavahel.

— Miks, kostis vabadik Rapp, — mis neil viga linnas tukkudes käppa imeda, egas see laastamine neile häda tee!

— Egas penikoonlaste vastu ei suuda ka kuninga vägi, arvas Kirr Isotamm, — tema on põrgust pärinud oma võimu!

— Kuidas penikoonlased, vaieldi nüüd Kirrile vastu, — venekas on ikka samane inimene nagu meiegi, ainult et tal ep ole ristiinimese südant sees.

— Muist on neist küll inimesenäolisi, tegi nüüd Kirr möönduse, — aga suur osa neist on ikka penikoonlased, sest küllap muidu oleks kuninga vägi neist jagu saanud, aga näe, nüüd ta pelgab, pelgab samuti nagu meiegi!

— Samuti ta nüüd küll ei pelga! ohati.

— Missugune see penikoonlane peaks välja nägema? päris Hageri kihlakonna rõivaid kandev noor

adratalunik Köba. — Mina teda oma silmaga küll ep ole näinud.

— Mis sa peletisest pärid, parem kui ei teagi..! põlastati.

— Ka mina ep ole teda oma silmaga näinud, seletas Kirr, — aga minu kadunud ema on olnud temaga tõsiselt kimbus, ja et veenda kaaslasi penikoonlase olemasolus, jutustas ta neile lookese, nii nagu ta seda oma emalt olevat kuulnud:

— See juhtunud suure nutu alates, kui tatarlased alles ilmusid meie maale ja nende vastu kutsuti isegi Pohla sõjamehi abiks, siis olevat maarahvast surnud katku ja tapetud külade viisi maha, nagu seda juhtub nüüdki. Emal tulnud siis tahtmine minna kodunt naaberkülla vaatama, et kas sinna mõnda hingelist on jäänud veel alale või ep olegi. Kui ta parajasti tulnud Kortsumäest alla ja visanud korraks silma tagasi, siis vaata — talle tulnud penikoonlane jälgi mööda järele! —

Maamehed olid reastikku istunud vallikraaviäärsele lumele; olgugi et nende pilgud olid tuhmunud ning tuimad, kuulasid nad siiski vestlust, sest eks selles jälgimise ja tagakiusamise jutustuses kajastunud nendegi kibe saatus, kus elu veereb alatises kartuses ja põgenemises.

— Penikoonlane ep ole teda algul silmanud, jätkas vestleja, — kuid maad mööd nuuskides tulnud ta haisu mööda temale ikka järele. Eidekesel hakanud nüüd hirm ja ta pannud lehkides jooksma — ühe hingetõmbega lipanud kiriku juurde; kuid seal ep olnud enam ühtki elavat, vaid ainult koolnuid olnud igal pool maas. Võtnud teine siis seljast oma

körtsiku ja läinud penikoonlase eest järve pakku, ja kui see siis jälgi mööda tulnud kaldale, lasknud ta end sügavas paigas vee alla, jättes ainult sõõrmed ja silmad välja. Küll olevat kuri vahtinud järve kaldal, nuuskinud ta körtsikut ja vedanud sõõrmetesse haisu, aga järve ei tihanud ta tulla. Seal ta siis näinudki, missugune see penikoonlane õieti on. Ta kõndinud kahel jalal nagu inimene, kuna pikk vibalik nagu lehma saba lohisenud tal taga, lüües sellega vahel käntsti vastu maad. Käed olnud teisel pikad ja suurte teravate küüntega, kuna pea olnud säärane nagu penilgi, ainult pikema ninaga ja suured vurrukarvad selle all. Silmi olnud tal ainult üks, ja see asetsenud nina kohal keset pead; aga see olnud suur ja põlenud nagu öösi kassil. Kõrvad olnud teisel suured, ja väikesed sarved asetsenud nende taga. Kui ta avanud suu, siis paistnud sealt pikad hambad, kuna mitme vaksa pikkune punane keel rippunud suuservast välja; ta keha olnud aga tumeda karvaga tihedasti kaetud.

Kui penikoonlane läinud lõpuks minema, siis eideke tulnud järvest välja ja mõõtnud ta jalajälgi — need olnud kolme vaksa pikkused. Kiriku juurest läinud penikoonlane Votile, kus õginud veel viimased inimesed ja loomad nahka. Vaat säärased elukad on need penikoonlased!

Jutustuse lõppedes tekkis sõnatu vaikus, sest igaüks tegeles oma mõtetega.

— Jah, võttis lõpuks Hageri talunik sõna, — kui venekas tarvitab sääraste elukate abi, siis ep ole ime, et isegi kuninga vägi ei tule temaga toime!

— Kui ei tule väekaupa, küllap siis tuleb meelekaupa!

— Ka meel ep ole aidanud...

— Tuleb aeg — tuleb nõu!

— Seni oleme aga kõik koolnud! kurdeti.

— Kui kooleme, kel sellest muret, ja Rapp ajas end püsti. — Maarahvas on nagu mold, mille kallalt üks siga läheb ja tuleb teine, ja see tuhnib jälle..!

— Peame ootama ja kannatama, manitses Tõss. — jäme pakk tarvitab jämedat talba!

— Ei meie silm näe paremat põlve, kurdeti edasi. — vaev tuleb hobustega, aga läheb härgadega tagasi! Nii need harju veljed istudes koos kurtsid oma põlve raskuse üle, olles kaotanud lootuse paremate päevade nägemisse, sest suur nutt ja häda püsisid juba aastaid, mille kestel poisikesed sirgusid meesteks ja läksid siis hauda, kuna põli muutus üha rängemaks. Nüüd jäi neil ainult oodata ja loota, et nad suudaksid hädale vastu panna kevadeni, millal kaoks vähemalt üks tigedaist vaenlasist — külm.

— Maarahval on nüüd palju viletsam põli kui isegi metselajail, kellel vähemalt peatoidus olemas, ütles Kirr.

— Ja miks see venekas nii armetul kombel kiusab just maarahvast, kes künnab ja annab temalegi vilja. Tapku mõisamehi ja saksu niipalju kui süda himustab, maarahvas sellest kahju ei tunne, sest talle on see ükskõik, kes on maaisandaks ning kellele tuleb viia ande, — ja talupojes tekkis arusaamatus, et miks kiusab moskoviit neid, kes ometi on talle kasulikud.

— Miks, ja Rapp viskas kurja sõna vahele: — Eks igavam ole lehm lüpstes kui tappes!

Jah, selles on Rapil täiesti õigus — nemad ongi ainult lüpsiloomad, kes peavad tõrkumatult ulatama oma udaraid igaühele, kel aga juhtub olema vägi ja võimus. Kuid nüüd ei tahetagi ainult udaraid, vaid nõutakse ka kaela. Ja rõhutud harju veljed ohkasid lootusetult:

— Eks keeletu pea kandma, mida meeletu peale paneb!

2.

Talvel, millal sõjasulased tulid oma elamisega linna, asutas markitant Dauid Denhard oma renditud maja alumisele elule joogitoa. Ja oli seal siis nii ööd kui päevad läbi kuulda purjutavate sõjasulaste hõiskamist ning tralli ja puupeekrite kolinat laudadel.

Naabruses asuv mündimeister Christoffer Schenkenberg olles seesuguse rahurikkumise üle üpris pahane, käis mitut puhku raatmanele kaebamas ning palumas, et nad laseksid koristada tema läve juurest kõrtsi. Kuid aulikud raatmanid vangutasid ainult päid ja ütlesid, et Denhardil kui markitandil olevat joogitoa pidamiseks õigus ja nemad ei tahtvat kuninglikult valitsuselt antud lubakirja temalt võtta. Küll aga püüdsid nad teda lohutada, et kevadel, millal sõjaväed hakkavad linnast lahkuma, siis minevat ka markitandid linnast välja. Ja nii tuli meister Schenkenbergil sellega kui paratamatu jumalavitsaga leppida.

Õhtul põlesid Dauid Denhardi joogitoa seintele kinnitatud rasvapottides tahid, mille vilkuvate leegikeste paistel sõjasulased istudes suurte joogilaudade ümber ja ka põrandal aeldes maitsesid viina, rüüpasid õlut ja vaidlesid kõigis maailmakeelte murrakuis. Joogitoa õhk oli täis haput higi ja vänget hobuselõhna, toorest vandumist ja koledat kära, mille keskel markitant Denhard tundis ennast hubasena nagu koger sogases vees. Ta juusteta kiilaspead ehtis ainult oimudelt tõusev karvakasv, mis punakate sarvedena oli kahel pool turris. Vajunud veidi ettepoole küüru, jälgis ta kurja kullipilguga joojate ja oma sulaste iga pisematki liigutust.

Kõigil maasulaseil ep olnudki enam raha, vaid pillerkaaritasid ainult need, kel kunagisest röövvarast oli säilinud veel mõni kuldahelake, ristike või hõbedane prees, aga palju oli ka neid, kel nüüdsama oli õnnestunud midagi näpata. Kõik see toodi Dauid Denhardile, kes siis kõrvaltoas hindas ning vastu võttis neid esemeid, katsudes oma teravate hammastega kulla või hõbeda ehtsust. Alles siis asus ta vaagima, milleks tal olid väikesed kullakaalumise vaekausid alati varuks põues, kuna hõbeda vaagimist toimetas ta vaskse margapuuga, mille margajaotused ehk kangi pikkuse mõõdukriipsud olid juba nii kulunud, et ainuüksi tema silm suutis neid seletada.

Meelsasti ei tasunud Denhard röövvara eest kunagi rahaga, vaid kui joodust juhtus üle jääma, siis arvestas ta selle tulevase joomingu tasumiseks ette. Saadud raha või väärtesemed libistas ta oma kõhul rippuvasse põhjatusse kaukasse, kuna suurema rööv-

vara säilitamiseks oli tal kõrvalruumis lukutagune panipaik.

Ka riivatuid naisi sallis Dauid Denhard enese joogitoas, nagu see oli iga kõrtsipidaja ning markitandi juures kombeks, sest lõbunaisita ei peetud ühtki joogikohta. Neist oli kõrtsipidajale ka suuresti kasu, sest nad ahvatlesid mehi ikka enam jooma ja ilusamad neist meelitasid enestele ostma magusat bastardveini. Tihti käisid nad sõjasulastega ka kõrvalolevas räpases ja pimedas keldris, mille muldpõrand oli kaetud ärapüherdatud õlgedega ja kus tihtigi juhtus tüli ning veriseid pistmisi.

Paljudel palgasõduritel olid enestelgi naised, kuid nad tüdinesid neist ruttu; paljud naised ei andnud ennast aga pikemaks ajaks ühegi sõjasulase meelevalla alla, vaid valisid ikka neid, kel juhtus parajasti olema rohkem röövvara. Seetõttu kestis naiste pärast tingsõdurite seas alaline vaen, riid, pistmine ja tüli. Tingsõdur aga himustas ikka kõige riivatumat naist, sest kes neist oskas rõvedamini vanduda ning jumalavallatumalt pruukida oma suud, see oli sõjasulaste seas hinnas kui kõige suurem iludus.

Suurte joomiste alates saatis Dauid Denhard oma kasutütre Dorothea joogitoast minema; viimasel ajal oligi ta tütre pärast tõsiselt mures, sest koos sirgumisega hakkas ta kõrv eraldama sõjasellide sõnadest ka neid, mille kuulamine ep ole neitsile paslik ning võib õpetada talle halbu kombeid; temal oli aga kavatsus leida tütrele rikas ning auväärne mees, aga mitte lasta minna kasutult raisku, sest ta kasvatamine oli teinud talle suurt kulu.

Õhtul läks neitsi Dorothea maja tagumisele uksele, kuhu pidi tulema Ivo Schenkenberg, nagu ta oma õpipoisiga saadetud salajases kirjas oli sellest teatanud.

— Dorothea! ja Ivo astuski pimedast seinavarjust välja.

Ta oli näost muutunud tuhkjaks, põsed lohkunud, kuna rebasenahkse mütsi alt hõõguvad silmad kõnelesid ta siseheitluse palangust, sest neitsi ep olnud viimasel ajal andnud end temaga kokku.

— Oled sa haige?

— Haige, ja Ivo naeratas kibedalt; — minu haigus käib sinu jälgedes, sinust mõtlemine teeb mind hulluks!

Hoidudes naeratamast kostis Dorothea:

— Miks peibutad ja punud väärsõnadest võrku nagu hunt lauda ukse taga — enesel mõrsja juba olemas!

— Ikka seesama jutt, et mõrsja ja mõrsja, ägestus Ivo; — minul ep ole ühtegi mõrsjat!

— Ega muidu kirjakuks ei hüüta, kui ep ole täppi küljes!

Samas kattis kahvatu kuuvalgus neitsi Dorothea palge, nii et Ivo nägi jälle ta suud ja pooleldi suletud silmi; ja temal tekkis tahtmine ning soov suruda oma suu selle neitsi suule, peita oma pea ta juustesse ja juua tema hingeõhku nagu januneja kõrveallikal; tal tekkis tahtmine suruda teda vastu ennast ning tunda ta rinnakumerusi enese rinnal.

— Dorothea, ja Ivo hääl värises liigsest erutusest, — jäta maha oma isakodu ja tule minuga!

— Sinuga, üllatus neitsi seesuguse ootamatuse üle päris tõsiselt, — sinuga, aga — kuhu?

— Dorothea! ja Ivo hääl tasandus kirglikuks sosinaks, — küüdimees on valmis, Karjavärava vaht ostetud nõusse, ta laseb meid öösi kas või kaheteistkümnenda löögi ajal välja — sõidame?!

— Aga kuhu? kordas neitsi üllatusest veel mitte toibudes.

— Kuhu tahad, teed on lahti — kas või maailma servale...!

— Teed ep ole mitte lahti, vaid venelasest valvatud!

— Sõidame Soome, lahel on jää kindel, kasukad varutud valmis, küüdimehel hobune toidetud — lähme, Dorothea?!

Nüüd hakkas neitsit vaevama tõsine mure, et kuis meelitada Ivot loobuma ta kentsakast ning hulljulgest kavatsusest; olgugi et Ivo oli juba varem vihjanud sellele, oli ta kõike seda võtnud naljaks ning teinud naeratades ka omalt poolt mööndusi; nüüd pidi ta aga kohkudes nägema, et Ivol oli sellega tõsi taga. Ja ta ütles temale nõnda:

— Kui sõidame, siis võõrsil jääme kindlasti hätta ning peame kannatama kibedat puudust!

— Ole muretu, Dorothea, hätta ei jäta ma sind kunagi! ja nüüd muutus Ivo jutt vaevukuuldavaks sosinaks: — Minu isa käes on sada naela rae hõbedat, mida tuleb taguda müntideks — selle võtame kaasa!

— Kuidas, — ja neitsi taandus paar kartlikku sammu, — sina, sa tahad muutuda vargaks, et su käsi raiutaks otsast...?!

— Teen ju seda ainult sinu pärast, Dorothea, — ainult sinu...! Ah, Dorothea, — su silmalaud kisuvad mõistuse mul peast! Tule minuga!

— Ei, ma ei tohi — isa tahtmise vastu ma ei tee...!

— Isa tahtmise...?! imestus Ivo. — Kas minu isa seda tahab... aga ma lähen ikkagi sinuga, sõidelgu või terve maailm meie vastu!

— Sina võid seda, sest sa oled mees! kostis Dorothea.

— Aga eks pühakiri ütleb nõnda, et naine jätab ka oma isa koja maha ja läheb mehe järel!

— Seda ütleb ta ainult mehe kohta.

— Ka naise kohta ütleb ta nõnda!

— Petad!

Ivo oli valmis minema piiblit tooma, et leida pühakirjast kinnitust oma sõnadele.

— Aga mida ütleb neljas käsk?! sõnas Dorothea. — Kas tohime selle vastu eksida?

— Sa ei tahagi mind — ma ep ole sulle südame järele! ütles Ivo ette heites.

— Oled küll, kostis Dorothea lihtsasti.

— Miks sa siis tõrgud?

— Ma ei tohi...!

— Ei tohi, ei taha, ei tule, ja Ivo muutus ägedaks. — Sul on meelepärasem kilgata purjutavate sõjasellide killas!

See oli Dorotheale nagu astlapiste südamesse, ta nõksahtas kaelast kangeks ja kostis uhkesti:

— Olgugi et nad on ainult kohtlased sõdurid, aga südames ei kanna nad mitte tigedat kavalust nagu

sina, kes sa lähened petliku lipitseja kombel ja heidad enesest mürki. Ma ei salli, ma vihkan sind!

— On see jumalagajätuks?

— Olgu, kui tahad!

— Siis asun üksinda teele! sõnas Ivo süngesti.

— Kala otsib sügavamat, inimene paremat; mis muud kui head teed ja õnn kaasa!

Kui siis Ivo ümber pöördus, küsis Dorothea, et kas ta lahkub nüüd igaveseks ja nad ei näe teineteist enam kunagi.

— Lahtilõigatud leib ei hakka enam ühte! kostis Ivo seisatades ja vaadates tagasi.

— Mitte viha ning vihkamisega ei minda igaveseks lahku, vaid siis tuleb juba leplikult ulatada teineteisele käsi! manitses Dorothea.

Ivo pöördus ümber, võttis peast oma rebasenahkse mütsi ja nad surusid vaikides teineteise kätt. Jällegi oli Ivo tema ligiläheduses, jällegi vaatas ta temale otse silmi ja tundis tema hingamist oma näol. Uuesti valdas Ivot võimas tahtmine ning soov suruda teda esimest ning viimast korda vastu ennast, ja ta ei teadnudki, kuis see tuli, et ta haaras tema kaela ja surus oma suu tema huultele, nii tugevasti, et ta läbi oma huulte liha tundis tema hambaid. Neitsi Dorothea ei pöördunud aga temast, olgugi et ta igatsus ei käinud mitte nii tugevasti Ivo järele.

Käte lõtvudes tuli Ivole tagasi ta teadvus, kuna süda peksis tas valjusti ning pani ohkama, sest suur rõõm koormab hinge nagu muregi.

— Nüüd ma lähen! sõnas Dorothea nagu ärgates ja tahtes minna.

Ivo aga haaras temast kinni, et uuesti suruda vastu ennast; kuid neitsi asetas käe tõrjudes ta rinnale ja sõnas:

— Koju jäetakse kositu, unustatakse enneaegne armastatu!

— Sinu kõne on segane! kostis Ivo.

Dorothea vahtis enese ette maha ja, lubanud siis pooleldi tõrkudes Ivol veel kord ennast suudelda, kiskus ta enese lahti ja kadus majja, kuna Ivo kuulis veel, kuis kolksahtas uksetagune raske riiv — ta oli läinud.

— — — — — — — — — — — — — —

Sel ööl ei tahtnud Ivo magada, vaid lonkis mööda linnatänavaid rahutult ringi. Kui Pühavaimu kiriku tornis ajamõõtja üksiku löögiga kuulutas esimese tunni üle kesköö, siis tundus Ivole, nagu oleks tornikell helisedes hõisanud üle linna: „Dorothea!"

Sulgenud silmad, tundis ta veel ikkagi tema hammaste rõhumist oma huultel, kuna ta kõrvus lakkamatult helises ta nimi: „Dorothea! Dorothea!"

Seekord ep olnud tänavad pimedad, sest kuu paistis nii heledasti, et isegi öövahid olid kustutanud oma vilkuvad laternad. Majade krohvitud seintel helendas kuuvalgus, jättes ainult võlvkäigud ja sopilised õued tumedasse varju. Vaadeldes neid valguse ja pimeduse nurgelisi laike, tulid Ivol meelde ammukuuldud muinasjutud araablaste ja hommikumaalaste toredatest aedadest, kus nende ilusad sohinaised käivad kuupaistel suplemas tiikides, mille põhjad on kirjatud värviliste kividega. Ja ta mõtles, et ei ükski araablaste vürst, olgu ta oma kulla, kalliskivide ja toredate täkkude poolest nii rikas kuitahes, ei suuda

omandada nii nägusat neitsit, kui on seda tema — Dorothea, sest ta on kõigist ilusam, on ainuke maailmas. Ja tõstnud pilgu püha Nigula kiriku torni tippu, sõnas ta härdunult:

— Ma tänan sind, Issand Jumal, et oled saatnud teda minu teele ning juhtinud meie sammud ühte; alati kiidan su nime ja kordan, et kõik, mida sa teed, on ikka hästi...!

Tulnud Suurele turule, sammus ta mööda raekojast, ja pöördus siis lukutaja maja juurest mööda Vana turu kaela alla Viru tänavale, mis öösiks oli varaste ja hulguste tõkestamiseks raudahelaga suletud. Kõik Tallinna tänavad suleti ööseks puuvaldaste ja raudahelatega, nii et keegi ei pidanud neist ei jalgsi ega ka hobusega sõites ilma öövahiga tutvust pidamata läbi pääsema. Ja kui keegi hiliseist purjutajaist juhtus öövahtidele pihku sattuma, siis viidi ta raekojatagusesse Pütteli majja ehk linna vanglasse, kus koos varaste ja mõrtsukatega hoiti hommikuni kinni ja mõisteti siis kehalisele karistusele.

Kui nüüd Ivo üle Viru tänavat sulgeva ahela astus ja see tema jala puudutusest tasaselt kõlksus, kuuldus kuskilt etiku ehk ukseesise trepikõrgendiku tagant öövahi karune hääl:

— Kes seal luusib? ja samas hakkas lumi lähenevate sammude all krudisema.

Tahtes öövahti narrida, lippas Ivo paar sammu edasi ja, pöördunud Munga tänavale, varjas end seal esimese maja etiku taga. Kuid valvur, olles nobedasti kannul, jäi nurgas kükitava Ivo ette seisma ja pidades teda hulkuriks või koguni vargaks, pistis oma

kepi külge kinnitatud vaskse sarve otsapidi suhu, et abikutsumiseks puhuda.

— Luukas, ära tõsta lärmi! ja Ivo andis ennast öövahile tunda.

— Ivo — Christoffer Schenkenbergi poeg! imestus vana öövaht. — Miks longid sa öösi ringi nagu rahutu hunt?

— Rõõmus meel ei lase magada, sõnas Ivo pärast etikunurgast tõusmist, jäädes öövahi ette seisma.

— Kus sa siis oma meele rõõmsaks jõid?

— Mitte joomisest ep ole mu meel rõõmus, vaid et elan, vana Luukas, et elan ning hingeke on sees...!

— Imelik tuju, urises Luukas peavangutusel; — kui sa ei elaks, siis ei tunneks sa ka rõõmu, nii et elu ja rõõm kõnnivad alati käsikäes ning ilma üheta ep ole ka teist, sest elu ilma rõõmuta on nagu haisev liha ilma soolata!

— Alati ep ole elu täis rõõmu! kostis Ivo.

Nad astusid külg külje kõrval piki Viru tänavat edasi ning sammusid mööda kitsast lummesõtkutud rada, kuna suured lumehanged olid kahel pool teed aetud seina äärde kuhja. Ka õlgkatused olid täis suuri lumelahmakaid, kuna laud- ja kildkivikatuseilt oli see varisenud alla ja nende teravad otsaviilud vahtisid nagu tõstetud kirveterad taeva poole. Iga viiluluugi kohal ulatus majaseinast kaagitaoline vinnseadis, mille otsas rippus konksuga köis kaubapakkide vinnamiseks pööningule, kus asetsesid tallinlaste panipaigad. Üle majade sirutas ennast aga raekoja torn, mis nagu seaduse manitsev sõrm valvas üle magava linna.

— Seda võta oma südamesse, alustas vana Luukas, kui nad olid jõudnud Sauna tänavani, — et sa mitte kunagi ei kipu Leevikeste majja, — ja köhatanud nii, et inimtühi Viru tänav vastu kajas: — Kui sa aga oma himust ning tahtmisest ei saa võitu, siis mine Kuldpuuri! Olgugi et seal on rõugearmilised tüdrukud, ep ole seal aga vaja karta tõbe. Leevikeste juures on aga laiali lagunenud tundmatu kuri tõbi, nii et kõik, kes seal on käinud, peavad pärast asuma püha Johannese hospidali.

Kasvava imestusega kuulas Ivo, et mida see vana Luukas nüüd kõneleb? Kunas ta varem on käinud liiderlikkude naiste majas, et nüüd alustatakse säärast juttu. Juba tahtis ta ütelda seda Luukale, kuid samas jätkas see:

— Räägitakse, et palgasõdurid olevatki toonud selle hirmsa tõve Tallinnasse ja lasknud ta Leevikeste majas lahti. Raekirjutaja Bernhard Herbersi poeg, kes enne oma pulmi käinud seal julgust võtmas, põdevatki nüüd seda kurja tõbe, mille küüsist ep ole tal enam pääsu. Ihule toob see tõbi esmalt punased plekid, mis kaovad õige ruttu, aga kui nad siis uuesti ilmuvad, siis söövad ihu nagu pidal: nägu hakkab mädanema, kondid kukuvad küljest ja nina vajub sisse. Seesuguse kohutava tõve olevat tingsõdurid toonud kuskilt meretaguselt sõjakäigult kaasa, ja seda nimetatakse prantsuse tõveks, — ja vana öövaht kehitas õlgu, et oma turjalt peletada närivat kirpu. — Nüüd käib Leevikeste emand ahastades ringi ja otsib talupoegi, kes kosiksid ta tõbised tüdrukud, et seega saada neist kergemini lahti. Aga ma ütlen, mine Kuldpuuri, seal ep ole säärast tõbe karta; Kuldpuuri

emand oma majasse tingsõdureid ei lase, sest nad kaklevad, pistavad, purustavad ning lõhuvad; oma hirmsa tõvega rikuvad aga tüdrukuid ja peletavad ausaid kodanikke sealt eemale.

Alles nüüd sai Ivo mahti poetada Luuka jutu vahele oma sõna:

— Aga Luukas, ma ei tahagi minna ei Kuldpuuri ega Leevikeste majja!

— Ei taha...?! ja Luukas kergitas oma parempoolset kulmu; — aga milleks siis noor inimene hulgub öösi vaimude tunnil ringi? Ära salga, mind sa juba ei peta, he-hee!

Nii kõneldes olid nad pöördunud mööda Viru tänavat tagasi ja läinud üle Suure turu, jõudsid Pühavaimu kiriku juurde, kust minnes üle Pika tänava pöördusid Hobuseostu tänavale ja jäid seal teise maja ees peatuma; selle kaheviilulise maja portaali kohale oli kinnitatud kolmekülgne latern, milles kogu öö hõõgus punane tuli.

Öövaht haaras pihku uksel rippuva koputivõru, mille ümber asetses pronkstäheline kiri: „Jumal õnnistagu kõiki, kes siia tulevad!"

— Luukas, mida sa teed? imestus Ivo.

— Ole mureta, kostis Luukas ja vidutas kavalasti silma, — siin käivad ainult raatmanid ja kaupmeeste pojad, ja egas siis sinugi nina ees ust suleta, kui kostan oma paraja sõna!

— Ma ei taha, pelgan seda maja! sõitles Ivo.

— Ära karda, kui vana Luukas ütleb, siis võid sa minna siia julgesti ning kartmatult; egas see ometi Leevikeste maja ole, siinsed tüdrukud ning mamslid on kõik puhtad nagu inglid!

— Luukas, võta oma aru kokku ja kuula mind ometi — ma ei taha minna ühessegi riivatusse majja!

Nüüd laskis Luukas uksekoputi lahti ja vahtides Ivole otse silmi, küsis tõsiselt:

— Aga sul on ju ometi mõrsja — kuldseppmeister Crameri tütar?

Asetanud käed upsakalt puusa ja seistes harkjalu, kostis Ivo:

— Nõnda räägitakse, olgugi et mina ei tea sellest teps midagi!

— Nojah, mida sa siis veel punnid ja sõrgu vastu ajad, nagu tahaksin sind tapapinki vedada. Kui pruut juba valmis vaadatud, siis iga mõistlik kodanik käib enne pulmi siinses majas julgust võtmas, ja egas sinugagi teisiti ole! ja haaranud uksekoputi uuesti pihku, põrutas Luukas sellega nii vägevasti vastu ust, et maja sisemus aina lajatas, ja enne kui Kuldpuuri ehmunud kojamamsel jõudis rutata ukseni, oli ta pillanud oma käsilaterna puruks.

— Susi söögu sind, Luukas, kes sa tahad vägisi tõugata mind liiderlike naiste maja uksest sisse! ja Ivo pistis plehku.

Hoides koputit käes, seisis Luukas totras nõutuses; kui aga ukse tagant hakkas kostma Kuldpuuri kojamamsli riivinihutamise kolin, siis hakkas temagi oma vanadusest valulevate jalgadega komberdades jooksma. Lipates väledasti nagu hirv, kadus Ivo peatselt öövahi silmist, kuna see oma jooksvast puretud jalgadega komberdades pillas isegi oma kepppasuna, mille tõstmisega ta viitis nii palju aega, et Kuldpuuri kojamamsel jõudis teda silmata ning saata oma rõveda sõimuvalingu talle järele.

Alles raekoja ees tasandas Ivo oma jooksusammu ja, tulnud mööda Vanaturukaela hingeldades alla, jäi ta keset turuväljakut seisma; seal hakkas ta vahtima musta kassi, kes ronis mööda piiskopimaja poolviilulist katuseserva üles ja jõudes katuseharjale püstitas oma saba ja saatis valju näugahtuse kuuvalgesse öhe.

Ähkides jõudis nüüd ka Luukas Vanale turule, kus jäi mornilt Ivo kõrvale peatuma.

— Ütle, Luukas, küsis Ivo ootamatult ning äkki, — kas sa kunagi ep ole mõtelnud võtta naist?

— Mina, naist — ei! ja Luuka hääl oli kare.

— Miks?

— Miks, kordas Luukas, — mis sa, noormees, sellest pärid? Kui sul tahtmine on, siis mine ja võta, pealegi nõuab seda sinu seisus, sest muidu ei saa sa meistriks; öövahiks aga kõlbab ka naisetagi, sest see ep ole nii auväärne amet, hä-hä-hää!

— Eks katoliku papp ole kõigist auväärsem, aga näe — tema ei võta...!

— Tema ei võta neh, sest katoliku papp peab olema maailma kõige liiderlikum jäär!

— Eks siis öövaht ole sedasama, sest ka temal ep ole naist, kiusas Ivo.

— Öövaht... ja vana Luukas puuris oma pilgu Ivole näkku, — öövaht võtab, kui ta tahab, aga kui ei taha, siis jätab võtmata, aga papiga on teine lugu! ja toetunud relvameister Hindrich Hartmani trepile, vajus ta mõtisklusse.

Kui siis Ivo laskus ta kõrvale, seletas vana Luukas härdudes, et kunagi, millal ta veel pidanud raesõduri ametit, olnud ikka temalgi nägus mamsel. See

aga arvanud tema raesõduri ameti enesele liiga alandavaks ja pärast sattumist sepaselli võrku, pistnud sellega plehku. Läinud teised ära Riiga, kus nad elanud kaks aastat ilma kristliku laulatuseta nagu paganad kasimatult koos. Lõpuks aga jätnud sepasell teise sinnapaika maha ja rännanud ise edasi. Tema ep olevat tahtnud oma endisest truudusetust mamslist enam midagi kuulda, kuid süda ep olevat andnud rahu ning igatsus kiusanud ja võtnud elamiselt lusti. Lõpuks astunud ta siis raeteenistusest tagasi ja läinud Riiga, et sealt oma endist mamslit koos ta lapsega kutsuda enese juurde. Aga oh õnnetust ja häda! Ta jõudnud küll Riiga, leidnud majagi, kus see mamsel elanud, käinud tema kambris ja istunud tema pingilgi, aga teda ennast ep olevat seal mitte olnud. Majakondsed teadnud pajatada, et just paar päeva enne tema tulekut olevat see Tallinnast pärit mamsel võtnud oma lapse ja läinud teadmata kuhu. Ja jutustuse lõppedes läikisid vana Luuka laugudel pisarad.

— Kui palju aastaid on sellest juba möödas, küsis Ivo tõsiselt.

— Kevadel täitub kolmekümne neljas, kui teda viimati nägin!

— Ja nii kaua kestab veel...?

— Ikka — see kestab kuni hauani! Vahel küll tunned, et tuikab nagu nõrgemini, aga igal kevadel tärkab ta uue hooga ja lõhub ning mässab siis, nagu oleks maru südame sees! Siis tahaks tormata tema juurde, haarata tast kinni, minna... aga kuhu? ja Luukas laiutas käsi: — Kust leian ma ta?

— Imelik vägi! sõnas Ivo pearaputusel.

— On vägi! kinnitas Luukas ohates. Kuid samas hakkas tal enese nõrkusest Ivo ees häbi, ja ta tõttas kõike kõneldut maha salgama: — Ah, ma naljatasin niisama, egas vana Luuka silm naise körtsiku taha ometi kinni jää! ja ta tõusis, et alata uut valvamisringkäiku.

Samas kolksahtas Pühavaimu tornikell kolmandat rahutundi vastu hommikut.

— Sa mine nüüd magama, manitses Luukas, — egas puhkamiseks sul paljut aega enam olegi!

Soovinud öövahile jumala abi, pöördus Ivo koduteele; kui ta oli juba nurga taha kadumas, siis hüüdis Luukas talle järele:

— Aga seda, mida kõnelesin, ära edasi anna — see oli ainult nali!

— Olgu! kostis Ivo ja sammus koju, kuhu ta nüüd kandis põuetäie pakitsevat rõõmu.

KOLMAS PEATÜKK.

1.

Ometi lõppes see talupoegi raskesti painav näljane talv ja kevad hakkas suurte sammudega lähenema. Vabadikud, kellest talv oli võtnud üle poolte, vahtisid kurgede ja metshanede lendu, olles seejuures üsna rõõmsad, et peatselt pääsevad nad tagasi oma põldude juurde. Aga seda ei tahtnud Jumal — kõige vägevam taevane isand ja meie kõigi looja veel mitte, sest tema katsumine ep olnud kaugeltki lõppenud.

Kui moskoviit, kes talve kestel kõik majad ning linnused, mis Liivimaal olid Taani ja Pohla kuninga päralt, oli kiskunud enesele, siis langes ta 18. veebruaril ka Rootsi kuninga osale; ja oli ta siis toreda Padise maja, mille olid rajanud Tsistertslaste ordu vagad mungad aastal 1310 pärast Issanda Jeesuse Kristuse ning meie lunastaja lihalikku sündimist, ilma piiramiskantse loomata üsna inetul kombel kätte saanud. Kui ta ainult ühe päeva oli Padise maja all suurtükest paugutanud, oli Padise pealik Hans von Oldenborg sellest nii heitunud, et ta andis vene-

lasele üsna kergesti alla. Ja nii oligi moskoviit selle toreda ning tugeva maja koos ta külge kuuluvate maade ja inimestega kätte saanud ainult palja hirmu ja ähvardusega. Samal ajal, millal ta Harjus ringi kolades laastas ja vaeseid talupoegi üsna armetul kombel hävitas ning tappis, ei käinud ka tema maa-alale kuuluvate talupoegade käsi palju paremini, vaid ta röövis neidki paljaks; kui siis tema enese talupojel oli vaja midagi vedada, pidid nad hobuste ja härgade puududes rakendama regede ette oma naisi ja isegi suuremaid lapsi.

Kui nüüd Rootsi kuninga vägi oli kogu talve Tallinnas priisates ja prassides puhanud, hakkas ta kevadel valmistuma sõjakäigu vastu, et kihutada moskoviidi — selle hullunud peni ning jumala vitsa Tallinna lähedusest minema ning võtta Padise maja tagasi.

Enne sõjateekonnale asumist peeti tingsõdureile koos relvastatud kodanikega ülevaatust ning hakati neid veidi munserdama, mis tekitas maasulaseis tasast nurinat, sest see käis nende teenistuslepingu vastu. Selleks läksid Tallinna kubernerid ning sõjaülemad Hinrik Klaussen Horn, Kankase rüütel, tema poeg Carolus Hinriksen ja selle abiline Hans Erikson Finne koos oma adjutantide ja kantsleritega üles Kik in de Kökeni nimelise linnatorni neljandale laele, kust hakkasid vaatama, et palju nende sõjarahval on veel oskusi meeles.

Nüüd tõid Carolus Gustafson, Joachim Larsen, Jürgen Boye Gynesest ja tema leitnant Klaus Biorson. Gammelgardist, välja oma tingsõdureist jala- ja ratsamehed, viies neid Karjavärava taha Pleekmäe

ja Barbara kalmistu vahekohta. Ka mõisameeste pealik — rittmeister Hans Wachtmeister oli oma näputäie ratsameestega platsis. Mõisamehed, olles vaesestunud ning maatajäänud saksa rüütlid, põlgasid jalateenistust, pidades seda oma seisusele mitte-kohaseks ning raskeks, pealegi pakkus ta neile vähe hiilgust. Kuid kõik nad ep olnudki põlised rüütlid, sest nende salka kuulus ka palju endisi mõisateenijaid ning hakkajamaid sulaseid. Koos selle sõjarahvaga tuli munserdamiseks välja ka linna relvastatud kodanikke, kandes enesel raudsärki ja kiivrit ning tuues ülevaatusele mõõga, vibu ja vähemalt sada noolt, mida igaühel neist pidi olema.

Jagunedes nelja veerandisse ehk kvarterisse, oli linna kodanike kaitseväe igal veerandil oma peamees, nimetusega kvartermeister, kelle kahest abilisest ehk kaasistnikust üks kandis veerandkonna lippu, kuna teine sammus selle taga; kogu kodanike kaitseväe ees kanti aga suurt kolme lõviga linna lippu.

Kui mõisamehed, kes kandsid oma esiisadelt pärandunud soomusrüüsid ja rõngassärke, maasulaste nina eest mööda ratsutades tõstsid sõjakalt oma raskeid rütingeid ehk kahekäe mõõku, siis naersid tingsõdureist harkpüsnikud suure suuga nende tölbi vapruse üle.

Ka Tallinna auväärne raat, raugastunud meistreid ja sõjateenistuseks kõlbmatuid selle kogunes Karjavärava-äärse kaevu juurde uudishimulikult vahtima seda sõjanalja, kuna emandad ja mamslid, kuuldes, et seesugune hirmus möll ja paugutamine on algamas, lukustasid endid tubadesse ja pugesid keldritesse peitu.

Nüüd asusid saksa mõisamehed koos rootsi ratsanike ehk ritteritega Jaani veski juurde, kuna tingsõdureist harkpüsnikud seati Vaeste-patuste tee äärde kaheteistkümnesse rindritta, mis seisid üksteise taga ja millist paigustumist nimetati karakooliks; samal ajal asusid piiknikud oma odade ja allebardide ehk pikavarreliste sõjakirvestega karakooli otstele. Esimese rea harkpüsnikud, võtnud oma seljast furketid ehk püssihargid ja torganud need otsapidi maasse, hakkasid laadima oma torusid. Selleks puistasid nad oma paremal puusal rippuvast rohusarvest paraja laengutäie püssirohtu pihku, kust see siis poetati rauda, lükati takutopis ette ja vajutati vardaga kinni, kuna kuulitaskuid ei hakatudki avama, sest see pidi olema ainult mängusõda. Kuid et sõjasellid ei peaks seda ainult tühiseks naljatuseks, vaid et igaüks võtaks asja päris tõsiselt ning peaks tapluskorrast hirmuga kinni nagu sõjas kunagi, siis kästi igal sajandal püsnikul pista ka kuul toruotsast sisse; selle vastu ei kuuldud kunagi nurinat, sest see mõni üksik kuul tabas õige harva, ja mängusõjas langenuile korraldati uhked ning toredad matused.

Pärast laadimist süütasid püsnikud tulerauaga oma kurakäe randme külge köidetud nöörtahi põlema, tõstsid püssi hargile, nihutasid paremal õlal ripneva nahkse polsterduse rangluu kohale, et püssipauk ei põrutaks laskjat oimetuks, viisid kurakäe küljes hõõguvalt tahilt püssi pöörleva mokkhoova vahele kinnitatud käsna külge tule ja hakkasid siis läbi vahtimispilu otsima toruotsas olevat sihtimistera. Kui siis väepealiku lipumehe juurest anti pasunapuhumisega laskmiseks märku, vajutasid harkpüsnikud

oma parema käe pöidlaga tahiluku sabakangile, ning pöörlev mokkhoob, nihkudes oma põleva käsnaga rohupannile, süütas laengu. Kostsid valjud kärgahtused ja paistsid vilkad tulejoad, kuna kogu maailm mattus koos sõjarahvaga sinisesse tossu, nii et midagi ep olnud enam näha. Nüüd tormasid karakooli tagant viimase rindrea mehed, kõigil hõõguvad taelad ümber käsivarte, nii paremalt kui ka vasemalt poolt rinde ette, torkasid seal furketid maasse, tõstsid neile oma varemlaetud arkebuusid ehk püssid ja kordasid sedasama, mida eelmisedki, kes nüüd nende selja taga hakkasid laadima oma harkpüsse. Nii rida-realt ette joostes ja paugutades nihkus terve karakool pikkamisi edasi ning tungis peale.

Juba esimeste paukude järel ehmusid mõisameeste hobused ja hakates trampides lõhkuma, sünnitasid segadusi. Mõni hirmunud loom tormas püstitatud sabaga alla Jeruusalemma mäe poole, kuna mõni sööstis päris hullunult harkpüsnikele rüsinal otsa, tehes nende seas palju pahandust ning tüli. Kui siis harkpüsnikud ja musketimehed olid lasknud oma paugud ning sünnitanud kartlikumaile tallinlasile kaunikesti hirmu, tormasid kõrvalseisnud piiknikud valju kisendamise ning röökimisega ratsameeste poole; samas hakkasid Narva tee poolt kalatiikide äärde ülesseatud välisuurtükid mürtsudes mürama nii et Tallinna poistel ja nooremail sellidel seda nalja pealt vahtides oli lõbu õige laialt.

Palju vabadikke, kelle küünid olid jäänud sõjarahvale jalgu, pagesid hirmunult linna müüri äärde ja Karjavärava alla, kust jäid vahtima sakste omavahelist sõda; peatselt peletas aga pagar Teigel-

mülleri jahune sell oma kurja sõnaga neid sealt minema, hurjutades:

— No mis teie, hilpharakad, tulete siia oma paha haisu tooma?!

Kui sõjamäng ning munserdamine oli lõppenud, siis selle märgiks puhuti pasunaid. Ülempealikud, olles mängusõjaga täiesti rahul, laskusid tornist alla. Ka tapmisi ei tulnud seekord ette, sest hirmutuskuulid olid läinud õnnelikult mööda.

— — — — — — — — — — — — — —

28. aprillil anno 1576 hakkas suur rootsi tingvägi koos saksa mõisameestega — ühtekokku ligemale kolm tuhat sõdijat — laskuma Toompealt ja liikuma läbi Karja- ja Viruvärava Jeruusalemma mäe juurde liivalagendikule, et seal pärast ühinemist ka mõisadest tulevate sõjasulastega jätkata teed Padise maja alla.

Esimesena ratsutasid toredasti rõivastunud trummilööjad ja pasunamehed, kes punnis põsi puhusid oma läikivaid vaskseid trompeteid, nii et õhk aina võbises, ja mamsleid tormas majaustele vahtima. Järgmisina tulid rootsi ratsamehed, kes oma rammusatel sõjatäkkudel istusid sirgesti, kuna värvilised jõhvtutid lehvisid ning lipendasid nende raudkübarate küljes; nad olid kaetud karastatud soomusega ja omasid peale oda ja mõõga veel kahte paugutajat ehk püstolit, mis olid kinnitatud nende sadulate külge ja millega võisid nad lahinguis teha pea samasugust lärmi nagu jalamehed oma pikatoruliste arkebuuside ja veidi kergemate musketitega. Rootsi ritterite ehk rüütlite kannul ratsutasid saksa mõisamehed, kes oma esiisade raua sisse olid pugenud peitu, nii et neist eneseist ep olnud paljut midagi näha. Nina-

mehena ratsutas nende ees tüse ning kõhukas Hans Wachtmeister, kes enne väljaastumist oli rootsi väepealikuile kelkinud, et tema rüütlid ei andvat mehisuses kellelegi alla ja et nad olevat varustatud nii imehästi, et käesolev sõda ei nõudvatki seda.

Kui ratsanike kabjaplagin ning -laksumine hakkas kaduma linnamüüri taha, siis ilmus risttänavaist ja -käigest piigimehi, allebardnikke ja püssimehi. Piiknikel ning allebardnikel olid rinnad ja reied kaetud raudkoorikuga, sest neil tuli alati esimesina tormata vaenlase varraste otsa, kuna püsnikud ei kandnud rauda, sest nende relvad, enamasti aga vananevad arkebuusid, olid juba isegi nii rängad, et tugevamalgi mehel andis neid ähkides kanda. Lõpuks tulid suurte jämedarummuliste rautatud rataste kolisedes suurtükid, mida vedasid mitmed härja- või hobusepaarid; nad olid nii rasked, et nende veeredes maa aina põrus, pannes Tallinna majad võbisema. Suurtükimehed aga kisasid juba eemalt, et kodanikud hoiaksid rataste alla sattumast oma lapsi, kuid tihti juhtus ka seesuguseid äpardusi.

Pärast rohutündritega täidetud koormaid tulid moonavankrid, iga kolmekümnele sõjasellile üks, olgugi et nende teenistuskaubas oli välja tingitud igale kümnele sõdijale vanker; kuid väejuhatus ei suutnud seda lepinguosa veoloomade puudumise tõttu täita. Kuigi need vankrid olid kuhjani täis padasid, potte, panne, leivaastjaid, künasid, ämbreid, jahukotte, telgipalakaid, tuleharke ja vaipu, ometi ei mahtunud maasulaste kogu maine vara ning sõjateekonnal vajalik varustis koormaisse, vaid ülejäänu pidid võtma oma turjale nende naised, kes käratsedes

kõndisid koos oma suurte lapsekarjadega vankrite kõrval. Enamasti olid need naised tulnud tingsõduritega juba mere tagant kaasa, aga paljud neist kaubelnud ennast sõjasulaseile ka siinsamas Tallinnas, kuhu nad olid jäänud šotlasist pärast nende haledat otsasaamist Rakvere all. Naist aga vajas tingsõdur hädasti, sest kes valmistaks laagris talle toitu, seoks vigastuse puhul ta haavu ning ravides kannaks ta eest hoolt; sõjasulase palkajat see ei huvitanud, sest tema vajas ainult tervet sõjaselli, kuna haavatut või tõbist pidi koristama Jumal, kui tal enesel ep olnud palgatud selleks naist. Seepärast koondusidki sõdurite palkamispaikadesse suured naistekarjad, nagu seda oli juhtunud Lüübekis, kus pärast väljakuulutamist, et Roots hakkab seal Liivimaa sõja tarvis värbama kolme tuhandet meest, oli tõtanud ennast nende tarvis üles andma ka sama palju kõlvatuid naisi.

Tooreste tempude ning üleannetuste pärast põlati tingsõdureid juba nende kodumaal — Saksis ja Rootsis, kus nende kohta sõnati: „Tattnina ning kurjategija, hakkaja ning mannetu, sangar ning ori, noor ning vana — vaevalt pooled neist kõlbavad sõdijaiks!“ Pilkena nimetati neid aga kitsedeks, mida põhjustas nende keigarlik rõivastis: suurte tuttide ja kõredega kingad, puna-kollase-triibulised narmastatud otstega kottis kintskaatsad ja ümber jalgade kistud sinised säärised; seljas kandsid nad mitmevärvilist, sagedamini aga sinist kuube, mille paremal küljel kaenla all rippus nahkne musketipadi, kuna pead kattis neil — piiknikel raud- ja püsnikel viltmüts, mida ehtisid värvilised jõhvkarvad.

Kogu see sõjarahvas seadis ennast linnamüüride

taga suure käratsemisega pika teekonna alustamiseks hakkama: piiknikud asusid tihedasti ühte, kuna musketimehed võtsid moona- ja rohuvankrid eneste keskele, liikudes ise kahel pool teed; sõjameeste taga, salkadena ning trobikonnis, nagu sädistav harakaparv, alustasid liikumist ka nende naised koos oma laste ja rõivakompsudega. Sõjakunsti kohaselt saadeti aga ette üks ratsameeste lipkond, kes luuraks teid ja valvaks Padise majas seni vaenlast, kuni peavägi jõuab kohale.

Koos sõjarahvaga lahkusid linnast ka markitandid, kelle kaubavankrid olid laotud täis õlleankruid, viinavaate, suitsuliha, läätsi, tangu, jahu, leiba, küpsiseid ja mett; ka suuri loomakarju ajasid nad enestega ühes. Dauid Denhardil kui rikkamal markitandil oli koguni kaksteistkümmend paari härgi vedamas kaubakoormaid, kuna enese edasiviimiseks oli tal vankri ette rakendatud kaks varesekarvalist hobust. Tema vanker ep olnud mitte nii kõrgete rataste ja jämedate rummudega, nagu neid tarvitati raskete koormate vedamisel, vaid oli kerge ja telgedele rihmatud, nii et ta igal teekäänakul ja -mulgul kiikus ning hõljus nagu paat loksuval veel ega põrutanud sõitjaid. Selle vankri oli Denhard ühelt väepealiku leselt juhuslikult odavasti ostnud ega täidinud teda enam edasi müüa, sest ta oli õppinud tundma ta suurt kasulikkust; ainult nahkse vihmakatte oli ta vankrilt võtnud ja asendanud selle purjeriidega, mille varjul ta oma tütrega nüüd istus.

Koos oma isa sellide ja õpipoistega seisis Ivo rahapaja väraval ja vahtis sõjarahva möödumist. Ta nägi, kuidas vurisedes liikus markitant Denhardi

sõiduk, kus istus neitsi Dorothea, hoides süles oma valget Dianat. Siis silmas teda neitsi, kes naeratades viipas jumalagajätuks käega, ja juba viisidki hobused ta Harju tänavale, kuhu ta Ivo silmist kadus ja kust kostis läbivoorivate vankrite koletu rattamürin.

Nukrasti ning nagu tühjenenud hingega pöördus Ivo koos sellidega tagasi töötuppa, kus parajasti viibis ainult isa Schenkenberg, kes ep olnud mitte tahtnud tulla sõjarahvast vahtima, üteldes, et tõsine töö kosutab hinge ning pakub palju rohkem lusti kui tühine vahtimine, milleks silmad ep olevat inimesele mitte loodud ehk jumalast antud. Kui ta aga nüüd kuulis, et ka tema vihatud naaber, markitant Denhard on sõitnud parajasti tema läve eest mööda, siis tõstis ta oma silmalaud üles ja kiites Issandat hüüdis vägevasti tema nime; kuid ta ei suutnud jääda rahule ainult sellega, vaid, võtnud hõbedasulatamise koldelt pihutäie tuhka, ruttas ta tänavale, kus puistates seda Denhardi läbisõidetud teele sajatas:

— Et sinu jalatald siin enam ei tallaks, sinu — kes sa söödad inimlapsi koirohuga ja joodad neid sapiveega; mingu su samm alla surma poole ja jäägu ta põrguhauda kinni!

Samal ajal heitis Ivo eneselt nahkse tööpõlle, hiilis majast välja, jooksis Nigula kiriku tagant ringi, möödus timuka majast ja tuli Müürivahe tänavat kaudu kõverikku tehes Karjaväravale, kus jäi lõõtsutades seisma. Kuid markitant Denhardi sõidukit ei näinud ta enam, ümberringi voorisid ainult kolisevad härjavankrid ja vahtis uudishimulikke logelejaid. Eemalt Kaagimäe tagant nägi ta ainult suuri

tolmupilvi, kuhu kadusid eemaleruttavad voorivankrid ja kuhu oli kadunud temagi. Kaua vahtis ta neid kaugenevaid tolmupilvi, kuni lõpuks pöördus nukralt koju.

Ivo jõudes töötuppa pani isa oma vasara ja rahatempli kõrvale, vaatas talle tõsiselt otsa ja käskis järgneda enesele. Tulnud teisele elule väikesesse kambrisse, kuhu soojus pääses alumisest kütteruumist läbi põrandaaukude ja kus teisi majakondseid ep olnud neid eksitamas, lähenes isa nurgariiulile ja, võtnud sealt valgesse pärgamenti ehk nahkpaberisse köidetud raamatu, jäi poja ette seisma.

Dorothea raamat, jahmus Ivo; seni oli ta teda hoidnud salaja oma peatsi all.

— Miks varjad minu silma eest seesugust asja? küsis isa.

Ivo vaikis, ta ei teadnud, mida kosta.

— Kust said sa selle raamatu?

Ivo oli valmis valetama, kuid tal ei tulnud midagi mõistlikku pähe.

— Kust oled sa võtnud selle raamatu, kõnele, aga tõtt!

Nüüd seletas Ivo, kust see raamat on pärit, sest valetada isale ta ikkagi ei tihanud.

— Kas sa ise ka tead, mida selle raamatu kaante vahel on varjul?

— Päris hästi mitte, kostis Ivo, sest ladina keele mõistmiseks on ta pea natuke kange.

— Seekord on su oskamatus sulle kasuks! kostis isa, ja siis raamatut avades: — See on ühe pagana kirjutatud raamat, ta kõneleb siin küll targasti, austab tööd ja vaeva; et ta aga on pagan, siis seesugust

raamatut ei tohi hoida minu katuse all! ja siis tõstes häält: — Et see tüdruk annab sulle raamatu, mida tõsisel kristlasel ei kõlba kätte võtta, siis on ta ise peale oma liiderlikkuse veel pagan, kelleks tahab ta teha sindki!

Norgunud peaga kuulas Ivo vaikides, kuna isa jätkas noomimist:

— Mu poeg, miks ep ole sa pannud tähele minu tarkust ega pööranud oma kõrva minu mõistuse poole?

Ivo tundis oma südames, et ta on ikkagi eksinud käsuõpetuse vastu. Kuid ta ei suuda sinna midagi parata, et ta meele järele ep ole mitte ta vanemate tahtmist mööda neitsi Gertrud Agneta, vaid tema — Dorothea. Ta ütles seda isalegi.

— Mu poeg, ja isa silmad hakkasid vihaselt välkuma, — sa ei taha oma vanemate nõu enam kalliks pidada ja räägid tundmatuid sõnu! ja siis veidi alandades oma tuska ning pikendades meelt: — Mispärast tahad sa, mu poeg, võõra naise juures eksida ning hakata tema rindade ümbert kinni? Ta huuled tilguvad küll kärjemett ja suulagi on libedam kui õli, aga tema viimne lugu on mõru ning viha nagu koirohi, nagu sapivedelik, mis ajab su südant pööritama ning paneb oksele!

— Aga isa... tahtis Ivo poetada vahele oma sõna, kuid isa ei andnud talle selleks mahti, vaid jätkas:

— Ja sa hakkad oma viimses hädas vinguma, kui näed, et keha ümbert liha laguneb!

— Aga isa, seda ei juhtu teps mitte!

— Ei juhtu! kordas isa karedasti. — Kas võib keegi võtta tuld oma põue, ilma et rõivad ei hakkaks põlema, kas võib keegi kõndida hõõguvatel sütel, ilma et need ei põletaks ta jalataldu? Hoia oma tee temast eemal, ära anna meie perekonna au teistele irvitamiseks tallata, sest kivi ja kännu eest võid sa astuda kõrvale, aga kurja sõna eest teps mitte!

— Isa, kellelegi ep ole ma andnud irvitamiseks põhjust!

— Poeg, ja isa tõstis ähvardades sõrme, — miks pesed sa ennast valega ja tarvitad kanget keelt?!

— Ma ei valeta mitte! ja Ivo vahtis isale julgesti otsa.

— Sarnaseks on siis palgasõdurid sind teinud, et hakkad välja ajama valet! ja nüüd tõi isa kogu oma süüdistuse talle ette: — Oled maasulaste seltsis purjutanud, õppinud neilt kõlvatuid kombeid, tõstnud tüli ja riidu, ja isegi käinud Kuldpuuri-nimelises pordumajas; nagu näed, tean kõik!

— Aga isa, see ep...

— Pea, mu poeg, ja isa tõstis uuesti sõrme, — ma ei taha seda jälki lugu su enese suu läbi mitte kuulda!

Ja Ivo pidi vaikides kuulama isa piiblilist manitsust:

— Ära himusta nende iluvõrkusid oma südames, sest need on abielurikkumisega hirmsasse verehäbisse langenud naised, kes oma mehe asemel võtavad vastu vööraid; nad astuvad küll tippamisi, pilgutavad oma toredakstehtud silmalaugusid, kõnelevad suulae läbi lahkesti, kuid jalgade ja sõrmedega juhatavad nad hoopis teisiti! Hoidu neist, mu poeg, et sinu seeme

mitte seesuguste sigimatute naiste kätte ei satuks ega oleks seega ära raisatud! Ja vaata — nende naiste kohta ütleb Jumal oma õpetuse sõnades targa Saalomoni suu läbi kuuendas peatükis nõnda: „Hooranaise läbi tuleb leivapalukest kerjata, abielurikkuja naine püüab kallist hinge saada oma võrku!“ ja hinganud korraks sügavasti, jätkas isa: — Seepärast, mu poeg, kirjuta need sõnad oma südamelauale ja seo nad oma kurgu ümber, kuna sinu suulagi peab kõnelema tõtt, sest valetunnistaja, kes peab pööraseid mõtteid ja nurjatut nõu oma südames, ei pea mitte Issanda palge ees leidma igavest rahupaika!

Ivo vaikis, ta ei osanud enam midagi kosta, kuna isa, lõpetanud oma noomimise, sõnas:

— Nelipühal kuulutab õpetaja Thomas Gerstenberger sind koos neitsi Gertrud Agnetaga Nigula räästtoolist esimest korda, ja jaanipäeval viid ta altari ette! ja isa lahkus kambrist, et enne töheasumist minna ja visata see paganlik trükitud kiri üle Volrabi õuemüüri tagasi sinna, kust ta oli toodud.

2.

Teise päeva õhtuks jõudsid Tallinna Rootsi omad Padise maja alla, kuhu oli üle kuue penikoorma maad ja kus nüüd venelane istus kindlasti sees. Laager asutati Padise jõe vasakule kaldale, kus maapind ep olnud mitte nii pehme ning soine, nagu ta oli seda teisel pool jõge.

Jõudnud kohale, jäid paljud maasulased ammuli sui imestades vahtima seda toredat maja, mida neil

tuleb nüüd tormijooksudega võtta. Nad ei võinud uneski arvata, et üks endine Tsistertslaste mungaordu klooster võib olla nii tugev ning kindel. Ja nad nägid, et kandiliste nurgatornidega ringmüür, mis võis olla ligemale tuhat sammu ümbermõõdus, varjas enese taga suurt konvendimaja koos ta eelkindlustisega. Idapoolse müüri keskkohal seisis neljatahkne viies torn, mille all oli suur raudnaastudega kinnitatud tammine tõstevärav; värava kohal asetsevale ehisviilule oli moskoviit kinnitanud Nižni-Nogardist kaasa toodud luitunud pühakupildi, mis pidi aitama tõrjuda vaenlasi ning kaitsma maja nende paganlike vigurite eest. Üleval torniserva läheduses asetses kahele raidkonsoolile toetuv piginukk, kust piiramise ajal pilluti kallalekippujaile tulist tõrva ning pigikeediseid kaela. Üle ringmüüri piirava linnusekraavi käis ainult peavärava kohal kahe hoobpalgiga liikumapandav tõstesild, mis nüüd vaenlase lähenedes oli vinnatud üles.

Padise maja ise asetses aeglaselt-kerkival laial ja lamedal seljandikul, mida ümbritses ringmüüri lähedusse kaevatud kraav, kuhu vesi oli juhitud lääne pool kloostrit voolavast Padise harujõest. Et veel ep olnud alanud südasuvine põuakuumus, siis seega oli linnusekraavis veel õige tublisti vett.

Olgugi et Padise ümbrus oli nüüd täis sõjarahvast ja selle koledat kära, ep olnud moskoviitide majas näha ega kuulda muud elumärki kui konvendihoone tossav korsten ja linnusekraavis krooksuvad konnad. Moskoviit ise piilus müüri rinnatise varjult ja torni laskepiludest rootslaste hargnemist, mis tekitas temas kaunikesti hirmu ning tõsist muret, sest nähes pal-

jusid jalaväelippe ja ratsaväe lehvivaid standardeid ehk eeskujusid, võis ta nende järgi kindlaks määrata piirama tuleva väe vägevust ning suurust.

Osa ratsamehi, olles jõudnud siia juba varem, olid piiranud Padise maja ümber, et kellelgi ep oleks sealt sõnaviimiseks ega sinna tulemiseks pääsu. Peaväe kohalejõudmisel võttis aga osa jalamehi valvamise enese hoolde, et võimaldada ka ratsanikel asutada enesele laagrit.

Võtnud enesega oma kantsleri, lipkondade peamehed ja itaallasest-arhitekti, nimega Cagnolus Italus, ratsutas Carolus Hinriksen Horn ümber Padise linnuse ja vaatas seda uurides ning pidas arhitektiga aru, et kust oleks soodsam alustada kallaletungi. Samal ajal korraldas Hans Erikson Finne uute vahimeeste ülesseadmist ja määras pealaagri asukoha lõplikult kindlaks.

Laagriehituseks raiuti metsast palke, kaevati maad ning püstitati laskevalle. Osa musketimehi kui kergemini rõivastunud inimesi läks jõeäärsetesse pajudesse, kus hakkasid suurtükimeeste juhatusel ning näpunäidetel punuma kantsikorve ehk fašiine, mille pikkus pidi olema kaksteistkümmend ja läbimõõt üks jalg; igasse fašiini punuti kolm teravat vaiast, mille otsad pidid olema maassetorkamiseks kuus jalga pikad, et vaenlase suurtükituli ei paiskaks neid ümber.

Pealaagris, mis asutati vaenlase majast kaheksasada sammu eemale, hakkasid suurtüknikud üles seadma kaugelaske-suurtükke, mida nende kümne jala pikkuste kuid peente torude tõttu nimetati kulevriinideks ehk madudeks. Teisi suurtükke, mis olid

kümme ja ka veidi enam kaliibrit ehk oma läbimõõtu pikad ja mida nimetati kartaunideks, sest nad lasksid ühe kvardi ehk neljandik-osa sajast naelast rauda, hoiti võsa taga varjul; veel oli seal ühe hobusega veetavaid kergeid välisuurtükke, nimetusega falkonetid ehk kullid, kuid et nad lasksid ainult ühe naela tina või rauda, siis ep olnud nendega pika vahemaa tagant teps mitte võimalik hästi tabada. Sel ajal, millal suurtüknikud ehitasid kartaunidele ja falkonettidele laskepesi ning kantse, hoiti laetud kulevriinid aegsasti valmis, sest keegi ei võinud ette teada venelaste vigureid; tõstab äkki enneaegselt pea, ja siis on see suureks abiks, kui osa suurtükke on juba hakkamas.

Kuigi laagriplats asetses madalal tasandikul, oli sealne maapind siiski nii kuiv, et inimesile ei tikkunud vesi külje alla, kuna ümbruses leidus ratsa- ja veoloomadele parajat söödamaad.

Jõudnud kohale, püstitas profoss ehk karistaja koos pikapiigi-kohtunike ning oma abilisiga laagri keskkohale võlla, mis alati oli üks esimesi laagriehitisi, et hoida sõdureid sõnakuulmises ning vaos.

Et aga kõiki neid raskeid piiramistöid mitte asjatult teha, siis arvas sõjaülem Carolus Hinriksen moskoviidi kallal enne sõnaga õnne katsuda. Selleks ratsutas ta hoolimata väeülemate hoiatusist koos ühe kapteni ja trompeti- ehk sarvepuhujaga ilma relvadeta ning lahtise käega Padise müüri alla, jäädes seal suure neljatahulise torni juures linnusekraavi äärde peatuma; siin tõstis tema märguandmise järgi sarvepuhuja oma punaste narmastega ehitud vaskse toru suu juurde ja pasundas kolm korda läbirääki-

mist. Seejärel nõudis Carolus Hinriksen, istudes oma rahutusest tantsival hobusel, venelaste väepealikut ehk ülemvojevoodat enesega kõnelema. Samas kerkiski müüri rinnatise tagant pronkskiivriga kaetud pea ja kõneles oma tolmatši ehk tõlkija suu läbi, et tema — ülemvojevooda Daniil Tčihhatšov kuulab, mida rootslasel on ütelda.

— Andke tagasi maja, mis õigusega kuulub meile, ja meie laseme teid minna Issanda rahus! hüüdis Carolus Hinriksen, tõotades moskoviitidele head akkordi ehk allaheitmist.

Nende sõnade järel tõusis müüriserval tohutu lärm, seal naerdi ning irvitati, et ärgu rootslased lootku maja sõnadekeerutusega võtta.

— Teie — pahareti pojad, hüüti linnuse müürilt, — teie suud hauguvad täna viimast päeva ning teid tabab Jumala karistus, sest kunagi ei pea teie ühestki kristlase kombest kinni ega austa pühasid. Juba sel päeval, millal Jeesus Kristus inimsoo eest ristipuul lihalikult kannatas, millal iga tõsine kristlane paastudes hoidub himudest, hakkate teie — liivimaalased, jooma, sööma ning liialt õgima, ja neil suurtel pühitsetud päevadel tihkate teie isegi valada ristiinimese verd. Minge heaga tagasi, et teid ei tabaks Jumala vihane käsi!

Kuid Carolus Hinriksen ei lasknud end heidutada, vaid kostis oma rahutult hobuselt nende vastu nõnda:

— Siis purustame väravad — võtame vägisi..!

— Väravad on raudnaastudega löödud ja padades pigi kuum — eks katsuge..!

Nähes, et moskoviidile ähvardus ei mõju, võttis Carolus Hinriksen meelituse appi:

— Rootsi kuningas ep ole kullaga olnud kunagi kitsi, ta kingib seda teilegi, kõige enam aga sinule — Daniil Tšihhatšov, kui annad maja ilma suurtükipauguta ja mõõgahoobita kätte. Suured tasud ootavad sind, seepärast ära viivita — Daniil Tšihhatšov!

Nüüd tõusis moskoviidi ülemvojevooda müüriserval püsti ja, upitanud end rinnatise tagant välja, nii et allseisjail oli näha ta kaelas-rippuv kaheksaotsaline rist, hüüdis ta oma uhke suu läbi nõnda:

— Meie ep ole mitte juudid, ei müü Kristust ega tsaari, ei anna ka isamaad ära! Ei kuula meie sinu peibutusi ega karda ka ähvardusi. Tule taplema — küll võidu määrab Jumal!

Ja hõisates müüril, irvitasid moskoviidid oma häbistavate kehaliigutustega rootslaste üle, pöördudes nende poole tagumikuga ja tõstes oma kaftaneid kisendasid nad ülbelt:

— Vaata, rootslane, kas nii võtad sa Padise?!

Metsistunud irvitusega virildasid nad oma karvaseid nägusid ja lasksid kuuldavale koledaid sajatusi, mis tundusid vihase needmisena.

Olles seesugusest jäledast näidendist vapustunud ning nähes, et moskoviit on enesele kindel, pöördus Carolus Hinriksen koos oma saatjatega tagasi, kuna müüriservalt haukusid venelased neile järele seesugusel kombel, nagu oleks seda paharet ise neile õpetanud.

Et moskoviit oli otsustanud jääda Padisesse kindlasti istuma, siis hakkasid Rootsi omad päris mehiselt kindlustama oma laagrit ning tegema piiramis-

töid; selleks kaevati kraave, ehitati laskevalle, püstitati kantsikorvide riitu ja pandi nende vahele jäetud lävedest suurtükkide toruotsad vahtima. Püsnike kompaniid nihutati kuni kahesaja sammuni ette, kust musketikuul võttis juba päris kenasti, nii et võidi müürihammaste vahesid kindlasti tabada, kui aga moskoviit julgeks sealt pead tõsta. Esialgu urgitsesid püsnikud maasse ainult väikesed lohud, kui aga järgmisel päeval ei peaks maja veel langema, siis pidid nad püstitama sinna juba suuremad muldrinnatised, mille taga võiks julgesti nii ööd kui päevad läbi varjul olla.

Kaevikute muldvallide ja kantside taga kujunes aga pea- ehk suurlaager järgmiseks: liikudes piki Padise jõge näoga põhja poole, seisid esmalt jalamehed; nende taga ida pool asusid markitandid, põhja pool rootsi ratsamehed, ja neist veelgi põhja pool saksa mõisamehed. Peagu kogu laagri keskkoha võtsid eneste alla väepealikute telgid, ülemväepealiku Carolus Hinrikseni oma keskel ja teised au ning ameti kohaselt tema ümber, kõrgemad ülemväepealikule lähemal. Kõik need telgid, tehes kolm ringi ja asetsedes üksteisest ühtlasel kaugusel, moodustasid kaks tänavat, kuhu võis pääseda ainult läbi kahe värava; sama palju väravaid viis ka pealaagrisse, mida ümbritsesid raudahelatega kokkuköidetud vankrid, ja neid omakorda veel kraav, nii et laager ise oli juba peaaegu nagu kindlus.

Kõik telgid olid luitunud purjeriidest ja neid omasid ka sõdurid, kellest siiski mõned elasid maasse kaevatud aukudes, kattes neid vitste, mätaste, okste ja õlgedega, nii kuis keegi seda oskas, tahtis ja suutis.

Veohobused rakendati lahti ja viidi valmisvaadatud karjamaale. Metsast toodi suuri harke, rammiti neid maasse ja pandi nende harude vahele jämedad põikpuud, mis olid nii tugevad, et suutsid kanda kahte ja isegi kolme suurt pada, millesse mahtus koguni pool härjavärssi korraga keema. Padade alla uuristati maasse lohud ja täideti neid okstega, mille külge läideti tuli. Katelde ümber askeldasid hiigelsuurte tanudega ja triibuliste seelikutega sõdurite naised; segades mõladega katlais või kohendades ning punnis põsi puhudes padadealust lõkketuld, olid nende tulekuumusest punased näod täis leemendavat higi. Osa naisi kraamis kottidest välja pannisid, nappasid, nuge, orkisid ja harke, milleta toidukeetmine ja ka söömine ep olnud igakord teps mitte võimalik. Ka lapsi, kelle kõverad jalad suutsid juba keharaskust kanda, ei lastud mitte logelda, vaid nad pidid metsast tooma maharaiutud puid ning kandma hagusid. Lastele, kes vahel ei teadnud oma isa ega ema, ep olnud vajagi anda selleks kuigi kurja käsku, vaid juba tuleaukude kaevamisel ruttasid nad metsa, korjasid seal kokku puurisu ning hagu ja tõid neid laagrisse enam kui vajati; padade podisedes ootasid nad siis suure kärsitusega nende tõstmist tulelt, sest söömine oli neile ainsaks ning suuremaks lõbuks. Olgugi et sõjarahval suri lapsi laagrites ja rännakuil enam kui kärbseid, ei vähenenud siiski nende hulk, vaid pigem suurenes iga päevaga; jäädes elama, tulid neist aga suurimad päevavargad, logardid ja kõlvatud naised, kelle troostitu elu lõpetas enamasti ikka nöör või nuga.

Lappimatult räbalduvate rõivastega sõdurinaiste

lahjunud näod olid rähmunud, rännakuist ning reisiväsimusist koltunud, tuhmunud, juuksed kahludena sassis, silmad auku vajunud, hambad puruks pekse-tud, ja nende hääl oli sagedatest joomapidudest jõhkrasti kärisev. Nad tülitsesid omavahel nagu kaarnad ja olles harjunud kõlvatu eluga, pildusid rõvedaid sõnu, mida samas kükitavad lapsed noppisid neil suust ja vahetasid omavahel edasi.

Tingsõdurid olid liitunud omavahel leibkonniks, sest teisiti ep olnud raske laagrielu teps mitte võimalik. Sel ajal, millal nüüd ühe leibkonna naised olid toiduvalmistamisega kibedasti ametis, lamas üks neist siruli maas ega tahtnud tulla teistele appi.

— Kaua sa, Margret, kuumendad oma kintse — võta hõlpmed ja too vettki! sundis teda üks leibkonna naisi.

— Selleks oled sina! nähvas lamaja, liigutades ainult oma parempoolset kulmu.

Nüüd hakkasid naised Margreti hurjutama, heites talle ette laiskust, logelemist ja suurt liiderlikkust, ja lubasid jätta ta koguni söömata, kui ta ei asu töhe. Kuid lamaja ei teinud nende kraaksumisest väljagi, vaid, võtnud põuest hõbedaga kaetud vaskse peegli, hakkas selles ennast vahtima. Seesugune väljakutsuv ning õrritav hoolimatus ajas aga kaaslased hoopis vihale, ja veheldes oma lusikate, kulpide ja harkidega, hakkasid nad kisama ta ümber.

— Edevaks lähed, saadanas, edevaks... hellitad aina oma nahka! ja tigestunud naised valmistusid kargama ta kallale.

Nüüd hüppas Margret püsti, asetas käed upsakalt

puusa ja heites oma mustade kiharatega kaetud pea kuklasse ütles uhkesti:

— Eks katsuge! ja kui siis ühestki ep olnud kallalekippujat: — Kadedad olete, kadedad — teie, nõiad! Teie, kes omad võlud olete tühja tuulde laiali pildudes ära raisanud, tunnete selle üle kadedust, et minul nad alles puhkevad! Ei hakka mina oma selga hõlpmetega väänama, sest ma ep ole selleks tulnud laagrisse! ja ta raputas pead, nii et suured kuldrõngad värisesid ta kõrvalestade küljes.

Kallalekippumiseks ep olnud naistel ikkagi südant, sest seekord oli Margret Tonnies Dene omandus, ja see metsik tingsõdur, kui ta kord märatsemistujju sattus, ei hoolinud siis enam teiste eludest. Nad klähvisid kutsikaina veelgi, kuni padade keemine soigutas tüli.

Pahandunud Margret läks aga lonkima mööda laagrit, sest ta ei tahtnud enam näha nende tigestunud nõidade nägusid. Ta lahkuks sellest leibkonnast, lahkuks Tonnies Denest ja pakuks end mõnele kaptenile, kelle kuupalk on koguni nelikümmend kuldnat ja ei mitte nagu Tonniesel, kes piigimehena saab neid ainult kuus. Kuid siiski ep ole Tonnies Dene vaesem kui mõni kapten, sest ta on suur ning ületamatu röövvara koguja; kui Tallinna all olid kõik urkad ja majad puistatud nii tühjaks, et kuskilt ep olnud maasulaseil enam midagi võtta, siis oskas ta pugeda püha Birgitta kloostrisse ja tuua sealt kaks suurt hõbekarikat. Kuid vaatamata seesugusele varaahnitsemisele, ei muutunud Tonnies Dene ka kunagi rikkaks, sest kogu oma röövvara priiskas ta aeg-ajalt jällegi maha.

Margret vahtis väepealikute, nende leitnantide ning abiliste ja trabantide telke, mis alt olid sõõrjad ja lõppesid üleval terava tipuga. Ülemväepealiku Carolus Hinrikseni telgiharjale kinnitus kollane lipp, mida läbis sinine viirg ja mille ülemine serv oli alumisest kämbla võrra pikem. Kui väepealik juhtus lahkuma oma laagrist, siis selle lävel vahtipidav allebardiga varustatud trabant tõmbas lipukese alla. Samas asetses ka väepealikute köögi telk, mille tippu oli jäetud lahtine tossumulk.

Laagri idapoolsel serval asusid markitandid, kes nüüd oma sulastega olid kaubitsemislaudade ja telkide püstitamisega kibedasti ametis, tuues ühtlasi nähtavale kõike seda, mida himustas tingsõduri silm ja kõri, peamiselt aga õlut. Õlleankrud olidki juba asetatud madalaile pukkidele, asudes kümneti reas, kuna nende kohale olid tõmmatud purjeriided, et päikesekuumus ei pääseks humalaveele ligi ega teeks teda juba enneaegu hapuks. Sealsamas istusid ka õllevaatide valvurid, kelleta ei tulnud ükski markitant toime, sest tingsõdurid olid näppamisele osavad. Markitandid ise asusid aga müügilaudade taga ja korjasid raha, mille vastu müügisulased ja -mamslid jagasid kaupa.

Kaugemal asusid markitantide vankrid, hobused, veohärjad ja ka karielajad, keda aeg-ajalt tapeti lihaks; loomad veristati sealsamas, müüdi tükkidena laiali ning rändasid kohe katlaisse, kuna varajane soojus ei võimaldanud teisiti säilitada liha, mis elusloomana ei lähe kunagi hapuks. Kõikjal ümberringi oli lapitud telke, mis kunagi olid olnud lumivalged, nüüd aga luitunud, määrdunud ning muutunud tuhk-

jaks; neid aeti varrastele püsti ja nende servi kinnitati vaiastega maasse. Laagritulede ümber istus ja kükitas sõjaselle, kellest paljud olid aga rutanud markitantide juurde kõri loputama. Ja laskunud siis mättale, rüüpasid nad kannudest ning kibudest, ajasid õllest vahutava suuga juttu, naersid, tülitsesid ja vandusid. Mõnel lebas piik, teisel allebard, kolmandal arkebuus või musket põlvedel või koguni kõrval ega näinud ta tundvat oma relva vastu mingit huvi. Kuid oli ka hoolikaid sõdureid, kes kraapisid noaga ja siis jällegi puhusid lahtiurgitsetud tahma püssi tahi- või rataslukkude pöördhoobade vahelt. Laskmisil kuhjus luku telgede ja hoobade vahele õige peatselt tahma, millega võis lahingus juhtuda äpardusi, et käsnakang ei paindunud enam rohupannini, nii et lasu tekitamiseks tuli rohu juurde viia kurakäes hõõguv taht; rataslukuga musketi juures oli lugu aga veelgi halvem, sest siis ei löönud raudnokk väävelkivi küljest enam tuld. Sellepärast tuligi nüüd juba aegsasti relvad tapluseks korda seada, mida tegid aga ainult hoolikamad sõjasellid, kes tundsid endid tõsiste sõjameistrite ja -sellidena ja kes võtsid oma ametit ausa elukutsena, mis toidab ja katab nagu iga teinegi aus käsitöö; isegi oma perekonnast pidasid nad lugu ja neile ep olnud naine-lapsed mitte ainuüksi selleks, et oleks, keda peksta.

Kuid seesuguseid hoolikaid tingsõdureid ning perekonnaisasid oli selles laagris üpris vähe; enamasti luusisid sõjasellid tegevusetult ringi, vandusid kurja, hooplesid, kelkisid, ja kel vähegi oli vara, see jõi end purju ja jäi norsates magama; mõned aga, klõbistades heitepeekris täringeid, mängisid kuni

hommikuni. Kui mõnel mänguhimulisel lõppes raha, siis tihtigi mängis ta täringeid lüües ka oma naise paariks päevaks maha. Kuna tingsõduri naine ep olnud kunagi suuresti hinnas, siis ei suutnud enam seegi mänguvõimalus tuua kaotajale võitu.

Kuid logelesid ainult need sõjasellid, kel oli sundtöökord tehtud või kel ep olnud ta veel kätte jõudnud, kuna töötav vahetus rühmas kuni pimedani. Metsast kostsid lakkamatud kirvehoobid — raiuti blokhauside talasid ja tugiposte, tassiti ning veeti kantsidesse roovikuid ja latte. Puusepad valmistasid ja jätkasid ka Tallinnast kaasatoodud tormiredeleid, ühendades neid raudklambritega või köites nöörsidemetega kokku. Ka kandekatuste ja väravapurustamise rammi valmistamisega oldi seekord ametis, tagudes neljasajanaelase ramminina putkesse suurt pedakapalki.

Et järgneval aovalgel pidi algama esimene õnnekatsumine ning tormijooks, siis keelati röövvara otsimisele minek; ka sõjasellid ei kippunud selleks lahkuma laagrist, kuna homse tormijooksu õnnelikul lõppemisel pidi priiskamine ning saagijagamine tulema juba iseenesest.

Peatselt tõidki heeroldid ehk käsukuulutajad markitandele ülemväepealiku tahtmise, et nad lõpetaksid õlle- ja viinamüümise, kuna sõjasellidele, et nad läheksid puhkama ning järgmise päeva õnnekatsumiseks lihastesse rammu koguma. Urisedes pöördusid sõjasulased oma telkidesse ja urgastesse, olles tigedad väepealikule seesuguse sõjakommetes tundmatu vahelesegamise pärast, ja raputades tema

telgi suunas karvaseid rusikaid, ütlesid nad salamahti:

— Sellele väepealikule ep ole määratud pikka iga!

Pikkamisi kustusid laagrituled ja soikus sõjasellide jutt; ka markitantide laagriosas vaibus trall ja õllekraanid pandi lukku, kuna nende sulased jäid vaatide juurde valvama. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Järgmisel varahommikul, kui liivakell oli joosnud kolm korda tühjaks, äratas kogu laagri trompeteri kiunuv hääl. Kuid seekord oli sõjasellidel juba enne seda uni kadunud silmist, kuna mõni ep olnudki maganud, sest igaüks mõtles neile varadele, mis teda pärast Padise maja võtmist ootavad; ühed lootsid sealt palju, kuna teised arvasid, et selle eluka nahk ei tasuvat parkimist. Kuid et nüüd pidid kõik need kahtlustused ja lootused peatselt selguma, siis hõõruti rähmunud silmi ja rutati telkidest välja. Piiknikud kinnitasid enestele raudkoorikuid, pannaldasid reielesti, kohendasid kiivri lõuaalust rihma ja siis, haaranud oda või allebardi tugevasti pihku, asetusid oma kaptenite ehk peameeste taha kolonnidena ritta. Müüriründajail olid tormiredelid, heitekonksud, kandekatused ja kuuekümnel mehel väravapurustamise ramm seatud hakkama. Ka kraavitäitjad olid oma suured haokood ja sillapalgid seadnud valmis, et neid tormijooksu alates heita linnusekraavi ning luua sellest ülekäigud.

Kuid juba enne kõiki olid suurtükimehed hakkamas, sest nemad pidid esimesina tegema oma töö. Püssirohutündrid olid avatud, kahurid laetud täis jämedateralist rohtu ja rauda. Kui siis silm küündis

juba päris hästi seletama, avati kahureist väepealiku märguande järgi tuli; esmalt vilksahtasid suurtükkide kõridest teravad tulekeeled, tormasid sinised suitsujoad, ja alles siis käisid valjud kärgahtused, mis panid jalgealuse võbisema ja sundisid seisatama südame. Kuid sõjasellid, olles kahurimürinaga jõudnud juba harjuda, ei tundnud selle kuulamisest mingit hirmu, ja isegi nende naised ei kartnud eemalt pealt vahtida. Suurtüknikud ajasid suurte puukühvlitega kahurite tahmunud kõridesse ikka uuesti rohtu, lükkasid heinatopise ette, pistsid raudkuuli torru, asusid kodarate juurde ja veeretasid eemalehüpanud kahuri endisele kohale; seejärel asus laskemeister tuletoru taha seda mõne müüriavause pihta sihti seadma. Kui toruots oli nihutatud parajale kohale, siis laskemeister, võtnud kätteulatuva leegitseva süüteorgi, tõmbus kahurist veidi eemale, sirutas käe hästi pikalt välja ja viis tuleorgi suurtüki päraauku. Jällegi tuline turtsahtus, kuna suurtükk ise hüppas äkilise nõksatusega kümmekond sammu tagasi, nii et ta tugevad tammised rattarummud ägasid ja oigasid, nagu oleksid nad lõhki minemas. Kuid ikka ja jälle asusid suurtüknikud kodarate juurde ning veeretasid rasked tuletorud oma endistele kohtadele.

Samal ajal hiilisid müüriuuristajad müüri jalale, kus nad kangide ja kõblastega hakkasid uuristama ning õõnestama müüri; olgugi et venelane püüdis neile selle takistamiseks keeva vett ja kuuma tõrva kaela valada, jõudsid nad siiski uuristada müürialuse nii suureks, et nad asusid nagu katte all, kuhu venelane ei küündinud neid tülitama ega mingit häda tegema.

Kui suurtükid olid paar hommikutundi paukudes ning mürades teinud venelase juba õige araks, tuli ülemväepealikult Carolus Hinriksenilt pasunapuhuja kaudu käsk alustada kallaletungi.

Kraavitäitjad haarasid oma palgid, latid ja haokood, müüriründajad võtsid tormiredelid, viskekonksud ja köied, väravalõhkujad tõstsid õlgadele rammi, pugesid kantava varjendi alla ja sööstsid värava poole, kuna püsnikud, asetanud arkebuusi hargile, jäid hõõguva tahi või vinnastatud rataslukuga püssi tagant särava silmaga üle tuleraua sihtides ootama, et kui moskoviit peaks rändajate tagasitõrjumiseks julgema tõsta pead, siis põletada talle vastu vahtimist. Kuid ega moskoviit ei maganud, nüüd ta alles tõi kogu oma oskuse välja ning näitas, et vahel on temagi tubli sõjamees. Ja musketimehed paugutasid nende pihta, nii et kogu maailm oli täis sinist tossu, kõrbehaisu ja põrgumüra.

Nagu purelev penikari jooksid ründajad valju ulgumise ja röökimisega müüride poole, karjudes viktooria ehk võit! Kuuskümmend meest kandis oma õlal vägevat rammi, viisid selle suure hoo ja hõiskamisega üle hagudega täidetud kraavi, tormasid värava ette ja virutasid selle pihta nii tugevasti, et värav aina mürtsahtas ja kolksus, kuid siiski ei varisenud oma sagarailt. Maja idapoolsele küljele püstitati tormiredeleid, mille ülemisi otsi ei aetudki päris müüriservani, sest siis oleks venelane haaranud neist kinni ja keeranud ümber. Kui ründajad olid jõudnud redelite ülemistele pulkadele, siis heitsid nad sõlmiliste nööride otsa kinnitatud raudkonksud müüriservale ja hakkasid endid üles vinnama. Kähku

asusid moskoviidid konksude kallale, nende soonilised käed kiskusid ja punnestasid, püüdes hambulisi konkse lahti kangutada ja nööri otsas ronijaid alla sügavusse lasta. Kuid ründajad riputasid end nööride külge üha juurde, nii et moskoviidid ei suutnud liigutadagi konkse, mille sabas rippus tohutu raskus; ka heitekonksude nööre ei ulatunud venelased läbi raiuma, sest konksude juurest algas mitme küünra pikkune raudahel. Juba ilmus mõni kiiver müüriservale, juba haaras kinnastatud käsi krobelisest kivikandist kinni ja sõjasulaseid kiskus end poole kehani üles, kuid neid kõiki tõugati tagasi ja nad kukkusid valju vandumisega oma kaaslasile otsa.

Olgugi et moskoviite ep olnud Padise majas nii palju kui piirajaid, suutsid nad linnuse müüride varjult südisti vastu panna. Isegi nende ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov oli tornides julgustamas ja õpetamas mehi; kus oli vaja abi, seal pani temagi käed külge ja kangutas, nii et aitas. Peas oli ülemvojevoodal terava tipuga kiiver, mille alumist serva palistas must sametiriba, mis hoidis kiivrit loksumatult peas. Seljas oli tal allapoole põlvi küündiv tume kaftan, mille rinnaesise poogadesse oli punutud karda, kuna suur saabel rippus tal vaskahelatpidi vööl.

Parajasti kui torni ülemisele laele vinnati suurtükki, haaras ülemvojevooda köie otsast kinni ja aitas ise oma jõu ja nõuga teda üles kiskuda. Samaks ajaks olid müüridel ja tornides teised suurtükid juba hakkama seatud; ühte neist nihutas suurtükimeister, kaval pilusilmne sepp Jermolai sihti, lüües kiilu-

sid kord parempoolse ja kord vasempoolse kivitahvli alla, et tõsta või langetada toruotsa ning saada kuuli vajalikku kohta jooksma. Pärast kiilude löömist laskus ta kummargile, sihtis üle toru, ajas end siis jällegi jalule ja virutas tõstekiilule veelgi mõne vägeva vasarahoobi. Sihtimisel sulgus ta vasem silm ja nägu tõmbus tuhandesse pisivolti kipra, kusjuures paljastus ta alumine kihv, mis oli pikk ja kõver nagu kuldil; ise ta oli katmatu peaga ja kahuritahmast kriimsilmne ning must nagu tõeline pagan.

Teisal podisesid katlais tõrva- ja pigikeedised, mida suurte koppadega segasid nahkpõllelised pigimeistrid, kes ühtepuhku valasid kopatäisi tõrva piginukkidesse, kust tulised pigijoad jooksid sorinal ründajaile kaela, kõrvetades neile hirmsaid haavu. Alt müürijalalt kostis aga vihane valukisa ja surmahädaldamine üles tornidesse, kus pigi- ja püssirohusuits kippus matma hingamise ja kus ühtepuhku vihises vaenlase kuule. Müüri rinnatise taga lebas rootslaste kuulidest tapetud venelasi, kelle seas oli ka üks ammukütt, kes lamas ristseliti maas, parem käsi sirutatud välja, kuna vasem hoidis arbaletti ehk hoovaga vibu, mi asetses ta rinnal; arkebuusi jäme kuul oli kiskunud tal pool pead otsast, nii et ümberringi oli vedelemas ajutükke ja rinnatisetagune bankett muutus seal verest libedaks. Kuid moskoviit pani ikka ägedamini vastu, vinnates müüriservale palke ja veeretades neid kallalekippujaile kaela. Suurtüknikud töötasid oma palgehigis, olles köitnud sihtimist eksitades otsaesisele tunglevad juuksed riideribaga lidusse; ka laadijad ning toppijad olid oma tahmaste kahuriluudadega kibedasti ametis. Välis-

maine arutleja ehk insener ilmus oma nõuandva sõnaga tihtigi tornidesse, kus aga suurtüknikud ei saanud puuseppade, keetjate, seppade ja pigiloopijate üldises sõimlemiskisas tema võõramaisest murrakust aru.

Otsmine tornikamber mattus pigi ja tõrva aurudesse, põlevate tukkide vingu ja kahurites kõrvetatava püssirohu tossu. Lõpuks ep olnudki seal midagi enam näha, vaid ainult võidi kuulda venelaste kisa, röökimist, vandumist ja toorest sõimu, millega nad häbistasid oma ema; olgugi et nad lõid vahetpidamatult risti ette, vandusid nende suud jäledasti kurja. Suurtükkide paugahtused panid aga tornid tuikuma ning võbisema sõjameeste jalataldade all.

Kuid rootsi sõjasulased tikkusid nagu hundid ikka vihasemalt kallale, sest Carolus Hinriksen oli lubanud neile linnuse langemisel kõrget tasu ja nii palju röövvara, kui seda keegi oskab aga himustada ja suudab seljas kanda, enam aga neile, kes esimesina tormavad müürile.

Parajasti kui pilusilmne sepp Jermolai oli uuesti laadinud kahuri ja oli seda suunamas rootsi musketeride poole, kust moskoviidile tehti suuresti kahju, ilmus torni laskeläve servale kaks ülesroninud sõjaselli, kes püüdsid kahuritoru ja laskeavause vahelt sisse pugeda; juba haarasid nad kahuritorust kinni, hoidudes kavalasti seejuures toru suudme ette sattumast, sest igal silmapilgul võis sealt lennata kuul ning viia keha küljest ihuliikme. Samas viis Jermolai suurtüki päraauku hõõguva söe, käis kärgatus — ja said need torni tormavad kaks vaprat sõjaselli surma, ilma et neid oleks tabanud kuul või raud,

vaid suurtükikõrist väljatormav püssirohu palav puhang käristas nad puruks, rebis kõhud, puistas sooled narmastena segi, ja nad kukkusid veriste tompudena tornijalale maha.

Moskoviidi kuulid kiskusid ründajaist terved read, nende nooled pimestasid õhu, tulised tõrva- ja pigikeedised ujutasid neid üle, kuna paljud said kivide ja palkide all lömastudes otsa. Issand Jumal kinkis neile aga vahvust ning laskis osaks saada kuulsusrikast surma. Mõned neist pöördusid tagasi, paljud aga heitsid sinnasamasse pikali maha ja näitasid, nagu oleksid nad juba surnud, sest nii lootusetuna tundus selle tugeva maja võtmine, et igaüks püüdis vähemalt säästa oma elu.

Ja jooksis sealt tagasi valust hullunud sõjasulaseid, kellel kuum pigi oli põletanud kätelt või koguni silmnäolt naha, nii et nad ei suutnud enam vandumisekski avada suud. Väravapurustajaile oli moskoviit kõrgelt tornitipult veeretanud raskeid palke otseti alla, ja need olid kantavast kaitsekatusest läbi lüües lömastanud mehi, kellest ellujäänud roomasid sajatades ja oiates oma purustatud luudega eemale. Ka tormiredelid pilluti palkidega puruks, nii et müüridele ep olnud enam võimalik pääseda.

Kui siis päike hakkas liikuma kõrgelt, laskis ülemväepealik sarvehüüdega kutsuda ründajaid tagasi, sest seesugune asjatu möllamine ning tühine õnnekatsumine vaenlase müüri all ei võinud tuua enam kasu.

Korratult ja longates, üksteisele toetudes, lõõtsutades ja sajatades pöördusid nüüd sõjasulased linnuse alt tagasi oma leeri. Lipkondade ülemad läk-

sid nõupidamiseks väeülema telki, kus istudes kuni hilisõhtuni plaanide ning kaartide juures arutlesid, vaidlesid ja tegelesid muude sääraste paharetlike sonimiste ja tembutustega, mis sõjasulaste arvates ei pidanud sõdimisel kunagi kasu tooma.

Rootsi omade laager oli aga nüüd täis kisendamist ning nuttu, sest pigihaavad ja murtud luud tegid sõjasellidele püörast valu. Nende naised võidsid neid küll viina ja rasvaga, küll sealõuarohu juurtega ja mähkisid neid siis räbalatega kinni. Kes haavatuist oli tervem ning kangem, see komberdas seejärel markitantide laagriossa, kus valuvaigistuseks rüüpas tublid sõõmud õlut ja viina, kiristades seejuures hambaid.

Padise müüride äärde jäi aga ligemale kakssada sõjasulast purustatud luude ja narmendava lihaga vedelema, kuna moskoviidid sülitasid neile ülevalt müüriservalt, pildusid neid roojaga ja püüdsid igati teotada tapluses langenud vaenlasi.

3.

Kuid mitte ainuüksi sõdijad ei laastanud maad, vaid nende kannul hiilisid omakorda suured sissijate karjad, kes korjasid neid raasukesi, mis suurtest väehulkadest oli juhtunud üle jääma. Kunagi ei liikunud sissijad mööda suuri sõjateid, vaid nuuskisid mööda kõveraid jalgradu ja rägasid, käies kimbutamas üksikute metsatalude elanikke.

Siis kui Keila kihlakonna metsi külastas varajane ööbik, juhtus, et Mõla külakonda kuuluvasse üksi-

kusse metsatallu tungis kolm sissijat venelast. Peremees Tont ehk kristlikult kirjutatuna Timotheus Almutelas viibis seekord mere ääres, kus koos rannameestega püüdis kalu. Ta naine Emm, kes kevadel oli tõusnud nurgalavatsilt ning seega oli töötamiseks veel veidi mannetu, istus tahmunud laest rippuva vibuhälli juures ja suigutas last õõtsutamisega magama.

Äkki tõugati kambriuks prantsahtades lahti ja kolm venelast — kaks punase- ja üks mustahabemeline, kargasid rüsinal tarre.

Kiljahtades hüppas ehmunud ema püsti, sest pimekas toas paistsid pulstunud karvadega venelased veel koletislikumad, kui nad tõeliselt olid. Kõigil neil olid võidunud ning haisevad sinised põlvini küündivad, keskelt vöötatud kuued seljas ja lahtised mõõgad rippumas vööl.

Vaadanud tares uurides ringi, istusid venelased seinaäärsele pingile ja hakkasid oma võõramaises ning perenaisele tundmatus keeles nõudma süüa. Jaburdunult vahtis neid Emm, mitte suutes aru saada nende meeletust keelest.

— Sjuuma hotim! käratas nüüd mustahabemeline venelane, lüües nahkse nuudiga latsahtades vastu oma juhtnahkset saapasäärt.

— Issand! sosistas Emm ristitades käsi.

Kuid tõrkuda ei tohtinud, ja noor ema hakkas näljaseile venelasile tooma leiba, karuliha ja andis isegi napatäie hapupiima nende kätte. Kõik see oleks kulunud talle enesele ja ta mehele, kuid nüüd pidi olema venelaste vastu lahke, et nad ei teeks kurja ega viiks tuld katuseharja.

Kähku nöörisid venelased oma vöö küljest suured puulusikad ja hakkasid aplasti õgima, lõrpides piima, hammustades leiba ja rebides oma kollaste hammastega lihakiude. Õgimise juures nad röhitsesid valjusti ja hakkasid koledasti haisema. Kogu selle aja seisis Emm hirmunult hälli kõrval, vahtides silmi pilgutamata neile otsa. Aidaskäimise ajal oleks ta võinud salaja joosta ka metsa, kuid ta ei täidinud jätta maha oma last.

— Noh, žonka, too lagedale oma vara! käsutas söömise lõpetades mustahabemeline venelane, pühkides kuuekäisega piimatilku oma näokarvadelt.

Oma tundmatu vene ja viletsasti väänatud maakeele seguga tegid nad Emmale selgeks, et vajavad selle maja vara. Ei aidanud siin tõrkumine, sest venelaste hääl oli kuri ja pilk ähvardavalt tige.

Emm avas kirstud ja aida, kus venelased hakkasid tuhritsedes nuhkima. Kuid vaesestunud taluniku majast ep olnud neil peaaegu midagi võtta, sest seal leidus ainult mõni üksik riidehilp ja kotisopis veidi odrateri; leides aga õue tagant kammitsetud lehma, olid nad selle üle üpris rõõmsad ja tapsid ta perenaise suureks südamevaluks sealsamas. Lehma nad nülgima ei hakanudki, vaid, lõiganud ta kogu nahaga tükkideks, riputasid need suured verdnõrguvad lihakäntsakad oma sadulate külge.

Kõike seda lagastamist jälgis Emm ristis käsi, kuna hirm oli võtnud ta silmist pisarad.

Olles end kurguni täis õginud ja köitnud riisutud varanatukese sadulate külge, hakkasid nad noort ema enestega kaasa kutsuma. Kuulnud seesugust meeletut nõudmist, langes Emm nende puutõrvast

haisevate saabaste juurde kummuli maha ja hakkas neid härdasti paluma, et halastagu nad, kui mitte temale, siis vähemalt sellele väetile lapsele, kes suigub hällis ja kes tema lahkudes peaks paratamatult surema. Kui ta nii venelasi oma lapse pärast ikka edasi anus, tõmbas üks neist vihastudes mõõga ja astus hälli juurde, et läbi pistes seal suikuva lapse võtta emalt ta halisemise põhjuse, nii et tal ep oleks siis vaja kellegi järele kurta. Venelane haaras juba hälliservast kinni, et käänata selle kummuli ja pista läbi põhja, nii et emal ei tarvitseks näha oma läbitorgatud last. Kuid seesugune jõle tahtmine oli jubedam, mida noor ema neilt metslasilt oskas karta, ja püüdes varjata hälli oma kehaga, oli ta kaasaminemisega kisendades nõus, et nad ainult ei võtaks ta lapselt hinge.

Õnneks oli neil venelasil veidi ka ristiinimese südant, sest nad lubasid jätta tegemata oma verise tembu, kui noor ema tuleb nendega tõrkumatult kaasa. Nüüd tahtis ta ühes võtta ka oma lapse, kuid sellega ep olnud venelased nõus, sest nad himustasid ainult teda.

Ep olnud nüüd kiusatud emal enam muud pääsu, kui et sidus enesele rätiku nurgeti pähe ja kummardus siis enne lahkumist viimast korda suudlema oma last. Seejuures jooksid ta silmist lakkamatud pisaranõred ja ta nuuksus valjusti; suutmata hälli juurest lahkuda, vahtis ta valust virildunud näoga oma lapsele otsa, ise sosistades:

— Kas näen ma sind veel kunagi?!

Vahepeal olid kurjad venelased vabastanud kammitsast oma hobused, keda neil kolmele mehele oli

neli, nii et ühele neist kavatsesid nad asetada röövitava naise.

Et nõrkenud ema hälli nöörist kinni hoides lakkamatult nuttis, haaras mustahabemeline venelane teda randmest ning kiskus enese järel tarest välja. Õues asetati Emm valgele hobusele ja köideti sadulasse kinni, et ta meeletuse hoos ei kukutaks end maha ning ei läheks seega neile kasutult kaduma.

Kui siis üksteise taga hanereas hakati liikuma mööda metsateed, vaatas Emm nuttes tagasi, olles sunnitud maha jätma oma lapse, mehe ja kodu.

— Jumalaga, ohkas lohutamatu naine ning ema, — jumalaga, iial ei näe teid enam mu silm!

Kurvastus mahajääjate üle oli nii suur, et ta ei leidnud mahti mõtelda sellele teotusele ja häbile, mis nüüd ootab teda ennast. Venelased viisid teda aga päikese tõusu kaare suunas ikka edasi ja edasi, vastu raskele orjapõlvele.

Ratsutamine väntsutas Emmu hullusti: kogu ta sisemus oli põrunud segamini, sapivedelik tunginud suhu ja ta oli minestuseni nõrkenud. Kuid meeletud venelased ei puhanud enne kui järgmise päeva õhtupoolikul, olles vahetpidamatu ratsutamisega jõudnud Virumaale, Torvestavere kihlakonda. Seal jäid nad oma saagiga ühele suurele metsalagendikule peatuma ning ronisid hobuseilt. Lasknud väsinud loomad rohumaale sööma, kiskusid nad ise oma karvased kõhud paljaks ja heitsid päikesepaistele pikutama. Et aga Emm nende juurest salaja plehku ei pistaks, sundis salga peamees, musta habemega

venelane, keda kaaslased nimetasid Timoškaks, teda oma habemekarvadest täisid otsima.

Kui siis Emm, arvates, et venelane on jäänud magama, jättis ta karedates habemekarvades tuhritsemise korraks soiku, nägi ta hirmudes, kuis venelase parempoolne laug kerkis pilukile ja ta tume silm vilkus mustade ripsmete vahelt ähvardades. Et põgenemiseks ep olnud võimalust, siis pidi Emm jätkama venelase kasimist.

4.

Samal ajal, millal rootsi palgavägi Padise maja kallal murdis oma hambaid, istus Hageri metsas lõkketule ääres kaks vabadikku. Üks neist oli suur ning tugev ja kandis Kose kihlakonna rõivaid, mis aga olid nii räbaldunud, võidunud ja vaigused, et neist oli kihlakonna päritolu tundmine raske. Teine aga kandis Rapla rõivaid, mis olid samutigi tublisti rühkinud; see talunik hoidis vasemas käes mõõka, millega ta tuleasemel rehitses ja tuhras, kuna ta puu külge köidetud hobune aeg-ajalt puristas ja trampis.

Suur lidusninaline vabadik jutustas kaaslasele oma lugu, mis olnud tal täis rasket katsumist ning paina. Ta rääkis, kuis ta ainasjalana elanud koos oma põduraks orjanud emaga, kes käinud mõisas talgutel ja korrateol, kuna tema painutanud pihta adra taga. Kuid siiski olnud neil aganikku leiva jätkuks ja humalat õlle jätkuks.

— Aga näe, mineval suvel tuli alles päris häda kätte: pugesime Hiidaurgetesse peitu, aga välja nuh-

kis saadanas, välja, ja lõi maha ligi kakssada hingekest, ja ainult mina pääsesin pakku!

Rapla rõivastist kandev talunik vahtis üles metsalatva ja kuulas vaikides, kuna temagi hinges kiunus nukrus.

— Aga kaua sa metsas ikka nälgid, ükskord tabavad ometi! jätkas vestleja; — ja nii juhtuski, et enne madisepäeva kukkudes uuesti nende lõõga, viisid mind Pärnusse orjama. Oi, veli, sa ei tea, kui kibe on orjata venekat! — ja suure ainasjala hääles tundus nuuksumise värinat.

Kuid seesugune jutt tõi kuulajale aina rahutust, nii et ta mitte läbedes enam istuda, tõusis püsti, kõndis paar korda ümber oma hobuse ja istus siis uuesti tuleaseme juurde maha.

— Seal ma siis tundsin, jätkas vestleja, — et orjaikkest võib päästa ainult kavalus. Ja hakkasin siis venekaid hoolega orjama, nii et nad lõpuks usaldasid mind nagu omamaalast ja võtsid rüüstekäikudele teejuhiks kaasa.

— Sina käisid venekaile juhatamas teed?! ja raplalane haaras tugevasti kaaslase randme.

— Käisin, kuid tegin seda ainult tühipaljaks viguriks, kuna mu tahtmine oli oodata parajat aega, et pista nende juurest plehku.

— Ütle, Mats, kas sa neid ka Keilasse vedasid?

— Ei, see paik on mulle tundmatu — tallasime ainult Rapla, Hageri ja Juuru teid.

— Siis jätka!

— Kuid parajat aega ei tulnud kunagi, sest veneka silm valvas ning luuras iga mu sammu. Nii

kadus kogu talv ja tuli kevad, aga veneka ikkest ei pääsenud ma veel ikkagi lahti. Siis aga anti kevadel käsk, et kogu röövsaak tuleb Pärnu majas kokku koguda ja Rakvere poole teele saata; killavoor pidi lihavõtte esimeseks pühaks valmis olema. Venekad tegid oma veohärgadele, nagu see neil kombeks, taosed, mina aga ikke, — ja peatunud mõtete kogumiseks, jätkas Mats: — Esimese püha hommikul asusime siis kahekümne härjakoormaga teele; venekad võtsid mind oma härgadega eneste keskele, et ma nende juurest ei pääseks plehku. Kuid juba esimese mäe all ei võtnud venekate härjad vedu, sest nad olid rakendatud taostesse, kuna minu ikestatud härjad vedasid aga kümnest koormast mööda, nii et olin killavooris esimene. Kolmandal mäel andsin härgadele piitsaga mööda külgi, nii et nad lippasid koormaga kiiresti edasi, kuna ise pöördusin mäe alla kinnijäänud venekate avitamiseks tagasi. Kui siis venekate härjad jõudsid lõpuks mäele, olid minu omad juba kaugel ees. Et neid kätte saada, pidin hakkama jooksma, mille üle venekad nüüd ei imestunud sugugi ning lasksid mul minna. Teekäänaku taga kargasin aga metsa ning kadusin neil silmist, ja nüüd siis liigun Tallinnasse, et leida sealt enesele kindlamat varju.

Juba laskus pimedus, õhtused varjud hiilisid metsaaluses, kuid ikka veel istusid rändurid kustuva lõkketule ääres.

— Ütle, Mats, sõnas seni vaikinud raplalane, nimega Tont ehk kristlikult kirjutatuna Timotheus Almutelas, — kas venekad tõid oma leeri ka maanaisi ja lapsi?

— Tõid, vahel oli Pärnus näha neid puntrasse köidetuna nii palju, et nende kokkuarvamiseks ei jätku kümne mehe sõrmedest.

Almutelase pea vajus nukrasti rinnale, kuna ta pilk jäi peatuma kustuvatel sütel, mille helk peegeldus ta silmis.

— Aga kust kandist sina siis tuled ja kuhu lähed? küsis nüüd Mats äkki ja vahtis oma kaaslasele põnevalt otsa.

Kust ta tuleb ja kuhu läheb, see kaaslase küsimus tõi Almutelasele kogu ta mineviku uuesti silme ette ning ta elas selle oma mõtetes veel kord läbi: Uesti nägi ta paarikümneõuelist Sootaga küla, mis asetseb Tallinnast viis penikoormat keskpäeva pool. Adratalunikuna elas ta seal koos oma ema ja lellega, kes oli armastanud mõisadest karata, kuni ta lõpuks jäi peatuma tema isa tallu. Sündis see ammu — peatselt pärast seda, kui tige rüütel Christoffer Mönnikhusen oli lasknud ta isa Kolovere maja juures nelja hobuse vahel lõhki kiskuda. Tookord oli ta juba kuus suve käinud iseoma jalgel ja mäletas ähmaselt ka seda koledat hukkamist, sest sundijate käsku mööda oli ta ema pidanud tooma ta isa hukkamisele, et laps võtaks õpetust ning ei kõnniks tõrkuja isa jälgedes. Ja hiljem jutustas talle ema, et isalt võetud tõrkumise pärast elu. Tookord hakanud Harju talupojad raske mõisateo ja suurte andamite pärast nurisema ning tõusnud oma isandate vastu üles, ähvardades neid kurja sõnaga. Eriti rõhunud talurahvast venelaste laastamised, mille vastu saksad ep olevat andnud neile mingit abi ega kaitset, olgugi et kõik koormused tulnud nende vastu

täita. Seepärast ep olnud nad enam tahtnud olla aadlikele kuulekad ega teha neile mingit tegu, vaid tahtnud olla päris priid ning aadli lõplikult hävitada. Tõrkujad valinud siis tema isa enestele kuningaks, asetanud ta vankrile istuma, pannud talle mitu kübarat otsakuti pähe, piirates neid haljaste okstega, kuna nad ise vedanud seda vankrit eneste järel; kaheksa meest joosnud kummalgi pool ja puhunud torupille. Nii käinud nad kimbutamas mitut mõisa ja löönud maha palju saksu, kuni jõudnud otsaga Kolovere maja alla, kus olnud ka palju aadlikke varjul. Lõpuks saanud tige rüütel Mönnikhusen suure ähvarduse, meelituste ja lubadustega osa maamehi enese nõusse ja tormanud siis koos oma sõjasellide ja äraandlike talupoegadega salaja ning ootamatul kombel piirajaile selga, raiunud neist paljud maha, võtnud kinni, poonud üles, kuna tema isa käsist-jalust köidetuna kisti nelja täku vahel robinal lõhki.

Kasvades, mõtles ta tihti sellele loole, ja hiljem, kui ta vaheldumisi lellega käis mõisapõllul korrateol, irvitasid vabadikud ja ainasjalad ta üle, nimetades teda võsakuninga pojaks; ka kupjad ning sundijad tegid tema üle sündmatut nalja. Tihtigi oli siis ta meel olnud valmis tõrkuma, kuid ikka hoiatas teda ema, tuletades meelde isa hukkamist:

— Mõõgasurm on armuasi, sinu isa suri aga piinasurma, seepärast ole valvel, poeg, et su keel ega käsi kuskilgi ei eksi!

Olgugi et eideke puhkab juba kolmandat aastat kalmus, peab ta tema manitsust meeles.

Siis ühel mulluse suve pühapäeval tuli lell tuppa

sõnades, et nüüd ep olevat oodata head, sest rongad lendavat kisades üle koja, ja ta arvas, et küllap see tähendavat venekate tulekut. Ja nii oligi — peatselt tõusis Harjus kisa ja kihlakondades lõid tuled loitma. Ruttas siis kogu Sootaga külakond oma pelgukohta — keset raba asetsevale Luissaare künkale. Igaüks haaras oma lehma või mullika ja asus teele. Vallandanud oma ainsa künnihärja lõast, tõttas temagi koos lellega otsima soosaarelt varju. Läbi raba viis vana pelgutee, mis oli ehitatud mahalaotud pakkudest; need pakud olid jõudnud vajuda nii sügavale, et mööda neid kõndijale ulatus vesi paiguti harudevaheni, kuna teed tähistasid pakuotstest välja kasvavad võrsed, mida nüüd suure rutuga raiuti maha, et nad ei juhataks jälgijaid õigele teele.

Jõudnud pelgukohta, köideti loomad puude külge ja punuti vitsadest võrud nende suude ümber, et nad oma ammumise ning kisendamisega ei annaks pelgukohast vaenlasele teada. Mehed aga kiskusid enestelt märjad kaatsad ja asetasid need päikesepaistele kuivama.

— Ütle, lell, sõnas seekord Tont, — kui hakkaksime vastu, kas tuleksime venekatega siis toime, kui neid ep oleks enam kui meid?

Istudes samblasel kivil, kostis lell raputades oma halli pead:

— Kus sa mõõga vastu suudad...!

— Keegi ep ole ju katsunud!

— See on puha sõgedus, kostis lell tõsiselt, — eks sinugi isa tuiselnud tuhinas, aga näe, hobuste vahel veeti lõhki!

Tont jäi vaikseks, sest ta ei tahtnud kuulda oma isa haledat otsasaamislugu.

Kui saabus õhtu, hakkas külarahvas liisku heitma, et kes asub seniks puu otsa valvama, kuni teised lasevad väsinud silmadele sõba. Noor Almutelas läks aga ise, ta ei tahtnudki võtta liisku.

Istudes nüüd tundmatul metsarajal tuletas Tont seda lugu uuesti meelde ja juurdles selle kallal juba mitmendat korda, et kuidas leidsid venelased soosaarele teed. Kuid ta ei teadnud, et samal ajal, millal venelaste salk Sootaga küla kaevu kallal rüseldes kustutas oma janu, tuli metsast Maido lesk koos oma kahe pisikese poja ja marjatorbikutega. Kähku olid venekad ta küljes kinni ja nõudsid külarahva asupaika taga. Lesk naine ei saanud nende mustajuukseliste võõramaalaste kõnest mitte aru ja ta jäi hirmunult ning totrasti neile otsa vahtima, kuna põlvepikkused pojad haarasid ta körtsikust kartlikult kinni ning peitsid oma hirmunud näod selle voltidesse. Et aga naine ei osanud venelasile midagi kosta, siis haaras nende peamees ta käe ja vedas teda esimese majani, mille ukse lõi jalaga prantsahtades lahti ja näitas, et maja on tühi; kui nüüd lesele näidati ka teist tühja kammert, siis ta taipas, et külarahvas on põgenenud soosaarele pakku ja et nüüd tahavad venelased nende asupaika teada.

Kuid talle ei antud mahti pidada aru, sest venelased täristasid mõõku ning nõudsid üha kurjemini külarahva asupaika taga. Õnnetu lesk ning ema kartes oma laste pärast, tahtis hakata seletama, et külarahvas on soosaarel paos, kuid ta ei osanud neile paganaile seda selgeks teha. Kui ta parajasti selle

üle mõtles, haaras üks venelasist ta noorema poja, keda ta ep olnud jõudnud viia kirikuisanda juurde ristimiseks, pööras ta õhus ümber ja torkas siis suudpidi aiateibasse. Ehmunud ema tahtis kisendades tormata vahele, kuid teda hoiti irvitades kinni ja sunniti vahtima pealt, kuidas see elajalik mees vajutas, kiskus ja rebis lõhki ta poja suu, et aiaroigas mahuks sellest sisse ja minnes läbi kõri ulatuks makku. Veel siputas väeti paar korda oma jäsemeid, ja siis oligi ta surnud.

Ema kaotas mõistuse ja varises kokku, kuid nahksete nuutidega äratati ta ellu. Nüüd aga otsustas kiusatud ema neile metslasile mitte juhatada külarahva asupaika, vaid pigem surra piinade käes. Kui aga hakati talt kiskuma ka teist poega, siis ei suutnud ta haavatud emasüda seda enam kannatada ja ta viipas käega soosaare poole. Seekord jätsid venekad oma teistkordse jõleda tembu tegemata ja võtnud ta eneste keskele, hakkasid liikuma soosaarele.

Pedaka ladvas valvav Tont oli jäänud korraks suigahtama, kuid tundes allakukkumist oli ta võpahtades haaranud tüvest ning avanud silmad. Ja siis ta oli näinud veripunaselt tõusva kuu valgusel, et soosaarele läheneb ratsamehi, kelle astlasarnased piigiteravikud läigivad kuupaistel.

— Venekad! ja Tont oli hüpanud puult.

Kuid juba jõudiski vaenlane kindlale maale, kus ta hobuste rautamatud kabjad hakkasid tumedasti müdisema. Külarahvas ärkas ja tõstis kisa, kuna venelased ajasid neile rüsinal otsa, rabasid mõõgateraga ja tallasid hobusekapjade all puruks. Nähes üht ratsameest ajavat talle otsa, põikles Almutelas

osavasti kõrvale ja jooksis eemale, kargas üle puhmaste ja varjus suure kivi taha, kus üks tüse malk jäi talle pihku. Samas jõudis ratsanik talle järele, ajas uuesti hobusega rüsinal otsa ja torkas odaga, mille piste läks aga mööda; haaranud odaotsast kinni, nuias Tont oma malgaga venelasele pähe, ja see lastes kuulda võõrkeelse vandesõna, vajus sadulas upakile. Kähku kiskus Tont venelase sadulast, haaras ta mõõga, hüppas hobusele ja kihutas soosaarelt minema, kuna ta selja taga kostis tapukisa edasi.

Tagasivaatamatult ratsutas Tont Almutelas, kuna kuuvalgus näitas talle teed. Ta kihutas läbi oma koduküla, kihutas ikka edasi põhja poole. Ta ei teadnud lõpuks enam isegi, kuhu ja kui kaua ta oli ratsutanud, kuid ühel õhtul jäi ta tihnikusse kinni ja magas seal väsinuna kuni järgmise keskpäevani, millal hobune hakkas kisendama vee järele.

Uuesti ratsutas ta edasi, kuid ei kohanud enam ühtki hingelist, vaid igal pool ainult tapetuid ning surnuid, keda hundid ja linnud olid jõudnud juba tundmatuseni purra. Kõik külad ja kojad, mida ta läbis oma sihitul teel, olid elaniketa ja tühjad, nii et isegi peni ei haukunud ega kikas kirenud üheski neist.

Kas mitte ühtki hingelist? mõtles Tont, ja tal hakkas üksikuna maailmas elades hirm.

Rännanud läbi teetuid metsi, jõudis ta lõpuks mereranda.

Meri — kunagi ep olnud ta näinud nii suurt veekogu, mille vahused lained lähenesid tasase kohinaga ja hääbusid rannaliival; kaugelt, nii kaugelt,

kus taevas ja vesi jooksid kokku, tulid need lained ja kadusid ta jalataldade all.

Kuid imelik, kui ta võttis suhu seda vett, siis pidi ta puristama selle välja — merevesi ei kõlvanud joogiks. Hobune aga näis olevat targem, sest ta ei pistnudki sellesse oma koonu.

Seistes merekaldal ja vahtides veeäärset liivaviirgu, jäi ta pilk äkki peatuma inimese jalajäljel, mis asetses ta kõrval.

— Hingeline! hüüatas Almutelas, ja laskunud liivale, suudles ta härdunult seda palja jala jälge, sest nii haruldasena tundus talle nüüd inimolend.

See jalajälg oli väike, kitsaste varvaste ase sügav. Ja siis ta nägi, et jäljed kulgevad piki randa ikka edasi. Haaranud ratsmed, hakkas ta seirama neid jälgi, hoidudes seejuures neile astumast. Kuid inimene, kes neid oli enesest jätnud, pidi asuma juba õige kaugel, sest nad viisid teda ikka edasi, tõusid vahel maa poole üles ja laskusid samas üsna mere äärde. Lõpuks katkes Tondi kannatus ja, hüpanud hobusele, kihutas ta traavides edasi. Möödunud ühest käänakust, nägi Tont äkki, kuis kaldaäärsest roostikust ilmus tüdruk, kes märgates ratsanikku hakkas jooksma eemalasuva metsa poole.

— Ära pelga! hüüdis Tont.

Kuid tüdruk ei pannud hüüdmist tähele, vaid jooksis väledasti nagu hirv. Löönud lapiti mõõgaga vastu hobuse kintsu ja vajudes ta kaelale, tundis ratsanik, kuis loom sirutas oma koibi ja venis kehast pikemaks. Tüdruk jooksis, komistas ja kukkus otseti maha; küll püüdis ta ajada end jalule, kuid juba oligi Almutelas ta juures, haaras tast kinni ja asetas

enese kõrvale istuma. Nähes võõrast ratsameest, ehmus tüdruk hullusti, kui see aga kõnetas teda emakeeles, siis hakkas ta hirm vähehaaval kaduma.

Ja nüüd kuulis Almutelas, et toosama tüdruk on samutigi üksik põgenik nagu temagi; ka tema pääsenud oma hingega lippama, kuna venelased teinud küla tuhaks ja nottinud inimesed maha. Põgenenud ta siis mereranda, kus kogu kevade toitunud roostikust leitud linnumunadega ja käivat aeg-ajalt mahajäetud küladest otsimas vilja.

Ja nad rändasid kahekesi käsikäes sisemaa poole, otsides enestele uueks eluasemeks mõnd mahajäetud maja. Kodasid, hurtsikuid ja onne oli leida külluses, sest kõiki neid oli elanikest puhastanud surm, jätmata sinna isegi nuttu.

Almutelas valis talu, tahtes leida säärast, millel on viljakamad maad; selleks kiskus ta peagu igast katusest õlgi ja võrdles neid omavahel, et millised on pikemad, sest viljakam maa kasvatab pikemat kõrt. Kui ta ühe metsamaja katuselt oli jällegi kiskunud pihutäie õlgi ja leidnud, et need ulatuvad talle rinnuni, siis ta sõnas otsustanult:

— Siia asutame oma uue kodu!

Ja ta jäigi sellesse metsatalusse elama koos oma naise Emmaga vaikses rahus ning õnnes, saades järgneval kevadel poja.

Kui ta aga nüüd pärast mitmepäevast äraolekut oli tulnud koju, siis leidis ta selle rüüstatud ning tühjana. Ep olnud seal enam naist ega kätkis poega! Kaks päeva hulkus ta ümber maja, metsas ja rägas, ronis puude otsa ja kisendas valjusti:

— Emm! ja siis veelgi valjemalt: Emm ae!

Kuid ainult ta enese hääl kostis talle vastu.

— Pill pireta, Emm emata, susi viinud veneka-a-a!

Kõik aga oli asjatu, ja ta laskus nukrasti puult. Nii kurtis Almutelas lõkketule ääres kaaslasele oma häda.

— See on veneka käsi! sõnas nüüd Mats.

Kui harjulaste meeled olid veidi rahunenud ja nad olid pajatanud teineteisele veelgi oma hädadest, siis suikusid nad lõpuks magama, et varahommikul olla jalul. Kuid rahulikult uinuda ei tihanud neist kumbki, sest nüüd pidi ka öösi hoidma silmad-kõrvad lahti. Nad kavatsesid ainult ühe silmaga suikuda, kuna teine pidi pidama vahti. Kuid näljasele kõhule ning väsinud silmale on uni ütlematu magus, ja nad ei teadnudki, kuis see juhtus, et nad jäid norisedes raskesti magama.

— Mis rahvas olete, mida siin teete? kostis äkki võõrakeelne kärkimine magajate kõrvu, nii et nad virgudes kargasid ehmunult püsti.

Oli hommik — metsaalune oli täis lindude sirtsumist ning elevat vidinat. Tont ja Mats leidsid endid aga venelaste parve keskelt ega osanud sõnagi kosta. Neil seoti käed selja taha kinni, heideti silmused kaela ning köideti sadulate külge; kaks ratsanikku asusid neid talutama mööda kõveraid metsateid, kuna ülejäänud jätkasid hulkumist.

NELJAS PEATÜKK.

1.

Rootslaste suurtükid aina paukusid ning mürtsusid Padise all. Et kahurikapteneile oli väeülemate otsust mööda tehtud ülesandeks lasta linnuse idapoolsesse müüri lävi ehk brešš, siis koondasid nad oma suurtükitule ainsasse täppi, lastes nii ägedasti, et tahmunud suurtüknikel ep olnud enam kristlase nägu. Laskmine aga kestis hommikust õhtuni ja päevast päeva, kuni lõpuks hakati märkama, et püssirohi on lõppemas. Et aga müür murenes õige pikaldaselt ning vähehaaval, siis seesugusest pöörasest laskmisest ei paistnudki suuremat tulu, ja seniks kui uued rohuvaadid jõuaksid Tallinnast pärale, tuli tormilaskmine paratamatult katkestada. Vahepeal tuli ka väejuhatus otsusele, et mitte mõõgalöök, vaid nälg suudab kõige paremini murda moskoviidi kanguse ning tuua maja kätte. Ja nii algasidki pikad piiramise päevad.

Sõjasellid, löönud end salkadesse kokku, läksid pidama röövijahti. Kaptenid olid neid küll poole

suuga keelanud, aga päris tõsiselt ei ütelnud neist seda keegi. Olgugi et laagrist hiiliti üksikuina ning salamahti välja, saadi metsa taga kokku ning ühineti suuremaiks salguks. Ja millest see tingsõdur võis elada ning rõõmugi tunda, sest neljaguldnane kuupalk oli selleks ikkagi kasin, pealegi kus markitandid ep olnud mitte ausad kaupmehed, vaid tigedad röövlid. Arusaamatus tekkis sõjasellidele ainult sellest, et nad ei teadnud, kas tuleb röövvara võtmisel toimida nagu oma kuninga või vaenlase maal; kui talitada nagu omal maal, siis oleks neil õigus võtta ainult hobuseid ja pudulojuseid, kuid mitte teisi karielajaid; samuti tohiksid nad siis võtta kõike söödavat, kuid ainult kirstude, kappide ning panipaikade lõhkumiseta. Kui siinset ümbrust peetakse aga vaenlase maa-alaks, siis on neil õigus võtta kõike, mida aga silm juhtub nägema ja süda himustama. Ja nii nad asusid teotsema igaüks oma arusaamise ning tõekspidamise järgi. Üks salk kihutas põhja, teine läände, kolmas lõunasse, pudenedes iga tuule suunas küladesse laiali. Kuid kuskilt ep olnud neil midagi leida, sest moskoviit oli laastanud ning lagastanud tühjaks kogu maa ja elanikud pagenud küladest. Ainult ühel kesal nähti talunikku, kes oma ihurammuga vedas atra, kuna naine hoidis seda vaol. Kuskil õuel jooksis üksik peni ratsanikele klähvides vastu, kuid seegi rabati mõõgaga maha.

— Ei nii tühja maad ep ole mu silm veel näinud, ütles pikavurruline sõjasell oma nooremale kaaslasele, kui nad kahekesi peatusid kuskil taluõuel.

— Tühi! kostis kaaslane ringi vahtides. — Kui leiaks vähemalt mõne rasvase suitsuheeringa...

Unustades, et nad viibivad Eestimaal, kus talunikud nende emakeelt ei mõistnud, tarvitasid tingsõdurid asjatult omavahelist salakeelt ehk argood, mille järgi suitsuheeringas tähendas hane.

— Mis sa, Urban, heeringast veel räägid, isegi Saksi keiser oleks paras! kostis kaaslane, mõteldes seega parti.

Äkki kostis taluonnist kana kaagahtus ja vanem sõjasell, nimega Tonnies Dene, ütles Urbanile:

— Eks kuule, seal kaagutab ju härg!

Urban tõmbas taskust kanapüüdmise silmuse ehk tingsõdurite keeles rügemendi ja pöördus majja; et uks oli puupööraga seestpoolt suletud, siis surus ta selle oma õlaga ragisedes sisse. Läinud pimekasse tarre, silmas Urban seal valget kana, kellele ta hakkas heitma silmust; kuid kuuldes selja taga tasast kobinat, pöördus ta ümber ja nägi kohkudes, et pimedast nurgast läheneb koletislik vanaeit — silmad pöördunud pahupidi ja harali sõrmedega käed haaramiseks laiali; seesugune nägemus tundus nii jubedana, et Urban sööstis valju kisaga õue.

— Kas venelane...? ja Tonnies paljastas erutunult mõõga.

Kahvatunud Urban ei suutnud kosta ühtki mõistlikku sõna; olles aga end veidi kogunud, kiskus temagi tupest mõõga ja läks siis koos Tonnies Denega tagasi onni. Seal ep olnud aga kedagi muud kui ainult pime rauk ja muneja kana; vanaeit tõugati kõrvale, kuna kana tõsteti pesalt ja toodi õue, kus lõigati tal pea, raputati verest tühjaks ja riputati silmustpidi sadula külge. Nähes õues sõjaselle, jättis põllul orjav talunik oma vannasadra kesale püsti ja pages koos naisega lähemasse võssa.

Mornilt jätkasid sõjasellid oma teed, täna ep olnud neil õnne.

Vastu õhtut, millal päikesest oli loode kaares näha ainult pikk punane soru, kavatses Tonnies koos Urbaniga pöörduda tagasi laagrisse; kuuldes aga metsatee käänaku tagant venekeelset vandumist, tõmbusid nad tihnikusse, kus jäid kartlikult luurama. Ja nad nägid paari moskoviidi ratsanikku, kes tõrvatud ohelikkude otsas talutasid kahte talupoega. Nähes, et vaenlast ep olnudki rohkem, muutusid varitsejad sõjasellid julgemaks ja Urban tihkas koguni sosistada:

— Moskoviidid!

— Nemad!

Tonnies aga arvas koguni, et venelased tuleks võtta õnneks ja nende hobused markitandele maha müüa. Kuid seal, kus on loota kasu, ei arutlegi tingsõdur pikalt: paljastatud mõõkadega sööstsid nad venelasile järele. Kuuldes kabjaplaginat, vaatasid venelased korraks tagasi ja surusid siis kannused oma hobuste kubemeisse, vajutades neid nii tugevasti, et valust hullunud loomad pistes jooksma tõmbasid oheliku otsas sammuvad vangid pikali ning lohistasid neid eneste järel. Kuid enne kui venelased jõudsid ohelikkude läbilõikamisega vabaneda koormaist, oli Tonnies neil esimesena kannul ja pistis oma mõõga ühele neist selga; venelane kukkus otseti paremale küljele, jäädes üht jalga pidi jalarauasse rippuma, kuna ta hobune jätkas jooksu. Vahepeal oli teine venelane jõudnud lõigata sadula küljest oheliku ja kihutas nüüd edasi nagu tuul. Küll

ajasid sõjasellid teda taga, kuid ometi kadus ta nende käest.

Vangid vallandati köidikuist ja toibutati, kuni nad hakkasid rääkima. Kuid nad kõnelesid ainult sõjasulastele arusaamatut maarahva keelt, nii et nende ülekuulamisest ei muutunud Tonnies Dene ega Urban teps mitte targemaks.

— Viime nad laagrisse, arvas Urban, — küllap seal leidub inimesi, kes mõistavad nende imelikku murrakut.

Pärast mahalöödud venelase läbiotsimist ja ta relvade äravõtmist kästi vabastatud talupojel istuda kahekesi ühele hobusele, ja siis alustati üheskoos sõitmist rootsi tingväe laagrisse.

— — — — — — — — — — — — — —

Õhtul hakkas rüüstelkäijaid saabuma laagrisse; paljud neist pöördusid tagasi tühjade kätega, aga paljudel oli olnud ka õnne: toodi härjavärsse, aeti kokku lambaid, kitsi ja palju pudulojuseid; ühest pooleldi laastatud mõisaaidast oli leitud otri ja isegi suitsetatud liha. Ja istusid siis teekonnalt tulnud sõjasellid laagritulede äärde, kuna nende naised hakkasid padades keetma või varrastel küpsetama liha, nii et rasv aina särises ja särtsus. Markitandid olid aga agarad vahetama röövitud vara vastu nii õlut kui ka viina.

Dauid Denhardi joogilaua taga trügis alati januseid sõjaselle, kuna ta nägus ning vooruslik tütar neitsi Dorothea oli siin toorenenud sõjasulaste keskel nagu üksik äraeksinud metsalill okaspuude vahel. Kuid ühtegi neist ta ei peljanud, vaid samase naeratusega ulatas ta õllepeekri nii räpasele sõjasellile

kui ka kaptenile. Seepärast olid tingsõdurid harjunud pidama teda oma ühiseks omanduseks ja nad valvasid kadedusega, et keegi neist ei hakkaks ta ümber libitsema enam kui teine; seega oli ka isa Dauidi kartus, et pealetükkivad tingsõdurid võiksid teha ta tütrele liiga, päris asjatu.

Siis aga juhtus, et üks peamees ehk kapten, kelle kübarat ehtis valge sulg ja kuuekäised olid mähepiludega äärestatud, käis juba mitmendat päeva Denhardi telgis ja püüdis naljatades ajada ta tütrega juttu. Kuid need olid tal ainult võrgud ja paelad, mida ta tahtis selle neitsi ümber kududa. Ta nõudis jonnakalt ning kangekaelselt, et ütelgu aga Dorothea, keda on ta valinud enesele kallikeseks, ning ärgu piinaku teda kauem.

Dorothea aga naeratas ja kostis vastuseks, et kõiki.

— Kuidas kõiki? küsis kapten langetades lauale oma peekri.

Nüüd hakkasid sõdurid, kes jorutasid oma õllekannude juures, terasemalt tähele panema selle tiibaripsutava kapteni juttu; neile kui karenenud sõjasellidele tegi tuska, et seesugune keigar ehk moenarr hakkab mõistukõnedega kimbutama seda neitsit, keda nad ise kohtlesid peaaegu nagu last.

Keerutades oma vurrusid nõudis kapten järelejätmata, et Dorothea ütleks talle oma äravalitu nime.

— Mina ep ole enesele kedagi ära valinud, vaid kogu rahvas, kes siia käib, on mulle ühteviisi armas, kostis Dorothea lihtsasti, kuna ta nägu tõmbus tõsiseks.

Kuid kaptenile oli see suureks arusaamatuseks, et kuidas võib iga sõjasulane ning kelm olla neitsi silmis samaväärne kui tema, kelle rinnal palju kuulsa päritoluga naisi ja neitsisid olevat nutnud; kuid tema ei hoolivatki neist suursuguseist naisist ja neitsidest, vaid ainult tema — Dorothea, olevat hakanud talle südame külge.

— Tema ulatab õlut samuti nagu sulle, nii ka meile, urisesid tingsõdurid, tulles kaptenile lähemale; — ega sa seepärast, et su palk on nelikümmend guldnat, ep ole ilusam ega targem!

Seesugune jutt vihastas kaptenit nii, et viruta-nud õllekruusi lauale, läks ta tagasivaatamatult minema.

Peatselt tuli Denhardi müügilaua äärde rootsi tingväes teeniv pohlakas Szymek Golubitski, kelle mustad kulmud, põskhabe ja nõelteravate otstega vurrud hakkasid juba eemalt silma. Ja oli see pohlakas hullem kui türklane, jooksis laagris nagu jahtipidav jäär tapluses langenute leskede seas ringi, leidmata mahti kasida oma tatist nina. Kui see hull pohlakas nägi nüüd neitsi Dorothead, siis hakkasid ta tumedad silmad hõõguma ja ta kisas täie kõriga:

— He-hee, kevad on ammu käes, aga neitsi rinnad mängivad veel ikka! ja ta näpistas Dorothea ihu.

Neitsi puhkes nutma, kuna vana Denhard hüüdis kätt tõstes ja habeme värisedes, et kortlitäie viina annab ta igaühele, kes võtab karistada ülbet pohlakat.

Nüüd tormasid sõjasellid rüsinal pohlakale kallale ja hakkasid teda peksma; pohlakas tõmbas

põuest pussi, kuid talle ei antud löögiks mahti, vaid virutati tinapeekriga pähe ja hüpati jaluli otsa; igaüks püüdis viinakortli teenimiseks anda talle hoopi, nii et lõpuks ei jäänudki pohlakast enam midagi järele. Enne kui profoss võis tulla peale, lohistasid sõjasellid ta laagriäärsesse metsa ja tulid siis tagasi oma kergesti-teenitud viinakortlit jooma.

Kui aga neitsi Dorothea kuulis, et pohlakas on tema teotamise lunastanud oma eluga, siis ep olnudki ta meel selle üle rõõmus, sest see inimelu jäi raske koormana rõhuma ta südant.

— Ära kurvasta, lohutasid teda sõjasellid, — sest mida rohkem inimelusid lasub neitsi hingel, seda enam on ta hinnas!

Laagris aga jätkus priiskamine ning prassimine üha kasvava hooga. Ka naisi tikkus meeste seltsi jooma, kuid enamasti tõrjuti neid kurja sõnaga eemale.

Tonnies ja Urban andsid venelaselt äralöödud vangidele oma pajast süüa ja ulatasid neile rüüpamiseks isegi oma õllepeekri, sest nende ablas õgimine tegi sõjarahvale nalja. Igaüks tõi neile oma söögijätised ja äranäritud kondid, mida vangipõlvest vabanenud Tont ja Mats võtsid rõõmuga vastu, ja süües tänasid nende suud oma päästjaid. Kuid liigsöömine ja õlu väsitas neid peatselt, nii et nad vajusid pikali ning uinusid magama.

Tonnies Dene, Urban ja üks hämelasest tingsõdur, nimega Aapeli, hakkasid heitma täringeid, kuna palju rahatuid sõjaselle vahtis nende mängunalja pealt.

Kordamööda haarati täringipeeker paremasse kätte, kaeti pihuga kinni, raputati sisu hästi segamini ja heideti siis täringid kummulikeeratud astja põhjale. Algul mängiti aartigeile, siis killingeile, pärast võeti juba öörid ning krossid mängu ja lõpuks heideti veeringeile.

— Heidan! ja Aapeli viskas kuusteistkümmend silma.

Rahulikult korjas Tonnies heidetud täringid peekrisse ja heitis...

— Seitseteistkümmend...! ja ümberseisjad vangutasid päid, et on aga Tonniesel täna õnne.

Soomlane oli laostumas — tal ep olnud hinge taha jäänud enam kui ainus veering.

Nüüd asetas Urban hõbedase veeringi astjaservale, vaadates küsivalt Aapelile otsa.

— Löön! hüüdis soomlane.

Urban haaras peekri ja heitis; kui klõbisedes veerevad täringid jäid peatuma, siis näitasid nad ainult kaheksa silma — kaks kahte ja üks neli, mida kergesti võis üle trumbata, nii et Aapeli hüüdis võidurõõmutsedes:

— Vaadake — nüüd viskab hämelane! — ja ta heitis ainult kolm silma.

— Pärgel! vandus siis Aapeli, kel ep olnud enam aartigitki hinge taga.

Nüüd pidi soomlane mängimisest loobuma, kuid et tal veelgi oli selleks tahtmine ning kange lust, siis haaras ta puusalt pussi ja lüües selle toobri põhjale püsti ütles, et raha asemel paneb ta mängu oma pussi.

— Seda ei võta ma vastu, sõnas Tonnies, kelle kord oli heita, — kui raha ep ole, siis ma sinuga ei mängi! ja ta asetas kättevõetud täringipeekri uuesti toobrile.

— Aga sina, Urbani-poju, sa vaata, missugune nuga, kiitis Aapeli ja kiskus pussi toobripõhjast välja, — lõikab rauda nagu vaha! — ja ta lõikas ainsa tõmbega toobrilt suure killu.

— Ei taha sinu nuga! tõrjus Urban.

— Ei taha, kordas Aapeli, — aga tead, poju, see puss on juba tosina kõrisid läbi lõiganud, ja sina ei taha?!

— Olgu kas või sada, aga mina ei taha teda mitte, nii et pista tuppe oma nuga!

Hämelane oli nõutu, kuid samas sähvatas tal uus mõttesäde ja ta ütles:

— Panen mängu oma Brigita!

Et Urban talle midagi ei kostnud, siis lisas Aapeli:

— Kui võidad, siis tänaseks jääb ta sulle!

Urban kahtles, kuna Tonniese kõrval istuv Margret hakkas oma joobnud häälega karjuma üle laagri:

— Brigita, Brigita! Aapeli mängib sind täringitel maha!

Nüüd ilmus naiste telgist Brigita, mustad juuksed kohevil ümber pea ja vaevumärgatavad kurrukesed suuservis, ja jäi trotslikult vahtima mängijaid.

— Heidad? ja Aapeli vahtis Urbanile otsa.

Urban kahtles — ta ei võtnud täringipeekrit pihku.

— Heida — naine väärib...! ergutas nüüd Tonnies Dene.

— Ma, ma ep ole kunagi inimesele mänginud, sõnas Urban, kuna ta pilk seiras seejuures Brigitat, kes, löönud käe upsakalt puusa, vahtis pilklikult ahvatledes talle otsa.

Langetanud pilgu, sõnas siis Urban otsustanult:

— Olgu, võtan sinu pakkumise vastu! ja ta haaras heitepeekri.

— Ei, kostis Aapeli takistades Urbani heitmist, — iludus määrab hinna; pane kaks veeringit toobrile, sest vähemat ep ole mu naine väärt!

Uuesti piilus Urban Brigitat, kes naeratas lahkesti ja pilgutas talle silma.

Võtnud taskust hõbedase mündi, asetas Urban selle eelmise kõrvale ja haaras siis uuesti heitepeekri, mille käänas äkilise liigutusega kummuli; ja kui ta nüüd täringeilt tõstis peekri, siis vaata — need näitasid kaheksateistkümmend silma.

— Kolm korda kuus...! imestuti peavangutusel; — säärast õnne juhtub harva!

Aapeli heitmine oli nüüd asjatu, sest kui ta viskaks ka sama palju, pärib mängu seaduse järgi esimene heitja ikkagi võidu.

Nüüd kukkus soomlane hirmsasti vanduma, mitte niipalju kahetsedes Brigitat, kui et ta pidi mängus alla jääma.

— Anna mulle üks öör, nurus Aapeli lõpuks leplikumalt, — lohutan end kortli viinagagi!

Urban andis talle kaks, ja Aapeli läks markitantide laagriossa. Ta naine Brigita istus aga Urbani kõrvale murule ja surus end temale ligi, sest ta tänane ühe-öö mees näis peale oma nooruse olevat veel kaunikesti rikas.

Seekord oli täringimäng lõppenud, sest Tonniesel ja Urbanil ep olnud lusti neid ainult kahekesi heita. Nad tõusid ja läksid koos oma naistega markitantide õllevaatide juurde. Seal silmasid nad Aapelitki, kes kallas päris meeletult enesesse õlut. Ta kelkis svealaste ehk rootslaste ees oma joomisoskusega, juues nii, et valas teisest kannust sellesse, millest ta parajasti jõi; siis nõudis ta, et teised teeksid seda järele, ähvardades neid seejuures pussiga. Kui ta nüüd Urbanit nägi, siis töllerdas ta talle juurde, ise lällutades:

— Homme annad tagasi mu naise, homme...! ja samas hakkas ta painama, et Urban ostaks talle veelgi kortli õlut, öeldes, et ta naine on enamatki väärt.

Sellest oleks tõusnud tüli, kuid nüüd astus Tonnies Dene vahele, haaras soomlase rinnust kinni ja raputades teda õige tugevasti sõnas ristis hambail:

— Kõrvad rebin sul peast, ise mängid ausas mängus maha, ja nüüd tõstad hinda!

Lõpuks lepiti vaheleastunud sõjasellide sobitusel kokku, et Urban ostab Aapelile kaks kortlit viina, kuna see loovutab oma naise talle veelgi kaheks päevaks.

Pärast tüli hakkasid Tonnies ja Urban koos oma naistega jooma. Kui neile enam sisse ei mahtunud, tulid Tonniesele meelde ta kaks orja, nagu ta Tonti ja Matsi naljatujul nimetas. Äratanud vabadikud magamast, pistis Tonnies neile vahutavad õllekapad pihku, kästes juua. Tänanud lahket isandat, tühjendasid vabadikud neile ulatatud õllekapad ja taht-

sid heita uuesti puhkama; kuid Tonnies olles sattunud annetamise tujju, sundis neid ikka uuesti jooma.

— Katkestame vatsa...! sõnas Tont pearaputusel.

Kuid tema keelest ei saanud Tonnies aru ja ulatas ikka uusi kapatäisi. Ja harju veljed jõid, jäädes seejuures niisama purju, nagu oli seda peagu kogu tingvägi; nad tuigerdasid ringi ja ütlesid rõõmsasti:

— Viin teeb seda, mida vesi ei teagi...!

Sõjarahvale tegi aga talupoegade arusaamatus murrakus lällutamine palju nalja, ja nad naersid, nii et aitas. Kuid mitte ainuüksi purjujoodetud harjulased, vaid ka üks sõjasell, hüüdnimega Hark, lauldes koos sõdurinaistega nilbeid laule, lahutas sõjasulaste meelt.

Kui siis õlut ja viina oli kaanitud nii palju, kui keresse mahtus, läksid Margret ja Brigita oma magamistelki.

— Joogem, põrgusse rändame niikuinii...! hõisati.

Nüüd jõi Urban julguseks veel peekritäie õlut ja läks siis oma võidetud naisele ta telki järele.

— Täna joome ja kargame...! hõiskasid purjutajad.

Tulnud naiste telki, kuulis Urban seal südamepöörituse vaevas oigavate naiste hääli; ta lähenes esimesele lamajale, pidades pimeduses teda Brigitaks, ja asetas käe ta rinnale.

— Oo-oh, lase — las pööritus läheb minust välja! ja käänanud enese kummuli, öökis naine üle lavatsiääre maha.

Laskunud siis jõuetult tagasi, kiskus naine, kes oma suures südamepöörituses ei tundnud lähenevat meest mitte, Urbani enese juurde. Ja vaata — noore tingsõduri Urbani suu leidis selle kõlvatu naise öökimisest rüvetunud suu ning nende huuled vajusid väsinult ühte.

Samas tuli teisigi tingsõdureid naiste telki, mitmel põlevad pigiorgid käes. Kui nüüd Tonnies leidis Urbani oma naise Margreti sängist, siis hüüdis ta valjusti ja suure viha ning vihkamisega:

— Urban, sina — ole neetud! ja heitnud tuleorgi käest, kiskus ta vöölt oma mõõga.

Kuid kaaslased asudes ta ümber, võtsid talt tapri, millega telgis möllates võib teha ka teistele ahnet kahju. Vabanenud kaaslasist, rabas Tonnies Dene rusikaga Urbanile näkku, nii et see kukkus pikali; siis sööstis ta oma truudusetu naise Margreti kallale, pidades teda võrgutajaks. Pimedas armukadedusvihas ning metsikuses kiskus ta tema undruku üle pea, köitis pealael sõlme nagu kotisuu, nii et Margret ei suutnud näha oma ümbrust ega liigutada käsi, kuna ta katmatus oli igaühele irvitamiseks näha. Ja nüüd haaras armukade Tonnies nahkse nuudi, millega hakkas peksma Margreti paljastunud reisi ja kintse, nii et sel kadus õlleuim peast ja ta hakkas valust kiunudes ulguma.

— Säh sulle, libu, vingerda nüüd...! ja Tonnies peksis ristis hambail, nii et Margreti ihu vorpidest aina pondus.

Mõni sõjasell püüdis astuda manitsusega vahele, kuid Tonnies tõukas ta eemale, sõnades, et igaüks saavat oma teenitut palga.

Et peksetav ei näinud ega osanud kuhugi pageda, siis põrkas ta vastu telgi tugiposte ja komistas kukkunuile otsa. Olles tüdinenud seesugusest kärast, haarasid kaks sõjaselli Margreti kinni ja talutasid ta telgist välja, kuna järelsammuv Tonnies jätkas oma hullu peksmist. Nii piitsutades kihutas õllest hullunud Tonnies Dene oma armatsemisega ameleva ning abielurikkumiselt tabatud naise laagri piirkonnast minema, kuna pealtvaatajaid naisi irvitas talle järele:

— Margret, kas pussu linna all käib sõda?!

Urbaniga seisis Tonniesel aga tüli veel ees. Et duellid ehk kahevõitlused olid tingsõdureile lubatud ja nende pidamine võis toimuda ainult päikesetõusuaegsel hommikutunnil, siis ei hakatud enam arupidamisega aega viivitama, vaid mindi kohe ambozati juurde. Sõdurite hooldaja ehk ambozat, pannud Tonniese ja Urbani nimed kirja, viis need profossile, et pärast ep oleks temalt mingeid kiusamisi karta.

Ja samas, ilma et oleks enam heidetudki magama, sest päike oli peatselt tõusmas, mindi tuikuvail sammel metsa äärde, kus pidi algama Tonniese ja Urbani vaheline duell, milleks kombekohaselt tohtis tarvitada ainult lühikesi jalaväemõõku.

Duellile tuli ka profoss ja ambozat, nagu seda nõudis tingväe tavand ning seadus.

Kui siis Tonnies Dene oli veel kord avaldanud oma leppimatust, pidid vastased panema enestele rinnakilbid ja reielestad külge, ja ka raudkiivrid pähe, nagu nõudis seda duelli seadus, et taplus

mööduks võimalikult kergema kriimustusega. Lõpetatama pidi see aga juba esimese verega.

Ambozat ulatas vastaseile mõõgad, mis nad haarasid tugevasti pihku ja asusid profossi näidatud kohtadele — kaheksa sammu kaugusele teineteisest. Küll urises mustalõugne profoss, olles pahur, et tema unerahu on säärase purjuspäise möllamisega segatud; kuid siiski ep olnud tal siin midagi parata ning pidi andma duellipidamiseks loa, sest ambozat kui oma salga sõdurite isamees ning kaitsja nõudis seda kirjutatud tavandi järgi.

Kui siis profoss ehk kohtumõistja ning seadusetäitja oli käteplaksahtusega märku andnud võitluse algamiseks, tõstsid vastased peast oma kiivrid, saluteerisid mõõgaga nii paremale kui ka vasemale poole jumalagajätuks sõpradele, siis teineteisele ja tõstsid raudmütsid uuesti pähe. Tonniese silmis vilkus salajane viha, ta oli valmis oma vastast tapma, kuna Urban oli kahvatunud ja ta pilk purjutusest veidi segane. Kinnitanud kiivri lõuaalust rihma, laskusid vastased kemplemiseks uurakile ja hakkasid siis kassisammul hiilides teineteisele lähenema. Kui aga nende mõõgad kolksahtasid kokku, siis kargasid nad nagu ehmudes teineteisest eemale, et samas hiilida jällegi lähemale.

Profoss hakkas juba nurisema, et tehku nad rutem, sest temal ep olevat mingit lõbu säärast arglikku kemplemist pealt vahtida.

Ja nüüd tormaski Tonnies metsistunud hooga oma vastasele kallale, et anda talle surmahoobi; tekkis rüsin, mõõgad tärisesid ning kõlksusid, raud põrkas vastu rauda, nii et lendas tulesädemeid, ja

võitlejad olidki rinnutsi koos. Nüüd pistis ambozat oma mõõga vastaste vahele, neid seega teineteisest lahutades. Põnevusega uuriti siis neid, et kumma kehal leidub kriimustus ning veremärk, et see oleks kaotaja ning süüdlane; et aga seda ei leitud teps mitte kummaltki, siis pidi taplus jätkuma.

Nüüd tormas Urban omakorda peale, kuid ta jooksis nii sõgedasti, et sattus Tonniese mõõgale lausa otsa: mõõgateravik tabas teda põseluust ning tungis otsapidi kuklast välja. Nagu piksest rabatud, kukkus Urban ristseliti maha, kuna Tonniese mõõk jäigi talle näkku, käänates oma raskusega ta pea paremale küljele. Mõõka ei saadudki teisiti välja kiskuda, kui pidi astutama jalaga ta näole.

Pealtvaatajais sõjaselles tekkis isegi vaevumärgatav erutus, sest seesugust lõppu ep olnud oodanud neist keegi.

Omavahelises tapluses langenud tingsõdur kanti aga veidi eemale ja visati selleks kaevatud auku ilma jumalasõnata, sest duellil langenut hinnati samaväärseks mõrtsukaga, sest ta oli ise omast tahtmisest ning jumalavallatust soovist otsinud enesele surma, ning nüüd oli teda tabanud jumala karistus.

2.

Enam ep olnud tingsõdureil taalreid taskus, sest kogu raha oli viimse kui aartigini söödud ning valatud kõrist alla; ka röövvara ep olnud enam ei lähemast ega ka kaugemast ümbrusest võtta, sest moskoviit oli juba ammu teinud mõisad ja külad lagedaks,

ja kuhu veel varras oli jäänudki püsti, siis sealt oli rootsi tingvägi viinud viimse, nii et nüüd pidi ta ise imema käppa. Algul müüsid markitandid kuni palgapäevani võlgu, kuid et rahalaegast Tallinnast ei tulnud ega tulnud, siis lõpetasid nad võlgumüümise, üteldes, et nad ei või ju kogu tingväge täie kaela ja kõriga lõpmatuseni ülal pidada. See aga tekitas sõdureis rahuldumatust ning nurinat: nad luusisid laagris kirudes ringi ja vahtisid oma kapteneile ja lipumehile altkulmu otsa, nagu oleksid need palga mittemaksmises suurimad süüdlased ning patuoinad. Lõpuks koonduti salkadena kokku ja hakati aru pidama.

— Tahtsite ambozatiks tossikest, noomis Tonnies oma kompaniikaaslasi, — valinud sõnakama mehe, kes julgeb nõuda, oleks palk meil ammu juba käes!

— Aga miks siis tema ei nõua, kurjustati, — kui valisime ambozatiks, siis peab ta ometi meie kasude eest seisma!

— Meie ambozat ei oskagi nõuda, ta ainult roomab...! ässitas Tonnies Dene.

— Mis muud kui omad vitsad peksavad, ohkas keegi, — panime tossikesele rangid kaela, aga tema turi ei suuda neid kanda!

— Ega teisedki ambozatid targemad ole, püüdis üks sõjasell oma isameest kaitsta.

— Mis meil teistest, eks igaüks nõua oma!

Ambozat Philip Deegen, breemenlane, keda kompanii tingsõdurid olid valinud oma huvide kaitsjaks ning eneste eestkostjaks, oli juba mitmendat puhku käinud kaptenile kurtmas, et markitandid ei andvat sõjasulaseile ilma rahata enam midagi ja et palk

on neile ikkagi veel maksmata, siis olevat meestel varaks ainult nälg. Kuid mida suutis siin kaptengi parata, tema oli samane palgasõdur nagu teisedki, ainult et ta sai nelja guldna asemel palgaks nelikümmend guldnat, mille eest pidi ta sõdimisel olema oma meeste seas esimene ning kangeim sõdur. Siiski rääkis ta sellest hädast lipkonna pealikule, kelle kaudu ulatus see lõpuks väepealik Carolus Hinrikseni kõrvu, ja sellelt tuli sõna: et väelaagris palgaraha ep ole, siis peavad sõjasellid sellega kannatama, nagu teenistuslepingus vastav peatükk seda ette näeb. Kui aga ei olda nõus, siis Padise tornide all olevat varandusi küllalt.

— Padises, he-he-hee! irvitasid sõdurid seesugust juttu kuulates. — Mitte alati ep ole tornid ja lossid täis kulda...!

Ja sõjasellid, pistes kokku oma pead, sosistasid:

— Kapten on meil kuri varas, lipuülem samuti; meie palk on neile ammu juba välja makstud, nemad aga peavad seda kinni ning priiskavad oma libudega maha!

— Seda ütlen ma teile, sõnas Tonnies toobripõhjal seistes, — et kõik meie ambozatid tuleks heita jõkke, kaptenid ja lipuülemad tagant otsa, kuna profoss vaja puua ta enese võlla põikpuu külge!

— Tasa, tasa, manitses keegi liiga julgeks muutuvat Tonniest — sõnal on jalad all...!

Kuid nüüd ei hoolitud enam hoiatusist ega manitsusist, vaid käärimine paisus ning võttis aina uut hoogu; kasvas ka tõrkumine, nii et keegi ei hoolinud enam välimarssalistki, kui see juhtus kurjustama, et hobuste sadulad ning rakendid ep ole kor-

ras ning nende raudosad on roostes. Isegi kuri ning vihatud profoss ei julgenud enam pista telgist oma nina, olgugi et ta tihtigi kuulis päris avalikku ning varjamatut nurisemist. Ja võllas püsis veel ikkagi oma neitsilikus puhtuses, sest ta külge ep olnud tõmmatud veel ühtki sõjaselli.

Lõpuks tüdinesid ka musketimehed alalisest valvamisest ja jätsid hoolimata kaptenite pahandusest ning keelust oma seisukohad muldvallide taga maha ja tulid teiste juurde leeri. Ka suurtükkide torud olid lõplikult vaikinud ega teinud enam häält niisama kui moskoviit, kes andmata enesest elumärki, istus vaiksesti, sest nüüd oli temalgi nälg majas, nii et ta pidi ära sööma kõik oma hobused, ja ega tal paugutamiseks olnud rohtugi kuigi suures külluses.

Kui mehed jällegi ühel päikesepaistelisel päeval istusid nurisedes maas, möödus neist ambozat Philip Deegen.

— Vaadake, harakas läheb...! hüüdis rõugeist rikutud näoline tingsõdur Hark.

— Miks sa, Hark, mind harakaks sõimad? ja solvatud ambozat jäi oma meeste ette seisma.

— Seda sa ju oled! kostis Hark.

— Ei, sinu suu ei tee mind mitte harakaks!

Nüüd tõusis Hark ja astudes oma ambozatile nii ligi, et nende rinnad puutusid kokku, sõnas:

— Kas meie ei pannud sind selleks ikkesse, et oleksid meile aitajaks hädas; sina aga pistad kaptenitega ninad kokku ja olles nendega ühel nõul sädistad ning liputad saba nagu harakas!

— Seda öeldakse mulle, hüüdis ambozat haavunult pöördudes oma meeste poole, — minule, kes

ma olen rohkem rääkinud ning nõudnud enam kui ükski teine ambozat; mida võin aga mina sinna parata, kui Tallinnas olevat kuninga laegas tühi, nii et väeülemail ep olevat raha kuskilt võtta!

— Siis nõuame kurjaga! hüüdis Tonnies.

— Mis seegi aitab, ütlesin juba, et väepealikuil ep ole kuskiltki võtta, kordas ambozat.

— See ep ole meie mure, kosteti, — kõhud on meil tühjad! Juba kaks nädalat toidetakse meid lahja lubadusega, nii et nüüd ei suuda tõsta isegi musketit. Nii tormab moskoviit välja ja võtab meid kõiki õnneks! ja mehed piirasid oma ambozati ümber, nõudes, et ta tuleks koos nendega kapteni juurde seletama seda lugu.

Ja kahupäised nälginud naised seistes oma meeste taga, ässitasid neid takka:

— Minge, minge kõik vooris...!

— Tasa, mehed, manitses nüüd ambozat, — pidagem ikka aru; lepingus on ju öeldud, et kõik korraga ei tohi...!

— Egas siis lepingul meiegi kohta enam sõnaõigust ole, kui kuninglik väejuhatus ise ei pea sellest kinni! käratseti. — Ei nüüd maksa enam ümber vaadata, vaid lähme, sest üksmeel annab jõudu!

— Kes ei taha kuulata sõna, see peab tundma valu! hoiatas ambozat tõsiselt.

— He-hee, irvitati, — ambozat, kes on tõotanud olla meile isaks, on muutunud profossiks!

Et teda seati ühele pulgale selle sõdureist vihatud ametimehega, see tundus ambozatile häbematu solvamisena, ja ta kostis oma meestele nõnda:

— Kui tahate minna, siis mina olen sõnavõtjaks teil ees, olgugi et profoss tõmbab mind selle eest võlla!

— No seda meie ei luba!

Siis mindigi väepealikute telkide juurde ja nõuti kokkusaamist esmalt oma kapteniga. Kuuldes kisa, kargaski kapten telgist, et hurjutada oma mehi; et aga ka teisi kompaniisid oli kogunenud nurisemiseks kokku, siis kapteni näol punetav viha asendus kahvatusega ja ta haaras mõõgapideme pihku. Üks valgepäine naine pistis telgist korraks oma pea, kuid nähes harjasnäoliste sõdurite karja, tõmbus ta kohkudes tagasi.

Ambozat tahtis hakata kõnelema, kuid sõdurid ei lasknud tal selleks avada suudki, sest igaüks neist kurtis ise oma häda, püüdes seejuures karjuda teisest üle. Kui siis kapten sai lõpuks sõnaotsa suhu, kõneles ta oma sõjasulaseile, kes teenistusse astudes olid vandega tõtanud temaga ühes teenida ja surra, nõnda:

— Teie olete endid humalaveest ning käärivast pärmijoogist lakkunud uimaseks ning unustanud kohuse oma kuninga vastu; teie sõgedad nurisemised on meeleheaks ainult sellele, kes sealt tornidest alla vahib! ja ta osutas käega Padise maja poole.

Kuid tingsõdurid ei pööranud oma sõgedat meelt musta karvagi võrra, vaid aina nõudsid kokkusaamist lipkonna ülemaga, ja kui temagi ei peaks aitama, siis kas või väepealiku Carolus Hinriksen Horni enesega, sest miks hoiab ta sõjarahvast säärases näljakitsikuses.

Seesugune nurisemine oligi juba ulatunud ülemväepealiku kõrvu, ja ta laskis kogumiseks puhuda trompetit. Nüüd jooksid sõjasellid igaüks oma lipu alla kokku ning rivistusid laagri koondusväljakule lipkondadena nelinurkselt üles, kuna nende naised katkestasid omavahelise tüli.

Ainult üksikud vahid jäeti moskoviiti valvama, kuna teised kõik koondati laagrisse.

Lõpuks tuligi sõjaülem Carolus Hinriksen Horn, astudes oma pikkades sõjasaabastes; koos temaga tuli ka Hans Erikson Finne, kantslereid ja väeülema trabante. Sõjaülema terav habe oli soetud siledaks, kuna ta terased silmad välkusid kuldkarrast kordoniga ääristatud kübara alt. Köhatanud korraks, hakkas väeülem kõnelema oma sõdureile nõnda:

— Sõnaviija on rahanõudmisega saadetud Tallinnasse, nii et ühe kuu palga, mida kuningas teile võlgneb, saate kui mitte homme, siis ülehomme kindlasti kätte; seepärast olge nüüd rahulikud ning ärge tõstke asjatut nurinat, et kuninga pahameel ei langeks teie pealaele!

Olgugi et sõjasellid tundsid tema ees aukartust, tekitasid ta sõnad neis nii suure pahameele, et julgemad ei suutnud hoiduda hüüdmast:

— Miks ainult ühe kuu palk, see oleks ju lausa röövimine!

— Teine kuu ep ole ju veel lõppenud, hüüdis nüüd pahandunud väepealik, — mida te, sõgedad, siis lõpuks nõuate?

— Teisest meie ei räägi, lärmasid nüüd sõjasellid, — aga kas sõjaülem ise ei austagi määrust ning pea lepingust kinni, sest igakordse linnuse ründami-

sega lõpeb eelmine palgamaksmise kuu ning algab uus!

Et see oli tõesti nõnda, siis kostis Carolus Hinriksen:

— Teie saate ka selle! Nüüd aga minge puhkama ja katsume moskoviidi kallal homme uuesti õnne!

— Tühja kõhuga, nälginud hingega...?! hakati nurisema.

— Markitandid annavad teile võlgu!

— Nad ei tee seda mitte, kurdeti. — Õllevaadid on keeratud lukku ja Tallinnast ei too ükski markitant enam lisa!

— Nad peavad andma — kuninga laegas vastutab! sõnas Carolus Hinriksen ja hüppas kübarat kergitades oma hobusele.

Sõjasellid aga vahtisid mornilt üksteisele, sest kui markitandid keelduvad ikkagi, siis on nad sama targad kui enne.

Samal ajal, millal väepealik viibis veel lipkondade keskel, ründasid haavades põdejad ning vigastunud sõjasellid koos naistega markitante, sest nendeni oli juba kandunud sõna, et markitandid peavad kuninga vastutusel müüma sõjasellidele võlgu. Nad mangusid õlut ja nurusid pihutäit tangu, mille eest vastutavat äsjakuuldud sõjaülema ütlust mööda kuninga laegas. Kuid markitandid irvitasid naerdes, et mida suudab kuninga laegaski, kui ta on tühi, ja nad ütlesid:

— Kui rahavoor jõuab otsaga siia, küll siis on õlut, viina, leiba ja liha, enne aga mitte, sest parem hoida põrsas vatsas kui taga jooksmas! ja nad ko-

ristasid oma toiduvarad ning pakkisid kokku, et näljane silm ei satuks kiusatusse.

Dauid Denhard aga sammus rahutult oma telgis, sest ta tundis oma varanduse pärast tõsist ning suurt muret, pealegi veel nüüd, millal ta on oma õilsast põhimõttest loobunud ning müünud tingsõdureile laenuna õlut. Kuid enam ta ei anna, ei anna neile kitsedele enne, kui nad on tasunud talle oma võlad. Ta asuks oma õlleaamidega kas või praegu Tallinna poole teele, sest siinse kõrvetava päikese paistel võib õlu kergesti hapuks minna, kuid ta peab ootama palgapäeva, et saada kätte oma võla.

Et tuua pähe teisi mõtteid, võttis ta oma aaretekasti ja hakkas sealt ükshaaval välja võtma oma kuldseid ja hõbedasi ristikesi, kellukesi ja preese, mida ta mõnuldes vahtis. Uuesti puutus talle näppu kullast ristike, mille ehtsuses pidi ta ikka ja jälle kahtlema, sest liialt odavalt oli ta saanud selle kätte — ainult kortel viina ja kaks peekrit õlut. Sõjasulane, kes talle oli selle müünud, kinnitas mitut puhku, et ristike on võetud ühe komtuuri hauast, ning seega peaks ta olema ehtne, kuna tema kui kristlane, mitte tahtes teenida hauast võetud esemega, andvat ta seepärast odavasti käest; ja oli siis Denhard arvanud, et kui inimene ütleb hinnast lahti ainult sellepärast, et see on võetud hauast, siis ep ole ta mõistus küll korras. Pakkunud siis häbematult näruse hinna, oli tema suureks üllatuseks ning meeleheaks sõdur sellegagi nõus olnud.

Nüüd ta siis vaatles ning uuris seda ehet, puudutas isegi hambaga ta külge, kuid ka hambajäljes hiilgas kuld. Äkki aga märkas ta ristikese ülemisel otsal

rohekat plekki, mis sundis teda tõttama telgilävele, kus lükkas eesriide kõrvale, et valgus pääseks paremini sisse.

— Vask! karjatas nüüd Denhard ja lõi laksatades vastu oma otsaesist. — Vask, mind on armetult petetud, on tehtud kerjuseks, maailma hulguseks! ja Denhard ägas edasi: — Ma igavene rumal, et lasksin end tingsõduri kavalast kõnest võrgutada ning petta! ja ta tagus rusikatega enesele vastu pead, kuna tütar Dorothea vahtis pisarsilmil tema kurtmist ning hädaldamist pealt, suutmata teda lohutada, sest ta ei teadnud, kui suur õnnetus on tabanud ta isa.

Vahepeal toodi markitandele sõjaülema Carolus Horni pitserit kandev paber, milles ta käskis müüa sõdureile võlgu nende poole kuupalga suuruses, kuna võla lubas väeülem ise lasta sisse nõuda ja neile tasuda, nii et markitandel ei tarvitse tunda oma vara pärast muret. Kes neist aga peaks tõrkuma ning võlgumüümisest keelduma, sellelt ähvardas väepealik võtta kaubitsemise õiguse ning saata ta laagrist minema.

Jällegi lasksid markitandid oma kaubakastid lahti pakkida ja õllekraanid pandi jooksma. Dauid Denhard saatis oma tühjad õlleaamid Tallinnasse, et tuua õllepruulijailt veel koguni lisa, sest siinne õlu oli tal lõppemas. Ja nüüd läks laagris jällegi uus prassimine lahti.

Metsa tagant tõusis juba kuu, kuid sõjarahva hõiskamine ei tahtnud veel ikkagi lõppeda, sest uputati kannatusi ja puuduse muresid, mattes neid sü-

gavale hinge põhja, kust neil ep oleks mitte kerge uuesti välja pääseda.

Laagris viibivad Tont ja Mats vaatasid ja vangutasid päid, sest seesugune keigarlik sõdurite-maailm tegi neid päris segaseks; kui neile aga veel õllepeekrid pihku pisteti, siis juues end uuesti purju valdas neid seesugune lust, mida nad oma kodudes elades ep olnud kunagi varem tundnud, sest seal tuli oma elu eest alati hirmul olla. Kuid tingsõduritega joomises võistelda talupojad ikkagi ei suutnud, sest neid valdas magus rammestus ning nad uinusid magama.

— Joogem, Viru pojad! karjus hämelane Aapeli õllekannu tõstes, kuid murul norskavad Tont ja Mats ei kuulnudki teda ega liigahtanud ka siis, kui ta valas õlle neile kaela.

Tingsõdurite seas leidus ka veiderdajaid ning igasuguseid kunstükimehi, kes enne sõjaselliks hakkamist olid rännanud tilpajaina ja karutantsitajaina mööda maanteid ringi ning laulnud mõisaõuedes; nüüd nad astusid oma viguritega esile ning aimasid järele igasuguste loomade häälitsusi, nii et kogu tingväe laager oli täis kitsede mökitusi, lammaste määgimist, kasside kräunumist, koerte haukumist ja igasuguste lindude kisa.

Trall ning pillerkaaritamine kestis hommikupoolse ööni ega hoolitud ambozatide manitsusist ja kaptenite vandumisist, kui nad ajasid mehi magama, et need koguksid järgmise päeva tapluseks rammu; ambozati ei peljatud, sest see oli nende eneste valitud isamees, kuna kapten oli ainult eestegija lahingu-

väljal, kus sõdur talitas täiesti omapead ning oma arusaamise järgi.

Alles järgmise päeva keskpaiku saadi niikaugele, et suudeti pooleldi-purjus sõjasellidega alata rünnakut, mis suunati sinna, kus pikaajalise suurtükest laskmise järel oli ringmüüri tekkinud murd. Harkpüsnikud hoidsid müüriserva tiheda tule all, kuna ründajad püstitasid tormiredeleid, mida üsna tihedasti asetati suurtükitulega lõhutud müüriosa juurde. Suure vapruse ning julgusega ronisid tingsõdurid mööda redelipulki kärmesti üles, vallutasid purustatud müüripealse, tõmbasid redelid enestele järele ja laskusid neid mööda teisele poole ringmüüri venelaste karja sekka alla.

Vaprasti tormas esimeste seas ka Tonnies Dene, kes pärast oma naise äraajamist ja sõbra tapmist oli muutunud nukraks, nii et ta isegi purjutamisest ei leidnud lohutust, sest mida enam ta oli joonud, seda nukramaks oli muutunud meel.

Tihedasti ning kuhjas ruttas nüüd sõjaselle redeleid mööda alla, sest tagatulijad ei läbenud oodata redelite tühjenemist, vaid pressisid ikka juurde; redelid ei suutnud aga seesugusele raskusele vastu pidada ja nad murdusid ragisedes katki, kuna palju tingsõdureid kukkus õhus kukerpalli tehes otseti ja tagurpidi alla. Moskoviit koondus aga nende vastu tihedasti kokku, ja et müüri taha jäänud kaaslased ei suutnud redelite puudusel neile mingit abi anda, siis langesid nad kõik paratamatult vangi. Venelane aga vallutas vastkaotatud müüripealse uuesti, ja pildudes kallalekippujaile kaela palke, mis olid taotud täis raudkidasid ning -hambaid, lõi rün-

naku tagasi. Ta pildus alla ka seesuguseid palke, mille külge olid kinnitatud pikad ridvad, mis lüües valusamini kui vitsad, võisid purustada isegi luid. Sääraseid palke oli moskoviidil müüriservale valmis varutud terved riidad, kust nad kerge tõukamisega langesid alla, tuues enestega hukatust.

Rootsi tingväe rünnak rauges iseenesest, sest nähes hulga kaaslaste hävinemist, ei tahtnud tingsõdurid enam tapelda, ehk olgu ainult siis, kui neil palk juba käes.

Et moskoviidil eneselgi oli viljast kibe puudus, siis ep olnud tal võimalik mitutsada vangi ellu jätta, vaid pidi nad maha lööma. Ainult Tonnies Dene kui suur vene keele oskaja jäeti seepärast ellu, et ülemvojevooda tolmatš ehk tõlkija oli piiramise ajal saanud surma ning seega oli keeli oskav rahvas suuresti hinnas.

— — — — — — — — — — — — — —

Järgmisel päeval jõudis tingväe laagrisse sõnum, et Tallinnast olevat asunud teele palgamaksmise revident, kes kuninga silmana tahab vaadata üle, et kas Padise all on olemas nii palju tingväge, nagu ta jaoks on nõutud palka. Seesuguseid revisjone tuli tihtigi teha, sest tingväe ülemad kõnelesid alati oma lipkondadest ja kompaniidest, et neil on nii- ja niimitu sada ja tuhat meest ratsa- ja jalaväge, olgugi et neil ep olnud olemas sellest pooltki, kuna nad oma nimestikesse märkisid surnud ning taplusis juba ammu langenud hingi, kelle palga pärisid seega enestele.

Ka nüüd oli lipkondadesse märgitud enam mehi kui neid oli olemas; et aga revident oli tulekul, siis

püüti päästa, mida suudeti: lipuülemad andsid kapteneile kurja käsu, et igaühel neist peab ülevaatuse ajaks kompaniis olema vähemalt ükssada kakskümmend meest, selleks pangu kas või sõdurite naised enestele sõjameheröivad ümber. Ja nüüd läks laagris tuuseldamine ning möllamine lahti: toodi välja lahinguis langenute rõivad, korjati ka markitantide rõivatagavarad kokku ja hakati nende selgaajamisega munserdama markitantide sulaseist ja laagrinaisist petusõdureid, kellega taheti eksitada kuningliku revideerija silma.

Ka Tont ja Mats pidid ajama enestele keigarlikud sõduriröivad ümber, võtma pikad arkebuusid kätte ja asuma sõjasulastega ühisesse rindritta. Isegi palju ümberrõivastunud naisi seisis piike ja allebarde pihus hoides rindreas, kus nad itsitasid edevalt naerda.

Lõpuks jõudiski ülevaataja laagrisse, kus ta hakkas üksikult üle lugema iga sõdurit, sest enne ei võivat palgamakmisest juttugi olla. Koos temaga sammusid rindrea eest mööda ka ta leitnandid ehk alamülevaatajad ning abilised koos kantsleritega, kes olid tegelikeks loendajaiks. Iga lipkonnaülem läks revideerijaile, kui need jõudsid tema lipkonna kohale, vastu ja teatas, et tal on lipu all nii- ja niimitu meest. Kuninga silm, võtnud selle peanoogutusega teatavaks, astus edasi, kuna ta taga sammuvad abilised lugesid sõdureid ükshaaval üle ning tegid pabereile märkusi. Jõudnud rindrea keskkohta, jäi ülevaataja silm äkki peatuma ühele sõdurile, kelle näos tundus talle midagi kahtlast. Tema märguandel tõmmati sõdur rindrea ette ja võeti talt

kübar, mille alt langesid mustad juuksekiharad; seega oli ülevaataja tabanud ühe petusõduri, kelleks ep olnud keegi muu kui soomlase Aapeli Tallinnast palgatud naine Brigita, kes nüüd kahvatas ja pillas käest oma allebardi. Reas seistes oli ta unustanud oma praeguse esinemise osa ja naeratanud, nagu see tal iga mehe nägemisel oli kombeks, sest ta oli ju naine, kes elatas end ainuüksi oma naiselikest võludest.

Lipkonnaülem ja kaptenid naeratasid õlakehitusel pooleldi süüdlaselt, kuna ülevaataja laskis teha nimestikku asjaliku märkuse. Ülevaatuse lõppedes rohkem pettusi aga ei avastatud.

Nüüd soovis ülevaataja, et tema silmade all viidaks petja kallal seaduse sellekohane nõue täide. Profossi abilised haarasid Brigita eneste vahele ja lohistasid ta kohtumõistmise paika — ülesseatud võlla alla. Küll kisendas ja küünistas karistamisele viidav naine, püüdes igati vastu punnida; kuid hoolimata tõrkumisest vedasid laagri timukad ta kaagi alla, kus profoss luges talle ette karistusseaduse vastava peatüki, mis lõppes nõnda: „...kui säärane pettus tuleb avalikuks, siis ei pea mitte süüdistatama kaptenit ega lipkonnaülemat, olgugi et nemad on teole ahvatlejad, vaid peab karistatama teo kordasaatjat, lõigates tal nina, et võtta võimalus tulevikus tal petusõdurina esineda."

Olgugi et Brigitale oli seesugune karistus juba varem teada, hakkas ta nüüd meelt heites röökima, kuna laagri timukas võttis pussaku vahelt noa ja kastis ta keelega ilaseks, et tera vahedamini lõikaks. Timuka sulased haaranud rabeleva naise juustest,

kiskusid kuklasse ta pea, kuna timukas, võtnud ta ninast kinni, venitas selle pikalt välja ja lõikas siis kuni sõõrmeteni maha. Silmapilkselt kattus karistatu nägu verega, kuna ta pärast lahtilaskmist kukkus kummuli, jäädes mõistusetult lamama. Kähku seoti ta haav kinni ja toibutati minestusest. Kui siis Brigita avas oma silmad, jäi ta esmalt totrasti vahtima; kuid peatselt kukkus ta uuesti maha, kus püherdades ning väherdades röökis päris elaja kombel. Küll püüti teda rahustada, öeldes, et talle ep ole tehtud mingit ülekohut, kuna teda on tabanud ainult õiglane karistus. Et ta aga oma röökimist ei jätnud ning eksitas laagri rahu, siis sunniti teda väeleerist lahkuma.

Vaarudes eemaldus siis Brigita, kes nüüdsest oli maailmale muutunud tarbetuks. Seni ta elatus oma naiselikest võludest, sellest, mida loodus ise oli talle andnud; kuid nüüd lõigati tal tiivad... Kuhu kõlbab ta enam, milline mees tahab veel teda — ninatut naist?!

Ka sõdurid pudenesid kaagi ümbrusest laiali, sest kõditav ning harukordne näidend, mille vahtimine oli palju huvitavam kui tavaline poomine, oli läbi. Uuesti läksid nad õgima, prassima ja jooma, sest igavuse peletamiseks priiskas tingsõdur seni, kuni tal oli veel varanatukest või markitandi usaldust; nende lõppedes oskas ta aga ka nälgida ning kannatada janu, kuid siis oli ta ühtlasi ka sõnakuulmatu ning tõrges.

Et rahavoor oli iga tund saabumas, nagu näitasid seda märgid, siis markitandid ep olnudki võlgumüümisega kitsid, vaid jagasid söögi- ja joogivara

päris ohtrasti, kuna võlapaberid nende laudadel aina kuhjusid.

Ka harjulasist Tont Almutelas ja Mats liikusid nüüd veidi julgemalt sõjarahva seas ringi, sest nad olid esinenud päris tublide petusõduritena ega ep olnud lasknud enestel maha lõigata nina, nagu juhtus seda rumala Brigitaga. Kui siis tingsõdurid naljatujul nimetasid neidki sõjasellideks, ep olnud talunikel midagi selle vastu, sest saksal oli võim ning tahtmine teha, nagu ta soovis. Kuid harju veljed märkasid ühtlasi, et need sõjasaksad on hoopis teissugused mehed kui nad on harjunud nägema seni, sest nad kohtlesid neid kui omataolisi ega tõuganud mitte kõrvale. Pikapeale õppisid nad nende seas elades vähehaaval porssima ka saksa keelt ning sõjarahva jutust aru saama.

3.

Et palgarahad viibisid, siis hakkas nurin sõjasellide seas jällegi pead tõstma, nii et väejuhid pidid ründamise kavatsuse kõrvale heitma ning lootma ainult näljale, mis nüüd venelasi Padises pigistas. Olgugi et moskoviit oli nälgides ära söönud mitte ainult kõik oma hobused, vaid ka kõik koerad ja kassid kõige sisikondadega, hobusenahad, saapad, kingad, sadulakerede nahksed katted, ja keetnud kuivatatud heintest ja katuseõlgedest enesele putru, oli ta siiski kangekaelne ega mõtelnudki alla anda.

Kuna nälginud inimene muutub näppamisele õige maiaks, nii et isegi kartus ei suuda hoida teda sel-

lest tagasi, siis mõtles Carolus Hinriksen moskoviidi tarvis seesuguse kavaluse välja: ta laskis kaks vankrit täita markitandelt laenatud toiduvaraga, ja asetanud musketimehed varjendeisse valmis, käskis tõmmata need vankrid otse Padise müüri alla, kust nad võisid moskoviidile hästi silma hakata. Kui siis järgmisel hommikul venelased nägid nii lähedal asuvat saaki, ei suutnud nad enam kiusatusest hoiduda ja tormasid vankrite tühjendamiseks välja. Nüüd aga olid rootslaste püssikütid paraja maa tagant hakkamas ja lasksid neist õige paljusid maha; mõni moskoviit ei suutnud isegi pärast seda, kui ta oli saanud surmava kuuli keresse, hoiduda kiusatusest, vaid haaras terve singi kätte lõi sellesse oma nälginud hambad ja kukkus siis rootslaste kuulide all surnuna maha.

Et aga kuninga rahalaegast ep olnud veel ikkagi paistmas, siis lõpetasid markitandid õlle, viina ja peatoiduse andmise ning hakkasid laagrist lahkumiseks korraldama oma voore. Sõjasellid istusid aga nukrate nägudega laagritulede ümber ega kuulnudki enam oma väepealikute käske ning korraldusi, sest nagu tühi kott ei seisa püsti, nii ka joomata ja söömata sõjasell ei talla enam teed.

Kui markitandid olid õllevaate vankreile veeretamas ja suuri telgipalakaid kokku köitmas, siis kogunesid laagrinaised nende ümber ja nurusid neilt kas või pihutäie otri või läätsi. Kuid markitant ei tohi olla pehme südame ning vagatseva hingega, sest siis kerjatakse ta õige peatselt paljaks. Kuid ka aplamaid sõjaselle koondus nurudes nende ümber, mangudes viimseks laenuks kas või pool peekrit õlut.

— Pool peekrit, jumala pärast, ainult pool... — tasun sulle kahekordse hinna!

— Enne tasu võlg, siis saad! oli markitantide ühine vastus.

Kui sõdurid ja nende naised nägid, et markitandid ei mõtlegi liigutada oma kivinenud südant, siis hakkasid nad neid teotama, sõimates jäledal kombel; üks tingsõdur, kes varem olnud suur palvemees ning usklikust usklikum ja kel nüüd ainsaks varaks oli ainult piibel, püss ja lõbunaine, ei suutnud enam Dauid Denhardi kalki südant ning paganlikku hoolimatust rahulikult taluda ja hüüdis talle täie kõriga:

— Oled hooramise viljana tulnud maailma juba kümnendast põlvest saadik! Ärgu astugu sinu jalg iialgi mööda kristlase teed ega sattugu Issanda kotta!

Kuid Dauid Denhard, kelle vaatides loksus viina ja õlut enam kui teistel, oli juba ammu harjunud seesuguste jõledate sõnadega ega pannud neid tähelegi; et aga ta tütar Dorothea kuuleks vähem sääraseid sõnu, siis ronis ta ruttu oma vankrisse ja andis veosulastele märku laagrist lahkumiseks. Nüüd anti veohärgadele piitsa ja markitantide killavoor hakkas venima.

— Viige, irvitasid sõjasulased kahjurõõmsalt, — teel läheb ta teil hapuks ja valate kraavi; olete ahned hõbeda järele ega raatsi ristiinimesile jätta...!

Ja samas lennutati markitantide killavoori pihta kive, mis kolisedes ning kolksudes kukkusid vastu õllevaate ja tabasid ka markitante endid.

Neitsi Dorothea oli heitunud — ta värises nagu puurilind, kes näeb ligiläheduses kassi. Ta surus

end ikka tugevamini vastu isa, keda vaatamata ta ahnusele pidi ta ikkagi armastama, sest tal ep olnud kedagi teist siin maailmas...

Aga Ivo...? turgatas tal äkki; muidugi, ka Ivo... olgugi et ta on veidi veider...

Samal ajal oli Dauid Denhard täis ärritust ning ääretut muret oma varanduse pärast, kartes, et äkki tormavad näljased tingsõdurid kallale ning rüüstavad ta koguni paljaks; ja ta katsus ning kobis oma kuuealuse pussaku küljes rippuvaid kukruid, mis olid pungil täis hõbedat ja isegi kulda.

— Läheb hapuks ja valad kraavi! kuulis Denhard mahajäävate tingsõdurite vihaseid hüüdeid. — Keeda oma tütar varestele süldiks, müü ta venelasele hooramiseks maha!

Aeglaselt eemaldus laager ning soikus sõjasulaste sõimukisa, kuna härjad vedasid ning venisid rataste nagisedes edasi. Kuid pikast seismisest olid vankrid päikesepaistel nii kuivanud, et nende jalapikkused rattarummud ägisesid, kiunusid ja muutusid tuliseks; seepärast peatus killavoor ja hakati teeäärsetest loikudest püüdma konni, keda rattamäärdeks topiti rummudesse. Kui siis vankrite valukisa oli konnadega vaigistatud, venis killavoor pikkamisi edasi.

— — — — — — — — — — — — — —

Seepärast olid venelased kindlustes agarad sõdima, et nad ööd kui päevad läbi palusid jumalat, et see laseks neid oma gospodari ehk isanda eest õndsasti surra; pealegi olid nad juba noorena harjunud paastuma ning vähese roaga kõhnasti elatuma: kui neil juhtus olema ainult jahu, soola ja põletatud

viina, siis suutsid nad sellega kaua läbi ajada, kuna sakslased, rootslased ja teised Euroopa sõjarahvad ei suutnud seda mitte. Kui aga venelased mõne linnuse, olgu see nii väike kuitahes, juhtusid andma käest, siis ei tohtinud nad enam oma maale tagasi pöörduda, sest neid oleks seal suure häbi ning teotusega hukka saadetud; minnes aga vaenlase poole üle, ep olnud neil kui väheste teadmiste ning oskustega sõjameestel sealtki loota kuigi suurt austust, kuna nad seega talitaksid pealegi veel suurvürstile antud vande vastaselt. Kuid linnuse äraandmine ep olnud moskoviitidele mitte ainuüksi suureks häbiks, vaid ka surmapatuks, sest kodumaal tuletataks kirikuis neid siis igal pühal anateema ehk vande ning needmistega meelde. Kõik see sundis neid majades kuni viimse meheni vastu panema ning laskma end pigem maha tappa, kui et viia vangina võõrale maale.

Kuid vahel oli see venelaste juures siiski ka teisiti, kui nad eneste ees juhtusid nägema tõsist võimu ning väge; siis valdas neid samasugune inimlik argus ning nõrkus nagu teisigi sõjarahvaid, nii et nad olid valmis ka kindluse käest andma. Aga lagedal taplusel põgeneda ja vaenlase eest joosta, seda ei pidanud moskoviit kunagi häbiks.

Padise majas kurnas moskoviiti nüüd koletu nälg, nii et ta sõjamehed olid salaja ühe pisikese poisikese ära tapnud ning nahka pannud. Aga ikkagi ei tahtnud nende ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov anda maja käest ei mõõgalöögiga ega ilma. Mõned sõjamehed, kes kangest nälgimisest olid juba tursunud ning ei suutnud oma hinge mitte hoida kokku

varisemast, julgesid lõpuks sõnada, et asjatult hoitakse väravaid kinni, sest nälg on kõige kangem vaenlane, kelle vastu ei aita tuli ega raud. Kui siis ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov kuulis säärast äraandmisele avatlevat juttu, täitus ta süda vihaga ja ta ütles nende vastu nõnda:

— Issand Jumal on ise soovinud anda meid ja meie lastelapsi mitmendast põlvest saadik kogu hingega orjaks meie isakesele tsaarile ning Moskoovia suurvürstile Ivan Vassiljevitšile ja käskinud meil kogu oma lastelastega teenida teda kuni surmatunnini. Nüüd aga unustate seda oma koeraliku äraandmise kombega ja tahate patustada ristisuudlemise vastu, tahate liituda Kristuse vaenlastega ja visata taeva poole kiviga!

Seistes ülemvojevooda tõsise palge ees, hakkas sõjameestel oma nurisemise üle häbi, ja nad ruttasid ristisuudlemisega uuesti kinnitama oma lagunevat vaprust ning tõotasid neilsamadel müüridel jätta isakese tsaari eest oma pea. Et aga nende langedes ei jääks pühakute kujud ja pildid uskmatule vaenlasele irvitamiseks tallata, siis matsid nad need aegsasti maha.

Samal ajal hakkas aga rootslaste väeleer lagunema, sest ainult raha oli tingsõdurile jumalaks ja tsaariks; kui tal juhtus olema küllaldaselt lakkuda ja õgida, siis võis ta olla isegi vapper sõjamees. Nüüd aga ei pidanud tingsõdurid oma teenistuslepingust ega -korrast enam kinni ja hakkasid kippuma tagasi Tallinnasse, öeldes, et enne kui neile palka ei maksta, ei lähe nad mitte vaenlase vastu välja.

Et vähegi luua korda ning sõnakuulmist, võttis profoss suuremad räuskajad ning sõnamurdjad kinni, et pika piigi kohtu otsust mööda saata neid teiste hirmuks ning ähvarduseks surma. Kuid nüüd oli see sõjasellidele ainult õrrituseks ja nad muutusid veelgi vihasemaks, sest nii võidakse homme tõmmata igaühele neist silmus kaela. Ja koondunud salkadesse ja trobikondadesse kokku, läksid nad käratsedes hukkamispaigale, kus kiskusid oma kaaslased silmusest. See oli suur seaduse rikkumine, mis käis teenistuslepingu vastu, sest iga tingsõdur oli teenistusse astudes kinnitanud ning tõotanud oma käe ja sõnaga, et ta ei hakka tegema takistusi profossile, kui see mõnda tema seltsilist viib kinni või saadab kohtu otsust mööda hukka.

Nüüd jättis sõjaülem Carolus Hinriksen koos oma abilistega ja tähtsamate väeülematega laagri maha, ning andnud ülemjuhatuse ühele puujalgsele lipkonnaülemale, kihutas koos oma kaaslastega Tallinna poole.

Puujalgne sõjaülem ei mõistnud aga mässavate tingsõduritega midagi peale hakata, sest nad ei hoolinud enam ülemaist ega vanemaist, vaid tülitsesid nendega nagu kaarnad, seades oma karvaseid rusikaid neile nina alla üteldes:

— Sa, kapten, oled kuri varas! Sina — samane mees nagu minagi, olid minu eestegija ning käskija, aga nüüd ep ole sa minust sugugi parem; nüüd ei maksa sa kogu oma roojaste karvadega enam kui nael paberinartsu!

Ja nad kihutasid eneste juurest väepealikud, kellele nad olid andnud vande koos elada ja surra, ja

valisid eneste seast uusi ambozate, kapteneid ja lipumehi; kes neist oli suurim vandemurdja, kurjategija ning varas, see oli neil nüüd kõige kangem kapten.

Pärast taevaminemispäeva ei tehtud venelaste pihta enam ühtki pauku, ja kui mõni päev oli veel ringi kolatud ja märatsetud, hakkas lagunenud tingvägi omapead käratsedes liikuma Tallinna poole tagasi. Ei hoolitud nüüd luurajate ettesaatmisest ega peetud ka liikumiskorrast kinni, vaid igaüks sammus seal, kus ta tahtis. Piigimehed, musketerid, ratsanikud, koormavankrid, naised, suurtükid ja lapsed — kõik nad liikusid vandudes ja kolisedes segamini mööda teed tagasi Tallinnasse, kus pidi olema raha, süüa ja lastide viisi viina ja õlut, milleta ka kuninga vägi ei seisa püsti.

Kõik see oli muidugi südamerõõmuks venelasele, kes nüüd naerdes kihistas oma habemesse.

4.

Päike oli juba tõusnud, kuid ta ep olnud veel jõudnud kerkida nii kõrgele, et oleks ulatunud vaatama üle linna müüri, ja seega olid Tallinna kitsad tänavad veel pooleldi pimedad. Kuid juba paotati majade uksi, avati hooviväravaid, ja kodanike ammuvaid veiseid, määgivaid lambaid, ruigavaid sigu ja mökitavaid kitsi ilmus tänavaile, tuues enestega kaasa laudasõnniku lõhna, mis oli mitmeti armsam kui kodanike profattidest ehk roojakastidest tõusev hais. Samas sammusid pikkade vibalikega varus-

tunud paljasjalgsed karjused, kes mamsleilt ja kodanikeemandailt võtsid vastu ikka uusi lojuseid. Väravail vahtipidavad mamslid ajasid kordamööda oma loomad välja alles siis, kui linnakari oli parajasti kellestki neist möödumas. Ka põiktänavaist ilmus vähemaid karju järjest juurde, ja neid kõiki koondati Karjatänavale kokku, et siis ühiselt liikuda püha Jaani hospidali tagusele linna karjamaale.

Lähenedes Karjatänavale, nägid karjused, et väravavaht tukub jällegi oma torniurkas ega märka avada väravat. Ja vallatud karjused asusid äratama väravavahti teda kiusava vingerpussiga: nad lõikusid oma vibalikkude otstest puulõksud, mis torkasid sigadele sappa, nii et need hakkasid jäledasti ruigama, mida kuuldes unine tornivaht tormas sajatades välja:

— Teie tatised seakarjused ning inimsoo jätised, annan teid timukale nülgida...! ja ta raputas oma karvast rusikat, kuna ta takerdunud habe võbises ääretust vihast.

Siis tõstis ta kolisedes tammise värava eest raudse kangi, tõmbas ühe väravapoole lahti ja hakkas kangutama tõstevõre hooba. Et tagumine värav, mida suleti ainult piiramise ajal, oligi lahti, siis hakkas linna kari läbi pooleldi-avatud värava välja pugema.

— Ep ole teil ka kannatust...! kukkus väravavaht uuesti kiruma, tehes seejuures säärast põrgulärmi, et kohkunud lambad pistsid trobikonnas jooksma; et nad aga ei mahtunud pooleldi-avatud väravast korraga läbi, kuna väravavaht kohutas neid oma kisaga ikka takka, siis tormasid nad ükstei-

sele otsa ja kargasid kukile, nii et värava vahele tekkis rüselev lammaste kuhi.

— Et teid külastaks susi ja tuleks tatarlane puistama...! sajatas väravavaht karjustele järele, nagu tahaks ta linna karjale kutsuda õnnetuse kaela.

Karjused ei pannud aga selle jaburdunud ning iseka vanamehe manamisi tähelegi, vaid liikusid naerdes koos oma hoolealustega mööda harjunud rada Ülemiste poole.

Väravavaht, lõpetanud oma kirumise, haigutas magusasti ja hakkas sulgema väravat, mida ei tohtinud nüüd isegi päeval enam lahti hoida, nagu ütles seda rae käsk, sest moskoviit oli jällegi maad mööda möllamas.

Et rootsi tingvägi oli nüüd Padise all, siis seadsid venelased end Paide majas hakkama ja tulid üksikute salkadena Harjusse laastama. Üks nende sadakond ehk sotnja kihutas otse Tallinna alla, lootusega ajada linna veiseid enesega kaasa. Karta ep olnud tal seejuures midagi, sest Rootsi kuninga vägi viibis eemal Padise mail, kuna raesõdurite salk ei julgeks nende tagaajamiseks pista ninagi linnavärava vahelt ega ka viimse meheni lahkuda vahitornidest.

See oli parajasti keskpäeval, kui venelaste sotnja langes Ülemiste mäelt ootamatul kombel linna karjale peale, lõi maha mitmed karjused ja hakkas kokku ajama loomi, kelle seas ainuüksi sarvekandjaid oli üle kolmesaja.

Kui linnatornis vahtipidav valvur märkas Jaani hospidali tagusel karjamaal möllamist ning ratsanike kihutamist, siis tõstis ta lärmi. Kähku löödi hädakella, ja nüüd olid linlasist sellid, majasulased ja poi-

sid varsti jalul; ka kodanikke — meistreid ja kaupmehi, kes linnakaitsjaina käisid taplemas rüütli kombel raudrüüs ja hobusel ja keda seepärast nimetati poolrüütleiks, oli samuti jalul. Paljud relvastusid, millega juhtus: poisid ja sulased haarasid kirved pihku, mõnel sellil oli ka raske tahilukuga roostetunud püss, kuna poolrüütleil olid odad ja mõõgad. Pooled sellest kirjust salgast istusid hobuseil.

Ka Ivo Schenkenberg kippus kaasa. Isa ei hakanudki selle vastu paljut sõitlema, sest maja au nõudis, et ka siit peaks keegi minema; küll aga soovis ta, et läheks ainult Jacobus, kes olevat igas asjas hakkajam, ja pealegi oli poeg talle ikkagi armsam kui sell.

— Kui Jacobus tahab, siis võib ta minna, kostis Ivo ägedasti, — kuid mina tahan ratsutada sinu hobusel, sinu rinnakilbis ja kiivris...!

Et isa oli oma relvade kandmiseks vana ning nõder, kuna ta vanemal pojal Christofferil, kel oli juba naine ja lapsed, ep olnud tapluseks tahtmist ning lusti, siis oli isa Ivo minekuga nõus. Ainult ema püüdis küll säärasele meeletusele vastu sõdida, kuid et ka tema kaks kirjakut ja kari tallesid olid juba moskoviidi pihus, siis pidi temagi oma südamemure ning kartuse poja pärast vaprasti alla suruma ning andma koos emaliku õnnistusega talle ka tapluseks luba.

Nüüd ruttas Ivo üles kolikambrisse, kust otsis välja ämblikuvõrkudesse mattunud isa rinnakilbi, mille kinnitusrihmad olid hallitusest libedad ning ilged. Kui siis Bendix oli pannaldanud raudvesti talle ümber, kinnitas Ivo oma jalgadele raudsäärised

ja haaras nurgast kiivri, mille villvooderdisse olid hiired asutanud oma pesa ja kus nende vastsündinud pimedad pojad olid veel praegugi sees. Puistanud hiirepojad kiivrist ja sõtkunud need kanna all puruks, pistis Ivo haiseva raudkübara enesele pähe ning oli tapluseks valmis.

Vöötanud kõhule suure sõjamõõga, ruttas Ivo nüüd õue, kuhu õpipoisid olid vahepeal tallist talutanud hobuse ja tõmmanud talle sadulagi selga. Kinnitanud veel korraks kiivri libedat rihma, hüppas Ivo sadulasse ja sõitis siis majakondsete õnnitluste ja silmavee saatel hooviväravast välja.

Kogu Niguliste, Kraamipoodniku, Harju ja ka teised tänavad kihasid ratsastunud meistritest ja sellidest, kuna palju poisse ja sulaseid, varustunud kirveste ja varrastega, jooksis jalgsi ringi. Jacobus aga ruttas Karja tänavale lihunikmeister Guilielm Ephipphiarilt nuruma enesele sõjasõiduks üht veohobust, kellel ta siis sadulata ratsutades kihutas teistele järele.

Venelased olid linna karjamaal jõudnud kõik veised ja lambad kokku ajada ning, võtnud nad eneste keskele, liikusid juba Ülemiste mäele, kui tallinlaste salk tormas neile järele. Venelased näisid seesugusest ootamatusest esiteks nagu kohmetuvat ja väike osake neist pistis isegi plehku, kuid suurem osa pöördus ümber, koondus kokku ja jäi ootama seda imelikku salka, millest osa oli kiivreis ning päris rüütli kombel varustunud, suurem osa aga elajaverega määrdunud põlledes lihunikuselle, jahuseid pagaripoisse, kõverjalgseid rätsepaid, tahmaseid sepaselle ja pigitunud kingseppi.

Venelased ei jõudnud veel häältki tõsta, kui sellid ja hakkajad Tallinna poisid kihutasid maa müdisedes rüsinal neile otsa, lasksid püssidest mõned vigaseks ja lõhkusid kirvestega nende päid. Olgugi et lagedal on venelane arg sõjamees, kuid kui talle tuleb häda ning kitsikus kätte ja enam kuskile ep ole pääsu, siis võib ta ka päris tigedasti tapelda.

Näppamisele tulnud venelaste ninamees, üks noor ning uhke bojaar ehk aadlik, seisis sadula jalaraudadel püsti ja kisendas, et ei antaks armu roojaseile tallinlasile, vaid löödaks neid kui Kristuse ristipuu vaenlasi tsaar Ivan Vassiljevitši meeleheaks maha; ta kutsus ka Kristust abimehena taplema ning püüdis igati kinnitada oma kaaslaste vaprust.

Osa selle olid löönud end tihedasti ning paksult kokku ja kihutasid Ivo Schenkenbergiga kõige ees bojaari eraldiseisvale salgale robinal otsa. Mõõgad kolksahtelid, ähiti, oiati ja tapeti; kirved aga laksahtasid, kui nad lõhestasid luid. Risti hambail ja higipisaraist leemendava näoga lähenes Ivo raiudes bojaarile, kes veel ikka seistes jalaraudadel püsti tõstis löögiks oma kõvera saabli; äkki aga tõusis bojaari hobune, keda sõõrmeisse oli tabanud torge, tagumistele jalgadele püsti ja sotniku mõõk, minnes vihisedes Ivo silmnäo eest mööda, rabas löögi tühja. Enne aga kui bojaar jõudis teiskordselt tõsta kätt, pistis Ivo oma isa sõjamõõgaga talle kurgu alla, puurides läbi petukullast võrelid, mis ehtisid ta rinda. Bojaar pillas mõõga ja kukkus tagurpidi sadulast, kuna ta rind kattus verega. Nüüd segunesid härjad, veised, lambad, sead, kitsed, talled, hobused, ratsanikud, jalamehed, venelased, sellid, meistrid, sulased

ja poisid ühiseks kisendavaks ning möllavaks mügarikuks kokku, nii et oli kuulda ainult inimeste ja elajate röökimist selles siplevas hunnikus, kus taplusega ep olnud enam midagi hakkamist. Lõpuks eraldusid venelased ja pistsid mööda maanteed plagama, nii et tolm oli taga. Kuid sellid ei leppinud sellega, vaid kihutasid neile järele, kusjuures Ivo vanamoeline kiiver pöördus peas nii viltu, et ta suutis ainult parema silmaga piiluda vaatepilude vahelt ja oleks võinud kergesti lämbuda.

Olgugi et sellid ja meistrid sundisid oma märasid ja sälgusid kurjaga tagant, kaugenesid venelased oma metsikute ja sõjateenistusega harjunud stepihobustega neist ikka enam ja enam, sest tallinlaste hobused olid pikaajalisest tallispüsimisest jäänud jalust kangeks.

Pöördunud tapluseväljale tagasi, hakkasid tallinlased kokku ajama karja; kuid see ep olnudki kerge, sest hirmunud veised ning loomad jooksid püstitatud sabadega mööda avarat karjamaad ringi, nagu kihutaksid nad kiini. Kaheksa moskoviiti lamas seal tapetuna maas, kuid kolmel neist oli siiski veel vähe hinge sees. Väljasirutatud kätega lamas bojaar oma vere sees, nii nagu ta oli kukkunud. Ivo, kes teda oma suureks rõõmuks oli rabanud, päris ta relvad ja ruuna, kellele üks jalapoistest oli vahepeal selga karanud. Ivo võttis oma käega tapetud vaenlaselt ta kärbinahaga ääristatud sametise mütsi, puusalt hõbedaga ilustatud saablitupe ja väölt püssirohusarve; koos hobusega langes talle saagiks venelase sadula küljes rippuv lühike musket, mis oli Liivimaal harulduseks ja isegi terves maailmas ep olnud

seesuguseid uusimaid tuletorusid kuigi palju; see oli keerukasti ehitatud rataslukuga püss, mille väävlipannile käis liikuv riiv peale, nii et peagu iga raudkikkalöök andis tule. Säärase tapatoru täiendise oli nürmberglane Augustin Kotter alles viis aastat tagasi kavalasti välja mõtelnud, kuid imelikul kombel oli ta juba moskoviidi näppu sattunud. Et Ivo ei osanud seesuguse kavala riistapuuga paukugi teha, siis pidi ta seda kodus veel tublisti uurima.

Hüpanud venelaselt võetud toredale ruunale, ratsutas Ivo sellide, sulaste ja poistekarja ees nagu peamees kunagi tagasi linna, kus neid võeti suure austusega vastu; emandad ja mamslid, olles oma kirjaku või tallekese pärast mures, leidsid need nüüd elusaina ja terveina, mille tõttu nende keelepaelad pääsesid lahti ja nad ei leidnud suurest meeleliigutusest ning rõõmust enam küllalt ilusaid sõnu, millega nad võtsid neid vapraid poisse tänada ja kiita. Et karjaga ep olnud juhtunud mingit äpardust, siis olid emandad õnnelikud ja omaga rahul, nii et neil ep olnud rohkem millegi üle kurta, kui et tänaseks on lehmad ehmunud oma piima kinni.

Olgugi et kuldseppmeister Burchard Crameri tütar ning Ivole määratud mõrsja neitsi Gertrud Agneta oma toa aknast nägi, kuis Ivo sõjakate sellide salga eesotsas ratsutas mööda tänavaid, ei tundnud Ivo sellest kuigi suurt rõõmu. Iseasi, kui aknast piiluja oleks neitsi Dorothea...; kuid samas heitis Ivo seesuguse kentsaka mõtte oma peast, sest temale on määratud Gertrud, kellega ta peab olema rahul.

Kodused võtsid Ivo suure rõõmuga vastu; alles seal märgati, et ta ep olegi päris tervena pöördunud

tagasi, vaid ta kõrva taga oli suur verine nahahaav, mida Ivo ise suurest tuhinast ep olnud tundnudki.

Ühtepuhku pidid nüüd Ivo ja Jacobus jutustama kodustele, kuidas see taplus oli alanud, kestnud ja lõppenud, ja kuidas Ivo selle kange bojaari virutanud selili. Vaadates ning uurides venelaselt võetud toredat ruuna, pidi isa Christoffer teda aina kiitma, kuna Claus sõnas:

— Kui sul niisugune elukas on tagumiku all, siis võid ühe söömavahega kihutada Riiga!

Kuulnud ka teiste suust oma poja üle kiidujuttu, vangutas vana Christoffer pead ja mõtles: ega see Ivo veel päris hukas ep olegi, temast võib ikka kindlasti tulla meister, kui ta ainult oma liiderdamise maha jätaks; kuid lootes, et küllap naisevõtmisega seegi pahe temast kaob, asus meister Schenkenberg päris rahuliku südamega jätkama oma tööd.

Kuid egas sellega see lugu veel lõppenud: nüüd ei liikunud Ivo nimi enam ta kannul, vaid tõttas pikkade sammudega ees, käies läbi gilditubade, tapamajade, olles isegi mündrikel ehk paadimeestel suus ja ulatudes lõpuks auväärsete raatmanide kõrvu, sest see oli olnud alles temp — lüüa maha moskoviidi peamees ning bojaar keset tema oma väge. Isegi auväärse meistri Crameri tütar Gertrud oleks meelsasti tulnud oma tulevasele võidu puhul õnne soovima, nagu seda arvas heaks tema isa, kuid taibukas ema leidis, et enne kihlusi ep ole neitsil kuigi kombekas kohata oma peigmeest.

Õhtul läks Ivo paljude meistrite ning tsunftivendade tahtmisel ja lahkel kutsel Kanuti gildituppa, mis asetses Pikas tänavas Mustpeade ehk Mauritsiuse

vennaskonna maja lähiduses. Ja oli Kanuti gildimaja toredamaid kaheviilulisi ehitisi: ta isamajast viis gildiruumi suur portaal-uks, mille kohal asetses seinal püha Kanutuse kuju kilbi, mõõga ja riigiõunaga, kuna pojamaja otsmist viilu ehtisid kaks Danneborgi valge ristiga punast sõõri. Gildiruumid asetsesid maja alumisel elul, kuna ülemistel ning katustealustel eludel asetsesid tühjad koli- ja varakambrid ning üksikud panipaigad; suurtes keldrites, mille avaused olid naastutatud luukidega suletud, hoiti gildi õlle- ja veinitagavarasid.

Ivo tõusis mööda Kanuti gildimaja etiku treppi, mille servadel asetsesid ilustisiga paekivitahvlid, mis aga olid jõudnud nii kuluda, et raidilustisist oli näha veel ainult mõni üksik viinamarjakobar ja püha Kanutuse jalad. Läbinud gildimaja pimeda esiku, tuli Ivo suurde võlvsammastega joogituppa, kus palju meistreid ning gildivendi istus lauas. Siin oli Ivo käinud ainult ühe korra — siis kui kuldseppade tsunft tõstis ta selli seisusse; sellina võis ta siia tulla ainult meistrite ning gildivendade lahkel kutsumisel ning tahtel. Nüüd aga võtsid noorema pingi gildivennad ta suure hõiskamisega vastu ja pannes eneste kõrvale istuma surusid talle raske tinase õllepeekri pihku, kuna igasuguste ametite pidajaid meistreid kuhjus ta ümber, kõik tahtes juua temaga kokku.

Pärast kolmanda peekri tühjendamist lähenes Ivole kuldseppmeister Cramer ja asetades oma käe ta õlale ütles nõnda:

— Ivo Schenkenberg, täna väärid sa ka vanemate pingis istumist! ja võtnud Ivo käe oma kaenlasse,

talutas ta teda auväärsesse vanemate pinki, kus istusid tsunftide esindajad, oldermanid ja ainult kõige väärikamad meistrite seast.

Kui siis Ivo vanemate pingis tõstis talle ettelükatud täidetud hõbedase peekri, ei pidanud auväärsed tsunftivanemad sugugi paljuks temaga täna kokku juua.

— See oli tubli, Ivo, tubli neile väärasäärile, kiitsid oldermanid, — oli täiesti meistritöö!

— Aga ka sina oled saanud oma jao! naeris vatsa vabisedes lihunikmeister Guilielm Ephipphiar.

— Ainult tühine kriimustis... kostis Ivo sisemise uhkusega.

— Pulmadeks paraneb...! tähendas kuldseppmeister Cramer ja pilgutas kavalasti vasemat silma. — Võib olla, et siis oleme koguni sugulased ja joome teineteist laua alla!

— Ah nii...! hüüti Crameri mõistujutule teeskleva imestusega, olgugi et jutt tema tütre ja Ivo Schenkenbergi peatsest kihlusest liikus juba päris avalikult linnarahva suus. — Nojah, egas siis midagi — gildituba näeb peatselt jälle pulmi! ja peekreid tõusis ja langes kolisedes.

— Gertrudiga on nad ju paras paar, kiideti, — nagu ühe pesa munad! — ja õlut aina valati peekreisse, nii et seda voolas isegi lauale.

— Aga väärt väimehe saad, Cramer, tubli väimehe...!

— Halba ma ei valigi! kostis Cramer.

— Ja ep ole lakard...! sõnati uuesti täites Ivo peekrit.

— Aga mina ei saa sellest teps mitte aru, võttis nüüd purjujäänud lihunikmeister Guilielm Ephipphiar sõna, jõllitades seejuures oma härjasilmadega Cramerile otsa, — mispärast sa ruttad? Miks kihlad ning laulatad sa oma tütre noore selliga, kellel isegi veel rändamisaastad on tegemata, ja kas tast kunagi saabki meistrit, see on veel teadmata; kuid on olemas meistrikssaajaid vanu selle, kellel puudub ainult seisusekohane mõrsja, vali nendest...!

— Mis läheb see sulle korda, kellele ma oma tütre annan? ägestus nüüd kuldseppmeister Cramer, kes olles kümneid kanne õlut ja veini nahka pistnud, oli kaunikesti purjus; — ennem annan oma tütre ausat ametit õppinud noorele sellile, kui et ta oleks lihunikmeistri emand, kellele kõik linna hilpharakad jooksevad määgides järele!

Meister Ephipphiar jäi totrasti Cramerile otsa vahtima; kui aga ta mõtlemine pikkamisi hargnes ning ta hakkas aru saama, et seega pilgatakse teda ja ta poega, siis möirgas ta nagu vihane härg ja kargas püsti, et Cramerile õige vägevasti ning väärikalt kosta; et talle aga ei tulnud midagi parajat ning mõistlikku pähe, siis haaras ta joogilauast kinni ja käänas selle ühe ropsuga ümber, nii et peekrid kukkusid kolisedes põrandale, ujutades meistreid õlle ja viinaga üle. Seesugune temp ajas aga kogu laudkonna Ephipphiari vastu vihale, ja ta materdati vaeseomaks.

Kui purjus ja läbipeksetud auväärne lihunikmeister Guilielm Ephipphiar oli väljamagamiseks pistetud märatsejate lõõri riivitatud ukse taha, siis upitati kummulikäänatud raske tammine joogilaud jalgadele ja hakati põrandalt kokku korjama mõlgis-

tunud tinapeekreid, kuna õllest ujuvale põrandale raputati heinu.

— On aga elajal jõud...! siunati siis uuesti istudes.

— Egas tal asjatult ep ole kõht nagu ühismehe heinakuhi! irvitati nooremate pingis, kus oldi selle vahejuhtumi pärast rõõmsad ning tujus, sest nüüd pidi Ephipphiar korraldama gildi skraade ehk põhimääruse järgi lepituseks suure joomapeo, mida oldermanid talle juba ei kingi.

Et hilisõhtu saabudes muutusid pooleldi hämarad gilditoad päris pimedaks, siis läideti rasvapottide tahtidele tuli ja jooming jätkus. Täna oli meistritel ka põhjust rõõmustuda ning juua, sest pühitseti võitu. Igaüks püüdis teisest ette juua ning tõestada, et tema ongi see kõige kangem sõjamees.

Lõpuks kaldus jutt Padise maja piiramisele, kusjuures siunati tingväge ja isegi auväärne sõjaülem Carolus Hinriksen sai oma jao, et ta ei mõista maja vaenlaselt võtta.

— Räägitakse, et tingvägi hakanud nurisema ning nõudvat palka.

— Seda nad oskavad, aga kas kitsed on kunagi ka mõnda maja võtnud või sundinud allaandmisele ühtki linnust?!

Kui nüüd gildivennad oleksid vähegi kindlamini jalul püsinud, siis oleksid nad sellegi tembuga päris lahedasti toime tulnud, et haaranud relvad, oleksid hüpanud hobustele ja kihutanud Padise alla kitsedele näitama, kuidas tuleb võtta linnust. Olgugi et nende pead olid kuumad ja meeled sõgedalt sõjakad, ei suutnud neid aga nende jalad edasi viia.

See oli parajasti üheteistkümnenda löögi ajal, kui gildituppa toodi sõnum, et Padise all mässama hakanud tingvägi olevat otsaga jõudnud juba Tallinnasse. Algul ei tahetud seda sõnakuulmatut sõjasulaste karja lasta linnaväravast sissegi, kuid pärast nõupidamist Toompeaga otsustati neid meelitusiga võita ning tehti väravad lahti. Rae vastutusel andsid siis õllepruulijad igaühele neist kortli ehk neljandiku mõõtu õlut, lihunikud igale kompaniile kolm härga ja pagarid oma tagavaradest jahu.

Gilditoast tõttasid aga kõik joojad kuulama ja nägema sõjarahvast, kuna paljud neist, olles oma varanduse pärast tõsiselt mures, tõttasid koju. Ka Ivo, väljunud gilditoast, ruttas läbi Saiakangi Suurele turule, mis oli täis vanduvaid sõdureid, nende räbaldunud naisi ja kriimsilmseid pool-alasti lapsi. Samas hirnus väsinud hobuseid, kuna nälginud veohärjad möirgasid iketes. Segipaiskunud vankreid olid aga kõik tänavad täis, ja nende üle ei pidanud enam keegi hoolt.

Kulutulena lagunes nüüd linnas jutt, et markitandid, kes ep olnud täidinud anda oma õlletilka sõjasulaseile ja olid hakanud varem tulema, olevat Keila kiriku juures langenud kogu oma varaga tatarlasile õnneks. Tingsõdureil oli olnud veel nii palju kristlase armastust, et nad võtsid koristada markitantide surnukehi ja tuua neid enestega kaasa.

— Kas ka markitant Denhardi on tabanud õnnetus? küsis Ivo ühelt väsinud sõjasellilt, julgemata nimetada markitandi tütre nime.

— Siin ta peaks vedelema...! ja sõjasell osutas

vankrile, millel poolpõigiti ja risti lamas tapetuid terve virn.

Uurinud neid suveöö hämaruses, tundis Ivo peatselt ühe — oli Dauid Denhard, kelle pea oli löödud kuni hammasteni lõhki, kuna ta kustunud silmad jõllitasid taeva poole ja verine habe oli kikkis.

— Ei täidinud oma õlletilka meile jätta, sõnas tingsõdur, nüüd on ta saanud, mida tahtis!

— Aga Dorothea — tema tütar...?

— Jah — hukutas vanamees oma ahnusega sellegi hinge!

Ivo vajus ettejuhtuvale trepikivile, sest ta tundis, nagu oleks kogu maailm muutunud äkki tühjaks ning sisutuks nagu kõrb ja tema hinge läbinud kõle sügisene tuul. Kui sõjasell oli pöördumas teisale, hüppas Ivo püsti ja haarates ta käe hakkas teda usutlema:

— Missugusel vankril ta lamab?

— Kes, tema..? ja sõjasell hakkas irvitama: — Seesuguseid neitsisid ei tapeta, vaid võetakse elusalt, he-he-hee!

— Elusalt...! kordas Ivo ja ta ei teadnud, kas tunda seeüle rõõmu või mitte.

Elusalt paganate kätte, mõtles Ivo ja ei osanud enam liikuda paigast; kui aga sõjasell tahtis uuesti eemalduda, hakkas ta temast jällegi kinni ja küsis:

— Kust sa tead, et need olid tatarlased ja ei mitte venelased, egas teie neid ometi näinud?

— Näinud, he-he-hee! irvitas sõjasell. — Egas venelane ei vala õlut-viina ometi maha, vaid joob ta nahka; seda teeb ainult tatarlane, kes mitte süües

sõralise liha oli jätnud ka kõik veohärjad juttadesse alles.

Veel seisatas Ivo silmapilgu, siis aga läks ta joostes ja trügides läbi inimrüsina oma isakoju, kiskus talliukse lahti, saduldas venelaselt võetud musta ruuna, pannaldas mõõga vööle, tõi toast musketi, hüppas sadulasse ja ratsutas Karjaväravasse.

— Kuhu sa, hull, hilisööl tikud, tõreles väravavaht tõrkudes teda välja laskmast.

— Ava värav, hüüdis Ivo kärsitult, — sinu tõrkumine ei tee mulle mitte rõõmu!

Et Ivo oli palju kordi ajanud väravavahiga mõnusasti juttu ning oli temaga sõber, siis see avas ta ees ikkagi värava, ise sõnades:

— No sõida siis venelasele otse kurku, kui sa seda nii väga himustad!

Ja Ivo ratsutas Keila poole, hinges painav vaev ja kurgus kibelev nutt.

VIIES PEATÜKK.

1.

Pärast Rootsi omade lahkumist Padise alt saatis moskoviit Pärnu ja Paide majadest sinna abiväge, keda kuhjus nüüd nii palju kokku, et Padise õu oli sõjarahvast kubinal täis; kõigist enam ilmus sinna aga tatarlasi, kes nüüd lamasid ning pikutasid õuenurkades lasilate külge köidetud hobuste kapjade kõrval või jällegi hulkusid käratsedes ning oma tundmatus keeles kisendades ringi; kõik nad olid rõivastunud värvilistesse armjakkidesse ja zipuunidesse, mille hõlmad olid kaksikkõõruliste nöörsidemetega kokku köidetud.

Nagu paeltesse püütud linde tõid tatarlased Padisesse oma naisvange, keda nad metsalaagrites olid juba küllalt vintsutanud. Teiste seas toodi sinna ka neitsi Dorothea, kes alles nüüd toibudes suurest vapustusest avas esmakordselt oma laud. Kuid tatarlaste murza ehk peamees ei täidinud jätta teda lagedale õuele ahnete silmade alla, vaid laskis kanda maja idaservas asetsevasse linnuse-kirikusse, mis

nüüd oli antud tatarlastele asupaigaks. Et moskoviit ei hoolinud kunagi teiste rahvuste pühadusist, vaid püüdis neid teotada nii kuis ta mõistis, siis seega võisidki nüüd tatarlased seal irvitada: otse altari ees pügasid nad üksteisel juukseid ja karvu, mida pärast veega leotamist kaabiti ihutud nugadega maha, seejuures ise pomisedes tundmatuid palvesõnu, sest karvakitkumine ja -põletamine olevat mamelukkide jumalale meelepärane tegu.

Kirikus asetati neitsi Dorothea kivisele põrandale, kus ta vajus oimetuna kokku; olgugi et ta näokurrukesist vahtis nüüd vaev, oli ta veel ikkagi nii meelepärane, et murza püüdis teda haiseva kumõssi ehk märapiimaga toibutada; meeltesegaduses oli Dorothea tihtigi rüübanud seda jälki piima, kuid nüüd pöördus ta sellest jälestusega kõrvale.

Istudes külmal paepõrandal tuli nüüd Dorotheale selle kurva loo algus uuesti meelde:

Kui markitantide killavoor oli otsaga jõudnud Keilasse, siis sattus ta seal Hageri poolt tulnud tatarlaste möllavate salkade sekka. Parajasti kui esimesed vooriajajad tahtsid pöörata oma härjad ümber, kukkusid tatarlased kiriku tagant tulles neile kaela, tormasid oma väledail stepihobustel killavoori keskele ja hakkasid seal raiuma elusid. Küll tõmbasid veosulased vankritelt ja õllevaatide vahelt oma odad ja vardad, et südisti neile rohtlapenidele vastu astuda, kuid olles pikas vooris laiali pillatud, ei suutnud ka nende vaprus mingit kasu tuua: neid tõugati ümber, pisteti läbi, raiuti maha ja sõtkuti hobuste kapjade alla. Keerutades oma kõverat saab-

lit, pidi tatarlaste murza algul tormama Dauid Denhardi vankrist mööda, kuid kuulnud palaka alt neitsi hirmunud kiljatusi, peatas ta hobuse ja hüppas sadulast. Dauid Denhard tõmbus arglikult kägarasse kokku, ja tundes hirmu oma varanduse pärast, surus kaukaid tugevasti vastu keha. Heitnud pilgu palaka alla, haaras tatarlane neitsi Dorothea juuksed, keerutas need korra ümber käe ja rebis ta siis vankrist välja.

— Minu raha ja tütar..! kuulis Dorothea veel nüüdki karjumas oma isa.

Kuid metsmees ei hoolinud ristiinimese silmaveest ega hädast, vaid selle nägemine oli talle kõige suurem südamerõõm ning meelehea. Et aga tatarlane ei leppinud ainuüksi tütrega, sest kulla ja hõbeda järele on himukas nii kristlane kui ka pagan, siis kisendas markitant Denhard taeva poole:

— Issand, halasta sinagi..!

Kuid Issand on pikaldase meelega, keegi ei tea, missugune on tema kavatsus ning nõu ja kustsaadik tahab ta inimese südant ja neerusid läbi katsuda; seepärast näib tihtigi, nagu ei kuuleks ta oma sulase häält, veel enam aga tema nime salgaja liigkasuvõtja appihüüdu, olgugi et see karjub oma kõige suuremas hingeahastuses ning hädas.

Ja siis juhtus nõnda, et see toores tatari murza tõstis oma kõvera saabli ja lüües Dauid Denhardile pähe, lõhestas selle kuni suuni, kuna mõõgatera jäi hammastesse kinni.

— Isa! karjahtas siis Dorothea, tundes sooje verepritsmeid oma näol, ja kukkunud kummuli, ägas ta veelgi: — Isa, isa..!

Ja ei kuulnud ta enam tapukisa ega veoloomade röögatusi, ei teadnud ta vahepealsest midagi, enne kui nüüd Padises toibudes avas oma silmad.

Kuid kiriku võlvide alla tikkus ka venelasi, kes olid samutigi ahned tüdrukute järele; nad tulid trobikonnas, vahtisid neid keelt laksutades ja haarasid oma kasimatute kätega neist kinni. Tehes ahvatlevaid liigutusi, püüdsid nad võrgutada ka murza valitud neitsit, kuid see ajas tatarlaste peamehe vihale, nii et ta tõukas venelased Dorothea ümbert eemale.

— Kuidas, meid Kristuse kummardajaid tuled sa, uskmatu koer, tõukama! karjusid venelased ja haarasid Dorotheast kinni, sest sõjakomme ei lubanud kellelgi pidada tüdrukuid ainuüksi enesele.

Nähes, et hakatakse ära kiskuma ta saaki, tõmbas murza vöölt oma saabli, kuna venelased paljastasid berdõšid, ise seejuures kisendades nii valjusti, et rüvetatud pühakoja võlvialused kajasid vastu. Kuid tatarlased ei jätnud oma peameest hätta, vaid katkestanud karvapügamise, tormasid talle appi. Seega muutus endine jumalakoda paganate tapatallermaaks.

Nüüd aga viidi ülemvojevooda Daniil Tšihhatšovile sõna, et tema sõjamehed ning sulased olevat läinud ühe Liivimaa vangistatud tüdruku pärast tülli ning kaklevad vereni. Kuuldes seda, laskis ülemvojevooda trabantide kaudu teha seesugusele häbistavale möllamisele lõpu ja tuua oma silmade alla selle tüdruku, kelle pärast tema sõjamehed on hakanud lõhkuma iseennast.

Padises oli ülemvojevoodasid kaks — Daniil Tšihhatšov ja tema leitnant ning abiline Mihhail Sitski. Vojevoodasid peeti ühes ning samas linnuses ainult mõni aasta, mille kestel ülemvojevooda ei tohtinud ilma käsuta sealt kunagi lahkuda, kuna luurajatega käis väljas aeg-ajalt tema abi, kes ühtlasi oli ülemvojevooda salajane järelevalvaja ning tema peale kaebaja. Nii oli Moskoovia suurvürst ning tsaar püstitanud omas riigis kogu valitsemise ainuüksi salatsemisele ja äraandlikule pealekaebamisele.

Ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov istus parajasti oma suures tugitoolis, kus ta tihtigi armastas pärast piiramise nälga puhata, kui trabandid tõid neitsi Dorothea ta ette ja surudes teda põlvili maha käskisid anda vägeva käskija jalataldadele suud. Kui nüüd Daniil Tšihhatšov märkas enese ees põlvitavat valgenäolist neitsit, siis kadus ta meelekarmus ja ta raugastuv süda hakkas nagu uue jõuga elama. Saanud lahkumiseks käsu, kummardusid ihukaitsjad maani, kuna nende peamees seisusekohaselt ainult vööni, ja läksid siis esikusse, kus jäid truude tserberitena valvama oma käskija ning isanda läve. Daniil Tšihhatšov kummardus aga enese ees põlvitava neitsi kohale, tõstis ta jalule ja talutas suurele pingile istuma, ise seejuures kõneldes lahkeid sõnu. Olgugi et Dorothea ei saanud tema kõnest aru, tundus talle siiski, et see inimene ep ole mitte tige, ja puhkedes nutma valgusid suured pisaranõred mööda ta põski alla. Daniil Tšihhatšov, kes ep olnud mitte kurja ning tigeda südamega, härdus nüüd samuti ja pühkis oma võidunud käisega neitsi näolt pisaraid.

Et aga Dorothea oli väntsutatud ning väsinud, siis tabas teda rammestus ning ta silmalaud vajusid kinni. Nüüd haaras Daniil Tšihhatšov selle väsinud neitsi kätele ja kandis ta tagumisse kambrisse, kus asetas suurde sängi puhkama ja tõmbas eesriided hoolikalt kokku, et kärbsed ei tikuks eksitama magaja rahu. Siis pöördus ülemvojevooda tagasi oma vastuvõtukambrisse, kus teda kantsler — köster ehk djätšok Ivaška ootas pussaku külge köidetud tindipõie ja hanesulgedega, et linnuse moonavarasid kaalu järgi kirja panna.

Samal ajal viibis maja ülemises nurgakambris ülemvojevooda Daniil Tšihhatšovi pärisnaine Matrena Ivanovna koos oma kambriseltsilise ning ümmardaja Marfaga; aeg-ajalt lobisedes niplasid ning nidusid nad puuraamide vahele pingulitõmmatud riidele värviliste lõngadega pühakupilti. Et jõuka ning tähtsa bojaari naise tegevuseta ning lodev elu möödus palvetamise, söömise ja unega, siis püüdis ta aeg-ajalt peletada igavust mõne kirikuilustise väljaõmblemisega.

Matrena Ivanovna oli tõmmukas naine, nii vana, et ta oli jõudnud oma mehele sünnitada juba seitse last, kes aga kõik Daniil Tšihhatšovi kurvastuseks olid surnud rõugetesse; kuid veel suuremaks kurvastuseks oli Jumal pööranud ta naiselt oma õnnistuse, nii et ta ei suutnud enam sigitada talle ühtki vanade päevade lohutajat.

Tuba, milles bojaaritar koos oma ümmardajaga töötas, oli rõskusest kriimuline, kuna ainult üks aken, mille tinaraamidesse surutud värvilised klaasid lasksid vähe valgust läbi, jättis ta hämaraks; see-

pärast oligi niplamisraam nihutatud aknale hästi lähedale. Selle kambri seinu ehtisid tillukesed ja ka suured pühakute pildid, mida kokku oli seitseteistkümmend tükki.

Praegu nidus Matrena Ivanovna kardniiti siidriidesse, kuhu pidi tulema kuldne sõõr — pühaku aupaistuse kroon. Aeg-ajalt heitis ta pilgu aknast, kust meeli eksitavalt riivas ta silma teises majatiivas asetsev liivimaalaste kirik, mille nägemine sundis teda suurest põlgusest sülitama vastu aknaklaasi, mis oli täis ilanõresid; kuid bojaaritar tundis sellest tõsist rahuldust, et ta niigi võis avaldada oma suurt usklikkust ning põlgust kõigi paganate vastu. Sel puhul mõtles ta alati Moskooviale, kus on tuhandeid kirikuid ning palvekodasid, kuna aga Liivimaal võib nende puudusel isegi tõsise kristlase hing hukka minna; ja see oli tõsi, sest kirikut vajas venelane enam kui vihusauna. Siiski ei ihanud Matrena Ivanovna minna tagasi Moskooviasse, sest ka seal olid omad hädad, sest tsaar oli muutunud meeletuks ning hakanud toitma bojaaridega oma koeri. Nii elas Matrena Ivanovna nagu kahe maailma vahel ega teadnud, kus oleks tal kõige parem asupaik; seesugune kahtlemine muutis teda aga tujukaks, nii et ta tihkas mõnikord isegi oma abielumehele ning käskijale tekitada meelepaha ja tuska.

Kui päike hakkas kambrist kaduma ning veripunased laigud, mida heitis värviline aknaklaas, seintelt nihkus uksele, siis seega oli saabunud lõunatund. Matrena Ivanovna torkas oma nidumisnõela riidesse, põlvitas pühurite kujude ees, palvetas härdasti, tegi enese kohal mitmekordseid ristimärke ja

läks siis magamistuppa söötma kanapoegi, kes jooksid piuksudes voodi all ringi. Kui ta koos ümmardajaga oli laskunud mööda kivitreppe, siis andis ta oma põllepaelte küljes rippuvad toidu panipaiga võtmed Marfale, kuna ise pöördus oma magamiskambrisse. Kuid see, mida Matrena Ivanovna seal nägi, täitis ta uskliku abielunaise südame jahmatava jubedusega: keegi naine, peaaegu veel tüdruk, oli pugenud tema abielusängi. Bojaaritari silme-esine tumenes, ta süda kiskus kramplikult kokku ja sinna asus kättetasuiha. Ta haaras voodis lebava võrgutaja juustest, kiskus ta ainsa ropsuga põrandale ja karates talle otsa hakkas teda sõtkuma; kuid sellest tundus talle veel vähe, nii et pimedast armukadedusest kihutatud, sülitas ta maaslamajale näkku ja hakkas rebima talt kõrvu.

Kuuldes kisa, jättis Daniil Tšihhatšov oma kantsleri koos ta tindipõie ja sulgedega laua äärde ja tõttas oma magamiskambrisse. Nähes seal oma naist, keda Kristus oli kunagi talle andnud, peksmas seda inglitaolist neitsit, täitus bojaari õilis süda nii suure vihaga, et ta kaotas oma rahuliku meele, tormas vahele ja lõi lahtise pihuga vastu oma naise silmnägu.

— Kes on selle maja peremees, kas sina?! kisendas vojevooda ja lõi oma naist veelgi.

Nüüd rabeles Matrena Ivanovna end oma mehe käte vahelt lahti ja jooksis toast, kuna bojaar Daniil Tšihhatšov tõttas tal kannul. Olgugi et keegi ei astunud teel talle ette, jäi Matrena Ivanovna lossiõues oma mehele körtsikutpidi ometi pihku. Et ta julges oma abielumehe õiglase viha eest põgeneda, sellest muutus Daniil Tšihhatšov nii tigedaks, et ta

lõi juba esimese hoobiga Matrena sõõrmetest vere. Nähes verd, lõi Tšihhatšov veel valusamini, nagu ep oleks Matrena ta abielunaine, vaid vaenlane. Ähkides kannatas Matrena Ivanovna vaiksesti, sest kombekohaselt pidi abielunaine kaebuseta alistuma oma mehe tahtmise ning meelevalla alla.

Nüüd jooksis teisigi bojaare, trabante, streletse ja ratsamehi lossi siseõuele kokku, ja asudes tihedasse ringi, jäid vahtima, kuidas isand ning abielumees nuhtleb oma sõnakuulmatut naist. Keegi neist ei mõtelnud seesugusele komberikkumisele, et oleks astunud sõna või käega vahele, sest perekonnas valitseva püha õiguse järgi oli abielumehel oma naise üle täielik meelevald. Asetades käed puusa või seades need rinnale risti, vahiti huviga naisepeksmist pealt ja ainult arutleti omavahel, et kas tapab või ei tapa.

Seesugune hull peksmine ep olnud küll kokkukõlas venelaste domostroi ehk koduse kuulugemise raamatuga, mille arukas preester Silvester oli pannud targasti kirja, üteldes, et tark abielumees peab aegajalt peksma oma naist ja lapsi, kuid ta peab seejuures hoiduma löökide andmisest pähe ja südame alla; naist pekstes käskis domostroi viia ta ebaviisakate silmade alt eemale, ja alles seal, kiskunud temalt särgi, pidi mees, hoides oma naist kätest, lööma mitte ägedusega, vaid suurima lahkusega, kuid siiski vajaliku jõuga talle vastu pihta ja õlgu.

Kuid nüüd suures vihas ning tigeduses ei pidanud ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov domostroi õpetusest kinni, vaid tõuganud oma naise pikali, tallas kannustatud saabastega tal otsas. Juba oli Mat-

rena ülahuul astutud lõhki, kannuste teravad sämpsud käristanud ta ninasõõrmed puruks ja ta rõugearmine nägu täis veriseid lõhesid, kuna mustad juuksed mähkusid Tšihhatšovi hõbedaste kannuste ümber.

— Kas tapab või ei tapa? arutleti edasi.

Kui nüüd Matrena silm lömastus ja see voolas limana välja, siis tungis ta veriste igemete vahelt valulik inin. Et ta aga häälitsedes julges avaldada oma mehe ning isanda tahtmise vastu nurinat, siis vihastus Daniil Tšihhatšov seeüle nii hullusti, et ta tõmbas ühe pealtvaataja töölt mõõga ja pistis selle oma maaslamavale naisele rindu.

— Daniil, kiljahtas Matrena oma verise suu läbi, — andku Jumal sulle andeks..! ja ta tahtis teha enese kohal viimse ristimärgi, kuid kõverdunud käsi ei suutnud seda enam ja ta heitis korisedes hinge.

— Ikka tappis! sõnasid pealtvaatajad ja noogutasid päid. — Tappis..!

Nüüd ehmus Daniil Tšihhatšov, ta pillas verise mõõga ja vajus nuuksudes oma naise elutule kehale kummuli; oma mõtlematu teo ning äkilise viha üle valas ta nüüd suuri pisaraid ja nuttis nii härdasti, et isegi pealtvaatajail hakkas temast kahju. Kui ta oma naise jahtuval kehal oli juba küllalt nutnud, haarasid ülemvojevooda lähemad seltsilised temast kinni, upitasid jalule ja sõnasid lohutuseks nõnda:

— Küllalt, küllalt nutta — Daniil Tšihhatšov!

— Sooviksin... nuuksus ülemvojevooda, keda aga nüüd ei võetud kuulda, vaid talutati maja ülemisele elule ta tubadesse, kuhu läks ka preester Ignati, et võtta teda pihile ning andeks paluda ta

pattu. Matrena Ivanovna elutu keha kanti aga lossi, kus asetati valge linaga kaetud lavatsile.

Õhtul läks preester koos oma köstriga lossiõue ehitatud väikesesse puukirikusse, kus pidas lahkunule hingepalve. Musta kirstuga toodi sinna ka surnu, kes asetati vilkuvate vahaküünalde vahele, kuna Daniil Tšihhatšov jäi ta juurde palvetama kogu ööks.

Kui esimene kurvastus oli möödas, siis hakkas Daniil Tšihhatšov imelikul kombel matustega ruttama, mis käis senituntud kombe vastu, sest kadunust lugu pidades hoidsid venelased oma surnuid mõnikord isegi kogu aasta matmata; kuid Tšihhatšov asus seda tegema juba kolmandal päeval, aga nii toredasti, et Matrena pidi kindlasti jääma rahule. Matusepaigaks oli venelasil müüritagune õnnistatud metsaalune, kuhu juba ennegi oli maetud inimesi. Kõige ees kõndis preester Ignati oma toredas kuldkarraga tikitud mustas mantlis ja õõtsutas suitsevat viirukikoppa, ise pomisedes läbi oma musta habeme palvesõnu; kõlksudes heitis viirukikopp sinist tossu, mis pidi peletama paharette, kes alati olid kargamas pulma- ja matuserongide ees, kust nad leidsid enestele ka kõige paremat saaki. Preestri järel kanti suuri pühakupilte, siis toodi surnukirst, selle järel sammusid lauljad, naised, pikad voorid sõjamehi ja igasugust uudishimulikku Padise maja rahvast.

Haual laulis preester koos oma psalomštšikute ehk salmilauljatega lõpuks püha Afanassi ususümboli laulu, millega ka Matrena Ivanovna hingeke saadeti Issanda kohtu ette. Kui haud juba kinni oli aetud, siis palvetas preester Ignati veel kord, et

Issand halastaks oma orja Matrena Ivanovna peale ning võtaks ta oma kotta.

Õhtul aga pidas Daniil Tšihhatšov lahkunu mälestuseks peiesid, kus söödi ja joodi palju viina, millest satuti nii suuresti tujju, et tantsiti preester Ignatiga eesotsas püha Afanassi usüsümboli lauluviisi järgi.

2.

Juulikuu algusest kuni selle lõpuni käisid venelased ja tatarlased Paidest ja Padisest Tallinna all lärmi löömas, langedes tihtigi kodanike hobustele, veisekarjadele, sulastele ja tüdrukutele kaela, kui need viibisid ümberkaudsetel karjamaadel või käisid niitudel tegemas heina; nad viisid Tallinna ümbrusest ka palju talupoegi ühes nende naiste ja lastega vangi ja lõid neist paljud maha. Siis kuuldus mitte ainuüksi talupojelt, vaid ka kodanikelt palju kurtmist, hädaldamist ja nuttu.

Moskoviidi sagedaste kiusamiste pärast oli Harjumaa jäänud talupoegadest tühjaks ning lagedaks, sest kes neist eluga pääses, see katsus tulla ikka Tallinna alla, olgugi et enam ep olnud talv, vaid oli suisa suvi. Ja põgenikke oli Tallinna ümbruses nii rohkesti, et isegi Kalamajas mündrikkude ehk paadimeeste ja kalurite õuedes ei leidunud enam jalatäitki lagedat maad.

Päris müüri alla ei tihanud moskoviit siiski tulla, sest tornides oli alati osa püssikütte hakkamiseks valmis ja nad võisid põletada neile sekka. Samuti asus osa tingväge linnaäärsetes kodanike suvimajades, kuhu seekord moskoviidi kartusel ei kolitud,

vaid pigem kannatati jäledat haisu, mis igal suvel levis tallinlaste profattidest ehk roojakastidest ja pottidest; kuid omajagu haisutasid ka Toompea kloaagid, mis olid ehitatud kõrgele müüriservadele, nii et kogu Toompea müür oli roojajugadega paksult määritud. Nii oli moskoviidi eemalepeletamiseks ka tingväest omajagu kasu.

Sõjasulaste käe läbi moskoviidi lõast pääsenud vabadikud Tont Almutelas ja Mats olid Tallinnasse jõudes löönud sõjasellidest lahku ja seltsinud oma suguveljedega — Harju talupoegadega. Nüüd pikutasid nad linna vallikraavi äärsel murul, kus neil ep olnud mingit hakkamist. Tallinna toredus, mida Tont ja Mats olid esmakordselt näinud, masendas neid algul nii hullusti, et nad hakkasid isegi kartma seesugust vägevust, mida kõike inimese käsi ei oska luua. Kuid et toreduse vahtimine väsitab, siis tüdinesid nad sellest õige pea.

Kogu linna ümbrus oli täis Harju talupoegade laagreid, kus elati mustlaste kombel koos naiste, laste ja üksikute alalejäänud lojustega, kes närisid kasinat rohtu. Osa talumehi tukkus oma vankrite ümber, osa ajas omavahel juttu, kuna nende naised kasisid laste päid.

— Häda ja pain läheb ühtepuhku hullemaks, kurtis talupoeg Kirr Isotamm oma kaaslasile; — nälgisime kogu talve, lootes, et kui tulevad suve silmad, siis oleme suurest hädast üle.

— Ka suvi näitab nüüd hambaid! kosteti.

— Maarahvas on unustanud Jumala, sellepärast..! sõnas Tõss.

— Jumal, põlastas Rapp, — kas Jumal on meid

kunagi aidanud, teinud kedagi terveks, või on ta kellelgi täitnud kõhtu?

— Kas Jumal suudabki olla meile ja sakstele ühteviisi hea, seletas omakorda Kirr, — sest kus enam koeri koos, seda vedelam on seal lake! Parem valime enestele mõne teise usu, mille Jumal on kangem ning aitab meid hädast.

— Ja missugust usku sa siis tahad? päriti.

— Minu mõistus ütleb nõnda, et kui katsuksime venekate usuga, see peaks kindlasti olema enam kui meie praegune saksa usk, kostis Kirr; — venekatel ep ole praegu millestki puudu, aga näe, meie oma saksa usuga nälgime!

— Sa tahad siis venekat hakata kummardama, himustad tema paganlikku usku! ja mehi muutus kurjaks.

— Aga mehed, mehed, pidage ikka aru, manitseti kurjustajaid, — meil ju ükstakõik, missugune usk, peaasi, kui ta annab aga leiba ja et ta jumal ep oleks liialt kuri ega nii sagedasti ei nuhtleks!

Ja nii leiti, et Kirri sõna ep ole mitte päris vale.

Et päike liikus kõrgesti, siis kiskusid mehed oma vammused seljast ja lasksid tuulepuhanguil jahutada oma higist nahka; nende haisev ihu, mis ep olnud tundnud enam ammu vihta, meelitas kokku kärbseid, keda nüüd aina kihises nende ümber.

.— Ja mida ütled sellest sina — rannamees? pöörduti pärimisega vaikselt põõnutava Tondi poole.

— Mina, kordas Tont, — mina ei usu enam ühtki jumalat, sest kõik nad on ühteviisi halvad!

— Vaat see tuli mehe suust! kiitis Rapp.

— Kuidas ei usu, imestus Tõss, — elad siis pagana kombel?!

— Kas või pagana..! kostis Tont, pöörates teist külge.

Kui aga mehed usu üle veelgi vaidlesid, siis torkas Tont nende jutule sekka:

— Meie põlve ei paranda ei saks ega tema usk, venekas aga ammugi mitte!

— Ka selles ep ole valet! kosteti.

— Mida meil tuleks siis teha? kibeles Kirr, kelle arvamust ei peetud õigeks.

— Mida, kordas Rapp, — pigista hambad kokku ja kannata, mis muud!

— Ka kannatamiseks ep ole enam jaksu! ohati.

— Kes ei jaksa, see peab lõppema!

— Peame paluma Jumalat, et ta kingiks Rootsi kuningale võidu! sõnas Tõss tõsiselt.

— Kui meie ise ennast ei avita, ei siis aita Jumal ega kuningas! ütles Tont ägedasti.

— Kuidas sa ise avitad? ja mehed laiutasid käsi.

— Maarahvas võtku vemmal..!

— Vemmal?!

— Ja ka tapper! lisas Tont.

— Tapper, sa, külamees, ära naljata; kui sakski ei saa enam hakkama, kuis siis meie — maaorjad..?!

— See ep ole enam mehe jutt, ütles nüüd Rappki; — sõna mis sa sõnad, aga kus paadis oled, seal pead sõudma ning olema seisusega rahul!

— Tõprale ei kõlba sadul... ütles Kirr.

— Ei kõlba... sõnasid maamehed; — saks on loodud sõdijaks, ja kui tema ramm enam ei aita, kuis siis meiegi — viletsad..?!

— See on tõsi, viletsatega ei peeta taplust! ja Tont käänas selja vastu päikest.

— Küllap ikka meilgi oleks hakkamist ja jaksu, aga ei tohi, sõnasid nüüd harjulased tasemini; — näe Kolovere all hakkasime näitama oma kangust, aga mis sellest tuli — kõik saime vitsu!

— Hoiad ise, hoiab Jumal! ohkas Tõss.

— Kolovere all saime seepärast peksa, et palju meie maamehi läks sakste kilda, ja Tont kargas istukile; — mitte saks, vaid meie omad talupojad nuhtlesid meid seekord veriselt!

— Muud ep olnud neil enam teha, sest Mönnikhusen kimbutas! ohkasid vanemad mehed, kellel see kurb lugu püsis veel päris hästi meeles.

— Kimbutas, ja viha virildas Tondi näo, — mehed olid arad, ühe saksa ähvardus pani neid kartma, muud kimbutamist ep olnud kuskil!

— Mis sinna parata, ohati, — orja veri on kerge värisema!

— Siis ärge kurtke ega lootke abi Jumalalt, kes ilma maksuta ei anna midagi, sest ta on ainult vägevate ning sakste jumal!

— Oi poeg, sõnas nüüd üks hallipäine taat, — ära näita säärast sõgedat kangust, sest eks sa tea, et nõtrus võidab, aga kangus kaotab!

— Sinu jutt on sõge, tal ep ole ühtki sõlme ega jätku, sõnasid nüüd ka teised, kuna Tõss ütles pilgates:

— Ema pistab küll nisa lapsele suhu, aga meelt ei anna ta mitte; nii oled sinagi jäänud oma meelemõistusega puudulikuks!

— Olgu mu meelemõistus nii puudulik kuitahes, kostis Tont, — aga teil ep ole jällegi julgust!

— Julgele soele tuleb ruttu ots! vastas Tõss.

Nüüd tõusis Tont, kelle meel ei kannatanud tühist hooplevat sõnelemist, ja hakkas kõndima ümber linna ringmüüri. Samas tõusis seni vaikides istunud Mats ja läks lonkides talle järele. Neil olid ümber sõjasulaste keigarlikud rõivad, mille tõttu suguvennad vahtisid algul neid võõrastades ja püüdsid nende seltsist hoiduda; kui aga pärast nähti, et need ep ole saksad, vaid omasugused maamehed, siis kadus ka kartus ning umbusk nende vastu. Tondil olid jalas maasulase kingad, kuna Mats pidi leppima viiskudega, sest ükski sõjaselli king ep olnud mahtunud talle jalga. Mõlemad nad olid Padise alt tingväest toonud kaasa ka harkpüssid, mis nüüd puhkasid talupoegade vankreis pahna all.

Linna läänepoolse müüri ääres jäi Tont koos Matsiga peatuma ja nad hakkasid uuesti imetlema kindluse vägevust: müür näis olevat nii kõrge, et pane või kümme meest üksteise otsa püsti, siis vahest ulatub vaatama üle selle serva, ja kõik laotud puha paest, vägev ning kindel; selle vastu võib venelane joosta puruks oma pea, aga müür jääb ikkagi püsima. Ja veel tornid — iga saja sammu tagant üks, nii kõrged, et müts kukub maha, kui hakkad vahtima nende latva; kõikjal neil tornidel olid veel punased kuhjataolised kübarad otsas. Tont oli juba varemgi katsetanud loetleda neid torne, kuid iga kord oli tal tulnud sõrmedest puudus ning ta oli läinud loeteluga segi. Nüüd katsetas ta seda

uuesti ja lõpuks arvas, et Tallinnal on kakskümmend kaheksa torni.

Igast torniaknast või laskepilu vahelt vahtis välja kahuriots, kuna mõne nurga tagant paistis ka valvuri karune nägu, kui ta oli uurimas kaugust.

— Kui nüüd leiaks mõne ruuna, ohkas Tont, — lippaksin veel korraks vaatama oma kodu!

— Ära kipu, noomis Mats, — ega veneka lõast alati nii kergesti ei pääse!

— Emm vaevab südant, igal ööl kuulen ta kisendavat häält, ütles Tont vaikselt; — nüüd aga tahan teda veel kord otsida, vahest on mul seekord õnne?!

— Küsi harjukatelt, vahest mõni annab sulle seniks oma looma?!

— Ei neist anna keegi, ja Tont heitis lootusetult käega; — igaühel on tema oma armas ning ta hoiab teda nagu silmatera.

— Ega talumees oma viimsest varast võigi lahkuda, sest ta loodab ikka kunagi pääseda põllu juurde tagasi; aga sa võid ju neilt pärida, egas küsija suu pihta lööda!

Uuesti pöördusid nad kaaslaste juurde tagasi, kus Tont hakkas kurtma oma häda.

— Hobust tahad, imestuti; — ei, looma ei anna, viid ta ainult venekale õnneks!

Nüüd seletas Tont, et ta ei astu ühegi venelase teele, vaid hiilib mööda metsi, et otsida oma naist.

— Naist, imestuti, — no mis tast lähed otsima, neid siin kõik paigad kubinal täis, et vali missugust tahad, ja vabadikud viipasid vankrite juurde, kus kükitas kirjudes kapukates tüdrukuid ja naisi, —

vali neist enesele üks, ja Pühavaimu papp paneb veel paari, kui tahad!

Tont raputas pead ja kostis, et tema tahab leida ainult oma.

— Oma, irvitati, — kas siis kunagi on naine ainult oma? Ei, mets ja naine, need on ikka maailma päralt!

Nii jäi Tondil seegi nõu katki.

Õhtul lamades ja vahtides tähistaevast, tuli Tondil tema venelaselt võetud ruun uuesti meelde. Oli ilus loom, paari tunniga võiks ta viia siit Mõla külla, mõtles Tont. Ja samas tärkas temas kentsakas tahtmine ning soov, et kui katsuda korraks venelaste kallal õnne, äkki saab neilt jällegi mõne hobuse?

— Mats, kas magad? pöördus Tont kõrval lamaja poole.

— Nüüd saab magada ööd ja päevad läbi, nii et uni ei kipu enam silma ja rahutus sügeleb peas!

— Kas mäletad mu ruuna?

— Veidi mäletan, oli tore loom!

— Selle võtsin venekalt!

— Nõnda kõnelesid kord.

Nüüd neelatas Tont kuuldavalt, enne kui küsis:

— Ons sul sarves veel rohtu?

Võtnud pussaku küljest püssirohu-sarve, raputas Mats seda kõrva ääres ja kostis:

— Ivake nagu krõbiseks...

— Ons sul tahtmist tulla tee äärde varitsema? küsis Tont äkki.

— Keda? ja Mats tõusis istukile. — Keda peaksime varitsema?

— Keda muud kui venekaid; laseme neist mõne maha ja toome ruunad kaasa!

— See nõu ei vääri kiitust! ja Mats laskus uuesti pikali.

Ka tema on nagu iga teinegi, kartlik ning arg, mõtles Tont kibestudes ja talle näis, et ta vastu sõitleb kogu maailm — venelased, sakslased, Jumal, maamehed ja nüüd on isegi Mats asunud vastaste kilda. Ta pöördus oma mätasonnis teisele küljele, kuid uni ei tulnud ikkagi silma.

Tänasega lõppes pühapäevaõhtu, millal vabadikud pugesid juba aegsasti magama, sest hommikuse päikesetõusuga pidid paljud neist olema Ülemiste ja Irumäe niitudel heinatööl, kuhu raat saatis hulkuvaid ning kodutuid talupoegi, lastes neil seega teenida enestele vähemalt peatoidust. Kuid sedagi tööd ei jätkunud kõigile ja mitte kauaks, kuna selle lõppedes pidid talunikud nälja kartusel minema tagasi oma rüüstatud kodudesse, kus neid ootasid ainult tallatud põllud ja tatarlaste haljas mõõk, mis ühtepuhku vingus neil käes ega roostetunud kunagi. Seepärast ei julgenud vabadikud isegi heinamaadel heita ööpuhkusele, vaid pugesid öösiks ikka linnamüüride lähedusse, sest mine sa tea, kust metsa tagant kargab venelane äkki välja ja viib hinge.

— Tont, kas sa ikka ei maga? küsis Mats, kui kaaslane ta kõrval rahutult vähkres.

— Ei suuda...!

— Nii palju ära muretse, küllap tuleb tagasi!

— Veneka küüsist ep ole keegi tulnud..!

— Miks ep ole, sõitles Mats vastu, — minugi ema tuli tervena tagasi!

— Sinu ema, Mats, imestus Tont; — ise sõnasid, et tatarlased võtnud talt hinge?!

— Jah, hingekese võtsid nad elajad eidekeselt küll, ja Matsi hääl muutus nukraks; — kimbutamine juhtunud aga siis, kui mind ep olnud tal üsaski.

Ja Mats jutustas Tondile, kuis venelased olevat tassinud hobuste seljas ta ema ühest laagrist teise, kuni lõpuks halastanud ja lasknud ta lahti, ilma et oleksid teinud talle hädagi.

— Nagu näed, igakord venekas ei himustagi hinge, lõpetas Mats oma öise vestluse.

Olles suure vaikimise ning tähelepanuga kuulanud kaaslase juttu, sõnas selle lõppedes Tont:

— Tead, Mats, seda lugu kuuldes muutus mu híng hoopis kergemaks.

Lõpuks jäid nad siiski magama.

— — — — — — — — — — — — — —

26. juuliks olid Rootsi omad ennast Tallinnas nii ratsa- kui ka jalameeste poolest uuesti täiendanud ning kohendanud ja nüüd kõike jõudu kokku võttes läksid nad hommikul uuesti välja, et langeda Padise ümbrusse koondunud tatarlasile ootamatul kombel kaela ning tasuda kätte kõigi nende tehtud hädade ja kahjude eest.

Teiste seas ratsutas ka Tallinna mündimeistri Christoffer Schenkenbergi noorem poeg ning sell Ivo, kes päris ootamatult ning kõigile arusaamatul kombel oli jätnud oma auväärse ameti kõrvale ja liitudes sõjarahvaga hulkus nüüd nagu marutõbine koer ringi; ei hoolinud ta isegi sellest, et õpetaja Thomas Gerstenberger oli Nigula kiriku räästtoolilt juba kolmandat ning viimast korda teda koos voorusliku neitsi Gertrud Agneta Burchardi tütre Crameriga maha kuulutanud; seega jäi väljakuulutatud

pulm pidamata ning Ivo vanemad sattusid suurde häbisse ning langesid kodanike pilkamiste alla. Nüüd oli aga Ivo Padisesse mineva tingväe seas esimesi.

Kui vabadikud tulid õhtul heinateolt, siis kuuldes, et Rootsi omad läinud tatarlaste karistamiseks välja, tärkas neist mõnelgi lootus, et vahest toob see nendegi põlvele parandust. Paljud neist aga heitsid lootusetult käega ja osutades põlvepikkusile poisikesile, võtsid sõnada:

— Vahest nende silmad näevad kunagi paremat põlve, meie aga ei näe seda kunagi!

Sõnatult tõmbas Tont oma seljal rippuva vöörkoti oheliku sõlme tugevamini kinni, läks ühe vabadiku vankri juurde, võttis sealt põhkude alt oma pika tahilukuga püssi, mille ta tingväe leerist oli kaasa toonud, ja hakkas seda laadima; lükanud lõpuks takkudesse mähitud kuuli rauda ja vajutanud vardaga kinni, tõstis ta püssi sõjasulase kombel õlale ja asus teele.

— Kuhu sa, Tont, vastu ööd tõttad? ja Mats haaras Tondi tingsõduri kuue laiast käisest.

— Lähen tallinlastele järele!

— Kas sa siis ei kuulnud, et juba hommikul mindi välja?!

— Ega nad kõiki jõua võtta... küllap jääb minulegi mõni ruun üle, ja Tont tahtis jätkata oma teed.

— Siis oota — tulen kaasa!

— Ma ei teadnud, et sa seda tahad, ja Tont libistas arkebuusi õlalt.

Seni kui Mats seadis hakkama oma püssi, võtsid uudishimulikud vabadikud Tondi eneste keskele ja hakkasid pärima:

— Kuhu sa vastu ööd kipud?

— Lähen venekatelt ruuna näppama!

— Üksinda?! imestuti.

— Ei, Mats tuleb kaasa!

— Aga kui venekad võtavad teid õnneks?

— Ega kahte surma keegi sure!

— See on õigus, leiti; — aga kui teevad sirget surma või ajavad koguni vardasse?!

— Surm on ikkagi surm, ega sellest hullemat ep ole! kostis Tont mehiselt. — Aga meie ei lähe mitte surema, vaid pange tähele, ratsutame veel toredatel ruunadel tagasi!

— Aga kas tohibki minna, sest taplemine on ainult sakste õigus ning amet? kaheldi. — Röövvara võtmine on vabadikel keelatud.

— Kui meid riisutakse, nii et kuskil ep ole enam kaitset, siis ei jää meil muud üle; kui aga teeme seda tasa ning salaja, kes siis tuleb küsima, kust oleme võtnud oma ruunad? kostis Tont.

Kui siis ka Mats oli minekuks valmis, hüüdis äkki Rapp:

— Ka minul on toru — tulen kaasa!

Nüüd ei tahtnud ka Kirr maha jääda, sest temalgi pidi olema roostetunud püss.

Imelikul kombel hakkas nüüd vabadikke ikka enam kippuma kaasa, olgugi et paljudest neil ep olnudki püssi. Siiski leidus mehi, kes olid suutnud sakste silma eest varjul hoida pikki torusid, nagu nad nimetasid oma püsse, nii et lõpuks kogunes kuusteistkümmend püsnikku, kes kõik tahtsid minna oma õnne katsuma. Kuid mitte ainuüksi püsnikke, vaid kaasa tuli ka kirve- ja vikatimehi, kuna palju-

del olid olemas isegi ahingid ja tuurad. Kesköök olid maamehed minekuks valmis, ja kui neid lõpuks Tont loendas üle, siis oli neid ühtekokku viiskümmend meest.

Et linnamüürilt ja valvetornidest nende kavatsust ei märgataks, siis hakkasid need poolsada vabadikku sõnatult ning vaikselt hiilima Kadaka teele.

3.

Rootsi omade tulemisest sai Padise maja ülemvojevooda Daniil Tšihhatšov oma luurajate ning salameeste silmade läbi juba aegsasti teada; selle sõnumi saatis ta oma käskjalaga ka tatarlaste murzale, nimega Bulat Murssoi, kes oma nelja sotnja ehk sadakonna ratsanikuga oli Padise ümber hulkumas. Seda kuuldes ei julgenud Bulat Murssoi enam jääda oma senisele rohumaale, vaid, käsutanud mehed hobustele, ratsutas kogu oma väega teise paika. Asunud Padisest poole penikoorma kaugusele kagusse, Padise jõe vasakule kaldale, valis Bulat Murssoi vastu Aruküla, nimega ka Orrendal, oma väele uue peatuspaiga. See oli suur rohumaa — ühte külge pidi ulatus ta nelisada sammu läänepoolsetest rabadest itta, kus lõppes Padise jõe kõrge kaldaga, ja kuussada sammu ulatus ta lõunapoolsest metsast ja rägast põhja poole, kus piiras teda kitsas oja, mille taga asetses kõrge kuusemets. Et siin oli nende külg tallinlaste eest jõega hästi kaitstud, siis seesugune laagripaik oli tatarlasile nagu loodud.

Ja tõesti, sakslased ja rootslased, kes tulid suure kära ja tralliga, ei võinudki vaenlast siit metsade ja rägade vahelt leida; nad liikusid ainult mööda suuri teid ja käratsesid ning paugutasid mitte vaenlase hirmutamiseks, vaid et eneste juurest kartust eemale peletada.

Jõudnud kohale, võtsid tatarlased oma hobuseilt sadulad, mille all hoidsid nad veriseid lihatükke, et need ratsutamisel hõõrduksid hästi pehmeks. Süüdanud laagrilõkked, hakkasid nad lühikestel kõveratel jatagaanidel küpsetama hobusehigist haisevat liha, mida nad aplasti sõid; teised lüpsid oma märasid, kelle piima nad hapendasid sadula küljes rippuvais nahklähkreis, kuni ta hakkas käärima; joonud seda haisevat piima, nimega kumõss, jäid nad sellest tihtigi purju ja heitsid magama oma hobuste kapjade kõrvale, toetades pea mahavõetud sadulale. Oma murzale tõmbasid nad lahti ning seadsid keset laagrit üles kollase vilttelgi ehk jurta.

Kuid kõik tatarlased ei heitnudki esialgu magama, vaid nad alustasid omavahelist sikumängu. Selleks hüpati saduldamatuile hobuseile ja hakati odadega veeretama ning püüdma sikupead, mille üks sarv oli eelmiste mängude ajal murdunud. Igaüks neist püüdis torgata sikupead oma piigi otsa ja siis seda kiiresti viia laagri servale nelinurkselt harkidele asetatud tõkkelattide taha. Kuid selleks ei antud kellelegi mahti, vaid tormati hagijaina peadviiva ratsaniku kannul ja kisti talt sikupea; selles suures rüsinas kaotasid paljud oma nahkadega ääristatud mütsi, millega katsid nad oma siledakspügatud pealage.

Lõpuks oli üks suur ning tugev tatarlane tõstnud

sikupea oma piigiga üles ja kihutas sellega nii kiiresti, kuis ta mära suutis joosta, latt-tara poole; iga ratsanikku, kes püüdis talle läheneda, oskas ta osavasti põigeldes enesest maha jätta. Siis aga tormas üks vilgas ratsanik kärmesti talle järele ja, napsanud nobedasti oma piigiga teise piigilt sikupea, kihutas sellega tara poole edasi. Kuid suur tatarlane oli tigedasti tal kannul, nad kihutasid nii metsikult, et maa põrumine ja müdin oli kuulda penikoorma kaugusele, kuna teised kaasmängijad jäid seisma ja püüdes võistlejaid ergutada röökisid päris elaja kombel; see kisa ajas Bulat Murssoigi oma asemelt jalule, ja ta ilmus oma punases zipuunis ehk kuues telgi lävele.

Juba sirutas suur tatarlane oma käe, et tagasi kiskuda kaotatud sikupea, kuid selle viija jõudis ta heita üle tara, olgugi et ta hobune sai selle vastu riivates tublisti viga. Nüüd, millal mäng oli lõppenud, ratsutas võitja oma lonkaval hobusel bojaari juurde, kus see ütles talle kiitva sõna.

Sakslased ja rootslased, kes liikusid mööda suuri teid, ei leidnud neid pakkuläinud tatarlasi ega puutunud ka ühegi hulkuva venelasega kokku; seega pidid nad lõpuks tühjade kätega pöörduma Tallinnasse tagasi.

Vabadikud ei usaldanud oma väikese salgaga liikuda mööda lahtisi teid ja lagendikke, vaid nende ninameheks hakanud Tont vedas neid mööda võsasid ja räga, mis asetsesid lõuna pool Keila teed. Kui nad kaks ööd ja ühe päeva olid tähtede ning taevakaarte järgi teed valides rännanud edasi ja lõpuks läinud kitsast kohast üle Padise jõe, siis pärast poole

penikoorma edasisammumist heitsid nad vastu hommikut võsasse puhkama.

Kui vabadikud teeväsimusest ikkagi veel pikutasid, siis tundsid nad õhtu eel, et äkki hakkas maa imelikul kombel müdisedes põruma. Kähku oldi jalul, ja kui siis pisteti võsast pea, nähti kohkudes, et põhja poolt tuleb maailmatu suur tatarlaste kari, kes on asumas laagrisse; neid oli nii jäledasti palju, et vabadikud lõid kartma ega julgenud enam liigutadagi võsas. Ka Tont jäi sõnatuks ja ainult vahtis, kuna ta kõrisõlm tuksatas kuuldavalt, kui ta juhtus neelatama.

— Veljed, pöörame otsa ümber...! sosistati.

— Hobusteta ei lähe...! kostis Tont.

— Eks katsu võtta, põletad näpud! kosteti.

Kuid nüüd ei julgenud keegi ka lahkuda oma varjupaigast, sest mine sa tea kus ja kui palju on neid tatarlasi ümberringi hulkumas. Ja mehed hakkasid kahetsema, et nad olid võtnud kuulda Tondi petlikke lubadusi ning tulnud kergel käel mängima oma eluga. Nüüd nad kükitasid rägas ja vahtisid hirmunult tatarlaste tembutusi ja nalja.

Oli juba pimedik, kui tatarlased, lõpetanud oma vigurdamised, lasksid hobused rohumaale sööma ja heitsid ise rahulikult magama. Ainult kaks vahimeest jäeti jõe kaldale, kus nad pärast mahaistumist hakkasid teraselt vahtima üle jõe Aruküla poole.

— Magage, magage — varsti näitame teile hambaid! urises Tont.

— Meie — oma pisku väega...?! sõnati imestudes.

— Pealegi kus meil on ainult kuusteistkümmend toru, lisas Rapp kaheldes.

— Pisuke mätas lööb vahel koorma enne ümber kui suur! kostis Tont.

— Kuidas sa ikka lööd, nii suurele väele ära mine ligi!

— Ega hunt nii suur ep ole, kui teda sõnadega tehakse!

— Mis siin enam sõnadega... see ju silmaga näha, et neid on enam kui pool tuhat meest!

— Aga Rootsi omasid pidi olema ju kaugelt üle tuhande, ütles Tont.

— Mis abi on meil rootslastest...?

— Küllap on, kostis Tont, — egas tatarlased asjatult pugenud võsade vahele pakku, kui nad neid ei kardaks.

— Sinu jutt on segane ja segasemaks ta läheb, sõnati pearaputusel.

— Kui teie eneste meel ei võta kinni, siis ep ole mina selles süüdi, tusastus Tont. — Praegu on tatarlane arg, kui meie talle une pealt kallale kargame ja tõstame kära, siis mõtleb ta kohe, et Rootsi omad on kukkunud kaela, ja paneb plehku.

Seesugune kavalus näis mehi algul rabavat, nii et nad jäid suuril silmil Tondile otsa vahtima, kuni lõpuks Rapp võttis sõnada:

— Ütled, et paneb plehku, aga kui ta ei tee seda mitte?

— Küllap ta juba teeb! kinnitas Tont.

— Kust sina seda nii kangekaelselt tead? küsis Kirr, kuna samal ajal ohkas Tõss:

— Ei vabadiku eest pane plehku keegi muu kui ainult jänes!

— Kust nad pimedas teavad, et meie oleme ainult tühipaljad vabadikud? küsis omakorda Tont. — Praegu on nende silmad pärani täis sakste hirmu!

— No meid nad juba saksteks ei pea! püüdsid mehed Tonti kimbatusse ajada.

— Küllap nad peavad...!

— Ei tea miks...?

— Miks, kordas Tont; — tõstame sakste kombel kära!

— Sakste kombel...?!

— Nojah, igaüks karjub neid saksa sõnu, mida ta teab, ja mis talle aga pähe tuleb, sest egas tatarlanegi saksa keelt kuigi hästi mõista.

— Egas paljas kära veel maha löö! kaheldi.

— Ainult käraga me ei lepigi, seletas Tont edasi. — Paugutame püsse ja tormame nende keskele, kuna nad pimeduses ei suuda näha, palju meid on ja kes me oleme, siis seesugusest lärmamisest puistavad nad ise oma laagri segamini ja pistavad plehku, sest hirmul on suured silmad!

Nii meelitas Tont mehi oma nõusse; olgugi et tal eneselgi oli pea täis kahtlusi, ei tundnud ta siiski hirmu. Meestele tundus ta nõu aga päris kavalana ja sel võis olla õnnegi, kuid... ja siin hakkasid nad kahtlema, et kui äpardub, mis sünnib siis?

— Eks siis igaüks jookse pakku, kes aga jääb neile pihku, sel tuleb leppida sirge surmaga, arvas Tont.

— Ei tatarlane lepi ainult poomisega! ja vabadikud vangutasid murelikult päid.

— Aga mehed, mehed, mis on meil nutta või kahetseda?!

— Ja mehed tundes, et tõesti ep ole neil kaotada enam kui nälgiv elu, kuna võita aga vaenlase lihavad ruunad ja märad, andsid end Tondi nõusse. Nad laskusid tema ümber maoli maha või üksteise kukile ja hakkasid hoolega kuulama ning tähele panema tapluse kavalust, mida Tont neile seletas.

Aeg oli nihkunud juba üle kesköö ja ümbrus oli pime. Tatarlaste lõkketuled olid jõudnud juba kustuda, sest neid ei tahetud hoida põlemisel, kuna nad võisid juhatada vaenlasele teed; pealegi oli vaikne ja soe suveöö. Vastaskaldal asetsevast Arukülast oli jäänud ainult vare ning seal ep olnud ühtki hingelist, kes oleks läinud tatarlaste üle rootslasile sõna viima. Unised laagrivahid lonkisid piki jõekallast edasi-tagasi, ja kui siis aeg-ajalt vilksatas pilvesagara tagant kuu, jäid nad mõtlikult vahtima selle peegelduvat helki tumedal veel, mis meenutas neile kauget Irtõši jõge.

Samal ajal hiilisid vabadikud hanereas läbi jõeäärse räga, mille kaudu võimaldus neil nägematult läheneda tatarlaste laagrile kuni paarisaja sammuni; esimesina sammusid toru- ehk püssimehed, ja alles nende järel tulid kirve-, vikati- ja tuuramehed. Kõige ees astus Tont, kelle märguandel jäid mehed räga serval peatuma. Nüüd pöörduti seljaga vaenlase poole ja täksiti raudvõreliga räni küljest tuld, et siis väriseva käega läita püssitael. Kui siis kõigi torudel oli tuli juba hakkamas, pöördusid vabadikud ümber, hiilisid veel mõned sammud võsast välja

jõudmiseks edasi ja suunasid oma tuletorud magava laagri poole.

— Kirvemehed, olge hakkamas..! manitses Tont ja vajutas siis esimesena hõõguva tahi rohupannile. Käis kõmakas, mis kajas läbi pimeda metsa, äratas puhkavad linnud ja pani laskja jalust tuikuma; samas turtsahtas puhmastes tuli ja kostis teisigi raksahtusi. Matsi tuletoru surises ja särtsus, ilma et ta oleks teinud pauku, kuid maha ei visanud Mats teda ka mitte, vaid tormas susiseva ja sädemeid pilduva püssiga edasi. Metsast kajavad paugud ja sähvivad tulejoad lõid aga tatarlaste laagri kihama ning tõid sinna segaduse. Vabadikud tormasid oma kirveste, vikatite, ahingite, tuurade ja püssidega tatarlastele kaela, ise kisades ja röökides:

— Ick sla Dick... die höllische Saůe... ein stumpfer Kopf! ja palju muid sakste suust nopitud sõnu, mida sakslased ise oleksid suure naeruga pealt kuulanud, sest nii halvasti ütles neid talupoja paindumatu keel.

Kuid häda ei lase häbeneda — nüüd kraamiti oma kasin saksa keele vara välja; kes seda aga sugugi ei mõistnud, see kisendas päris maakeeli, nii kuidas oskas ja sai. Unised tatarlased ei jõudnud veel silmigi avada, kui juba vabadikud olid oma lärmamisega nende keskel. Ainult ühe tatarlase sai Tont virutada püssipäraga pikali, siis olid nad valjusti ulgudes joosnud pakku. Hobused hirnusid, trampisid ja jooksid norsates ringi. Tatarlaste õnnetuseks kadus kuu pilve taha varjule, nii et nad ei näinudki vaenlast. Vabadikud, olles sattunud keset seda möllamist, oleksid saanud viimseni otsa, kui

tatarlastel oleks vähegi olnud julgust ja aru. Kuid nad olid nii heitunud, et kadusid koos oma bojaaride ning murzadega võsasse ja rägasse, nii et laager jäi neist päris tühjaks.

Kui siis kuu vaatas uuesti pilve serva tagant välja, nägid vabadikud, et tatarlaste laager oli jäänud nende päralt. Hobused olid kuhjunud trobikondadena kokku ja näisid muutuvat rahulikumaks, sest paugutamisi ep olnud enam. Peamehe telk oli tallatud maha, nii et vabadikud ei näinud temast enam kui suurt vildikuhja. Kuid nüüd ep olnud laagri uurimiseks aega, sest tatarlased võisid toibuda ja pöörduda tagasi. Igaüks haaras enesele hobuse, mõni isegi kaks, ja hüppasid selga kihutades tulema. Tont, Mats ja Rapp ei leppinud aga mitte ainuüksi märaga, vaid nad võtsid ka sadulad kaasa, kuna mõõku, mida laagriväljal vedeles maas, ei jätnud pea ükski vabadik tõstmata.

Ühtekokku said vabadikud tatarlastelt kaheksakümmend ruuna ja mära, ja leppisid sellega, sest suurem osa neist ep olnud varem kunagi omanud hobust. Tondil oli küll tahtmine kõiki neid tatarlaste hobuseid, keda seal oli üle neljasaja, ajada enestega kaasa ning seega võtta vaenlaselt tagaajamisvõimalus, kuid vabadikel ep olnud kannatust: kes hobuse sai, see selga kargas ja pühkis tulema. Oleksid nad aga vähegi olnud südikamad, siis oleksid kõik need tatarlased pidanud jääma jalameesteks.

Tont manitses küll, et mehed lahkumisega ei ruttaks, kuid üldises tuhinas ei võetud teda kuulda ning peeti oma nõu paremaks. Kui siis Tont ja Mats nägid, et nad on veel ainukesed tatarlaste leeris,

hüppasid nemadki sadulasse ja kihutasid teistele järele.

Tagasivaatamatult ratsutati nii kiiresti, et ei saadud algul arugi oma õnnest. Kui siis hommikuses koiduvalguses hakkas Keila kirikutorn paistma ning vabadikud võisid pisut seletada ümbrust, vähenes neis ka tagaajamisekartus. Ja nüüd suutes juba rahulikumalt mõtelda, ei tahtnud nad algul uskuda iseennastki, et kas nad ikka tõega on seesuguse tembuga toime tulnud?!

— Jah, kes kõik nõmmed kõnnib, see kõik marjad maitseb! sõnati.

— Veidi enam hakkamist, ja kõik need toredad loomad oleksid nüüd meil kaasas! ütles Tont.

— Ah, aitab meile sellestki, sõnati talle vastu; — suur tükk ajab suu lõhki..!

Keila kiriku juures pöördus Tont kaaslasile märkamatult suurelt teelt kõrvale ja ratsutas põhja poole, kuna vabadikud kihutasid oma näpatud hobustega otse edasi Tallinnasse, kus neid nende naised olid suure kartusega oodanud, aga nüüd rõõmuga vastu võtsid.

Kui nüüd taplusest tulnud vabadikud kuulsid, et saksad olevat juba möödunud ööl pöördunud tühjade kätega tagasi, siis tekkis kahjurõõmus irvitus nende näole ja nad sõnasid:

— Või saks tuli tühjalt, aga näe, vabadik tõi..!

— Mille poolest see sakski parem on, hooples Rapp, — eks tema p...e haise samuti kui meie oma!

— Muidugi haiseb, siunati nüüd saksa, — ja vahest veel hullemini kui vabadikul..!

Seesugune imelik lugu, et maamehed on kiskunud vaenlaselt toredaid ruunasid ja märasid, kandus üle linnamüüride ja ulatus peatselt ka sõjasulaste ja mõisameeste kõrvu. Et aga kohtlased talupojad on olnud kangemad kui nemad, seda ei tahtnud nad kuidagi uskuda ja tulid seepärast nüüd oma silmaga vaatama. Kui aga mõisamehed nägid, et seesugune jutt ep olnud mitte vale ega pettus, siis ei pidanud nad paljuks isegi vabadikega juttu ajada, järele pärides nende teekonna üle ja kiites nende toredaid hobuseid. Kuuldes, et vabadikud ep olnud mitte läinud mööda suurt sissetallatud teed, vaid liikudes läbi räga ja võsa sattunud päris ootamatul kombel tatarlastele kaela, peletanud neid suure kisa ning lärmamisega metsa ja võtnud neilt nende hobused, said mõisamehed seesuguse kavaluse üle kadedaks; nad otsustasid juba järgmisel päeval minna uuesti välja ja katsuda seesugusel kombel oma õnne.

Lõpuks tahtsid mõisamehed talupojelt nende hobused ära kiskuda, sest maarahval ep olevat röövvara võtmiseks õigust. Kuid imelikul kombel olid maamehed muutunud toredaks ja upsakusest uhkeks, nii et nad hakkasid vastu punnima; hoides oma hobuste päitseist tugevasti kinni, olid nad nende pärast valmis hakkama sakstega kas või taplema. Kui siis mõisamehed nägid, et talunikud oma hobuseid heaga ei anna, läksid nad oma peamehele Hans Wachtmeistrile kaebama. See aga hurjutas nad läbi, et mis rüütlid nad veel on, kui ei saa enam tühistest talunikest jagu.

Samas liikus ka mündisell Ivo Schenkenberg, kes hulkus nüüd kodutult ringi, sest oma isamajja ei

tohtinud ega tihanud ta enam minna. Ta astus vabadike kaitseks südisti välja, üteldes, et mis taplusega võetud, see kuulub täie õigusega võitjale, ja ep olevat, aus tegu hakata seda temalt ära kiskuma.

— Võitjale muidugi, kostsid mõisamehed, — kuid egas vabadikud ole ometi kellegi võitjad, sest nad ei kuulu sõjameheseisusse ega tohi kanda mõõka; nad ep ole neid hobuseid mitte võitnud, vaid varastanud! Ja nad irvitasid Ivogi üle, et egas temagagi lugu palju teisiti ole, sest tühipaljas sellimõõk ei tegevat kedagi sõjameheks ja ärgu ta toppigu oma nina sinna, kus seda ep olevat vaja.

Tõssil juhtus olema kõige toredam ruun, mis meeldis ühele mõisamehele nii pööraselt, et ta haaras selle päitsetest kinni; kuid Tõss ei lasknud oma hobust mitte lahti ja sõnas:

— Käi minema, mõisamees, mina oma ruuna sulle ei anna!

Et nad kumbki ei mõistnud teineteise keelt, siis ajasid nad vaieldes kõiki keelemurdeid kokku ja väänasid ning porssisid sõnu igasugusel kombel, kuid siiski ei saanud teineteisest aru. Kes teab, milliseks oleks arenenud mõisameeste ja vabadike vaheline tüli, kuid vaheajal oli Ivo kutsunud raatman Michael Klütigi kohale, ja see ütles mõisameestele nõnda:

— Vabadikud on linna kaitse all ja seega otsustab nende röövvara üle magistraat, ja ta nõudis kindla sõnaga, et mõisamehed jätaksid neid rahule.

Kuid mõisamehed ei pannud teda tähelegi ning jätkasid oma kiusamist talupoegade kallal seni, kui nende peamees oli rae nõudmisel sunnitud neid selles

keelama; talupoegade teo lubas aga magistraat võtta hiljem selgitusele.

Nüüdsest ei tihanud vabadikud oma hobuseid silma alt enam kuhugi jätta ning olid nende pärast suuresti mures; magama heites köitsid nad neid ohelikuga oma käe külge, ja kui nad päevalgi puhkasid, siis ikka valvasid teise silmaga oma looma. Kui nad aga linna ääres liikusid, siis ei käinud nad enam jalgsi, vaid kihutasid ringi nagu ratsamehed kunagi.

4.

Pöördunud suurelt teelt, ratsutas Tont Almutelas piki Keila jõe kallast oma kodu poole. Et Emm ja ta poeg oleksid veel elus ning terved, seda ei uskunud ta enam; kuid teadmatus andis jällenägemiseks põgusat lootust, nii et ta hing ei leidnud paigalpüsimisest rahu.

Päike kõndis juba kõrgel, kui Tont astus üle oma rusudeksvajunud värava õue, kus ootaja Emm oli alati tõtanud talle vastu, kui ta oli tulnud mererannalt kaladega või toonud metsast paeltesse sattunud linde ja jäneseid. Nüüd aga võttis teda siin vastu ainult nukker mahajäetus.

Köitnud hobuse aialati külge, astus Tont rahutu ärevusega üle oma tahmase läve; jäänud pooleldipimedas tares seisma, pidi ta aga nägema, et asjatu oli olnud ta lootus, et vahest Emm on tulnud tagasi: tare oli tühi ning elutu.

— Kui keegi ütleks — võtaks sõnada..! ja Tont vajus raskesti järile, pilk kiindunud tühjalt rippuvasse hälli.

Kuid seinad, mis nägid kõike seda valu, ei suutnud kõnelda; tummalt kuulasid nad peremehe kurtmist ega teinud häält.

— Kui ainult teaksin..! kurtis Tont edasi.

— Poja pärast ära kurda, tema elab ja on terve! kuulis äkki Tont majaseina inimese häälega kõnelevat.

Olgugi et Tont ep olnud argade killast, ehmus ta nüüd seeüle nii hullusti, et kargas püsti ja jäi pärani silmil kohmetunult vahtima kerisele, mille juurest oli ta kuulnud inimese häält.

— Poeg ep ole mitte soekarjas, jätkas tundmatu kõnelust ja ühteaegu kolisesid kerisekivid, kuna räbaldunud vanaeit ronis neilt alla. — Valupisaraid ära poja pärast vala, Jäätmaa peremees, kähistas vanaeit läbi oma hambutu suu.

Ja nüüd tundis Tont, et kõneleja ep olnud keegi muu kui tuntseldaja Mall, kelle abi oli vähendanud Emmagi vaeva, kui ta sünnitusvaludes oli lavatsil kisendanud. Tont haaras tuntseldaja käe, kuid et tal oli palju küsimusi ühteaegu kargamas keelel, siis ei suutnud ta sõnada enam kui ainult:

— Mall! ja alles pärast enese kogumist: — Mall, sina võid mulle kosta?!

Kuid tuntseldaja ep olnud sõnadega kitsi, ta rääkis, et kuuldes väljast jalaastumist roninud ta ehmununa kerisele peitu, kus värisenud suurest kartusest ning hirmust; kuid nähes, et tulija ep olegi röövel, vaid Almutelas ise, olnud ta...

— Kus on Emm ja mu poeg? katkestas Tont vanaeide juttu.

— Kus ta on, kordas Mall, — eks soekarjas muidugi, aga poju puhkab rahulikult kitsenahal, ei tema tea maailma muredest ja hädast veel midagi.

— Ära kõnele segaseid sõnu ega tarvita kavalat keelt — räägi selgemini! ja Tont oli täis kannatamatust.

Ilma et nad oleksid istunud, pajatas küla tuntseldaja kõigest, mis ta teadis; algas ta sellega, kuis ta kevadel olnud metsas korjamas ülekäija- ja kaetisrohtu, kui põõsa taga kükitades äkki näinud, kuis kari venelasi viinud hobuse selga köidetud naist, kes ep olevat olnud keegi muu kui Jäätmaa perenaine Emm. Seda nähes ehmunud ta nii hullusti, et jäänud samasse paika oimetuks. Hiljem toibudes tulnud ta siis Jäätmaale vaatama, et kas ta lihalik silm ep ole teda mitte petnud. Kuid tare olnud tühi, ainult laps vingunud hällis nagu mahajäetud hundikutsikas. Olles ise suures kartuses ning hirmus, võtnud ta lapse oma metsaonni kaasa, kus kasvatavat teda kitsepiimaga.

— Et aga sina oled elus ning terve, seda ma küll ei lootnud, lõpetas Mall oma seletuse.

Et vähemalt ta poegki elab, see oli Tondile suureks lohutuseks, kuid kuulnud Emma kurba saatust, tekkis tema südamesse endisest veel suurem valu; pärast toibumist laskis Tont Mallel seda lugu veel kord suure põhjalikkusega pajatada. Kui tuntseldaja eit oli seda teinud ja juhatanud teegi, mida mööda nad liikunud, hakkas Tont kippuma metsaeide onni, et näha oma poega. Et ta aga tahtis veelgi kuulata Malle pajatusi, siis ei tihanud ta üksinda asuda teele, vaid kutsus eite istuma enese taha ho-

buse selga. Küll tõrkus Mall seda tegemast, kuid lõpuks andis ta Tondi tahtmisele järele ja laskis tõsta end hobusele.

— Ära sa aga lase väledat sammu, hoiatas Mall, — raputad mu vanad kondid segamini!

Kui nad mööda kitsast metsarada olid mõnisada sammu aeglaselt edasi liikunud, hakkas Tondi tatarlaselt võetud hobune oma harjunud kombe järgi sörki jooksma, kuna Mall, hoides Tondist kõvasti kinni, kukkus hädaldama. Et aga Tont ei pannud seda tähelegi, vaid laskis hobusel joosta meelevaldset sammu, siis hakkas Mall sajatama, ähvardas tuntseldada ta hobuse seaks. See mõjus — Tont kiskus hobuse lõuad rinnale ning tasandas ta sammu.

Malle metsaonn asetses keset padrikut nii suurte puhmaste varjul, et isegi möödasammuja ep oleks suutnud teda märgata. Kuid Tont teadis ta asukohta, sest kord oli ta siin käinud. Hüpanud hobuselt, tõstis Tont ka vanaeide maha ja ruttas esimesena onni, kus pimedusega harjudes suutis seletada ühes nurgas oheliku otsa köidetud kitse ja teises nurgas mahalaotatud kitsenahal magavat last — oma poega. Õnneliku isana haaras Tont oma jälleleitud poja, kuid samas märkas, et ta oli ohelikuga köidetud seina külge.

— Et ta ei roomaks oma asemelt... seletas Mall ja päästis sõlme lahti.

Kaua vaatles Tont oma poega ja ütles siis tõsiselt:

— Olgu sul nimeks Illo, nagu tahtis seda su ema oma kadunud isa mälestuseks! ja asetanud poja tagasi ta sängi, sõnas ta Mallele: — Kui minu silm

teda enam ei näe ega käsi suuda kaitsta, siis kasvata teda nii nagu mõistad ja nimeta Illoks; kui aga tulen tagasi, siis tasun su vaeva!

— Kas sa siis oma kotta elama ei asugi? imestus Mall.

— Mitte enne, kui olen leidnud Emma!

— Leidnud... aga maailm on ju avar, kust sina oskad teda leida?!

— Lähen kas või venekatele nende maale järele, aga ma pean ta leidma!

— Venekate maale — Peipsi taha..! imestus Mall. — Kas sa aga tead ka, et enne kui sinna jõuad, tuleb sul läbi sammuda peninukkide maast; ja sinna pääsemiseks pead sa üle ronima taga Virumaad asuvast klaasmäest, mis on libe nagu jää.

Et Tont kuulas vaikides, siis Mall jätkas, et see klaasmägi olevat penikoonlasile suureks takistuseks, nii et nad kõik ei pääsevatki tulema siia puistama, vaid libisevat juba pärast poolde mäkke ronimist tagurpidi tagasi; kes aga pääsevat sellest üle, need olevat siin venelasile suurteks abimeesteks, pidades nendega sõprust.

— Kui venekas pääseb üle, eks siis pääse minagi, kostis Tont.

Siis aga teadis Mall pajatada, et tema nägemist mööda olnud Emma viijad mitte venekad, vaid penikoonlased ise, sest kõik nad olnud ühesilmalised ja karvadega kaetud. Seesugune teade ep olnud Tondile mitte rõõmuks, vaid tegi talle kaunikesti hirmu, sest peninukk mitte ainuüksi ei tapa, vaid pistab ka nahka. Kuid siiski võttis ta selles kahelda, et kas

peninukk tõesti sõidab ratsa, nagu seda Mall teadis kinnitada.

Kui siis Tont jäi oma otsuse juurde kindlaks, hakkas Mall talle tarka nõu andma, kuidas end peninuki eest tuleks peita: selleks olevat vaja ainult ronida toominga otsa ja pugeda selle lehtede varju, nii et peninukk ei küüniks nägema, siis kaotavat ta haisujäljed, sest toomingapuul olevat inimesega ühesugune hais. Kas aga ka peninukkide maal kasvab toomingaid, sellest ei teadnud Mall midagi pajatada.

Puhanud saabuva öö oma poja juures metsaeide onnis, alustas Tont järgmisel varahommikul oma teekonda. Ta kõhnalt rippuva vöörkoti täitis Mall kuivatatud kaladega, millega rannanaised tasusid talle ta tohterdamise vaeva ning posimiste eest.

Ja siis alustas Tont pikka teed, et minna läbi peninukkide maa suure Peipsi järve taha otsima oma naist. — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Kui Tont oli juba poolteist päeva läbi metsa ida poole ratsutanud, siis sattus ta tihnikusse, kust läbipääsemine oli raske. Roninud sadulast, hakkas Tont hobust käekõrval talutades edasi liikuma. Kui ta nii sihitult oli juba palju aega vantsinud, siis tundes väsimust istus ta mättale, najatus seljaga vastu puutüve ja sulges silmad. Kuid põgeniku elu oli muutnud ta erkaks, enam ei põõnutanud ta kunagi raskesti magada nagu varem, vaid vaevalt suutis hobune oma pehmete mokkadega puudutada ta karustunud põske, kui ta juba avas silmad. Hädaohtu aga ep olnud kuskil, ümberringi oli metsarahu ja ainult väike pöidlasuurune sinilind laskus hädi-

selt sirtsudes mööda krobelist männikamarat allapoole; ta oli nii tibatilluke, et ei osanud peljatagi nii suuri olevusi, nagu olid seda Tont ja ta hobune.

Nukra naeratusega jälgis Tont sirtsuvat sinilindu, kuni ta kõrvu hakkas kostma ka mingi teine peenike hääl; näis nagu nutaks laps, kuid see kostis kuskilt kaugelt. Kuulatanud teraselt, tõusis Tont püsti ja, haaranud hobuse päitsed, hakkas ta liikuma sinnapoole, kust kostis lapse hääl ning kus pidi asuma inimesi. Kuid tal ei tulnudki paljut sammuda, sest peagi leidis ta kahe mätta vahelt väikese poisikese, keda kattis samblavärvi pruun hame. Nähes võõrast ratsanikku, ehmus laps ja pistes pöidla suhu jäi hirmunult vahtima.

Kui siis Tont laskus ta kõrvale kummargile ja hakkas kõnelema, ei vastanud poisike sõnagi, vaid tahtes end peita, varjas kätega näo.

Võtnud lapse sülle, vahtis Tont nõutult ringi, kuid ühtki inimest ei hakanud talle silma; et nad aga peaksid siin ligiläheduses asuma, selles oli ta kindel, sest nii väike laps ei suudaks kõndida pikka teed. Ja ta ei leidnud targemat nõu, kui et tõstis käe suu juurde ja kisendas niipalju kui oli jaksu. Et aga keegi ei vastanud talle, siis hakkas ta umbropsu edasi sammuma. Nüüd aga hüppas põõsastest punaste kõõrudega ilustatud räpikus ja kolmetopilist mütsi kandev naine ja hakkas manguma, et võõras ratsamees ei rööviks talt last; kuid ligilähedusse ei tihanud ta siiski tulla.

Asetanud poisikese murule, kostis Tont, et ta ei taha teda mitte röövida, vaid viia tagasi isale, et teda siin metsloomad nahka ei pistaks.

— Ep ole tal enam isa, selle saatsid sissid soe-karja..!

Kui nüüd Tont küsis, et kas ka siin on hulkumas sisse, siis kostis naine nõnda:

— Sissid tulid siia maale, panid käsi kammitsasse, vana naise naridesse..!

Nähes et võõras ratsamees ei tee paha, annab tagasi lapse ja kõnetab teda veel maarahva keeles, hakkas maanaine Tonti ikka enam usaldama, julgedes lõpuks talle läheneda. Kui siis külanaise kahtlus ning umbusk oli täiesti kadunud, lubas ta Tondil enesega kaasa tulla.

Keset padrikut väikesel metsalagendikul asusidki külarahva paosaunad, mis ep olnud muud kui maasse uuristatud ja pealt mätastega kaetud urkad, kus vaevaliselt ning pooleldi nälgides elasid pakkupugenud talunikud. Sealt leidis Tont tosina mehi, hulga naisi ja suure karja lapsi, kes olid oma paourgaste ees pikutamas, kuid teda nähes kargasid nüüd püsti ja kadusid metsa. Kui aga külamehed nägid, et tulija oli üksik ratsanik, kes hooletult heitis end maha, ja et nende oma inimene kõneles temaga üsna kartmatult, siis julgesid nad oma peidikust välja tulla ja ta ümber asuda.

Kui siis Tont oli kurtnud neile oma häda, raputasid nad päid ja ütlesid, et nende lugu ep ole mitte parem:

— Kõik meie vara ning vili jäi külasse, kus nüüd sissid selle kallal möllavad, priiskavad ning õgivad!

Ja Tont kuulis, et ühel õhtul tulnud suur kari sisse nende külla, kus seni elatud vaiksesti, sest lastud kõik sinnatoovad teed ning rajad rohtuda ja

võsaga kinni kasvada, et võõras vägi ei leiaks külasse teed. Kuid ometi leidnud sissijad nende asupaiga ja tormanud külla, kust rahvas tõstes lärmi pagenud metsa. Palju lapsi jäänud aga maha, ja need olevat nüüd surnuks notitud, nagu arvas külarahvas nende kisast, mis kostnud kaugele metsa; seega püüdnud sissid külarahvast tagasi meelitada, et siis neid õnneks võtta. Nüüd aga istuvat röövlid külas ja ootavat, et millal külarahvas tuleb oma reduleerist välja. Ja põgenikud lõpetasid oma kurva loo:

— Külasse tulles tuhnisid nad selle läbi, jõid piima ja koore nahka, söötsid põllult valmiva odra, kaera ning vilja oma hobustele, kuna ise lakuvad ja prassivad meie õllest endid purju!

— Palju neid külas on? päris Tont.

— Palju, ja talunikud kehitasid õlgu; — eks tosina ümber ikka..!

— Ainult tosin, imestus Tont, — ja teie ei hakanud vastu!

— Vastu, kosteti mõrult; — nad ju sõjamehe kombel rõivas — raudsärgid ümber ja pikad mõõgad tolgendamas vööl, nii et kuis sa tohid... parem katsu, et saad hingega tulema...!

— Sissidega oleme olnud juba kimbus ennegi, hakkas nüüd üks seni vaikinud põgenik jutustama, ise tõrjudes eemale lapsi, kes karjusid ta ümber; — käivad nüüd teised suure nutu ajal igal pool riisumas ja tapmas. Kord kui tulin metsast koju, siis oli mul naine nii ära kratsitud ja sinine, et ei tahtnud teist enam äragi tunda; ise ta aga kaebas nuttes, et vahepeal tikkunud sissid tarre, piitsutanud teise läbi

ja pistnud lõpuks peadpidi kirstukaane vahele, kuna üks istunud seniks otsa, kuni teised tares tuhninud. Enne äraminekut võtnud nad ta veel korraks kinni ja pigistanud kordamööda õige valusasti, nii et pärast sündiski tal tütar, — ja tõstes lähiduses kükitava mustajuukselise tüdrukukese põlvele, lisas kõneleja: — Seesama ongi mul see tütar, kes on sissijast sündinud!

Kõike seda kuuldes täitis Tonti meelepaha ja ta ütles põgenike vastu nõnda:

— Kannatate nälga, lasete riisuda oma vara ja teotada oma naisi, aga ei hakka vastu, ja kui põgenikud ei osanud talle vastata: — Hulk mehi teid koos, võtke vikatid ja vardad ning andke sissidele vemmalt!

Mehed raputasid ainult päid, sest ka hulgana ei saavat talunikud sõjameeste vastu.

— Nojah, mida enam koeri koos, seda vedelam on lake, tusastus Tont; — üksinda hakatakse vastu, aga karjana joostakse metsa!

Mehed vaikisid ega ütelnud enam sõnagi, sest see külamees kõneles sõgedaid sõnu.

Ja nüüd jutustas Tont, kuis ta poolesaja vabadikuga käinud Aruküla juures puistamas tatarlaste leeri, kus nad peletanud ligemale pool tuhat tatarlast metsa ja toonud sealt nii palju ruunasid ja märasid kui aga keegi seda tahtis; ja ta osutas oma hobusele, et seegi olevat tatarlaste oma.

Mehed kuulasid ja jäid mõttesse; kui siis Tont neid veelgi oli ergutanud, heitsid nad lõpuks temaga nõusse ning olid valmis katsuma oma õnne. Paaril mehel olid ka kirved, mille asemel teised raiusid

enestele tublid malgad, millega võis purustada isegi härjal pea.

Tont ei täidinud oma hobust maha jätta, vaid võttis ta kaasa; sellega ep olnud mehed aga nõus, kartes et ta oma hobusega pistab enneaegu plehku ning jätab neid hätta. Kui siis Tont sõnas, et neist ei lahku ta enne tapluse lõppu kuhugi, jätkasid mehed vaikides sammu. Kokku oli teeleminejaid seekord kolmteistkümmend meest.

Päike näitas juba viimast veerandit, kui metsa vahelt hakkas paistma külamaju ning onne. Küla ise oli aga täis vaikust, ei ühtki hingelist ep olnud seal peale hobuste, kes kammitsetud jalgadega lonkisid äratallatud viljaväljadel, kuna kaarnakarjad keerlesid kisades ümber aiateivaste, millel ripnesid verised äranokitud lihatombud. Sissid ise olid joomaväsimusest taredes puhkamas.

— Ikka veel külas..! sosistasid mehed metsa ääres luurates.

— Siis jõudsime õigel ajal, kostis Tont, hakates puu külge köitma hobust, et hiilida jalamehena külla.

— Külamees, sosistasid nüüd talunikud, — vahest en parem, kui läheme tagasi — meist ep ole nende vastu hakkajat!

— Neid ep ole ju palju, kostis Tont, hakates loendama sisside hobuseid, keda oli kaheksateistkümmend pead.

Kui siis vaikides oli veelgi luuratud, sõnas Tont:

— Mehed, hakkame peale?!

— Kuis sa hakkad, ei tea ju, missugustes taredes nad istuvad!

See oli õigus: külas oli neliteistkümmend maja, missuguses aga asusid sissid, seda ei teadnud keegi. Siiski jõuti ühisele arvamusele, et eks nad kõige suuremais ikka asu.

Nüüd hingati veel kord sügavasti, kusjuures iga mees tundis, kuis süda peksis valjusti tal põues. Siis mindi robinal, kuid suurema kärata küla poole. Venelasist sissid olid aga kahe maja ungastesse asetanud vahid, kes nüüd lähenejaid nähes hakkasid kätega vehklema ja tõstes lärmi karjusid tundmatus keeles, mis talunikele kuuldus nõnda:

— Koiter unda, — ja — koiter unda!

Tont oli jaotanud talunike salga kaheks; üks neist tormas ühte majja ja ta ise oma salgaga teise. Tareuksed olid aga nii kitsad, et mehed mahtusid neist ainult ükshaaval läbi. Tare, kuhu Tont esimesena sisse kargas, ep olnud mitte täiesti pime, sest pajaluuk oli lükatud eest. Tare ise oli aga täis õlle, higi ja rooja haisu, kuna põrandale laotatud pahmas magas mehi ja naisi segamini koos. Naistel olid rinnad kistud paljaks ja need ehitud röövitud kaelaehete ja kannarahadega. Üks tüdruk magas ahjul, kuna ta valged juuksed rippusid üle ahjuserva alla.

Vahtimiseks ep olnud nüüd aga aega: külamehed nottisid ja nuiasid sissijad ilma valikuta ja armuandmata maha ega hoolinud nende elajalikust röökimisest ning hädakisast; pärast toodi vahid katuseungastest alla ja nuiati needki surnuks.

Nii tehti kummaski majas, mis tapluse lõppedes olid täis röövlite verd, mis ojadena voolas savipõrandail ja mille pritsmed katsid seinu.

Nüüd ep olnud meestel vaja pugeda tagasi metsa, vaid nad saatsid naistele sõna, et tulgu ka nemad järele. Sissijailt saadi aga nii palju saaki, et kahju, mis nad olid teinud, oli seega tasutud.

Tont kiskus venelasilt enesele paremaid rõivaid, täitis vöörkoti külast saadud leivaga ja valmistus juba samal õhtul jätkama oma pikka teed. Küll manitsesid mehed teda vastu ööd paigale jääma ja puhkama külas, kuid Tont ei võtnud neid kuulda.

Külamehed vahtisid nüüd sissijate hobuseid, kes uitasid põllul, kuid lähemale ei tihanud neist ükski minna, sest nende arvates pidid sissijate loomad olema mitte harilikud hobused, vaid et nad ajavat ristiinimesi mööda haisujälgi taga.

— Tühi jutt! sõnas Tont seda kuuldes ja läks üsna kartmatult nende põrgulisteks-peetud hobuste keskele ja kargas isegi ühele neist selga.

Kui siis külamehed nägid, et need on ikka päris harilikud ruunad ja märad, tihkasid nemadki tulla lõpuks lähemale ja hakkasid igaüks valima enesele hobust. Tont aga pidades oma looma paremaks, ei võtnud sisside omist ühtegi, ja ratsutas tulema. Vabadikud vahtisid talle aga järele ja vangutasid päid, et on see aga imelik mees, jookseb venelasile suisa suhu!

KUUES PEATÜKK.

1.

Venelaste ja tatarlaste nuuskimised läksid juba nii sagedaks, et nad ei leppinud mässamisega Järvas, Harjus ja teistes maakondades, vaid kippusid vahel isegi päise päeva ajal Tallinna alla, viisid paljusid talupoegade naisi ja neitsisid oma leeridesse vangi, ja tassides ringi vaevasid neid häbematul kombel. Ja siis ep olnud enam ei öösi ega päeva vahet, kunas nad ei käinud Tallinna all lärmi löömas, nõnda et linna hädakellad ja -pasunad oma vahetpidamatu hüüdmisega peletasid kodanikelt rahu.

Mõisameestest ep olnud vaenlase vastu suurt abi, sest seal, kus sõrmi põletamata oli midagi võtta, olid nad küll suure suuga sõjamehed, kus aga tuli tulle pista vahel ka pea, seal ep olnud neid kuskil. Maasulased ehk palgasõdurid olid küll veidi hakkajamad mehed, kuid nende ülalpidamine oli liialt kallis ja nemad ep olnud kuigi kohased jäneseküti kombel iga põõsa taha kargama, vaid neid tuli kasutada ainult

linnuste ning mjade võtmisel; pealegi oli palgamaksmistel nendega alati häda, sest kui kuu oli saanud täis ja ei jõutud neile kohe raha anda, siis lõid nad jälle oma hirmsa kisa lahti. Paljusid neist oli nurisemiste puhul viidud teiste hirmuks ning rahustuseks Jeruusalemma mäele ja kistud seal võllasse, kuid seegi ei toonud neile mõistust pähe ega parandanud nende sõgedat meelt.

Kui siis häda läks juba õige suureks, tuli Toompea maja väepealikul Carolus Hinrikseni abiülemal ehk leitnandil Hans Erikson Finnel pähe imelik mõte, millest ta rääkis ka oma käsuandjale; ta arvas, et kui lubada Harju talupoegadel käia rüüstamas moskoviidi maid ja tuua neil sealt röövsaaki, siis see vähemalt ohjendaks venelasi niipalju, et nad ei käiks nii tihti Tallinna all lärmamas. Selle mõttega oli päri nii Carolus Hinriksen kui ka tema isa ning asehaldur Hinrik Klaussen Horn. Ainult Tallinna raat, kui talle anti nõu koondada linna äärde põgenenud talupojad ühte kindlasse salka, kahtles kaua, et kas kohtlasist talupojest on selleks ka asja, sest neile olevat sõjamehe-amet tundmatu ning oma suure arguse tõttu ep olevat nad sõdimiseks kuigi kohased. Kuid et seesugune tahtmine oli Toompea valitsejail, siis ei tahtnud linna magistraat selle vastu sõnada. Pealegi olid vabadikud linnale suureks tüliks, nii et raat oli üsna rõõmus ning ütles, et las see talupoegade lipkond möllab pealegi moskoviidi maadel, kui tast on asja, kui aga ep ole, siis on ikkagi parem, kui nad lõpevad kuskil mujal, aga mitte linna vallide ääres, sest linna timukal oli lõpnud loomaraibete korjamisega isegi küllalt tööd.

Siis hakati valima ning määrama talupoegadele peameest, kes pidi olema kas sakslane või rootslane, kuna vabadik selleks ep olnud kohane; arvati, et vabadikud omapead minnes taplusse ei suudaks pidada eneste seas korda ja jookseksid igaüks ise kaarde laiali. Kuid paraja peamehe leidmine ep olnudki kerge, sest mõni hakkajam sõjasulane oleks olnud selleks päris paslik ning kohane, kuid tingsõdurile olid siinsed olud tundmatud ja nad ei osanud maarahva keelt. Lõpuks tehti ühele mõisamehele Asmus von der Soltwedelile ettepanek hakata talupoegade salga peameheks; kuid see uhke ning tore saks, pidades säärast ametit enesele häbistavaks, muutus tulivihaseks ning hakkas seesuguse pilkamise üle vanduma, et miks tahetakse teda alandada, määrates teda pastlameeste ninameheks, nagu ta enam sõjateenistuseks ei kõlbaks.

Seega olid rootsi väeülemad sobiva peamehe mitteleidmisel kaunikesti hädas.

Siis aga tuli mõisameeste peamehel Hans Wachtmeistril meelde Tallinna mündisell Ivo Schenkenberg, kes, olgugi et ta oli sakste soost ning verest, oli astunud talupoegade eest välja ning kutsunud isegi raatmani neile mõisameeste vastu abiks; see lugu oli Hans Wachtmeistril veel nüüdki meeles ja ta leidis olevat paraja juhuse, et sellele upsakale sellile ta ninatarkust kätte tasuda, ja ta andis Toompea väeülemale nõu määrata see kohtlane sell pastlameeste ninameheks. Sellest mõttest haarasid Tallinna kubernerid kinni ja lasksid otsida toda selli, kes kõikjal käis ning luusis sõjamehena ringi ja oli ratsutajatega alati kaasas.

Suure otsimise järel leiti see kohtlane sell Tõnismäe kõrtsist, kus ta parajasti oli oma viimaseid killingeid maha joomas. Kuna ta oma isamajale oli toonud ainult teotust ning häbi, siis ei viinud ta sinna enam oma jalga. Kui see purjutaja sell nüüd raeheeroldite vahel Toompeale toodi ja seal talle ära seletati, milline nõu on väeülemail temaga, siis oli ta mõisameeste imestuseks kahel käel nõus hakkama vabadike ninameheks, miska suur mure veeres rootsi väeülemate südameilt.

Nüüd laskis raat oma heeroldite suu läbi kuulutada turgudel, kõrtsides ning peatushoovides, õuedes ja kõikjal, kus aga maarahvast leidus, et kõik adratalunikud, vabadikud ja ainasjalad, kes asuvad linnas ja ka selle ümbruses ja kes neist on juba sirgunud meheks ning suudab püstijalu kõndida, koonduksid linna Suurele turule kokku.

Seesugune käsk tõi aga talupoegadele uut muret ning ahastamist kaela, sest nad ei teadnud mitte, missugust iket tahetakse nüüd neile panna; nad pistsid pead kokku ja hakkasid salamahti sosistades arutlema ning nõu pidama, kuid kokkukutsumise õiget põhjust ei osanud neist keegi seletada; ja siis tuldigi ühisele arvamusele, et ega ei tahetagi neilt muud, kui hakatakse nõudma tatarlasilt näpatud ruunasid.

Mats oli parajasti linnusekraavis oma jalgu loputamas, kui temalegi toodi kokkutulemise käsk; kähku mähkis ta jalad tallukatesse, kiskus toorest veisenahast suuad jalga, tõmbas tärkmete paelad koomale, ajas nad hoormatest läbi ja sidudes tugevasti sõlme, tegi oma jalad teekonna vastu kindlaks. Kuid

ära lipata ei saanud talupoegadest enam keegi, sest kõik heeroldid, sandikupjad ja raesõdurid olid talupoegade püüdmiseks välja aetud, ja need talutasid neid kõiki eneste vahel raekoja ette.

Hirmunud nägudega ning kartlikult jäid talupojad seisma Suurele turule otse raekoja ette, kuhu ilmus ka palju väeülemaid, raatmane, pürjermeistreid, linna peamees ning munserdaja Klaus Holste, seadusetundja ehk sündik ja rae kirjutaja Laurentius Schmidt, kes oskas päris hästi ka maarahva keelt. Kõik nad hakkasid uurima talupoegi ja saatsid neist tagasi mitmed, kes olid vanadusest tudikesed, ja need, kes poisikesina ei väärinud veel mehe nime. Pärast seesugust tuulamist jäi sinna talupoegi veel ligi paarsada meest, kes olid päris kartlikud ja mõtlesid hirmuga, et mis neist nüüd küll saab.

Lõpuks laskis Carolus Hinriksen raekirjutaja suu läbi vabadikele kuulutada, et Toompea väepealikud ning head isandad olles arvamisel, et talupoegadest võib saada päris tublisid sõjamehi, on otsustanud ning lubanud neid ühiseks salgaks ehk lipkonnaks kokku korjata, ning neile antakse vaba voli tuua venelase maadest röövvara ja teha seal moskoviidile igasugusel kombel häda ning kahju. Sellele lisati veelgi, et armulised Rootsi valitsejad ning härrad on otsustanud lubada neile seda au, kuid nad ei sunni neid selleks mitte, nii et kes tahab, see mingu kas või praegu siit minema ega ärgu kuulugu sellesse lipkonda.

Talunikud vahtisid vaikides üksteisele otsa, kuid lahkumiseks ei teinud nad sammugi.

— Nii siis ei tõrgu teist keegi...? hüüdis tõlkija ringi vahtides.

Ainult vaikus oli talle vastuseks.

— Armuline Toompea valitseja ning väeülem Carolus Hinriksen on teie eest hoolitsenud veelgi, määrates teile ühe tubli sakslase peameheks, lisas raekirjutaja Laurentius Schmidt.

Tasane nurin läbis nüüd trobikondades seisvaid talupoegi, kuna nende seast kuuldus ka üksikuid hüüdeid:

— Meie ei taha saksa enestele peameheks, ei taha..!

Seesugune sõge nurin tundus raatmanele, kes maarahva keelest pisut ikkagi aru said, päris nurjatuna, et need kohtlased talupojad julgevad seesugusest aust lahti ütelda.

— Ei taha saksa, las Tont olla meile peameheks! nurisesid talupojad edasi.

— Kes on see Tont? päriti tõlkija kaudu.

Talupojad vahtisid ümber, hõikasid Tondi ehk Timotheuse nime, kuid teda ennast ep olnud kuskil näha.

— Kes teab kus ta nüüd liigutab oma latvu?! urises Rapp, kui nägi, et Tondi otsimine on asjatu.

Kuid nüüd lõppes väeülemate kannatus ja nad ei pannud rumalate talupoegade sõgedat tahtmist enam tähele, vaid lasksid Ivo Schenkenbergil tulla ette ja ütlesid vabadikele, et toosama sakslane on nüüdsest nende peamees ning väeülem, kelle sõna nad peavad kuulma.

Pärast kõiki neid kuulutusi anti Ivo Schenkenbergile kaks sõjasulast esialgu abiks, ja siis lasti neil

minna linnast välja. Ivo kogus oma vastseltvärvatud sõjarahva kinnimüüritud Harjuvärava taha Barbara kalmistu äärde, kus hakkas neid raesõdurite abil loendama, jagama poolesajamehelisteks rühmadeks ja andma neile relvi, mida Carolus Hinriksen laskis tuua Rootsi sõjaväe arsenalist. Samas selgus, et talupojel oli pea pooltel hobused, millest sõjateenistusel on suuresti abi.

Ja siis algas linna heinamaadel talupoegade munserdamine — niipalju kui oskas seda Ivo ja temaga kaasasolevad sõjasulased. Talupoegadele õpetati, et tahilukuga arkebuusi ehk harkpüssi laadimiseks tuleb võtta paukuvat tahma mitte enam kui poole kanamuna koore täis ja puistata toruotsast sisse, siis takkudesse mähitud kuul vajutada järel ning torgata vardaga põhja; pärast seda tuli tulerauaga süüdata toru päras oleva noka vahele kinnitatud tael, mida koos ta hoidjaga pani liikuma kaheharuline vedru, mille alumine haru tugines vastu püssi paremal küljel olevat raudrenni, kuna ülemine surus tahti hoidvat nokka püsti. Sellest imelikust vigurist veidi tagapool asetses väike kang, millele pöidlaga vajutamisel kisti vedruharud teineteisega lähestikku kokku, nii et tahinokk pöördus ümber oma telje tahapoole ning viis hõõguva taela rohupannile. Kui siis pannil süttis rohi ehk paukuv tahm põlema, kargas tuli läbi väikese augu surtsahtades torru, mille otsast ta siis paukudes tormas välja ja viskas kuuli minema. Kui raudnoka vahel oli hõõguv käsn, siis pärast lasku jäi see veel edasi põlema, kui aga oli leegiga põlev taht, siis see kustus paugahtusel sopsti, nii et pidi hoitama veelgi teine põlev taht varuks valmis, et

pärast lasku uuesti tuli tahiluku külge viia. Kuid seesugune tulega mässamine lahtise rohu juures oli vägagi hädaohtlik, sest tihti süttis rohi laadija käes enneaegu põlema ja kõrvetas ta habeme, kuid sagedasti virutas aga ka vastu vahtimist ning tõi laskurile ta enese relvast surma, ilma et vaenlase käsi oleks siin tegev olnud; seega oli see riistapuu vahel mitte enese, vaid koguni vaenlase abimees. Seepärast oli mõtelnudki üks Nürnbergi teadja ja tundja, nimega Johan Kiefuss juba 1515. aastal välja kavaluse, mida kaua aega ei tahetud tarvitusele võtta kui kasutut vigurit: see oli rataslukk, mis ise lõi tuld ega ep olnud vaja teda süüdata; selleks oli pöörleva ratta külge kinnitatud vasar, mis lüües vastu väävlitera tõi sädeme ning süütas pannil rohu nagu tuleraudki. Kuid seesuguseid püsse sattus talupoegade pihku õige vähe — neile anti enamasti kõik tahilukuga püssid.

Kõiki neid sõdimise vigureid ning kavalusi olid talupojad üsna hakkajad õppima ning neist aru saama. Peatselt paugutasid nad Tallinna tühjadel niitudel ja metsades ning tegid eneste lõbuks seesugust põrgulärmi, et julgemgi süda oleks hakanud seda kuuldes kartlikult värisema.

Ivo katsus talupoegi ka karakoolina rindridadesse seada, kuid sellest ei tulnud suurt midagi välja, sest vabadikud ei püsinud kindla korra järgi paigal, vaid paugutasid oma püssid juba enneaegu tühjaks ja jooksid kisades segamini.

Seesuguse mässamise, möllamise ja jahtimisega unustas Ivo lõpuks neitsi Dorotheagi, kes seni oli ühtepuhku mõlkunud tal meeles ning teinud selle

haigeks. Nüüd oli ta hing ainult täis taplustuhinat, nii et kihutades oma sõjarahvaga mööda linna niitusid ringi, hõiskas ta tihti:

— Hoi, kus oled sa, vaenlane?!

Samal ajal, millal Ivo oma sõjarahvast Tallinna tornide all munserdas, vahtisid sakslasist mõisamehed seesugust ennenägematut nalja pealt ja naersid pilgates, et nüüd olevat sadul sea selga tõmmatud.

Kui Christoffer Schenkenbergile viidi sõna, et ta poeg Ivo olevat hakanud pastlameestest sõjarahva ninameheks, siis kostis ta nõnda:

— Nüüd see hull koer on leidnud enesele paraja ameti, ega ta mujale ei kõlba!

Ja isa Christoffer andis kuldseppade tsunfti oldermanele nõudmise, et ta poeg Ivo kustutataks mündisellide nimestikust, kuna ta oma kommete ning halva ülalpidamisega ei väärivat selli kõrget ja aulikku nime ning seisust.

— — — — — — — — — — — — — —

Peatselt oli Ivo talupojest sõjarahvaga jalul: sajamehelise salgana ratsutasid nad Nehatu mõisa. Kuid nüüd ei hiilinud vabadikud mitte mööda kõrvalisi metsateid ega püüdnud end venelase eest peita, vaid liikusid nii lahtiselt ning julgesti, nagu otsiksid nad neid taga. Suurt taplusetahtmist neil seekord ep olnudki, sest nad olid tulnud ainult nuuskimiseks välja; kui aga mõni väiksem salk venelasi oleks olnud kuskil lonkimas, siis sellele tahtsid nad kindlasti kallale karata ning võtta neilt hobused, sest pooled mehed olid veel jalgsi.

Talupoegade pikad kahepoolega vöörkotid, mis rippusid neil õlal, olid seks puhuks leivaga kasinasti täidetud.

Ei tormatud nüüd uisapäisa rumalasti, nagu seda kohtlasist talupojest ja nende sellist-ninamehest oleks kergesti võidud arvata, vaid nende ees viiesaja sammu kaugusel ratsutas kaheksameheline salk, et vaenlane ootamatul kombel ei kukuks kaela.

Kui talupojad olid läbinud juba mitmeid külasid, mis olid elaniketa ning tühjad, kuna paljud neist olid ahervartes, siis lõpuks jõudsidki nad Nehatu mõisa. Mõisa piirav kõrge pistandik oli puutumatu ning peaaegu terve ja ta hoonete õlgkatuseisse viimata tuli. Et aga kõik laudad, tallid, keldrid, aidad ja panipaigad olid tühjad, siis oli see mõis ikkagi maha jäetud, aga võib olla, et ka venelane oli olnud siin külaliseks sees, sest kõik toad ja nurgad olid roojaga rüvetatud ja täis äranäritud loomakonte.

Vaevalt olid vabadikud karanud sadulast ja hakanud ammutama mõisa kaevust vett, kui kaugemale ratsutanud silmamehed tulid tagasi ja teadsid pajatada, et lähemast külast on nad leidnud inimesi, kes aga kõik olevat surnud ning tapetud, ja nad kutsusid peameest enestega kaasa.

Kuna seni oli nähtud ainult elaniketa külasid, kuid nüüd aga leitud ka inimesi, olgugi et ainult surnuid, siis kippusid kõik edasi minema, sest senine tühipaljas munserdamine oli muutunud kõigile igavaks.

Uuesti hüpati sadulasse ja pärast lühikest ratsutamist mööda metsateed jõutigi silmameeste juhtimisel ühte väikesesse metsakülla, mille keskel kasvas toomingaid ja pihlakaid. Kuid samas pidid

mehed jubedusega nägema, et pihlaka küljes rippus juukseid pidi neli paljakskistud naist; nende kehadesse oli lastud mitmeid nooli, mille haavadest nõrguv veri oli määrinud neid triibulisiks, kuna nende küljest lõigatud rinnad olid heidetud nende ette maha.

— See on tatarlaste temp, sõnasid mehed pärast vaikimist, nemad armastavad kõige enam pilduda nooli!

Ühel naisel oli kistud laps ihust, mis seejärel oli täidetud püssirohuga ja lastud puruks, nii et tahmunud lihatükke oli kogu külavahe täis. Ja nüüd nägid talupojad ikka üha hullemat: hällides olid lapsed pistetud mõõkadega läbi, mitmed neist torgatud suud- ja tagumikkupidi aiateivastesse, mõni riputatud kaevuvalta külge, ja kui lõpuks heideti pilk küla kaevu, siis nähti, et see oli kubinal täis inimesi, kes olid purustatud, tapetud ning üleni verised, nii et kaevuvesi oli sellest punane.

Kõike seda nähes sattusid isegi vintsutustega harjunud vabadikud suurde vapustusse ja hakkasid kuuldavalt nutma, öeldes, et nii kaob maarahvas sootuks. Ivo aga seisis nende hirmsate valudega hukatud külanaiste ees, kuna ta pale kahvatus neid nähes koolja sarnaseks; lõpuks käskis ta oma sõjarahval võtta neid puult, kanda majadesse ja pista külale tuli otsa, et need koolnud ei jääks raisalindudele ja metsloomadele roaks.

Nende ihu on ju veel päris soe! hüüdis Tõss, kui ta kaaslastega asus hukatuid puult maha võtma.

Seega selgus, et tapatöö on alles hiljuti tehtud ning nüüd peaksid tatarlased olema veel ligilähedu-

ses; ja kui vabadikud hakkasid uurima teid, siis leidsidki nad nende hobuste kapjade jäljed, mis viisid ikka ida poole.

— Kas läheme järele? kaheldi algul, kuid peatselt leidsid mehed ühise keele ning olid sellega nõus.

Talupojad hüppasid sadulasse, haarasid pihku oma vardad, orad, mõõgad ja püssid, olles iga silmapilk tapluseks valmis. Ivo aga kannustas oma hobust nii hullusti, et talupojad suutsid oma ruunade ja märadega vaevu temaga sammu pidada. Ivo, kes kihutas lahtise mõõgaga ees, liikus nii uisapäisa hooletult, nagu oleks ta valmis tormama vaenlasele otse suhu.

— Peamees, vaata ümber! hüüdis äkki Rapp eeskihutavale Ivole ja osutas käega vasakule, kus metsavahelisel lagendikul põõnutas ning pikutas trobikond venelasi, kõigil karvased kõhud paljad ja pööratud vastu päikest, kuna nende ruunad lonkisid rohtu süües ringi.

Suures tuhinas oli Ivo ratsutanud neist mööda, mille tõttu tuli tal nüüd oma hobune ümber pöörata. Seesuguse ootamatu ning äkilise kohtamise üle olid vabadikud nii üllatunud, et nad ei osanud teha muud kui jätta oma hobused teele seisma; kuid veel enam olid imestunud venelased, kes ei osanud enam karata püstigi, vaid põõnutades maas vahtisid tulnukaid.

— Torma otsa! kisendas nüüd Ivo ja kargas oma hobusega esimesena kallale.

Kuid Ivo kannustas oma hobust nii ägedasti ning valusalt, et see norsatas ja ajades end tagumisile jalgele püsti, ei liikunud paigast. Talupojad aga tormasid venelasile rüsinal otsa, raiusid neid kirves-

tega, pistsid ahingite ja odadega läbi ning sõtkusid hobuste kapjade alla. Küll kargasid venelased püsti, haarasid oma vardadki pihku, kuid kõik see oli hilja: enne kui vabadikud suutsid vaadata ringi, olid nad kõik need nelikümmend karvast venelast maha löönud ning nottinud.

Kui siis vabadikud kargasid sadulast ja hakkasid puistama venelaste laagrit, leidsid nad ühe pedaka alt käsist köidetud tüdruku, kelle sassis juuksed katsid ta nägu, kuna ta rõivarebendite vahelt paistis näritud ja purukskraabitud ihu. Kui tüdruku silmnäolt lükati juuksed, siis nähti, et ta oli surnud.

— Ka sinu hing on läinud nende himudele söödaks! ütles Tõss ja paljastas korraks oma pea.

Laagri puistamisel leidsid vabadikud kägistatud tüdruku lähedalt ühe venelase, kes vigurdas, nagu oleks ta juba surnuks notitud, olgugi et ta oli taprist puutumatu ning terve. Mehed võtsid ta eneste keskele ja tahtsid maha lüüa, kuid Ivo jõudis jaole, et vahest saab vangilt kasulikke sõnumeid. Nähes peameest, kukkus venelane käntsatades Ivo ette põlvili ja hakkas oma võõramaises keeles anuma, et talle kingitaks elu.

— Patustasin, isake, patustasin, vingus venelane ja tagus otsmikuga maad; — heida armu patusele!

Olgugi et Ivo ei saanud venelase kõnelusest aru, oleks ta võtnud teda kas või Tallinnasse kaasa, et lasta seal üle kuulata, kuid samas silmates tapetud ning äranaerdud tüdrukut, süttis ta viha leegitsedes põlema ja ta kisendas:

— Oksa! — ja kui mehed ei saanud algul tema

tahtmisest aru, siis lisas ta tigedasti: — Ärgu rüvetagu ta enam ilmavalgust, vaid rippugu oksas!

— He-hee, venekas, teeme sullegi sirget surma! hüüdsid nüüd vabadikud ja haarasid venelasest kinni.

Algul ei saanud venelane talupoegade tahtmisest aru, kui ta aga nägi, et teotatud tüdrukult võeti ta pussak, millega venelased olid köitnud teda käsist, ja hakkasid seda sõlmima silmuseks, siis tehes enese kohal ristimärke, lällutas ta tundmatus keeles, et oldagu kristlased ning ärgu saadetagu teda ilma jumalaarmuta hukka.

— Vingu, vingu, sõnas Tõss, — katsu kui hea on olla põrgus, kuhu sa armastasid maarahvast saata! Kiskunud venelaselt ta kollased juhtnahksed saapad ja ka rõivad seljast, nii et ta jäi päris alasti talupoegade ette, heitsid vabadikud silmuse talle kaela, viskasid selle otsa üle pedaka oksa ja hakkasid siis venelast maa küljest lahti vinnama. Kui poodava jalad kerkisid õhku, siis tungis ta suust vali rögin, ta ajas käed püsti nagu tahtes haarata hingepigistavast paelast, kuid samas kadus neist jõud ning nad langesid rammetult alla. Venelase silmad pungitusid pärani, keel vajus suust ripakile välja, keha sirgus pikaks ja hakkas väänlema; karvane rind laienes ja kiskus kramplikult tuksatades kokku, nagu oleks rabelev hing otsinud sealt väljapääsu. Seda nähes pöörasid paljud vabadikud oma silmnäo kõrvale.

— Kas pussak ei katke? kahtles Ivo.

Vastuse asemel kargas Rapp venelase turjale ja kiskudes oma jalad kõverasse kokku, jäi ta poodu külge rippuma tõestuseks, et tüdruku pussak kannab

isegi kahte meest; selle kahekordse raskuse all vajus oks tublisti kaardu ja venelase kael venis soolikana pikaks, kuid silmus pidas vastu ja poodu pea ei katkenud mitte otsast.

Nüüd hakati kokku koondama venelaste vara, mida oli nelikümmend saduldatud hobust ja peagu sama palju lühikesi trehtritaoliste otstega musketeid, rohusarvi, vardaid ja mõõku. Venelaste seas oli seekord ainult kolm ammukütti, kes oma nooletuped olid pildunud tühjaks.

Kui vabadikud olid võtnud löödud vaenlaselt ka saapad ja rõivad, asusid nad saadud ruunade ja varaga tagasiteele, sest Tallinnas oli neil veel palju jalamehi.

Venelane aga jäetigi teiste hirmuks ja ähvarduseks rippuma silmusesse.

2.

Seekord asus Ivo oma sõjarahvaga Nehatu mõisas, mille kaugus Tallinnast oli veidi üle ühe penikoorma teepikkust. Ta sõjarahvas oli nüüd kakssada kolmkümmend pead suur ja nende hulgas ep olnud enam kuigi palju jalamehi.

Mehed asusid koos oma hobustega küünides, tallides ja suures rehetoas segamini koos, pidades siiski eneste vahel head korda. Kuid alati ep olnud see ka nõnda, sest ühel hommikul äratas Ivot koletu kisa, mis kostis rehetoast; kähku oli ta jalul ja tõttas mehi vaigistama, sest nüüd tuli tal olla neile ka kohtunikuks. Õues olidki mehed kuhjunud trobi-

konda kokku ja sõnelesid päris ägedasti, sest viis vabadikku ei leidnud oma püsse. Süüdistati teineteist ja välgutati isegi vardaid, sest püssi omandamine ep olnud kerge ja sel oli talumeeste silmis suur väärtus. Kuid mitte ainult püssid, vaid mitmel mehel olid ka kaatsad läinud kaduma, ja selle üle ei osatud muud kui ainult imestuda, sest kaatsad olid ju igal mehel eneselgi olemas.

Varastada oma mehi — see oli vabadike silmis häbiväärne tegu.

Peatselt jõuti aga arvamusele, et küllap tuletorud on jalameeste käes, sest need olid läinud enne päevatõusu välja, et katsuda muretseda enestelegi hobuseid, kuna nad ei tahtnud kauem olla jalameestena teiste omataoliste seas. Kuid kaatsad, kuhu jäid kaatsad, kas võtsid jalamehed needki kaasa, et jätta ratsamehi paljaste kintsudega?

Olgugi et jalamehed olid võtnud püssid salamahti kaasa, kuid kaatsade kadumises ep olnud nad mitte süüdi, vaid seda olid hobused, kes meeste soolase higiga läbiimbunud kaatsad olid pistnud nahka, nagu seda tõestasid üksikud rebendid, mida kaatsadest veel leiti. Seesugune pahandus oleks jäänud siis tulemata, kui vabadikud oleksid tihanud jätta hobused koplisse, kuid igaüks tahtis hoida oma looma hästi enese lähedal, kuna koplis võis murda teda hunt. Kogu see äpardus tekitas nüüd aga paljudele nalja, nii et Kirr hakkas laulma:

„Pill pinu taga,
Toru toa taga,
Susi sauna taga.

Üks kaats kirstus,
Seegi sõge sääreta!"

Nüüd hakkasid mehed jällegi sööma, sest nad ei pidanud söömisel enam vahet, vaid alati lõkendasid nende padade all tuled. Nad olid käinud venelase mõisadest näppamas loomi ja ajanud neid enestele suure hulga kokku, nii et kogu Nehatu mõisa õu oli nüüd äranäritud loomakonte täis. Pärast söömist pikutati ning lasti leiba luusse, ja siis hakati jällegi uue isuga sööma.

Isegi suure vaenuväega kokkupõrgetest ep oleks nüüd mehed hoolinud, kuid Ivo tahtis neid selleks veel munserdada ning harjutada tapluses kuulma sõna, sest palja suisa pealehakkamisega võib ta sõjarahvas korraga otsa saada, nagu üks arukas väeülem oli Tallinnas talle nõu andes ütelnud. Kuid teedel käidi juba varitsemas ning isegi üks venelaste killavoor oli nabitud kinni.

Õhtu eel jõudsid jalamehed tagasi, kuid neil ep olnud seekord rohkem õnne, kui et ainult ühe moskoviidi sõnaviija olid püüdnud kinni, lastes ta alt hobuse vigaseks.

Istunud uksepakule, hakkas Ivo usutlema vangi, kelle keelest ei saanud ta aga sõnagi aru. Lõpuks leidus vabadike seas mehi, kes olid elanud ka venelaste hulgas pikemat aega ning seega mõistsid porssida nende keelt; kuid suuremat keelemeest ep olnud neist ühestki, nii et mitme mehega saadi lõpuks venelasest ainult nii palju aru, et ta tulevat Padise majast noorema väepealiku Mihhail Sitski läkitusel, et viia Rakvere majasse peatselt saabuvale suure väe ülemvojevoodale knjäss Feodor Ivanovitš Mstislavs-

kile ühe salajase gramota ehk kirja. Kõike seda tunnistas venelane alles pärast seda, kui teda oli ähvardatud surmaga, ja siis andis ta ühtlasi ka kokkukeeratud gramota Ivole üle.

Kui nüüd venelaselt kangele pressimisele vaatamata ei saadud enam ühtki teadet, hakati pidama nõu, et mida vangiga ette võtta. Meelsasti oleksid vabadikud pistnud ta samas surnuks, kuid Ivo tahtmist mööda läks kaks meest teda Tallinnasse viima, et tehku seal väejuhatus temaga, mida tahab.

Peatselt ilmusid aga ümbruses nuuskimisel käinud ratsamehed tagasi ja hüpates hobuselt hüüdsid juba eemalt:

— Tõime vangi, on teine küll veneka sulgedes, aga kõneleb maarahva keeles ning ütleb ennast meie suguvenna olevat; tõime ta elavana kaasa, et vahest sina, peamees, võtad seda asja seletada.

— Mis mees sa oled, kust tuled, kuhu lähed? küsis Ivo vangilt, keda kätest kinni hoiti.

— Tulen sealt, kust tõuseb nutt, lähen sinna, kuhu ta kaob, ruttan klaasist mäe juurde, et minna suure järve taha!

— Sinu kõne on imelik ning segane, kostis Ivo.

— Vaevatud mehel ep ole ta kunagi libe!

Heitnud tundmatule pealaest jalatallani pilgu, küsis Ivo:

— Miks ehid end võõraste sulgedega?

— Et hunti hundinahaga petta!

— Sinu sõnad on julged, kostis Ivo, — aga kes sind südamesse näeb ja sinu tegusid teab? Hulkuv hunt ajab mitu karva, kargaja koer haugub mitut moodi...!

— Eks siis köida kinni, tiri tapapingile ja vääna luid!

Enne aga kui Ivo jõudis langetada otsust, trügis teisigi mehi lähemale, ja äkki hüüdis Mats:

— Tont, Tont, — see oled ju sina?!

Nüüd tundsid veel mitmedki vabadikud Tonti ja nad olid selle ootamatu jällenägemise üle üpris rõõmsad.

— Siis ole kiidetud, sõnas Ivo, — ja jätka rahuga oma teed!

— Kuhu sa, Tont, tõttad, sõnas nüüd Mats; — parem heida meiega ühte!

— Selleks ep ole mul aega, kostis Tont pearaputusel, teekond on mul pikk! ja ta seletas, et on võtnud nõuks minna Peipsi taha venekate maale otsima oma varastatud naist.

— Asjatult sinna kipud, sõnas Rapp, — venekate maa on nii suur, et võid sinna eksida ning kaotada tagasitulemise tee, vähemalt veel leida naist, keda venekas ei hakkagi nii kaugele viima, vaid hukutab juba siinsamas!

Olgugi et Tont ei pööranud oma tahtmist, lubas ta selle öö siiski puhata siin suguvendade seas, et siis hommikul uue rammuga jätkata teed. Kui siis Tont laskis pilgul ümber uidata, sõnas ta imestunult:

— Siin ju puha maarahvas koos!

— Ainult sulased, vabadikud ning orjaja rahvas, kosteti.

Magama heites jutustas Tont rehetoa pahmas pikutades vabadikele oma taplusest sissidega, kuna ta hobune oli nüüd koos kõigi vabadike hobustega metsavahelisel karjamaal, kus kümmekond püssi-

kütti kaitses neid huntide eest, olles ühtlasi ka venelaste tuleku vastu valvel. Pika rehetoa nurgas jutustasid aga nuuskimiselt tulnud salamehed, kes olid otsaga käinud isegi Paide maja all, milliseid toredaid ruunasid ja lojuseid nad seal näinud müüri ääres kõndimas; nad ütlesid:

— Oleks meid olnud veidigi enam, siis oleksime toonud nende karja kaasa!

See oli muidugi ainult tühine hooplemine, kuid paljud jäid seda ka uskuma, nii et nad pidid ütlema:

— Kui Tallinna sõjaülemad oleksid määranud meile hakkajama peamehe, siis oleksid kõik venelaste lojused olnud meil ammu juba käes ega hulguks enam nende karjamaadel ringi. Kas nad tõesti ei leidnud meile hakkajamat saksa?

— Ära kae koera karvast, vaid hambast! kosteti nurisejaile vastu. — Peamees kasvatab enne rammu..!

— Ei tea kust talle rammugi tuleb, kui ta ise veneka kombel paastub!

— Alati ei asu ramm käes, vaid meeles, sõnas nüüd Kirr.

— Ega saksa meel meid ka rammusaks tee, kostis Rapp; — saksa meel on loodud ainult uhkuseks ja toreduseks!

— Keda siis sina oleksid tahtnud peameheks, kas rootslast?

— Ei, rootslane on kangekaelne! arvas Rapp.

— Tahad tannemarki?

— Tannemark kiusleb!

— Või pohlakat?

— See jonnib!

— Siis soomlast?

— On kange keelega!

— Või valid veneka? arvas Kirr.

— Haiseb!

— Tahad türklast?

— Türklane on kuri!

Kui Kirr oli kõik talle teada olevad rahvused nii ette lugenud, siis pärast nende mahalaitmist võttis Rapp sõnada:

— Ep ole meil vaja ühtki peameest, vaid teeme ise, kuidas mõtleme, läheme, kuhu tahame, kargame soojalt suhu ja palavalt parda!

— Laiad oleme sisse minema, aga kitsad välja tulema! kostis Tõss elutargalt ja vangutas pead.

— Endal sul habe rinnuni, aga ühtepuhku halised nagu vana naine! hurjutas Rapp.

— Mina ei halise, vaid see on tõsi — maarahvast on alati võetud õnneks!

— Toh-oh-uiah, kas siis meie ep olegi mehed?! ägestus nüüd Rapp.

— Mida suudame meie, ja veel ilma peameheta, venekatele teha?

— Sinu jutt ei kõlba soelegi, vihastus Rapp, ma naeran sind välja, ja ta hakkaski kuuldavalt naerma.

— Naera, naera, kostis Tõss rahuga, — viimasena naerja naerab paremini..!

— Selle hambad aga jäävad irvi! sõnas Rapp.

— Ainult siis laota nahka, kui ta selleks küünib, urises Tõss ja puges põhku.

— Parem sõjas soputada kui külmas kükitada! ja seega lõpetas Rapp oma õhtuse vaidluse.

Ivol aga ei tulnud und silma; ta jalutas õitsitulede juurde, ajas vahimeestega juttu, kuulas metsa kohisemist ja vahtis kuuvalguses kihutavaid pilvi, mis näisid hiiglaratsanikena, kes ajasid üksteist taga. Vahtides neid kaugusse kaduvaid pilvi, sosistas Ivo üksi olles:

— Oh tuul, vii sinagi talle tervitusi, pilved aga pikka iga!

Kui ta nüüd vaatles kuud, siis äkki tekkis temas kentsakas mõte: kui see neitsi peaks nüüd kuskilgi veel elama ja juhtuks praegusel silmapilgul nägema kuud, siis kindlasti ristleksid nende pilgud seal kõrgel kuu pinnal, kuna kuu ise näeb neid mõlemaid.

— Ütle, kuu, ütle, kus asub ta praegu? ja Ivole tundus, nagu oleks kuu inimene, kes näeb, kuuleb ja võib kosta.

Kuu aga vaikis ja irvitas.

— Sa näed ju teda, näed nagu mindki..! anus Ivo.

— Hi-hii, irvitas kuu nüüd kuuldavalt, — näen, aga ei ma ütle!

— Ei ütle? kordas Ivo ja tõmbas musketi ratashoova naksudes vinna.

Kuu hambutu suu kihistas ainult naerda, nagu oleks ta tahtnud pilgata seesinast maailma.

Terava kõlksahtusega langes püssi raudnokk vastu vääveltera, mis aga ei andnud seekord sädet ning pauku ei tulnud teps mitte. Ivo aga ehmus sellest nii hirmsasti, et ta pillas püssi ja kukkus kummuli maha, sest Jumala käsi oli seganud ennast ta meeletusele vahele.

Põrutatult lamas Ivo rohumaal ikka edasi, kuna rahutud mõtted ja kurjad aimused närisid ta kallal nagu ussid. Dorothea, tema pärast puistaks ta kas või kogu maailma segamini, tema pärast teeks ta isegi pattu; kui ta ainult teaks, kus ta asub, siis kihutaks ta talle kas või põrgusse järele, tooks ta isegi taevaväravate vahelt tagasi.

Samal ajal norisesid vabadikud mõisa rehealuses magada; nad olid võtnud jalast suuad ja tallukad ning riputanud need seinapalkide vahele löödud pulgast varnadele, kust nad levitasid vänget higihaisu.

Mats, kes eelmisel ööl oli olnud vahina väljas ning seega tublisti väsinud, ärkas kukelaulu kuuldes üles; otse tema pea kohal üleval katusealusel pennipuul istus must kukk, olles teadmata kust tulnud ja kuidas sinna sattunud. Nüüd varajase hommikutunni lähenemisega lõi see kukk oma laulujoru lahti ning äratas peaaegu kogu magava sõjarahva, kes varem oli harjunud kukelauluga tõusma.

— Õts lindu..! peletas Mats.

Kuid kukk ei teinud vaigistajast väljagi, vaid jätkas endiselt oma laulujoru. Mats hatsus uinuda, kuid vaevu suutnud suigahtada, peletas kukk uuesti une. Nüüd haaras Mats oma seinalrippuva suua ja viskas sellega, kuid suug vihises kukest mööda ja kukkus teises seinas latsahtades maha.

— Oh sind tüütavat lindu..! kirus Mats ja võttis enese kõrvalt püssi, süütas tulerauaga tahi põlema ja pööras otsa vastu lage.

Kui siis kukk uuesti tegi häält, vajutas Mats, hoolimata et ta päris hästi ei näinud sihtimistera, tahikangi alla; kostis vali mürtsahtus ja kogu rehe-

alune täitus püssirohusuitsu ning vänge väävlihaisuga, kuna koos kukega sadas katusealusest palju risu ning pahna magajaile kaela. Vabadikud kargasid püsti ja tõstsid lärmi, sest arvati, et venelane on kukkunud kaela. Kõige enam heitus aga Mats, sest ta ei võinud aimata, et ühest tühisest paugust võib tõusta seesugune koletu lärm. Ta mattis suitseva püssi pahna alla ja heitis uuesti pikali.

Alles siis suutsid vabadikud jääda rahule, kui Mats neile seletas, et vaenuväge ep olevat kuskil, vaid ta ainult karistanud kukke.

— Ja selle tühipalja kuke pärast hakkasid tegema pauku ning ehmatama rahvast? siunati.

Kirr aga hüüdis uuesti magama heites:

— Püssipauk läks välja, sirk metsa ja susi suure kuuse alla!

Veelgi siunati seda varajast paugutajat, kuid lõpuks tuli uni uuesti, nii et mehed jäid norisedes magama, kuna kukk lebas suure sulepuntrana Matsi jalgade juures.

3.

Tolsamal Issanda aastal 157[illegible] oli kogu sügis hirmsate tormide vintsutada. Tuulte kiunumised ja mere kohisemised olid nii valjud, nagu seda ükski inimene ep olnud varem kunagi kuulnud. Vahel läks torm isegi nii tigedaks, et ta Kalamaja puukirikul puhus torni ümber, sadama pulvärgid kiskus maha ja Tallinna reidile ilmunud kaubalaevad ning -kuudid paiskas täie lastiga vastu rannakivisid puruks, nii et

tallinlased jäid suuremast osast neile saadetavatest kaupadest ilma. Äraarvamatu sügav lumi tuli aga juba enne mardipäeva Tallinnas ja mõni penikoorem selle ümbruses maha, nii et kes alustas Tallinnasse või sealt välja oma teed, palju aga vaeseid rannavabadike naisi, kes tahtsid oma pisikesi lapsi tuua linna ristimisele, said sügavas lumes otsa. Märgates häda, jätsid aga paljud rannamehed oma reed kõige soola ja muu tarbevaraga, mis neil juhtus koormas olema, teele ja tänasid Jumalat, et vähemalt hobuse või härjaga pääsesid tulema. Ja keegi ei võinud siis mõni nädal kuhugi reisida ega pääsenud üks naaber teise juurde.

Selsamal ajal sai Tallinna truu ning jumalakartlik kuberner ehk asevalitseja Hinrik Klaussen Horn, Kankase rüütel, vana harjunud sõjakangelane, ja tema poeg Carolus Hinriksen kindlaid teateid, et moskoviit kavatseb juba sel talvel kogu oma oskuse, kavaluse ja jõuga tulla Tallinna alla leeri ning piirata linna, kuni see langeb.

Seepärast olid nüüd Tallinna omad piiramise kartusel suures hirmus ning hädas, ja nad saatsid abipalveid küll Rootsi ja Soome. Ja Rootsi kuningas Johan III, tundes tallinlaste kui oma alamate häda, määraski neile veel kaks tuhat sõjameest, kes pidid saabuma Soomest. Kuid suurte tormide tõttu lükati Soomes sõjasulaste väljasõit ikka edasi, kuni lõpuks mere külmudes jäidki nad tulemata. Ka Lüübekist olid tallinlased palganud ükssada kakskümmend püssikütti, kes samuti ootasid ilmade paranemist ega saanud lõpuks tulla. Rootsist olid asunud mõned laevad moona, rohu ja tinaga Tallinna poole teele,

kuid torm paiskas nad kogu koormaga vastu Rootsi kaljusaari puruks ja ainult üks neist laevadest jõudis igasugu tarbevaraga õnnelikult Tallinna reidile, kuhu õhtul jäi pulvärgi taha paigale; öösi aga jooksis ta tormist aetuna randa, kus läks kivide vahel üksi-pulgi tükkideks, nõnda et tallinlased ei saanud ka sellest mingit kasu.

Hansalinnade liidu koosolekul Lüübekis olid tallinlased saanud Dantske isandailt tõotuse, et nemad tahavad tallinlastele raha, vilja ja meestega appi tulla. Selle lubatud toetuse äratoomiseks saatsid tallinlased ühe laeva Dantskesse, aga kui laeva kippar sinna jõudis, siis leidis ta Dantske omad samasuguses hädas, nagu olid seda tallinlasedki, sest nemad olid oma uue isandaga — Pohla kuninga Stephan Bathory'ga sattunud sõjajalale, ja nüüd olid nad juba ise piiramise pärast suuresti hirmul. Ei võinud siis üks hädaline tulla abistama teist ning ulatada talle kätt.

Kõik need äpardused, mis kogu selle sügise kestel juhtusid, panid tallinlasi päris tõsiselt mõtlema ja nad olid kaunikesti hirmul.

Imelikul kombel oli aga moskoviit jäänud nüüd üsna vagaseks ega käinud enam Tallinna all lärmi löömas, nii et ka palju talupoegi võis rahulisti minna tagasi oma taludesse, kui need olid jäänud neil veel terveks. Kuid kõik see oli ainult tühipaljas venelase vigur, sest ta ei tahtnud alalise möllamisega hoida tallinlasi hirmul, vaid lootis, et nad rahulisi päevi elades muutuvad üsna hooletuks ning loiuks, mille tõttu oleks tal kerge saada linna oma meelevalda.

Peatselt pärast jõulu kargasid Tallinnast kaks äraandjat — Diderik Muntsart, ühe Tartu sepa poeg, ja Hans Kock, Põltsamaalt pärit, kes olid mõisameestena kaua aega ringi ratsutanud ja seega olid kogu linna seisukorrast teadlikud, moskoviidi juurde ning viisid talle kasulikke teateid.

Olgugi et see kõik tähendas tallinlastele paha ning laskis aimata halba, ei kahelnud nad Jumala armus ning abis ometi mitte. Kui tallinlased oleksid kõik need ilmlikud abid kätte saanud, siis oleksid nad kogu oma lootuse pannud ainult neile ning oma sõgedas hoolimatuses ning julguses unustanud ristiinimese hädaankru — südamliku palve Kõigevägevama Jumala poole.

Ja nüüd kinnitas peatselt saabuv raske katsumine tallinlaste südamed kõvaks ning kangeks, nii et nad olid täies jumalaäratundmises ning kindlas usus temasse minemas vastu oma raskele tunnile. Jumal aga võttis nende härdaid palveid kirikutes kuulda ning oli oma nägematu abiga alati nende ligidal.

Samal ajal oli Tallinnas neli tuhat Rootsi maasulast ja rüütlit, üle kolmesaja mõisamehe, ükssada kakskümmend raesõdurit, hulk sellisid, ratsastatud meistreid ja püha Mauritsiuse ehk Mustpeade vennaskonna liikmeid, kes taplusis olid vägagi osavad ning hakkajad; peale selle oli veel kuulamisel ning vaenlase valvamiseks väljas kolmsada relvastatud talupoega ehk Ivo Schenkenbergi sõjameest, nii et seekord oli Tallinnal kaugelt üle kuue tuhande sõjamehe koos.

Õnneks juhtusid sel ajal olema Tallinnal truud ning jumalakartlikud valitsejad ning raatmanid, kes

koos püssimeister Hindrich Hartmaniga pidasid linna arsenali täies korras. Toompea lossis asuv kuberner Hinrik Klaussen ja tema poeg Carolus Hinriksen ei jätnud omalt poolt midagi tegemata ega lasknud puududa, nagu see truudele ja jumalakartlikele kubernerele on sünnis; ei pidanud nad viina, õlut ja magamist enamaks kui ülevaatust ja valitsejate muret, vaid seadsid suure hoolega nii päeval kui ka öösi, olles magamata, vahte nende kohtadele ja nõudsid, et nende eeskuju järgi teeksid ka kõik teised pealikud ja liht-sõjasulased; niisama hoolikalt talitas ka Tallinna raat.

Nüüd lasksid need nimetatud kubernerid kõik Toompea lossi ja linna müürid, tornid ja rondeelid vägevasti kindlustada, ehitada müüri äärde blokhause ja ambražuuride ehk laskeavade kohale üles seada uusi nägusaid kuninglike vapega ehitud suurtükke; seni oli neid hoitud Rüütli tänavas asetsevas linna arsenalis ehk relvade panipaigas luku taga, mille tõttu iga tallinlane ei võinud teadagi, et linnal on nii vägevaid suurtükke tagavaraks ning et Tallinn on nüüd nende poolest kindel.

Rondeelidesse ehk ümmargustesse tornidesse, mis olid ehitatud ringmüüri kurtiinist hästi väljapoole, asetati lühikesetorulisi müüsreid, mis võisid piki müüri puistata väikesi kuule, purukshakitud naelu ja teravaid kivikilde. Tornide ülemistele lagedele, kust ulatus laskma üle müürikaitse muldvallide, asetati kartaune ja kulevriine, mis võisid juba õige kaugele lasta. Müüri banketile ehk kaitsekäigule seati aga palju vähemaid suurtükke, mis lasksid ainult paarinaelaseid kuule.

Et vallipealsetes kaponiirides ep olnud suurtükkide pööramiseks küllaldaselt ruumi, siis hakati neidki suure rutuga laiendama. Kodanikud aga ei pidanud nüüd muretsema ainuüksi selle eest, et nad oleksid korraldanud sagedasi laskeharjutusi, vaid nüüd seati ka neile vallidel ja müüridel järjekorraline vahiteenistus sisse.

Et aga vaenlasel ep oleks piiramise puhul kuskil peavarju ning ulualust, siis laskis Hinrik Klaussen kogu Tallinna ümbrusest kiskuda kõik aidad, küünid, kõrtsid ning peatusõued ja kodanike suvimajad maani maha; ja vähe sellest, nüüd tuli väejuhatuse otsust mööda ka kogu Kalamaja eeslinn, mis oli enamasti vaeste mündrikkude ja kalurite asupaigaks, lammutada, nagu seda tehti ka Habersti lahe ääres asetsevate kalurite onnidega. Ainult Tartu tee ääres asetsev püha Jaani hospidal, kus asusid katku, pidalit ja prantsushaigust põdevad tõbised, jäeti koos Seegi veskiga püsima, sest neid haigeid ei võidud tõve kartusel tuua linna ega jätta ka lageda taeva alla lumehangedesse surema. Veel jäeti püsima Pleekmäe kõrval asetsev Mihkli veski, Ülemiste järve äärne veski ja järvest tuleva veerenni keskjooksul asetsev veemaja, mida tallinlased ei täidinud lõhkuda. Ka linna võllad jäeti Kaagimäele ja Jeruusalemma mäe juurde püsti.

Et seega jäid eeslinna elanikud, nagu voorimehed, kalurid, mündrikud ehk paadimehed, majateenijad ja palju teisi alamate ametite tsunfti liikmeid koos oma naiste ja lastega päris lageda taeva alla, siis mahutas raat oma paigutusisandate kaudu osa neist Vanal turul asetsevasse linna suurde kraami-

aita, kuna osal neist tuli ulualusega läbi ajada linna vangikodades.

Ka tingsõdureid koos nende ulualuseta jäänud naistega toodi nüüd linna, kus paigutusisandad majutasid neid naistsistertslaste püha Mihkli kloostri tühjadesse viljaaitadesse ja tarberuumidesse, kodanike mitteköetavaisse kambritesse, raele kuuluvatesse hoonetesse, aga paljusid neist võttis kuberner üles Toompea lossi, kus samutigi kaitse oli vajalik. Tingsõdurid üksinda oleksid vahest päris lahedasti mahtunud Tallinnas elama, kuid et nendega oli kaasas ka palju naisi ja lapsi, siis nende majutamine nõudis rae paigutusisandailt juba kaunikesti peamurdmist ning hoolt.

Linna ääres asetsevates kuurides ja küünides elanud talupojad, enamjagu aga nende naised ja lapsed, nii ka raugad, kes kõik olid moskoviidi tallamise kartusel tulnud Tallinna alla varju, jäid nüüd eeslinna ja ulualuste mahakiskumisega lageda taeva alla, kust nende kisendamised ning kurvad abipalved kuuldusid päris selgesti linna. Et pakane oli parajasti vali, siis oleksid nad kindlasti saanud seal kümnete sadadena otsa, kui mitte raat ep oleks tundnud kristlikku halastust ning lasknud neid linnaväravast sisse. Et Tallinnasse oli juba varem koondunud palju põgenikke — aadlikke ja kirikuõpetajaid koos oma perekondadega, samuti toodud sinna igasugust sõjarahvast rohkem kui kunagi varem, siis nüüd hulga talu- ja eeslinnarahvast sisse lastes tekkis seal nii suur kitsikus, et tänavad hakkasid inimrohkusest ummistuma. Ja ep olnud nüüd linna põlistel kodanikel enam ruumi kuhugi astuda, rääkimata siis talu-

rahvast, sest kõik õued ja nurgatagused olid inimesi kubinal täis. Kuid et paljas linnasolemine ei anna kellelegi veel peavarju, siis kandsid vabadikud müüri taga lammutatud majade ja küünide rusudelt palke, pakuotsi ja kisklaudu kokku, et nendest püstitada enestele onnisid, saunasid ja pinukodasid. Kus siis vähegi oli leidumas jalatäis lagedat maad, nagu Suurel ja Vanal turul, Saunaõues ja dominikaanlaste ehk Issanda koerte Mungahoovi varemete vahel — sinna kõikjale ehitasid vabadikud oma püstkojad ja onnid, neid lumega paksult kattes. Seesugused ulualused olid küll tuulevarjuks, kuid sooja ei andnud nad teps mitte.

Kuid imelikul kombel ep olnud moskoviidist veel midagi kuulda, olgugi et ta oli ähvardanud tulla ja kiitnud suure suuga, et tema suurvürst ning tsaar Ivan Vassiljevitš on nii kange ning vägev, et võib pidada sõda ning ette võtta rasket piiramist mitte ainuüksi suvel, vaid ka talvel ning isegi kõige külmemal ajal.

— — — — — — — — — — — — — —

Samal ajal ei istunud Ivo oma sõjarahvaga Nehatu mõisas mitte paigal, vaid olgugi et ümberringi oli suur ning läbipääsematu lumi, nuuskisid ta salgad maad mööda ringi; siiski ei kolanud nad enam niipalju saagiotsimise pärast kui Tallinnast toodud käsku mööda, et venelane olevat suure väega Rakvere poolt tulemas, mille tõttu tulevat neil nüüd hoida oma silmad-kõrvad hästi lahti, et Tallinnale ei juhtuks ootamatult halba.

Ühel tuhapäeva-eelsel hommikul asusid kuus vabadikku Nehatu mõisast Rakvere poole teele. Nad

olid oma hundinahksed tuisumütsid tõmmanud silmini pähe, nii et luurav pilk pääses ainult mütsikarvade vahelt piiluma. Nende seas oli ka Mats ja Tont Almutelas, kes suure lume tõttu oli jätnud oma Venemaale ratsutamise nõu pooleli. Ainult kahel neist olid kaasas ka tuletorud, kuna teravad kirved olid neil kõigil, sest kui seesuguse pakasega ei leita ulualust, siis ilma lõkketa võtaks külm neid päris kindlasti õnneks.

Hanereas liikudes jõudsid luurajad üsna pikaldaselt edasi, sest kohati ulatus lumi hobustele rinnuni; seega väsisid esimesed hobused ruttu ja neid pidid asendama tagumised, kes siis omakorda hakkasid läbi lume rinnaga teed murdma.

Vali pakane oli oma näpistamisega jõudnud juba palju kurja teha: tee ääres vedeles laotuse alt mahakukkunud linde, kelle tiiva- ja sabaroots paistis veel lumest. Aga palju oli ka neid linde, enamasti püüsid, kes otsisid enestele lume alt varju; kui nüüd hobused läbi hangede edasi rühkisid, siis ühtepuhku tõusis nende nina eest linnuparvesid võrinal lendu.

Vaevase tee tõttu suutsid Tont ja tema järel tulevad vabadikud edasi liikuda ainult sammu, kuid sellele vaatamata puristasid nende hobused hullemini kui koorma vedamisel ja olid kangesti vahus, mis samas tardus valgeks härmatiseks ning laskis paista, nagu oleksid nad lund täis tuisanud.

Et venelasi ep olnud kuskil veel näha, siis rühkisid kuulajad ikka edasi, kuni vastu õhtut hakkasid hangede vahelt katuse unkalauad neile silma. Ulualune — see oli väsinud luurajaile nüüd nagu jumalast saadetud and.

Pöörduti külla, kus karati sadulaist ja nõuti sisselaskmist; külarahvas oli ratsamehi nähes nii kohkunud ning hirmul, et ta oleks meelsasti pagenud metsa, kuid seesuguse pakasega ei julgetud hinge välja viia. Kui aga läideti piirg ja nähti, et tulijad ei tee halba ning kõnelevad mitte võõrast, vaid päris oma maarahva keelt, siis muututi veidi julgemaks.

— Kustpoolt mehi...? küsis peremees, kelle tarre Mats koos Tondiga sisse astus.

Tulijad ei seletanud algul aga midagi, sest nende lõuapärad olid külmast kanged; nad heitsid vöörkotid seljast, viisid hobused ulualustesse ja asusid siis paarikaupa majadesse, mida selles külas oli ainult kolm ja mis olid üsna väikesed.

— Kustpoolt tulete? päris nüüd peremees uuesti ja vahtis oma rippuvate kulmukarvade alt meestele kahtlevalt otsa, kuna perenaine istus uuesti nurka oma viipsiku taha.

— Oleme sealtpoolt...! kostis nüüd Tont ja viipas käega Tallinna poole.

— Ega äkki sõdijad talupojad...? päris taat.

— Küllap oleme samu mehi!

— Siis see on ikka tõsi, ütles talunik. — Sõnum ulatus juba otsaga siia, et meie oma maarahvas olevat kukkunud tuhinasse ja ratsutavat nüüd sõdijate kombel maad mööda ringi, — ja kui ta nägi, et mehed olid oma kostmistega üsna sõbralikud, siis jätkas: — Mõtlesin ise seda lugu kuuldes nii, et süda läks päris raskeks, et no kas meil veel sõdijaid on vähe — nüüd hakkab siis ka oma suguveli riisujaks!

Asjatult püüdis Tont seletada, et vabadikud ep ole mitte ainuüksi riisumise pärast hakanud sõdima,

vaid ikka selleks, et peletada venelasi eemale; kuigi nad aga vahel näppavat, milleta sõjamees ei saavat kunagi läbi, siis ainult seda, mis kuulub venelasile või on nende meelevallas.

— Sõjamees ja riisuja — see on ikka üks ning sama! kostis külamees ja hakkas siis rögisedes köhima: — Häh-hee-höh!

— On sul ka tõbi rinnus, sõnas Tont, kui vanamehe köhahoog ei tahtnud vaibuda.

— Jah, kostis köhija läbi rögina, — inimene läheb vanemaks, aga tõbi nooremaks!

— Sinna ep ole midagi parata...

Kui külalised olid lahti harutamas oma tallukaid, küsis neist Mats ringi vahtides:

— Kas siin majas enam rahvast ep olegi?

— Ep ole enam suvest saadik, kostis peremees, kükitades lõukakivile; — kolm tütart oli mul, aga kõik nad uputasid end rappa; ja vanamees hakkas uuesti köhima.

— Rappa? imestusid sõjamehed ja jäid vaikides kuulama.

Et aga läkastushoo lõppedes taat ei jätkanud enam endist juttu, nagu oleks ta selle otsa kaotanud, siis hakkas Tont oma pärimisega teda ergutama:

— Miks nad siis rappa jooksid?

— Eks nüüd ole seesugune pruuk, kostis talutaat; — vanasti kannatati välja, aga praegu ep ole inimestel enam pikka meelt. Oleks mul olnud ükski poeg, ja jutustaja heitis oma naisele kõõrdi pilgu, — siis temagi oleks võinud nüüd teie kombel ratsutada ringi ning ajada kokku vara, aga Jumal õnnistas naist ainult tütardega, ja need ei kannatanud

kasakate tooreid tempusid välja, et nüüd päästku mülgas. Olid nad mul küll väledad nagu hirved, aga pikka meelt ep olnud sugugi: kannatanud välja, mis seal siis on — noore seljas nahk venib, ainult vanal ta rebeneb!

Ja siis jutustas pereema läbi pisarate, kuidas ta tütrekesed pagenud rabasse: kui kasakad olevat mullusel suvel lähenenud nende külale, mille nimi Pärila, siis olevat kogu küla neitsid — kokku kaheksa hinge, tõmmanud enestele paremad rõivad ümber, pannud pärjad pähe ja joosnud venelaste eest rabasse. Naised olevat küll keelanud neil kätt enese külge panemast, sest see olevat Jumala meelest väga jõle tegu, kuid tüdrukud ep olevat võtnud neid kuulda ja olnud valmis ennem surema, kui et kukkuda tigedate kasakate küüsi. Mülkale lähenedes pööranud tüdrukud ümber ja siis liikunud tagurpidi, et mitte näha eneste hauda, ja ise kogu aeg seejuures leelutades ning lauldes vajunud nad üksteise järele sügavasse mudasse.

Seesugust juttu kuuldes muutus Tont päris vaikseks, sest tahtmatult pidi ta jällegi mõtlema oma Emmale; lõpuks siiski söandas ta perenaiselt küsida, et kas on kuuldud, et venelased oleksid mõnele tüdrukule jätnud ka elu.

— Kui ta nägu on rõugeist rikutud, siis tapavad kohe, aga muidu vaevavad kaua!

Kiskunud oma venelaselt võetud saapad jalast, valmistus Tont puhkusele, sest juba teise kukelaulu ajal pidid nad olema jalul. Ka Mats tõusis järilt ja viis oma tallukad kerisele kuivama; võtnud pila-

kult tule, hakkas ta tallukatele parajat kohta otsima, kuna kerisekivid olid veel liialt tulised.

— On su kerisel aga ümmargused kivid, imestus Mats, — justkui kuulid!

— Egas need mul õiged kivid olegi, naeratas peremees kavalasti, — neli-viis aastat tagasi leidsin nad metsast.

— Ep ole õiged kivid...? ja Tontki ruttas lähemale.

Nüüd jutustas talutaat, kuis ta tee äärest leidnud need suurtükikuulid, mis venelaste kuulivankri purunedes oli jäetud sinna maha.

— Aga head kerisekivid sain — lähevad ruttu kuumaks, nii et vahel kipuvad isegi hõõguma! lõpetas külamees oma seletuse.

— No seda imet ep ole ma veel näinud, et suurtükikuulidest teeb keegi enesele kerise! sõnas Tont.

Lõpuks jäädi mahalaotatud pahnale väsinult magama, kuna hobused konutasid üksteise vastu kokkusurutuna tallis.

Teisel päeval läbiti ka Jõelehtme ja jõuti pea Kuusaluni välja, kuid venelasist ep olnud kuskil midagi kuulda. Meestel tekkis juba kahtlus, et kas see jutt suurest vaenuväe lähenemisest ongi õige, vaid ainult tühipaljas sakste lora.

— Sakste silmad on alati suured nägema! arvas ka Rapp.

Kui kuulajad veelgi edasi sõitsid, siis tabas pimedus neid keset suurt ning mühavat kuusemetsa. Enam ep olnud mahti hakata otsima ulualust, mida siinses ümbruses ei puutunud kuskilt silma. Roninud sadulast, köitsid mehed oma hobused puude külge

kinni, nii et nad võisid igasse kaarde näha ning huntide ilmudes teha häält; siis haarasid nad kirved ja hakkasid puid maha raiuma.

Langetati kaheksa parajat kuuske, laasiti need oksadest lagedaks, sõtkuti lumi kokku ja laotati peenemad oksad maha. Kuusetüved veeretati aga paaristikku ritta, pöörati nende vaigused küljed kokku ja suuri vaevu läideti nende vahele tuli, mis seal kogu öö hingitses kustumatult ega paisunud ka kunagi suureks. Luurajad heitsid hõõguvate palkide vahele pikutama, kuna üks neist pidas kordamööda vahti, et hundid ei kipuks ootamatult kallale.

— Ega nüüd suurt hirmu ep ole vaja tunda, sõnas Rapp pikali heites, — venekas tukub Rakveres ja imeb seal oma käppa!

— Ära enneaegu hõiska, kostis Tont, — ööl on üheksa poega, ja meie ei tea mitte, missugune neist võib meile külla tulla!

— Seda ei tea, kinnitas Tõss, — võib olla, et juba enne kukke on venekas meil kaelas!

— Mis sa soest kutsud, noomiti Tõssi, — vaata et viimati tulebki...?!

4.

Tallinnas läks aga elu oma rada, olgugi et nii tihedat ning kitsast elamist ep olnud varem kunagi nähtud. Kolksudes liikus Pühavaimu kiriku tornis ülesvinnatud ajamõõtja oma puurataste ja raudhoobadega, pannes iga tunni tagant liikuma vasara, mis raudsagaraga kinnitus tornikella külge; selle

kella oli valanud Lüübeki kuulus valumeister Merten Leifert aastal 1433. Seesugune kell, mille heli kostis üle linna, oli tallinlasile hädasti vajalik, sest tema kuulutamist mööda korraldati oma elu, nagu seda soovis ka kellale valatud pealkiri:

„ik sla rechte
der maghet als deme knechte
der vrouwen als dem heren
des en kan mi nemant von keren."

Kui siis õhtuti seesinase tornikella vasar lõi kaheksa hoopi, hakkasid tänavail öövahid hüüdma:

— Kaheksa lööki vastu kesköòd, ning nüüd lähevad kõik ausad kodanikud ja sulased Issanda rahus puhkama! — ja nad sulgesid tänavad ahelate, nööride ja puuvaldastega, et hulgustel ning päevavarastel ep oleks võimalust vabalt ringi lonkida.

Kuid nüüd ei pandud öövahte tähelegi, sest linn kihas kokkutulnud rahvast nagu vaablase pesa ning kõnesumin ei tahtnud tänavail vaibuda. Kitsikusele seltsis linnas veel üleannetus ning omavoli: nii rüüstasid tingsõdurid Saiakangi alt kõik pagaripoed tühjaks, mille tõttu leivaküpsetajad ei julgenudki avada oma poode, ja elanikel tekkis seega palju pahandust ning tüli.

Alles hiljuti oli Viruväravast ratsutanud sisse Ivo Schenkenberg suure osaga oma sõjarahvast, kel ep olnud kuskilt leida ulualust. Et aga sõdijaist talupojest oli linnal suuresti kasu, siis võttis raat ise nende eest hoolitseda ning paigutas nad Rüütli tänava taha Marstali torni alla linna suurtesse hobusetallidesse. Paljud kodanikud tõttasid nüüd vabadikelt pärima teateid moskoviidi üle, näidates

seejuures nende vastu suurt lugupidamist ning sõprust. Kuid vabadikud ei teadnud uudishimulikele tallinlasile seekord suurt midagi pajatada, sest nende salamehed ning kuulajad olid veel teel.

Jõudnud Tallinnasse, ei läinud Ivo enam oma isakoju, kus teda nüüd põlati, vaid magas koos oma sõjarahvaga suures tallis. Teisel päeval, kui ta linnas ringi lonkis, viisid ta jalad teda läbi Rataskaevu tänava ja jätsid Volrabi maja ette seisma. Siin aga haaras Ivo uksekoputi pihku ja kolistas sellega nii ägedasti, et elatanud majateenija seesuguse müra üle kohkus ega julgenud avada ust, sest linna oli nüüd siginenud palju hulguseid ning kõlvatuid inimesi, kelle eest tuli alati hoida riivid kinni. Kui aga Ivo oma koputamist ei jätnud, siis lõpuks söandas vanaeit paotada ukse.

— Kas neitsi Dorothea on ennast juba näidanud? päris Ivo ukse vahelt vahtivalt elatanud mamslilt.

Et Ivo ep olnud selles majas päris tundmatu, siis mamsel Catharina avas tema ees ukse ja kostis ohates:

— Issand ise olgu armuline ta hingekesele — teda näha ma enam ei looda!

Nüüd haaras Ivo vanaeide randme ja surudes seda tugevasti ütles kurjalt:

— Ütle, et ta tuleb, ütle — ta on ju sinu emand ning käskija!

— Seda loodan minagi, minagi loodan...! kogeles ehmunud ümmardaja, sest Ivo pigistamine tegi talle haiget.

— Näita mulle tema tuba! soovis Ivo äkki.

Kui mamsel Catharina tõrkus seda tegemast, astus Ivo vägisi Volrabi maja kotta, tõrjudes seejuures mamsli kõrvale.

— Seda ei tohi ma mitte, sest käskijat ep ole kodus! püüdis vanaeit vastu punnida.

— Näita! ja Ivo hääl oli vali nagu raud.

See mees on kas hull või liialt palju viina joonud, arvas ümmardaja, kui ta mööda treppi tõusis teisele elule.

Kui nad ühes hämaras toas olid jäänud peatuma, siis kuulis Ivo, et seesama olevatki neitsi Dorothea tuba.

Nüüd võttis Ivo oma sõjakübara peast ja hakkas härdunult ringi vahtima, haistes seejuures talle tuttavat roosilõhna, mis tungis ta sõõrmetesse nagu ammune mälestis muretust ajast.

Kõige esmalt hakkas talle silma laual olev klaaskarp, milles asetses kullast tõld kahe jooksva täkuga, kuna tõllaaknast vahtis välja keegi emand koos oma tütrega. Tõlla kõrval oli hall pikasarveline sikk, selle seljas istus pussaku vahele kinnitatud pressrauaga rätsep, kel olid punased kaatsad jalas. Toanurgas kõrgel puualusel seisis liivakell, mille ülemine klaaspugu oli joosnud tühjaks.

Veel palju imelikke vigureid ja asjakesi oli näha selles toas, ja neile kõigile ei osanud Ivo anda õiget nimegi. Seinal rippus ülekullatud krutsifiks ehk ristile löödud Õnnistegija kuju, mille ees Ivo luges nüüd vaikse issameie, sest neitsi Dorothea oli selle ees ju lugenud oma õhtu- ja hommikupalved.

Lõpuks jäi Ivo vahtima suure korjuga tooli, millele ta ei söandanud istuda, vaid libistas ainult käe

üle tooli tugipuu. Ja nüüd tundus Ivole, et neitsi Dorothea on selles toas, asub nägematuna tema ligiläheduses.

Kui siis mamsel Catharina oli muutunud veidi julgemaks, kuulis temalt Ivo, et Dorothea olevat kadunud Denhardi sõjastleitud tütar. Tema teadmise järgi olevat sellest kuus- või seitseteistkümmend aastat tagasi, kui suur vene vägi tunginud Pihkvast Liivimaale; siis olevat üks pohlakast sõjamees venelaste tagant leidnud või näpanud pisikese tüdruku, keda ta müünud paari peekri viina eest ühele markitandile, ja see müünud ta edasi Dauid Denhardile, kes toonud ta Stokholmi. Tüdruk hakanud Denhardile aga nii südame külge, et ta kasvatanudki ta oma tütrena üles.

— Siis on ta ikka tõega venelase tõust? päris Ivo.

— Jah, selle üle olen ma tihtigi mõtelnud, et venelane ta sünnitas ja venelane võttis talt hinge!

Veel kuulis Ivo, et tüdrukukese kaelas rippunud ristike, millele olnud lõigatud kiri: „Darja Federovna 7068“, ning selle tõttu olevat ristitudki ta Dorotheaks.

Nüüd laskus Ivo toolile ja jäi sügavasse mõtisklusse, kuna Pühavaimu tornikell kuulutas kolmandat pealelõunast tundi.

— Palju ta nüüd lõi, — lausus Catharina, — kas kolm või neli?

— Kolm! kostis Ivo ja mõtles edasi.

Ta mõtles Dorothea käharjuustele, mida sasis tuul, kui ta teda esmakordselt nägi linnatagusel turul; ta tuletas meelde tema häält, mõtles tema huultele,

mis nüüd kõik on venelase päralt, venelase — kes ep ole mitte väärt köitma tema kingapaelu, suudlema ta jalajälgi, ja vähemalt siis veel hoidma teda oma meelevallas kinni.

Nii nad istusid — Ivo ja elatanud Catharina, kumbki tegeldes vaikides oma mõtetega, kuni täitus uus tund ja tornikell lõi neli lööki.

— Palju ta hull nüüd lõi, kas neli või viis? küsis Catharina pead tõstes; kui aga Ivo midagi ei kostnud, siis ta jätkas:

— See Pühavaimu kell on päris rikkis — meil Dantskes kuulutas ta alati õiget aega. Raehärrad peaksid kutsuma Dantske kellameistri siia...

— Sina ainult lobised...! sõnas Ivo püsti tõustes ja lahkus sellest majast, mis hakkas sisendama talle raskeid aimusi ning kurbi mõtteid.

Oma isamajast ei suutnud ta rahulisti mööduda, vaid jäänud ukse juures seisma, haaras koputi pihku; kuid samas langes ta käsi jõuetult alla ja ta pöördus tulema, et minna tagasi oma sõjarahva juurde. Siis aga kisti majauks lahti ja Ivo ema seisis lävel.

— Poeg, miks tahad sa minna mööda oma isakojast, miks põlgad sa oma elatanud vanemate armastust? ja nukker etteheide kuuldus ema hääles.

Nüüd pöördus Ivo ja lähenedes emale surus vaikselt ta kätt, ise öeldes:

— Isa on keelanud mul astuda üle tema läve!

— Poeg, seda ei ole ta mitte teinud; häbi, mis sinu mõtlematu ärajooksmine meile tõi, on nüüd unustatud!

Pärast väikest kõhklemist astuski Ivo oma isa kotta, kus teda võeti vastu nagu jälleleitud poega.

Isa suudles teda otsaesisele märgiks, et kõik, mis olnud, olgu nüüdsest unustatud. Ta katkestas isegi oma päevatöö ja tuli koos temaga eluruumi. Pärast kui veel sellidki olid imetledes tulnud teda tervitama, pidi ta ühtepuhku jutustama kodustele lugusid oma sõjasõidust.

— Ole ettevaatlik, poeg, manitses nüüd ema, — vaata, et sa oma otsasaamisega ei lisa muret mu hallile peale!

— Venelane olevat tige sõjamees, võttis nüüd Jacobus sõnada, — kui esimese hoobiga ei võta talt hinge, siis suremisel närivat veel vaenlase säärt!

— Seda ma ei tea, kostis Ivo, — nii ägedas tapluses ep ole ma veel olnud!

— Ega see suur tapluski enam mägede taga ole, arvas Jacobus, — vaata et täna-homme on venelane juba väravate taga!

— Kutsu sa oma lobisemisega linnale õnnetust kaela, pahandus nüüd Claus ja heitis tigeda pilgu Jacobusele; — sinu sõna ep ole muud kui ärategemine, sest mispärast ma täna enesele näpu pihta lõin — ainult sinu sõna pärast!

Nüüd jäigi Ivo oma vanemate armastuse juurde.

— — — — — — — — — — — — — —

Viimaks ometi, see oli 1577. aasta 22. jaanuaril üheksanda löögi ajal vastu keskööd, kui vabadikest kuulajad jõudsid Tallinna ja tõid kindla sõnumi, et moskoviit olevat samal päeval ilmunud suure väe ning täie jõuga Jõelehtmesse, mis asetseb kolm penikoormat Narva teed mööda Tallinnast.

Kuulamiselt tulnud mehed olid külmunud ja puruväsinud, nii et raat, tundes halastust ja näidates oma hoolitsemist, laskis anda igaühele neist kortli viina ja saatis nad seejärel sauna, kus linna habemeajaja ning tohter lõikas mitmel mehel ta külmavõetud varbad maha.

Samal ajal läksid aga kaks pürjermeistrit — Frederik Sandtstede ja Diderik Korfmaker Suurele turule, kus hoolimata hilisest ajast lasksid linna trompeteril puhuda pasunat ja trummide põrinaga kutsudes rahvast kokku kuulutasid, et nüüd olevat vaenlane ligidal ja et seepärast kandku igaüks oma asjade eest hästi hoolt. Kõigil kodanikel käskisid nad aga valmis seada oma püssid, kuulid ja rohu, ja magades lahtiriietumatult saata öö valvamisega mööda, trummide põrisedes tulla aga joostes kokku. Seejärel läksid raatmanid raekotta, kus nõu pidades istusid kogu öö.

Linna müüri bankettidele saadeti nüüd aga juba suuremal arvul püssikütte valvama, sest vaenlane võis igal silmapilgul ilmuda linna alla. Rae käsul korraldasid õpetajad veel samal ööl kirikutes palvetunde, kuhu rahvast tuli õige suurel hulgal kokku. Kuid palju oli Tallinnas ka neid, kes viinakeldrites jäidki oma peekrite ja õllekannude taha istuma, lüües vaenlast oma hoopleva suuga ja juues kannude viisi venelasi üksteisele ette. Kuid nende julgus ning sõge südikus kadus kohe, kui viinaaur hakkas lahtuma peast; siis olid nad kõige rohkem hirmul ja kisendasid Jumalat appi, olgugi et ta siis, kui nad viinapeekrite taga röökisid, ei tulnud neil meelde.

Järgmisest päevast alates seati aga läheneva vaenlase silmaspidamiseks üks tubli vahimees püha Olavi kiriku torni, kus ta istus valgest kuni pimedani ja iga tunni tagant viskas alla kirja, millesse ta oma tähelepanekud oli märkinud.

Nii ootasid tallinlased lähenevaid moskoviite, kellelt oli karta rasket piiramist ning paina.

I jao lõpp.